

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta tělesné výchovy a sportu
Katedra základů kinantropologie a humanitních věd

„Výchova v přírodě“ a německé mládežnické
organizace skautského typu v českých zemích

“Outdoor Education” and German Scout-Type Youth
Organizations in the Czech Lands

Dizertační práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Marek Waic, CSc

Autor: Mgr. Tomáš Jelínek

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem dizertační práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 20. 12. 2012

.....

Evidenční list

Souhlasím se zapůjčením své dizertační práce ke studijním účelům. Uživatel svým podpisem stvrzuje, že tuto dizertační práci použil ke studiu, a prohlašuje, že ji uvede mezi použitými prameny.

Jméno a příjmení

Fakulta/katedra

Datum výpůjčky Podpis

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce prof. PhDr. Marku Waicovi, CSc za jeho trpělivost, erudovanost a důslednost, se kterou mně vedl studiem a při vytváření této práce.

Název: „Výchova v přírodě“ a německé mládežnické organizace skautského typu v českých zemích

Abstrakt: Práce se zabývá vznikem a vývojem německých mládežnických organizací v českých zemích. Je zaměřena především na ty, které se buď přímo hlásily ke skautskému hnutí tak, jak vzniklo v Anglii či Americe, nebo alespoň přejímaly zásadní výchovné metody a principy práce s mládeží, které byly typické pro tato hnutí. Tyto organizace znamenaly revoluční změnu v přístupu k mládeži a její výchově. Umožnila ji řada filozofických, pedagogických a politických přeměn společnosti. Byly to především současné moderní filozofické proudy vycházející z myšlenek amerických a německých filozofů, které tvořily myšlenkový základ skautských hnutí. Kořeny těchto přístupů k přírodě a výchově člověka lze však sledovat až do raného novověku, kdy se poprvé objevují základy moderních pedagogických přístupů, které však mohly najít širší uplatnění ve změněných hospodářských a společenských podmínkách moderní společnosti. Kromě filozofie se na výsledku podílela řada dalších společenských, politických, ideologických a kulturních vlivů.

Počátky těchto organizací lze sledovat vždy tam, kde akceleroval průmyslový růst se všemi svými kulturními, společenskými a sociologickými důsledky. První oblastí, která začala využívat těchto nových filozofických a pedagogických postupů, byla škola. Teprve v dalším kroku se „výchova v přírodě“ osamostatňuje a vytváří si vlastní organizační struktury. Německé mládežnické organizace v českých zemích byly vždy spjaty s obdobnými organizacemi v Německu a Rakousku. Lze zde sledovat v zásadě dvě odlišná období, která jsou od sebe oddělena první světovou válkou.

Do roku 1914 je to období vzniku a postupného hledání možností. V německém prostředí je tato problematika spjata s tzv. „hnutím mládeže“, které bylo reprezentováno hlavně organizací Wandervogel. V českém prostředí tento jev ještě nebyl zásadněji zkoumán a pokud ano, tak pouze v rámci dějin pedagogiky či sportu.

Po světové válce je již existence mládežnických organizací samozřejmostí a dochází k jejich obrovskému rozvoji, kdy tento proces zasahuje stále větší počty účastníků prakticky ze všech společenských vrstev. Mládežnické organizace jsou instrumentalizovány jako nástroje různých společenských, politických a náboženských proudů, které se snaží prosadit svoje vidění světa a svoje představy o jeho uspořádání.

Cíle: Cílem práce je zmapovat základní společenské, filozofické a politické předpoklady vzniku mládežnických organizací. Dále pak má sledovat jejich vývoj a postavení ve společnosti, případně jejich vliv na současné sociální a politické dění.

Metody: Práce byla založena především na důkladné heuristické přípravě spolu s kritickou analýzou získaných dat. Tam, kde to bylo možné, byla použita metoda přímá, jinak vzhledem k nedostatku pramenné základny metoda neúplné indukce spojená s dedukcí. Při srovnávání situace různých skautských hnutí byla použita metoda komparace.

Klíčová slova: skauting, sudetští Němci, mládežnické organizace, společenské vazby

Title: “Outdoor Education” and German Scout-Type Youth Organizations in the Czech Lands

Abstract: The thesis deals with the formation and history of German youth organizations in the Czech Lands. It especially covers those organizations that either directly referred to the Scout movement originating in the UK or US, or at least adopted the fundamental educational methods and principles of working with the youth which were typical for these movements. These organizations marked a revolutionary change in the approach to youth and their education. Such a change was possible thanks to a series of philosophical, pedagogical and political transformations in the society. Scout movements were especially built on the modern philosophical theories based on the ideas of American and German philosophers. However, the roots of this approach to nature and to human education can be traced to the early modern era, when the first modern approaches to teaching appeared and were generally applied under the changing economic and social environment of a modern society. In addition to philosophy, the movement was also influenced by a number of other social, political, ideological and cultural phenomena.

The origins of these organizations can be seen everywhere where industrial growth accelerated, leading to all known cultural, social and sociological implications. School was the first domain where these philosophical and pedagogical practices were used. In the next step, “Outdoor Education” became independent and created its own organizational structure. German youth organizations in the Czech Lands were always partnering with similar organizations in Germany and Austria. We can distinguish between two different time periods, separated by the First World War.

The period before 1914 is the time of establishment and gradual search for options. Within the German environment, this relates to the so-called “youth movement”, represented especially by the Wandervogel organization. In the Czech Republic this phenomenon has not been thoroughly analysed, except for the history of education and sports.

After the World War, youth organizations become commonplace and these movements witness massive expansion, covering increasing numbers of participants from practically all social classes. Youth organizations establish themselves as the instruments of various social, political and religious movements seeking ways to enforce their vision of the world and their perception of the world organization.

Objectives: It is the objective of the thesis to cover basic social, philosophical and political assumptions for the origins of youth organizations. Furthermore, the thesis will track their development and status in the society, including the influence on the current social and political environment.

Methods: The thesis was especially built on thorough heuristic preparation, together with the critical analysis of the collected data. A direct method was used where possible; otherwise, owing to the lack of basic resources the method of incomplete induction associated with deduction was applied. A comparative method was applied for the comparison of various Scout movements.

Key words: Scouting, Sudeten Germans, youth organizations, social ties

Obsah

Úvod.....	3
Vymezení tématu – výchova v přírodě a mládežnické organizace skautského typu, jejich úloha a postavení ve společnosti	6
Prameny a literatura	16
Myšlenkové a společenské předpoklady a zázemí vzniku mládežnických organizací	38
I. Výchova v přírodě a mládežnické organizace skautského typu v českých zemích a Předlitavsku do konce první světové války	59
Evropské kořeny „výchovy v přírodě“	59
Počátky „výchovy v přírodě“ v českých zemích.....	63
Počátky německého „hnutí mládeže“	83
Rakousko-Uherský stát a mládež	89
Počátky hnutí Wandervogel v Rakousko-Uhersku	92
Počátky hnutí Pfadfinder	109
Počátky skautského hnutí v polském a českém prostředí	118
II. „Výchova v přírodě“ a mládežnické organizace v Československé republice v meziválečném období.....	127
„Výchova v přírodě“ v meziválečném období	127
Německé „hnutí mládeže“ v meziválečném období	137
Studentské spolky navazující na „hnutí mladých“	147
Německé spolky „hnutí mladých“ a Svaz kamarádů	150
Německé „hnutí mládeže“ a československý stát	156
Hnutí Pfadfinder v Čechách v meziválečném období.....	167
Hnutí Staffelnstein, Quickborn a další katolické organizace	176
Ostatní sudetoněmecké mládežnické organizace	186
České skautské organizace v českých zemích mezi světovými válkami	192
Závěr.....	198
Seznam zkratk	204
Přílohy	Chyba! Záložka není definována.
Obrazová příloha.....	Chyba! Záložka není definována.
Prameny a literatura	206

<i>Prameny:</i>	206
<i>Dobové časopisy:</i>	206
<i>Literatura:</i>	206

Úvod

Hlavním tématem této práce jsou německé mládežnické organizace v českých zemích, které používaly ve své činnosti alespoň některé prvky skautské výchovy. Pohlédneme-li na historickou etnografickou mapu Čech, Moravy a Slezska, uvidíme zde bílá místa, která zůstala po odchodu německého obyvatelstva po prohrané válce v r. 1945. Nyní nastává období, kdy je postupně zase začínáme zaplňovat, kdy vzájemné animozity již přestávají být tak aktuální. Německé a české prostředí zde bezprostředně sousedilo. Přesto byla obě tak hluboce oddělená, jakoby soused ani neexistoval. Dokonalé vzájemné odcizení, které mělo původ již v polovině 19. století, způsobilo, že odchod souseda nebyl ani pocíťován jako ztráta, nýbrž jako zbavení se dlouhodobého břemene. Po r. 1945 převládal v českém prostředí pocit, že nejdůležitější problém byl odchodem německého obyvatelstva vyřešen a to, co zbývá, jsou již jen podružné komplikace.

Přesto byla obě prostředí nevyhnutelně s sebou pevně spjata a jejich vývoj byl podobný. Jeden nelze pochopit bez druhého. Německé prostředí konce 19. a první poloviny 20. století přímo žilo představou smrtelného ohrožení z české strany, která byla vyvolána neuvěřitelným společenským, hospodářským a politickým rozvojem českého národa v druhé polovině 19. století. Čeští Němci tento vývoj sledovali, obdivovali, ale také se ho báli. Toto národnostní soupeření v českých zemích překrývá jiné společenské změny, které zase v sousedním Německu nápadně vystupují do popředí a jsou mohutným akcelerátorem sledovaného tématu – rozvoje mládežnických organizací spolu s novými výchovnými metodami, včetně „výchovy v přírodě“.

Skauting je na „výchově v přírodě“ přímo postavený a má ji zabudovanou přímo ve svých základech. Jestliže se ptáme po skautingu, musíme se nejdříve poohlédnout po vztahu k přírodě jak ve filozofickém, tak v praktickém slova smyslu. Bez těchto objasnění nelze vysvětlit skutečnost, že počátkem dvacátého století myšlenka na samostatnou organizaci dětí a mladých lidí, kteří o sobě právně nemohou rozhodovat, která by byla řízena jimi samotnými (alespoň částečně) a která by se věnovala v podstatě „tuláckému“ způsobu života, neexistovala ani v pedagogické teorii. O desetiletí na to již jsou pokládány základy těchto organizací, nastává jejich mohutná propagace a jsou podporovány státem. Ostatně bez souhlasu a vstřícnosti vládnoucích vrstev a úředního aparátu by ani nemohly vzniknout. Po necelých čtyřech letech přichází ničivé válečné období, které celý vývoj pozdrží, a po něm se náhle tyto organizace objevují v masovém měřítku, v obrovském množství myšlenkové či praktické rozmanitosti. Pochopit význam toho, co se událo mezi roky 1911 a 1921, znamená

vrátit se hluboko do 19. století a co se týká myšlenkového základu, ještě dále. Zakladatelé skautingu a podobných aktivit se odvolávali na filozofické a pedagogické autority působící již od 16. či 17. století, prakticky však čerpali z teorií amerických a evropských filozofů 19. a počátku 20. století.

Od počátku skautingu jsou opakována některá jména jako Komenský, Rousseau a Thoreau jedním dechem se jmény zakladatelů obou hlavních směrů skautingu E. T. Setona a R. Baden-Powella. Byla to však v základě tehdy velmi moderní a oblíbená německá filozofie, která se odráží v zážitkovém vnímání a zdůvodnění pobytu v přírodě, které by jinak bylo společensky nepřijatelné. Tomuto myšlenkovému vývoji a soudobé německé filozofii, která stála v základech mládežnických organizací, se věnuje kapitola o společenských a myšlenkových předpokladech, když předchází se nejprve pokouší definovat, co to vlastně „výchova v přírodě“ je, co ji charakterizuje a co je v této práci míněno pojmem „mládežnická organizace skautského typu“.

Dále je práce rozdělena na dvě části. V první je sledován vývoj mládežnických organizací, včetně jejich vztahů k sobě navzájem, od jejich vzniku až do konce 1. světové války. Prostorově si všímá především Německa a předlitavské části habsburské monarchie, které byly myšlenkově a někdy i organizačně úzce propojeny. Druhá část se věnuje kvalitativně odlišné době mezi válkami, která končí v předvečer 2. světové války včleněním německých mládežnických organizací na území českých zemí do jediné povolené organizace Hitlerjugend, co se týče chlapců, a Bund der Mädel, co se týče dívek. Po válce už pak nastává úplně jiná situace, kdy se původní organizace sice obnovují, ale již pouze v Německu a Rakousku, kam bylo německé obyvatelstvo z Čech odsunuto, případně odešlo dobrovolně.

Pobyty v přírodě samozřejmě nebyly něčím neznámým. V měšťanském prostředí byly výlety mimo městské prostředí praktikovány v první polovině 19. století, zrovna tak jako letní studentská putování. Ve školním prostředí se výlety do přírody, ale i exkurze k významným památkám a prohlídky výstav a sbírek, objevují již v posledním desetiletí 19. století. V kronikách výchovných ústavů je jasně řečeno, že nemají být samoúčelné, ale mají sloužit k zotavení na čerstvém vzduchu a poučení. Jakýsi společenský předstupeň ke skautským aktivitám v přírodě pak lze pozorovat v organizaci her školní mládeže na venkovních hřištích. Skauting tedy v tomto směru měl na co navazovat, i když jeho pojetí pobytů v přírodě bylo kvalitativně odlišné. Sledování těchto kořenů „výchovy v přírodě“ jsou věnovány prvé dvě kapitoly první části, do konce světové války. Pak je stručně charakterizován vznik „hnutí mládeže“ v Německu. Situaci v Rakousko-Uhersku je věnována další kapitola, kde je

sledována změna pohledu státních orgánů na tyto organizace, která vlastně umožnila jejich vznik. Zvlášť je pak popisován počátek organizace Wandervogel a zvlášť skautingu v rakouském prostředí, i když do světové války v českých zemích vznikl pouze jeden oddíl Pfadfinderů. Pro doplnění a porovnání je zde přiřčleněna kapitola o polských a českých skautských organizacích, včetně vzájemných styků s nimi.

Začátek druhé části věnované meziválečnému období sleduje experimenty s „výchovou v přírodě“, a to jak v českém tak německém prostředí. Práce se dále věnuje především hnutí Wandervogel, jeho postavení ve společnosti, ambicím a vlivu na politickou scénu, který byl nepopíratelný a významný. V další části se práce zabývá samotnými německými skautskými organizacemi v českých zemích tak, jak to skromné prameny umožňují. Samostatná kapitola popisuje katolické mládežnické organizace Staffelstein, Skauty sv. Jiří a další, které též měly svůj významný vliv, a které kolísaly mezi národoveckým hnutím nacionálních organizací a státotvornými spolky reprezentovanými hlavní českou organizací Svazem junáků skautů Republiky československé. Dále je pak uveden stručný výčet menších německých organizací působících na našem území. Pro srovnání je opět připojena kapitola o situaci českých skautských organizací.

Práce byla založena především na důkladné heuristické přípravě spolu s kritickou analýzou získaných dat. Tam, kde to bylo možné, byla použita metoda přímá, jinak vzhledem k nedostatku pramenné základny metoda neúplné indukce spojená s dedukcí. Při srovnávání situace různých skautských hnutí byla použita metoda komparace.

Vymezení tématu – výchova v přírodě a mládežnické organizace skautského typu, jejich úloha a postavení ve společnosti

Organizace věnující se výhradně mládeži jsou záležitostí především dvacátého století. Již na svém počátku bylo nazváno „Stoletím dítěte“,¹ i když by spíše mělo být pojmenováno „Stoletím mládeže“. Nikdy předtím nebylo mládí tak vzýváno, tak adorováno.² Každý se snaží vypadat mladší a často se z toho stává i existenční otázka. Být mladý je podmínkou dobrého zaměstnání, hodnotou při pracovním postupu i základem společenského úspěchu. Je ale opravdu společnost tak nakloněna mládí? A pokud ano, tak všemu? Nebo jenom vybraným společenským skupinám? Je mládí opravdu hybnou silou moderního světa, nebo je pouze nástrojem v rukou někoho jiného? Proč se právě v tomto století projevuje tak hlasitě zájem o mládež? Proč se tolik lidí věnuje její výchově, a kde pramení i její zájem se organizovat? Na některé tyto otázky by mělo dát odpověď studium německých mládežnických organizací na našem území.

V první polovině dvacátého století vznikla řada organizací, které se věnovaly práci s mládeží a mnoho z nich používalo i výchovné prvky skautských příruček. Tato práce si tedy bude všimát především těch organizací, které udávaly práci s mládeží jako svůj hlavní cíl. Vedle nich existoval ovšem i značný počet dalších, které měly své mládežnické oddíly, v nichž vychovávaly svůj dorost. Byly to hlavně organizace tělovýchovné a sportovní. I když též hrály důležitou úlohu při výchově nových generací, byl způsob jejich působení přece jenom odlišný. U organizací, kterých si všímá tato práce, jsou nejdůležitější ty složky, které se věnují dětem nebo mládeži nebo obojímu. Pokud jsou do organizace zapojeny složky

¹ Podle knihy švédské spisovatelky Ellen Keyové „Století dítěte (Jahrhundert des Kindes)“, vydané v Berlíně u firmy S. Fischer r. 1902

² Na měnící se přístup k dětem reaguje článek v učitelských novinách ze dne 10. 10. 1902: „... Kult ten již počíná novorozenětem. Od narození dítě zaujímá nyní důležité místo v lidské společnosti. Nejslavnější lékaři zkoumají mléko, které pije, plínky, v nichž leží, vzduch, který dýchá. Malíři a sochaři zkoušejí na dětech své umělecké nadání, básníci jim věnují své verše, noviny a časopisy zajímají se o ně. A když dítě povyroste, co tu teprv o ně starostí, o jeho tělo i o jeho ducha. Knihy obrázkové i alba, hračky nejrozmanitější, na nichž pracují tisíce a tisíce dělníků. Vše skoro, co je obklopuje, směřuje k tomu, aby jejich tělo i ducha ušlechťovalo, povznášelo a zdokonalovalo. To pro děti zámožné a hodné. Ale svět nezapomíná ani děti chudých, tělesně neb duševně chorých, dětí zanedbaných a zpustlých. Pro ně jsou jesle, sirotčince a jiné ústavy dobročinné, sanatoria, osady feriální a jiná zařízení zdravotní v počtu stále větším, státní, veřejná i soukromá. ... Péče tato stává se již namnoze výstředností.“

sdužující dospělé, případně rodiče, mají pouze vedlejší nebo podpůrnou roli. To platí u těchto organizací obecně, tedy u nás jak v českém tak německém prostředí.

Organizace, zabývající se přímo dětmi a mládeží existovaly samozřejmě již dříve. Jejich přístup byl však jiný. Dalo by se říci, že odpovídal dobovému chápání dětí jako malých dospělých. Obecně se dá říci, že středem zájmu byla především charitativní činnost. Z toho též vyplývá, že se zaměřovaly na jiné sociální vrstvy. Toto téma pak bude rozvedeno v dalších kapitolách. Zde je třeba říci, že skautské organizace se vyznačovaly novým přístupem k mládeži a (hlavně zpočátku) se orientovaly na sociálně střední vrstvy obyvatelstva. Děti a mládež z vyšších aristokratických rodin a rodin sociálně slabších zůstávaly zpočátku stranou, i když samozřejmě každá z úplně odlišných příčin. To jestli organizace používá prvky skautské výchovy, nelze samozřejmě odhadovat pouze dle názvu organizace. Řada společenství tyto prvky používala hlavně proto, že byly atraktivní, moderní (nebo spíše v dané době módní) a umocňovaly působení na mládež v tom směru, o jaký mělo to které uskupení zájem. Byla vydávána řada příruček a bylo mnoho směrů tohoto druhu výchovné metodiky. Většinou vycházely ze základních Baden-Powellových prací nebo „Lesní moudrosti“ E. T. Setona. Hlavní výchovné prvky jsou jim však společné.

Základní součástí výchovné metody skautského typu je „výchova v přírodě“.

Zakladatel anglického skautingu R. Baden-Powell měl prý prohlásit, že skaut má tábořit i kdyby to bylo jen za dveřmi klubovny. Termín „výchova v přírodě“ je značně široký. Především je výchova v nejširším slova smyslu celoživotní proces, který umožňuje jedinci celkový a postupný rozvoj vlastních schopností jako individuální osobnosti i jako člena společnosti. Přírodou v tomto případě není míněna duchovní entita, symbol přirozeného stavu tak, jak tomu bylo v řadě filozoficko pedagogických prací, které tento symbol potřebovaly jako protiváhu teologických dogmat, ale skutečné fyzické prostředí, pokud možno nekultivované člověkem. Je ovšem pravda, že zejména v počátcích budování mládežnických organizací, bylo slovo příroda používáno částečně ve smyslu filozofického pojmu - jako měřítko čistoty morálních hledisek, pravdivosti, a přirozeného jednání, které mělo být tím, že bylo přirozené, také správné. Divoch, jako tvor pohybující se v přírodě a jí rozumějící, není brán jako konkrétní jedinec, ale jako původní archetyp člověka. Člověk se podle tohoto pojetí v průběhu věků tomuto ideálu vzdálil, přírodě se odcizil a původní čistotu nahradily neřesti a zkaženost. Návrat k tomuto vzoru měl pak člověka očistit. Proto se objevují tendence lidí do této přírody vrátit. V praxi to ovšem znamenalo též fyzický návrat do přirozeného prostředí – lesů, planin, hor atd. Příroda byla v tomto případě protikladem k uměle vytvořeným

prostředím, jako byla přeplněná města, ohraničené školní pozemky apod. Přírodní svět sám o sobě nabízí řadu podnětů pro rozvoj fyzických, intelektuálních, emocionálních, sociálních a duchovních možností jedince. Snaze o návrat k přírodnímu prostředí předcházelo odcizení, kdy byl jedinec nejprve od něj oddělen. To se stávalo právě v 19. století, i když v různých zemích s různým časovým posunem. Není proto náhodou, že k prvním praktickým pokusům ve smyslu „výchovy v přírodě“ dochází právě v průmyslově nejrozvinutějších zemích. Těchto pokusů byla celá řada. Některé ovlivnily celé oblasti výchovy, ba dokonce celé společnosti.³

Pro potřeby této práce je míněna výchova v přírodě především dětí a mládeže ve věku přibližně od 10 do 18 let. Starší mládež již vytvářela vlastní organizace, které však někdy přímo navazovaly na tyto mládežnické, ale již měly blíže svým charakterem ke studentským spolkům, které měly ovšem nepoměrně delší tradici. Děti mladší 8 let se těchto aktivit jen málokdy zúčastňovaly, protože jejich fyzické a duševní síly ještě většinou nejsou dostatečně rozvinuty, aby zvládaly nároky na ně tímto výchovným systémem kladené. Proto zvláště, když se snažíme pochopit začátky působení těchto organizací a zjistit, na čem vlastně stavěly, musíme sledovat předchozí podobné aktivity, což nás nutně, vzhledem k věku dětí a společenským souvislostem, zavádí do prostředí škol a spolků zabývajících se dětským prostředím, většinou ovšem ve formě charitativní činnosti nebo alespoň s pevným vedením dospělých. Aktivní účast dětí, jejich částečná autonomie a samostatnost v rozhodování, to už je jedním z rozhodujících rysů skautských organizací.

Jedná se především o družinový systém. Oddíl je rozčleněn do menších skupin chlapců (popř. dívek). Tyto skupiny mají v rámci možností pravomoci a autonomii především ke spravování svých věcí a k řešení úkolů, které jsou jim předkládány. Zároveň je to prostředí konkurenční, protože vzájemné soupeření neprobíhá pouze mezi skupinami, ale i jednotlivci, což má silný stimulující účinek. Tím, že společenství je malé, vznikají mezi nimi pevné vazby, které jsou utužovány tím, že členové skupiny při plnění úkolů a soutěžích s ostatními jsou na sobě závislí. U německých wandervogelů byl za mezní počet považováno uskupení 20 chlapců. Při vyšším počtu se předpokládalo, že nebude možné vytvořit tyto pevné kamarádské vztahy. Družina je základní organizační jednotkou oddílu, který se skládá ze skupin dětských členů a dospělého vedení.

Dalším charakteristickým rysem je důležitost přírody jako výchovného prvku. Objevuje se tu zcela nový vztah, který je výzvou a romantickým lákadlem zároveň. Na jedné

³ Viz Radek Hanuš, Ivo Jirásek, *Výchova v přírodě*. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury, Olomouc 1996, 58 s.

straně se chlapec otužuje přemáháním nepohodlí, nepřízně počasí, či pohybem v terénu, na straně druhé vstřebává estetické požitky krajinné scenérie, divokých a drsných skal, lesních zákoutí, romantiky starých zřícenin hradů nebo barevných symfonií západů či východů slunce. U organizací skautského typu je proto táboření a výlety do přírody zásadní složkou jejich činnosti a ne nějakým nepodstatným, vedlejším produktem.

Pro tyto organizace je též charakteristická činnost a hry. Hra je zde prostředek nejen k zábavě, k ukrácení času, ale i důležitou motivační složkou rozvíjení schopností a znalostí. Obdobně to je s činností členů, kteří si sami upravují zařízení kluboven, staví tábory a provozují různá řemesla, jejichž výrobky pak používají. Není zvykem u skautských táborů přijíždět do hotového nebo mít vlastní zaměstnance např. v kuchyni. Někdy se ovšem může stát z nejrůznějších důvodů, že se provozuje turnusový tábor, pak ale nově příchozí jsou zaměstnávání stavbou dalších táborových staveb a různých vylepšení, která snad mohou být zdánlivě zbytečná. Odpočinek a volná zábava jsou sice také součástí táborového života, ale ne jeho hlavní náplní, jako to bylo u charitativních akcí, které se ovšem týkaly dětí nižších sociálních tříd, kde byly rozhodující zdravotní a sociální důvody.

Další důležitou složkou je vztah k tělesnému. Otuzování, posilování a zdravý způsob života je zde prostředkem a zároveň cílem. Většina těchto organizací má abstinenci od nikotinu a alkoholu na svých akcích přímo ve stanovách. Propagovaným cílem této výchovy je pak zdravý, silný a sebevědomý jedinec, jenž má zároveň silné citové vazby na své okolí jak bezprostřední, tak širší – vlast, národ.

Typickou záležitostí, která skauting charakterizuje, jsou skautské zákony a slib. Nováček je brán na určitou zkušební dobu, kdy se seznamuje s pravidly, zvyky a činností organizace. Po uplynutí této doby a případném složení základních zkoušek, skládá slib. To se většinou děje ve slavnostní atmosféře s představou, že to je na celý život. To ovšem nikdo nevyžaduje a dodržování slibu a zákonů po opuštění organizace je vnitřní záležitostí dotyčného jedince.

V metodice skautské výchovy je nepřehlédnutelný prvek brannosti. Proto také byla často skautským organizacím, či skautingu jako takovému, vytýkána militarizace mládeže. Proti tomu se například česká skautská organizace pod vedením A. B. Svojsíka důrazně ohrazovala, i když Svojsík sám přiznával, že se skautováním brannost mládeže zvyšuje a usiloval o to, aby jeho organizace byla uznána jako jediná pro předvojenskou výchovu. Její důležitou složkou bylo zvyšování tělesné zdatnosti a pěstování řady způsobilostí jako táboření, odhadování vzdáleností, čtení map, maskování, signalizace, orientace v terénu, vytváření mapek a situačních náčrtů apod.

Podobně i některé hry měly charakter vojenských cvičení.⁴ Míra této brannosti byla však rozdílná. Lišila se nejen u různých organizací, ale i u jednotlivých oddílů v rámci organizace jedné. Často záleželo především na vůdci oddílu, jaký důraz bude kladen na jednotlivé prvky, na formu činnosti a kázně. Rozdíly byly dány i v pojetí jednotlivých národních organizací. Základní rozdíl byl v pojetí anglickém, reprezentovaném metodou R. Baden-Powella a americkým woodcraftem E. T. Setona, který byl spíše zaměřen na pobyt v přírodě a minimalizování civilizačních produktů. V německých zemích a v polských či uherských (později maďarských) organizacích byl akcentován vojenský prvek, což bylo dáno též tím, že z vojenského prostředí pocházela valná většina skautských vůdců. Český skauting byl charakteristický silným Setonovským vlivem. Byl v něm kladen větší důraz na pobyt v přírodě a používání jednoduchých tábornických pomůcek oproti moderním výrobkům. Vůdci českých skautských oddílů také většinou pocházeli z prostředí středoškolských pedagogů. Ovšem v německých organizacích na území českých zemí byl také počet pracovníků vycházejících ze školského prostředí nezanedbatelný. Zcela ve vojenském duchu působily například rakouské chlapecké družiny „Knabenhorte“ a „Jugendwehr“, které Svojsík uváděl jako příklad militaristické výchovy. Především odsuzoval šablonovitost a důraz na dril.⁵ Na druhé straně i původní anglická forma měla řadu vojenských prvků. V příručce pro skauty z roku 1919 je věnováno táboření pouze devět ze sto šedesáti stran textu. Například námořnictvu tj. odznakům, prvkům uniformy, vlajkám, signalizování apod. je věnována hned úvodní kapitola o padesáti čtyřech stranách. Branný prvek byl důležitý, i co se týká motivace mladých chlapců k různým hrám a činnostem. Zvláště organizace Wangervogel považovala táboření a pěší výlety za důležitou průpravu pro vojenský život. Na druhé straně je však nutno podotknout, že právě tento branný prvek byl jedním z důvodů, pro které vlády příslušných států poskytovaly těmto organizacím širokou právní, morální i materiální podporu. V době masových armád, povinné vojenské služby a zvyšujících se technických nároků zbraňových systémů bylo důležité vytváření široké základny možných armádních odvedenců. Především Němci, frustrovaní výsledkem první světové války a zákazem spolupráce armády s výchovnými ústavy, sledovali předvojenskou výchovu v ostatních zemích, především ve Spojených státech amerických, Británii, Francii a dokonce i v Polsku.⁶ Hlavně Spojené státy měly propracovaný systém branné výchovy od tělovýchovy na středních školách jako High school (obdoba gymnasií) a Colleges (střední odborné školy

⁴ A. B. Svojsík: *Základy junáctví. Návod pro výchovu české mládeže na základě systému sira R. Baden-Powella „Scouting“ a za laskavého přispění četných odborníků.* J. Springer, Praha 1912, s. 34

⁵ Tamtéž, s. 36-37

⁶ Rakouský státní archiv, knihovna, *Die militärische Jugendausbildung in den Vereinigten Staaten, England, Frankreich und Polen.* AV-Br/4125, s. 1-12

technické, obchodní či zemědělské) až po chlapecké skautské hnutí. Tato příprava hrála důležitou roli i ve společenském a pracovním uplatnění mladých mužů. Americké vnímání státního občanství zahrnovalo i duchovní, morální a tělesné schopnosti, které by umožňovaly případné plnění občanských povinností. Zvlášť pak byl systém školství, který byl zaměřený přímo na vojenskou výchovu. Vedle pravidelné armády měli muži ve věku 16 až 36 let možnost sloužit v dobrovolnických jednotkách pomocného charakteru. Skautské hnutí mělo samostatné oddělení pro výchovu přímo na ministerstvu vnitra. Skautské příručky vycházely v milionových nákladech dvakrát až třikrát ročně. I když zde nemělo skautské hnutí bezprostřední spojení s armádou, přece rozvíjelo všechny schopnosti důležité pro výkon vojenské služby.

V Británii má předvojenská výchova dlouhou tradici sahající až do 16. století. Bezprostředním předchůdcem skautského hnutí zde byly “Boys Brigades”, “The Church Lads’ Brigade” či “The Lads’ Drill Association”. Na jejich založení nebo činnosti se podílely takové osobnosti, jako byli polní maršál Lord Wolseley, polní maršál lord Roberts, lord Kitchener nebo lord Rosebery. Vedle těchto osobností měly tyto organizace k dispozici řadu nižších důstojníků pravidelné armády. Podobně na tom byly chlapecké střelecké spolky (Rifle Clubs). Tak jako výše zmíněné spolky měly k dispozici klubové prostory, cvičební haly a sportoviště, tak střelecké spolky užívaly střelnice a střelecká stanoviště. Střelecký sport byl v Anglii značně rozšířen a také na výkonech vojáků to bylo znát. Organizace skautů (Boy Scouts) byla tedy poměrně nová, měla však propracovanější pravidla a velkou podporu státu. Vojenská výchova se zde zřetelně projevovala ve cvičeních v orientaci v terénu, tréninku výzvědné a pozorovací schopnosti, zhotovování situačních náčrtů, zhotovování potřebných předmětů z pomocných materiálů, bivakování či zhotovování provizorních přístřešků. Součástí činnosti byly „vojenské“ nebo také „indiánské“ hry. Mezi skautské zákony, na které chlapec sliboval, patřilo i zachování věrnosti panovníkovi a vlasti.

Také ve Francii byla branná výchova záležitostí především soukromých spolků. Zde bylo rozlišováno mezi tělesnou výchovou a přípravou na vojenskou službu. Tělesná výchova se týkala všech tj. chlapců i dívek. Uskutečňovala se v rodině, ve spolcích, studentských sdruženích a různých kursech. Skautskou organizaci Francie přebrala vcelku v podobném duchu, v jakém vznikla v Anglii.

V rozděleném Polsku měla branná výchova tradici již od druhé poloviny 19. století, kdy však často měla pololegální charakter a byla pěstována v řadě soukromých spolků. Po obnovení polského státu se tak mládeži, v úzké součinnosti s armádou, věnovala celá řada

spolků, jako byl Sokol, skautské organizace (harceři) nebo střelecké spolky. Také v německých zemích, tj. Německu a Rakousku, byly od počátku skautské organizace úzce spjaty s armádou.

Základem úspěšnosti a popularity skautské výchovy byl však pohyb v přírodě. Přirozený pohyb jako chůze, běh, skoky v tomto prostředí uplatněný jako jedna z nejdůležitějších částí činnosti, to bylo revoluční pojetí výchovy. Do této doby to bylo součástí výchovného procesu pouze u nejvyšší vrstvy společnosti. Ve středověku povolání rytíře vyžadovalo dobrou tělesnou kondici a pravidelný bojový výcvik. Byl zde především lov, ale i jiné „sportovní“ aktivity, které přispívaly ke zlepšení kondice. Výchova v ostatních vrstvách obyvatelstva směřovala hlavně k získání pracovních návyků té sociální vrstvy a skupiny, do které se dotyčný narodil. Vše probíhalo v rodinném prostředí ať již vlastním nebo později v prostředí rodiny mistra, u kterého se dotyčný učil. Školy v dnešním slova smyslu sloužily hlavně církevním účelům a vlastní výuka, založená na mechanickém učení, poznávání pomocí pohybu a prožitku neznala. Bariery scholastické metody školství se pokoušeli prolomit někteří renesanční pedagogové, jejichž činnost pak vrcholil dílem J. A. Komenského. Jak již však bylo řečeno, to neplatí u vyšších aristokratických vrstev, kde tělesná výchova byla samozřejmou součástí vzdělání, které mohlo probíhat i v menších chlapeckých skupinách. Tělesný pohyb a zážitkové aktivity, jako například hraní divadla, se stávají pevnou součástí výchovy na jezuitských gymnasiích.

Pobyt v přírodě, zážitek jako výchovný prostředek, tělesné aktivity, to byly prvky, které byly součástí výchovy privilegovaných vrstev. Zde se především objevují způsoby výchovy včetně využívání volného času a pracovních aktivit např. výuka řemesel, které neslouží k obživě, ale pouze k poznání a rozvíjení povahových rysů. Dá se říci, že výchova aristokracie od raného novověku byla jakýmsi předobrazem, na kterém stavěla pedagogika vzrůstající se středních vrstev přelomu 19. a 20. století.

Vznik mládežnických organizací a jejich masové rozšíření v první polovině 20. století je součástí procesu, ve kterém střední vrstvy obyvatelstva, představované hlavně měšťanským prostředím, přebírají životní vzorce charakteristické do té doby pro vládnoucí třídu společnosti - aristokracii. To, že se movitější příslušníci měšťanstva snažili napodobovat tento způsob života, bylo běžné i dříve. V této době se však tento směr vývoje institucionalizuje v podobě spolkového života a zasahuje stále větší počet příslušníků středního stavu. Zvláště mládež se tímto způsobem snaží oprostít od životních vzorců svých rodičů. Tím, že se mládežnické organizace zabývají rozhodujícím obdobím pro socializaci jedince, tj. od

přibližně desíti let věku do osmnácti až dvaceti let, výrazně formují část dospívající generace a stávají se důležitým prvkem ve formování společnosti. Jejich vliv byl umocněn tím, že se přednostně zaměřovaly na studenty gymnasií a středních škol (obchodní akademie, hospodářské školy), kteří poté často odcházeli na studia a po jejich absolvování působili na důležitých místech, odkud mohli aktivně ovlivňovat dění ve společnosti.⁷ Tato socializace zde probíhala nenásilnou formou tělesných a prožitkových aktivit v přirozeném přírodním prostředí.

Vytváření identity jedince a jeho začleňování do společnosti, vytváření základních návyků k přežití i vyšších společenských standardů, se děje právě pomocí reakcí na vnější podněty a jsou vyvolávány pohyby jak vlastními tak cizími. Celý proces prochází řadou stadií, kdy si člověk nejprve vytváří vlastní identitu, pak základní vztah k okolí a nejbližší rodině, až se později učí složitým vztahům a jednání v rámci moderní společnosti. Je to v podstatě nekončící proces, který reaguje jak na vývoj vlastního já, tak na změny ve společnosti. Některé případy svědčí o tom, že určité fáze vývoje lze omezit nebo nahradit jinými (Kašpar Hauser, děti vychovávané zvířaty) a lidský organismus umí později tuto ztrátu nahradit. Ne však zcela a bez jistých následků.⁸ Při procesu socializace si jednotlivec postupně osvojuje hodnoty a normy dané společenské kultury. První stádia probíhají v rodině, další v základní a vyšší škole, pak na vysokých a odborných školách a pokračuje dále po celý život v interakci s rodiči, spolužáky, učiteli, kolegy, nadřízenými atd. V procesu socializace mohou vznikat různé formy napětí, když si jedinec nedokáže osvojit určité typy orientace a není připraven k přizpůsobování se určitým situacím či potřebám. Například emocionální typy nevyzrávají v afektivně neutrální typy, nýbrž zachovávají si v dospělosti převahu afektivní orientace, která je charakteristická pro dětství. Výsledkem špatného ztotožnění se jedince s modely mohou být různé formy odcizení.⁹ Proces socializace je zesilován procesy sociální kontroly, které jsou z hlediska jednotlivého činitele procesy motivujícími.

Mládežnické organizace jsou jedním ze silných socializačních prostředí, které pracuje mimo jiné s motivačním prvkem pohybu a radosti z něj. Tělesné změny z něj vyplývající navozují vysoce ceněnou tělesnou atraktivitu, která se v pubescentním období začíná

⁷ Dle zkoumaného vzorku sudetoněmeckých, ale i nacistických funkcionářů v říši téměř každý třetí z nich prošel „hnutím mládeže“ konkrétně organizací Wandervogel.

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Kaspar_Hauser

<http://www.reflex.cz/Clanek32406.html>

⁹ Jaroslav Klofáč, Vojtěch Tlustý: Soudobá sociologie. Praha 1965, s. 177

rozlišovat podle pohlaví. Objevuje se potřeba kladného hodnocení a pozitivních emočních odpovědí.

Dobrá tělesná zdatnost se tak stává součástí zdravého životního stylu, prostředkem harmonického rozvoje duševní i tělesné stránky člověka, příležitostí k poznávání a oceňování jak vlastních duševních a tělesných schopností, tak respektování a uznávání schopností jiných. Mládež, jako nejvíce zranitelná součást populace, se stává vhodným objektem pro formování v tomto prostředí.¹⁰ Tělesná zdatnost přestává být jednoznačně orientovanou výkonovou kategorií a ve stále větší míře je chápána jako nezbytný předpoklad pro účelné fungování lidského organismu.

Ovšem i v dospělosti a dokonce i ve vyšším věku si zachovává svoji specifickou atraktivitu a užitečnost pro jedince. Do popředí vystupuje její zdravotně preventivní působení a její pozitivní vliv na celkovou výkonnost člověka. Zdravotně orientovaná tělesná zdatnost se pak může projevat jako stav dobrého bytí (wellbeing), který dovoluje lidem vykonávat nezbytné každodenní aktivity kvalitně a s vysokým nasazením, může redukovat výskyt některých zdravotních problémů a může obecně přispět k plnějším prožitím života. Mimo jiné může docházet k výraznému ovlivňování psychiky jedince (prožitky).

Rozvojem společnosti, její stratifikací a specializací řemeslných dovedností a konečně rozvojem pojmového myšlení, se stává socializace složitější a její vývoj se na rozdíl od biologického prodlužuje. Profesionální pohyb se se vznikem moderní civilizace monotonicizuje a nepřispívá k harmonickému rozvoji osobnosti. Organizmus pak hledá kompenzaci v náhradních zdrojích pohybu. Zároveň s uvolňováním se od pohybu nutného k zachování a reprodukci života (opatřování potravy, spánek, hygiena, jídlo) a zkracující se pracovní dobou se otevírá prostor pro volnočasové aktivity. Ty potom hrají ve společnosti čím dál tím důležitější roli.

V současné době se význam organizací zabývajících se prací s mládeží mění a jejich úloha posunuje. Především se mnohonásobně zvýšila důležitost sportovních klubů, které se nyní zajímají již o děti raného věku vzhledem ke snaze vytvářet si co nejširší základnu pro vrcholový sport. Pro volnočasové aktivity zase existuje řada kursů a zájmových kroužků, které zároveň mohou být důležitou přípravou pro pozdější profesní život. Na druhé straně se podstatně snížil význam mládežnických organizací v oblasti předvojenské výchovy. Zrovna tak současné politické strany již nemají zájem na ovlivňování dorůstajících generací tímto

¹⁰ Pavel Slepíčka: Sport a česká společnost. In Sport, stát, společnost. Studijní materiály. PhareTempus IB-JEP 13279-98, Praha 2000, s. 9-10

způsobem a nevytvářejí vlastní mládežnická uskupení. Politická výchova je nyní přímo řízena státem a probíhá pod jeho kontrolou rovnou na školách. Vedle toho moderní způsob života a hlavně počítače spolu s internetovou sítí vedou k tomu, že stále větší množství mládeže a dětí již od útlého věku nepocítuje nutnost hledání svého vyžití mimo internet a počítačové hry. Působení organizací zabývajících se mládeží se významným způsobem přesunulo k nižším sociálním vrstvám, kde slouží též jako prevence kriminality a současně mají důležitou úlohu v socializaci jedince, kde často nahrazují chybějící pozitivní vliv rodinného prostředí a nejbližšího okolí. V té souvislosti se zvýšila i jejich úloha v rámci volnočasových aktivit.

Prameny a literatura

Pramenná základna týkající se českých a německých mládežnických organizací je velmi slabá. Vlastní materiály spolků do období po r. 1945 jsou obecně hůře dochované. Byly obvykle uloženy v soukromí, a pokud změnily majitele (např. úmrtím) nebo se tento cítil vlastnictvím materiálů ohrožen (např. ve válečné době), obvykle se jich zbavoval.¹¹ Materiály spolku se nejlépe zachovaly tehdy, pokud existoval jeho právní nástupce, který je převzal. Německé spolky wandervogelů a pfadfinderů byly poprvé likvidovány po převzetí moci nacisty a hlavní ztráty lze předpokládat ve zmatcích při konci prohrané války a následném odsunu. Některé materiály byly možná vyvezeny, ale určitě jich nebylo mnoho. Tak se stalo, že písemnosti vlastních spolků se nedochovaly prakticky vůbec. Z významného skautského oddílu „Ještěd“ se dochoval pouze inventář oddílové knihovny. Z materiálů litoměřických wandervogelů zůstala pamětní kniha s podpisy návštěvníků. Jediné trochu souvislejší archivní materiály jsou v Jihlavě, kde je v tamním archivu uložena kronika místní skupiny rakouských wandervogelů (Österreichische Wandervogel, Ortsgruppe Iglau) a německého skautského oddílu katolických Skautů sv. Jiří (Pfadfinderkorps St. Georg in der ČSR, Ortsvereinigung Iglau). Bohužel situace moravských německých skautských organizací byla poněkud jiná, takže dění u nich se dá jen s opatrností vztahovat i na prostředí v samotných Čechách.

Materiály uchovávané v archivech České republiky jsou obsaženy v celostátní databázi Národní archivní dědictví¹² (NAD), která je každoročně doplňována všemi archivy a institucemi, které vedou základní evidenci této databáze. V ní se nacházejí následující fondy oddílů a skupin hnutí Wandervogel a Pfadfinder:

224103010 - Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích

č. fondu 1056 Wandervogel Litoměřice 0,05 bm 1913 - 1920

224203010 - Státní okresní archiv Liberec

č. fondu 641 Spolek Rada rodičů a přátel skautů 0,01 bm 1921 - 1939

č. fondu 673 Skautský oddíl Ještěd (Pfadfinder), Liberec 0,02 bm 1934 - 1935

226102010 - Státní okresní archiv Jihlava

¹¹ Například čeští skauti se poprvé zbavovali některých svých dokumentů již v období první světové války.

¹² Evidence materiálů se řídí archivním zákonem č. 499/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Do 31. 12. 2004 upravoval tuto evidenci zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví, kde se tato evidence nazývala Jednotným archivním fondem (JAF).

č. fondu 534	Rakouští Tažní ptáci Jihlava (Wandervogel)	0,15 bm	1910 - 1921
č. fondu 558	Svaz katolických skautů sv. Jiří - místní skupina Jihlava	0,04 bm	1934 - 1938

Podobná je situace i u českých organizací. Například fond naší nejdůležitější a největší skautské organizace založené A. B. Svojsíkem Svazu junáků skautů Republiky československé (později junáků skautů a skautek), uložený v Národním archivu v Praze, je vlastně jenom torzo. Jeho větší část tvoří publikace, časopisy a výstřižky z novin. Co se týká vlastních dokumentů skautské organizace, dochovalo se v podstatě pouze to, co počátkem padesátých let převzala nastupující pionýrská organizace. Z období počátků skautingu do první světové války se nedochovalo vůbec nic a z meziválečné doby pouze dokumenty k organizaci Táborů slovanských skautů z r. 1931.¹³ Pokud se dochovaly některé materiály, tak hlavně v soukromých rukou. Výsledek je, že dnes jsou většinou ve vlastnictví sběratelů nebo součástí různých pozůstalostí, kde je lze těžko najít.

Poněkud lepší je situace v dochování pramenů úřední povahy. Hlavně na území Prahy se dochovaly spisy Spolkového katastru, které obsahují i organizace pražských wandervogelů, pfadfinderů a organizací, které na ně navazovaly, zrovna tak jako množství českých skautských oddílů a střechových mládežnických organizací.¹⁴

Rozvoj spolkového života, tak charakteristický pro 19. století, navazoval na starší formy sdružování a byl spjat hlavně s vývojem měšťanské společnosti. Regulace spolkových organizací vycházela zpočátku především ze strachu státu z činností tajných organizací, ve kterých spatřoval ohrožení dosavadního společenského řádu. Již v roce 1754 byla proklamována zásada, že bez svolení panovníka nelze založit žádný spolek. Další omezení vznikla koncem 18. století z obav před šířením myšlenek Francouzské revoluce. Na druhé straně stát podporoval různé soukromé iniciativy hlavně v oblasti průmyslu, zemědělství, vědy, umění, osvěty či charity, jejichž důležitost si dobře uvědomoval. Již roku 1816 vydal instrukce pro zakládání ženských dobročinných a prospěšných spolků. Od roku 1821 podporoval a upravoval podmínky vzniku akciových společností a později též i spořitelních a pojišťovacích ústavů. Zároveň byly tolerovány různé čtenářské a ochotnické spolky. Právní úpravy v této oblasti však byly často živelné a situace chaotická, takže byla pocíťována nutnost celkové normy, která by záležitost upravovala obecně. Veškeré návrhy však až do

¹³ Národní archiv (NA), fond Junák

¹⁴ Archiv hl. m. Prahy (AMP), fond Magistrát hl. m. Prahy, Spolkový katastr.

roku 1843 nebyly realizovány. Dekret dvorské kanceláře z 5. 11. 1843 byl prvním spolkovým zákonem.¹⁵

Právo spolčovací, shromažďovací a petiční bylo součástí požadavků liberální opozice proti metternichovskému systému a revolučního hnutí v roce 1848. Ve skutečnosti však byly demokratické a dělnické spolky po porážce revoluce v prosinci 1848 zakázány. Císařský patent ze 17. 3. 1849 působil jako prozatímní spolkový zákon a přebíral částečně liberální pojetí. Nepolitické spolky nevýrobní povahy mohly vznikat volně bez povolení úřadů, pouze měly povinnost se čtrnáct dní před zahájením činnosti přihlásit obecnímu představenému v sídle spolku a představenému okresního úřadu oznámit složení výboru a předložit stanovy. Nepolitické spolky výrobní povahy podléhaly nadále zákonu z roku 1843. Politické spolky podléhaly ohlašovací povinnosti. Praktická realizace spolkového práva však byla v Praze pozdržena kvůli stavu obležení.

Po porážce revoluce a s nástupem policejního režimu se množila též omezení spolkového života a tzv. Silvestrovské patenty z 31. 12. 1851 znamenaly zrušení spolkového práva a zavedení policejního dozoru nad spolky. Tento vývoj byl dovršen spolkovým zákonem z 26. 11. 1852 č. 253/1852 ř. z., který se vracel k praxi roku 1843. Jeho platnost se vztahovala na celé území monarchie. Znovu pod něj spadaly i spolky výrobní a akciové a byla zavedena trojstupňová povolovací praxe – zemský úřad, ministerstvo vnitra a císař. Politické spolky a spolky zasahující do výkonné a zákonodárné moci nebyly povoleny. Vzhledem ke zvyšující se úloze katolické církve měly její spolky zvláštní postavení a po konkordátu roku 1855 byly dokonce z pravomocí spolkového zákona vyjmuty a svěřeny do pravomocí diecézního biskupa. Tento zákon platil i po zavedení konstitučního zřízení z roku 1860 a říšská rada svá jednání o jeho novelizaci nedovedla až k zákonné normě. V pozadí za novým spolkovým zákonem byla iniciativa vlády, která tak reagovala na prudký rozvoj spolkového života v šedesátých letech 19. století.

Od r. 1867 byla existence spolků v rakouské monarchii upravena zákonem č. 134 ze dne 15. 11. 1867 „O právu spolčovacím“. Tento zákon platil i v později vzniklé Československé republice, a to až do r. 1951. Zákon platil pouze v předlitavské části monarchie a nevztahoval se na spolky výrobní, duchovní řády a kongregace, včetně náboženských společností, živnostenské spolky a těžařstva a bratrské pokladny. Zvláštní pozornost byla věnována spolkům politickým, které měly různá omezení a nebyly

¹⁵ M. Laštovka, B. Laštovková, T. Rataj, J. Ratajová, J. Třikač, Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990. Scriptorium, Praha 1998, s. IX-XXII

považovány za právnické osoby. Výrazná omezení spolkového života vymezovala vládní nařízení za 2. republiky¹⁶ a především za protektorátu, který znamenal konec pro řadu jak českých, tak německých spolků.¹⁷

Spolkový zákon se vracel k liberálnímu pojetí z roku 1849 a nahradil koncesní systém, který ukládal povolení spolku příslušným úřadem, samotnou ohlašovací povinností. Navrhovatel musel pouze svůj úmysl založit spolek oznámit zemskému úřadu a předložit stanovy. Stát ovšem mohl spolek zakázat. Musel to však učinit do čtyř týdnů od oznámení. Pokud tak neučinil, mohl se spolek automaticky ustavit. Z toho potom vyplynula formulace povolení používaná meziválečnými úřady československé republiky, že spolek „byl nezakázán“. Dále zákon ukládal nově vznikajícím spolkům ohlásit jejich název, účel, stanovy, způsob financování a členy představenstva zemskému policejnímu úřadu. Dozírajícími úřady byla okresní hejtmanství. Ve statutárních městech plnil tuto funkci městský magistrát. V Praze to bylo policejní ředitelství, jehož I. oddělení mělo na starosti spolky, shromáždění a věci tiskové. Po vzniku samostatné republiky a vzniku Velké Prahy byla jeho působnost rozšířena na celé území nově vzniklého velkoměsta. Agenda spolků byla vedena v tzv. Spolkovém katastru. Ke spisům patřilo 68 knih, které vznikly v r. 1895. Starší, dosud existující spolky do nich byly přepsány z dřívějších knih, které se nedochovaly. Tématicky byly spolky rozděleny do skupin I - XXII. Později byly přidány skupiny XXIII - XXV. V těchto knihách byly zapsány všechny pražské spolky vzniklé v letech 1895 - 1945. V letech 1964-1966 byl spolkový katastr uzavřen a knihy spolu se spisovým materiálem (mimo části spisů předaných již dříve Státnímu ústřednímu archivu) předány Archivu hlavního města Prahy.

Bohužel mimo Prahu se materiály spolkových katastrů prakticky nedochovaly. Proto jsou tyto pražského policejního ředitelství tak důležité. Další okolností, která zvyšuje jejich hodnotu, je to, že v Praze, která byla hlavním městem českého prostoru, sídlila většina střešových spolkových organizací. Skauské organizace byly vedeny ve spolkovém katastru pod signaturou č. XIV mezi sportovními spolky. Na ně navazující studentské organizace byly registrovány pod signaturou č. X a další podobné organizace pak mohly být pod signaturami č. II (dobročinné a humanitní), č. III (podpurné) či XI (ochotnické, čtenářské a zábavní). Organizace vytvářené politickými stranami včetně katolických se nacházejí pod signaturou č.

¹⁶ Např. zákon č. 300/1920 Sb. o mimořádných opatřeních v době války či ohrožení republiky, zákon č. 50/1923 na ochranu republiky, zákon č. 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran atd.

¹⁷ Vládní nařízení z 27. 1. 1939 č. 13 a 30, dále z 31. 3. 1939 č. 97 Sb.

XV (různé). Celkem je pod signaturou č. XIV zapsáno 1916 sportovních spolků, z nichž asi 155 je organizací skautského typu z valné většiny českých. Hlavní skautské organizace však byly zakládány až po světové válce. Po rozpadu Československa a okupaci Čech a Moravy skautské organizace zanikají s tím, že německé jsou včleňovány do Hitlerjugend, pokud již předtím nepřešly dobrovolně do mládežnické organizace sudetoněmeckého tělocvičného spolku. Po r. 1945 dochází k definitivní likvidaci pfadtfinderů, wandervogelů a ostatních německých organizací. České organizace se naopak obnovují, ale ne v plné míře. Hlavní organizací dětí do patnácti let měl být Junák, v němž byly organizovány i ostatní, původně samostatné, skautské organizace, jako byli Skauti DTJ nebo pionýrské oddíly.

Materiály Spolkového katastru však obsahují pouze základní údaje o těchto organizacích – název, úřední agendu ke vzniku organizace, stanovy, hlášení důležitých akcí a materiály zániku a výmazu spolku ze spolkového katastru. Bohužel se materiály spolkového katastru ze severních a západních Čech, kde působila řada klíčových spolků, prakticky nedochovaly.

V materiálech pražského Spolkového katastru jsou uloženy následující spisy k německým mládežnickým spolkům:

SIGN.	NÁZEV	VZNIK	ZÁNİK
XIV/0300	Österreichischen Wandervogels Bundes für deutsches Jugendwandern - Ortsgruppe Prag	1911	1920
XIV/0334	Ortsgruppe "Vortrupp" des Oestereichisches Wandervogels, Bundes für deutsches Jugendwandern	1913	1939
XIV/0343	Eltern- und Freundsrat zum Prager Wandersvogel	1913	1938
XIV/0350	Eltern und Freundsrat zum Prager Wandervogel Wetterhard	1914	1950
XIV/0357	Wandervogelgemeinde "Lützow" in Prag	1914	1950
XIV/0508	Prager Pfadfinder	1922	1940
XIV/0632	Bundsudetendeutscher Wandervögel Gau Böhmerland	1923	1950
XIV/0736	Ortsgruppe (Eltern und Freundesrat) Prag "Sigurd" zum Bund sudetendeutsche Wandervögel	1925	1938
XIV/0951	Pfadfinderverein Eintracht	1930	1939
XIV/1518	Deutsche Jungmannschaft	1937	1950
XIV/1535	Pfadfinderkorps St. Georg, místní sdružení v Praze	1937	1939

Na tyto spolky navazovaly studentské společnosti, které jednak organizovaly studenty prošlé organizacemi Wandervogel a Pfadfinder, jednak řada jejich členů působila jako vůdci,

či jinak pomáhala hnutí. V pražském Spolkovém katastru jsou evidovány následující studentské spolky:

X/ 117 – Verein enthaltamer deutscher Studenten; od 1909 Abstinentschaft Freiland; od 1914 Akademische Wandervogelgemeinde Prag; od 1920 Deutsche Böhmerland- Freischar „Greif“ in Prag

Zánik – byl vymazán dle výnosu Reichsprotektora in Böhmen und Mähren ze dne 17. 11. 1939 Od. 35488

Sídlo r. 1921 Praha II., Krakovská 16

X/ 191 – Akademische Ortsgruppe Prag des Österreichischen Wandervogels
sídlo hlavního spolku: Vídeň.

Vznik nezakázán – výnos místodržitelství č. 8-A-557/2-63051 (6702pr) z 3. 3. 1913

Rozpuštěn výnosem zemské správy politické z 8. 11. 1920 č. 2-A-2088/286 ai. 1919 – 320.305 ai 1920 (č. j. 16304 s II/920 ZS – 1 – 42)

X/ 215 – Deutsch böhmerländische Freischar „Fichte“

1919 Utvoření spolku nezakázáno – výnos zemské správy politické ze dne 18. 11. 1919 č. 8-A-4144-336.685 (13.152 S II.)

1951 Spolek zaniklý – č. j. 262-533/14-51

X/229 – Deutsche böhmerländische Freischar „Egerland“

1920 vytvoření spolku nezakázáno – výnos zemské správy politické ze dne 27. 4. 1920 č. 8-A-4045-121.437 (7819 SII)

1939 – vymazán z příkazu Reichsprotektora in Böhmen und Mähren ze dne 26. 9. 1939 (č. j. 476/40)

X/ 254 – Bildungs- und Wanderbund

1920 utvoření spolku vzato na vědomí výnosem ministerstva vnitra ze dne 30. 11. 1920 č. 73.659/6; výnos zemské správy politické ze dne 15. 12. 1920 č. 2-A-9404-375.102 (540 S II/921)

Zanikl dnem 30. 6. 1939 podle ustanovení čl. H odst. 2 vu 97/39 ad 27236 SII. SK

Vymazán z příkazu Reichsprotektora in Böhmen und Mähren z 15. 12. 1940 (č. j. 8661 S II. uo = SK X 254)

X/ 308 – Deutsche böhmerländische Freischar „Wiking“ in Prag

1924 – utvoření spolku nezakázáno – výnos zemské správy politické ze dne 22. 1. 1924 č. 2-A-8137/1 ai 1923, 23656 ai 1924 (6026 s II/24)

Vymazán z příkazu Reichsprotektora in Böhmen und Mähren ze dne 26. 9. 1939 (č. j. 4778 sú/40 SK X – 308)

X/ 320 – Ortsgruppe Prag des Bildungs und Wanderbundes (viz X/254)

1924 utvoření spolku nezakázáno – výnos zemské správy politické ze dne 25. 8. 1924 č. 355.007-2A-381 5/1 (16511-sII/24)

1951 – zaniklý č. j. 262-533/20-51)

X/ 350 – Freischar Paedagogische Gemeinschaft

1927 utvoření spolku nezakázáno – výnos zemské správy politické ze dne 23. 3. 1927 č. 53543 ai 1927 2A-3132 /1 ai 1926 (8064-sII/27)

1929 – zanikl v r. 1929 – podle protokolárního prohlášení posledního předsedy Jana Zaischneka ze dne 8. 11. 1937 (č. j. 24.339 S II. 27 = SK X 350)

X/ 396 – Bund der böhmerländischen „Freischaren“ in Prag

1930 utvoření spolku nezakázáno výnosem zemského úřadu z 11. 6. 1930 č. 287717 ai 30. 19A-653/1 ai 30 (16636 S II. 30)

Spolková místnost Praha II. Krakovská 16/II.

1939 zanikl a vymazán z příkazu Reichsprotektora in Böhmen und Mähren ze dne 26. 9. 1939 (Č. j. 4761 S II. 40 = SK X – 396)

Další skupinou jsou materiály Zemského úřadu politického v Praze. Zde jsou zprávy z činnosti spolků tak, jak je podávaly jednotlivé úřady či policejní stanice. Ty ovšem spolek zajímal především, pokud se angažoval politicky a státní úřady ho považovaly za hrozbu. Ty zprávy jsou tedy řídké a jsou rozptýleny v masě ostatního materiálu.

Nejdůležitější spisy Zemského úřadu týkající se německých mládežnických organizací:

Presidium Zemského úřadu Praha

č. sv. 207-45-1 až 5 Popisy a vyobrazení německých spolků a organizací v ČSR

č. sv. 207-395-3 Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft

č. sv. 207-403-37 Wandervogel

č. sv. 207-584-10/33 Sudetendeutscher Wandervogel

Řada dalších materiálů týkajících se jednotlivých spolků je uložena ve spisech spolkového oddělení Zemského úřadu. Tyto spisy nejsou rozepsány v pomůckách Národního archivu. Při hledání jednotlivých spolků je nutno procházet ukazatele zemského úřadu, kde je ve čtyřletých periodách uveden seznam měst a obcí a názvy spolků v těchto místech evidovaných. Materiály tohoto oddělení pro spolkové záležitosti obsahují, podobně jako materiály spolkového katastru, pouze základní údaje o spolku a jeho akcích. Některé informace lze nalézt i v Rakouském státním archivu ve Vídni ve fondu Ministerstva kultu a vyučování, které mělo na starosti spolkovou agendu.

Důležitými prameny se tedy stávají publikované vzpomínky členů těchto organizací¹⁸ a soudobé tiskoviny – především časopisy „Burschen heraus“, „Blätter vom frischen Leben“ a „Sudetendeutscher Wandervogel“. Další informace a zprávy lze najít též v prvních ročnících časopisu „Junák“. Ty pak zvláště dokumentují vztahy mezi českým a německým prostředím v době vznikajících mládežnických organizací. Od počátku dvacátých let však v českém skautském tisku veškeré zmínky o německých mládežnických organizacích v českých zemích ustávají, samozřejmě kromě těch několika málo oddílů, které se zaregistrovaly ve Svojsíkově svazu. Přitom skautské časopisy pravidelně přinášely zprávy o dění ve skautských organizacích nejen v okolních zemích, ale i dalekých zámořských krajinách. Nutno však říci, že v německém mládežnickém tisku byla situace obdobná. Češi byli prostě nepřátelé, jejich kultura byla podřadná a Svojsíkův Svaz byl považován za státní organizaci. Podobná situace je i v německém a českém periodickém tisku.

Dalším důležitým pramenem při zkoumání mládežnických odranizací, spolků věnujících se dětem a mládeži, škol a výchovných ústavů jsou kroniky a výroční zprávy. Ve školním prostředí jsou kroniky nezastupitelným pramenem, samozřejmě pouze tehdy, pokud se dochovaly a jsou dostupné. Do r. 1949 byly součástí povinné školní dokumentace a měly předepsanou osnovu. Takže vývoj mimoškolních akcí, pořádaných v rámci pedagogické činnosti, lze velmi dobře sledovat. Vzhledem k tomu, že si pedagogové dobře uvědomovali informační a propagační potenciál těchto materiálů, většinou se dobře dochovaly, na rozdíl od jiné pedagogické dokumentace. Jiný problém je, že na některých školách vedení považuje tyto

¹⁸ Johannes Stauda, Der Wandervogel in Böhmen 1911 – 1920. Hers. Kurt Oberdorffer, Verlag Harwalik KG, Reitlingen 1975, díl I. a II.

kroniky takřka za soukromý majetek, takže nejsou přístupny pro odborné použití. Jinde zase byly v rámci sbírkových akcí převzaty příslušnými obcemi a velice těžko se dohledává, kde jsou vlastně uloženy. Kroniky německých škol byly naopak často ztraceny při zabavování dokumentace německých škol v r. 1945, kdy o některé dokumenty měla zájem vznikající Státní bezpečnost a jiné se chaoticky dostávaly na blízké české školy. Do archivů byly později předávány postupně v průběhu padesátých let.

V tomto směru je výhodné použití výročních zpráv, které vycházely tiskem a jsou k dispozici ve vícero exemplářích. Velké sbírky těchto zpráv mají Národní knihovna v Praze a Archiv hlavního města Prahy. Zajímavé jsou hlavně výroční zprávy českých skautských organizací včetně Svazu JS RČS. Podobně lze dobře sledovat činnost i jiných spolků, jako byly Spolek pro pěstování her české mládeže a jeho německý protějšek. Zrovna tak, pokud jsou dochovány, nahrazují informace chybějících kronik. Nemají sice bezprostřední výpovědní hodnoty přímých dokumentů, protože jsou již zpracovány jak pro veřejnost tak pro nadřízené orgány, ale poskytují množství bezprostředních informací.

Dalším důležitým typem pramenů jsou úřední materiály obcí, na které se spolky, včetně těch, které pracovaly s mládeží, často obracely. Bohužel v Praze se to týká především českých spolků. Německé se v době před 1. světovou válkou obracely raději přímo na ministerstvo kultu a vyučování, které mělo na starosti spolkovou agendu, a v meziválečném období spoléhaly na soukromý sektor a vlastní síly. Jiná byla ovšem situace v německých oblastech, kde mohly spoléhat na vstřícnost obecních orgánů. Někdy jsou v těchto spisech uloženy i rozsáhlé popisy činnosti a historie spolků, kterými chtěly podepřít své žádosti, a tehdy se stávají zajímavým zdrojem informací.¹⁹

Vznik mládežnických organizací na přelomu 19. a 20. století je v německém prostředí znám pod pojmem „hnutí mládeže“. Tento termín jako specifický pojem pro společenské dění na počátku dvacátého století, je v české historiografii prakticky neznám. Jedním z důvodů je marginalizace historie mládežnických organizací, zrovna tak jako například historie sportu apod. Takzvaná velká historie, neboli hlavní proud historického bádání, měla jiná nosná témata. V první polovině dvacátého století společenská objednávka v oblasti historie vyžadovala především práce zaměřené na českou a československou státnost a národnostní soupeření Čechů a Němců v českomoravském prostoru. Druhá polovina dvacátého století pak upřednostňovala třídní pojetí dějin, přičemž možnost studia německé menšiny v českých

¹⁹ Například AMP, Magistrát hl. m. Prahy I., Pres. 14/100 (1914-1937). V tomto prezidiálním spise jsou uloženy výroční zprávy Svazu spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže z let 1911/12 a 1912/13.

zemích (hlavně v období mezi světovými válkami) byla velice omezená hlavně pro nepřístupnost příslušných historických pramenů. Termín „hnutí mládeže“ je znám hlavně v německy psané historické literatuře, kde se objevuje již v meziválečném období. Označuje se jím společenské dění mezi dospívající mládeží od počátku dvacátého století do sloučení všech organizací mladých do Hitlerjugend a Bund Deutscher Mädel. Organizace nesoucí hlavní myšlenky tohoto hnutí se podobaly svým charakterem a metodami výchovné práce organizacím skautského hnutí, vycházely však ze specifických podmínek německého společenského prostředí. Mladí lidé, kteří prošli tímto hnutím, byli většinou příslušníci měšťanských vrstev a inteligence, která byla tehdy na vzestupu. Díky svým kontaktům z těchto organizací se pak dostávali do důležitých ekonomických a politických pozic, a tak významným způsobem ovládali dění v německé společnosti ať již přímo v Německu nebo dalších státech s německy mluvícím obyvatelstvem. Celkově bylo toto hnutí naladěno protestně v tom smyslu, že se vědomě stavělo proti životnímu stylu předchozí generace. Dalším obecným rysem byl důraz kladený na národ jako pokrevní společenství a z toho vyplývající velkoněmecké myšlenky. Obecně mělo hnutí svůj protějšek v organizacích skautského typu okolních národů, se kterými někdy spolupracovalo, jindy naopak soupeřilo. Studium těchto aspektů lze považovat za mezioborové, neboť se zde stýkají výzkumy historie politických procesů, sociologie volného času, dějiny pedagogiky, každodennosti, postavení dětí a mládeže ve společnosti a řady dalších.

Zatímco v české společnosti je tento jev překryt národnostním soubojem o politickou nadvládu v české kotlině, který vyvrcholil vznikem samostatné české republiky, a tudíž české historické bádání jej prakticky ignoruje, v německém prostředí je tzv. „hnutí mládeže“ (Jugendbewegung) jevem známým a odborně zpracovávaným.²⁰ Oproti německé literatuře existuje v české pouze několik odborných prací zabývajících se tímto tématem.

²⁰ Gerhard Seewann, *Österreichische Jugendbewegung 1900-1938. Die Entstehung der Deutschen Jugendbewegung in Österreich-Ungarn 1900 bis 1914 und die Fortsetzung in ihrem katholischen Zweig „Bund Neuland“ von 1918 bis 1938.* Bd. 1.2 Frankfurt a. M. Verl. (1974) XXV., 428 S., S. 429-1002 (Quellen und Beiträge zur Geschichte der Jugendbewegung 15)

Manfred Fux, *Geschichte der Österreichischen Pfadfinderbewegung. Von den Anfängen bis zum „Jamboree der Einfachheit“ (1912-1951).* Wien: Dom-Verlag (1971) XXIV, 284 S.

Gerhard Albricht, Hans Christ, Wolfram Hockel, *Deutsche Jugendbewegung im Südosten.* Bielefeld: Ernst & Giesecking 1969, 159 S.

Hermann Giesecke, *Vom Wandervogel bis zur Hitlerjugend. Jugendarbeit zwischen Politik und Pädagogik.* München, Juventa-Verlag 1981, 1. u. 2. Teil

Literatura k tomuto tématu je v českém prostředí stále omezena na několik málo prací. Pokud se nějaká práce zabývá touto problematikou, není to její hlavní téma. Otázky „hnutí mládeže“ se objevují většinou v souvislosti s politickými dějinami zejména u studií zabývajících se vztahy mezi Čechy a Němci do druhé světové války. Další oblastí, kde se toto téma objevuje a kde jsou alespoň zmiňovány mládežnické organizace první poloviny 20. století, jsou dějiny pedagogiky, případně dějiny tělesné výchovy.²¹ V této souvislosti lze také zmínit diplomní a disertační práce, které však nejsou běžně dostupné. Většina těchto odborných studií se však stejně věnuje především českým organizacím.²²

Další okruh prací pak pochází od nadšených amatérů, kteří jsou schopni shromáždit často značnou sumu informací. Avšak vzhledem k tomu, že jejich díla většinou postrádají poznámkový aparát a uvedení pramenů, lze tyto informace jen těžko ověřovat.²³

Mezi pracemi českých historiků zůstává základem dvousvazkové dílo Jaroslava Césara a Bohumila Černého z roku 1962. Jejich „Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918 – 1938“ patří díky svému rozsahu (1096 stran), ale zejména obsáhlému poznámkovému aparátu, mezi základní literaturu pro každého zájemce o problematiku česko – německých vztahů. Přesto je i tato práce v mnoha ohledech velmi tendenční. Sudetoněmeckému turnerskému hnutí se jako jedni z mála blíže věnovali Stanislav Biman s Jaroslavem Kokoškou (Malířem) ve své práci „Kariéra učitele tělocviku“ vydané v roce 1983 v Ústí nad Labem. Důležitá je hlavně část věnující se období po první světové válce do založení Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront), která se snad jako první v českém historiografickém prostředí věnuje problematice německých mládežnických organizací, především organizaci Wandervogel v Čechách. Je to z toho důvodu, že především z prostředí této organizace, hlavně z jejího severního a západního okruhu, pocházeli členové tzv. Kameradschaftsbundu, kteří pak v třicátých letech významně

²¹ viz Jiří Kössl, Jan Štumbauer, Marek Waic, Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Nakl. Katolinum, Praha 2004, 159 s.

B. Steiniger, Přehled dětských organizací v českých zemích (v 19. a 20. století). Příspěvek k historii dětského hnutí. Praha 1975, 70 s.

Miroslav Somr, Dějiny školství a pedagogiky. St. pedagogické nakladatelství, Praha 1987, 359 s.

Josef Váňa, Dějiny pedagogiky. Slov. pedagogické nakl. , Bratislava 1971, 375 s.

²² Viz např. Jaroslav Kňap, Vznik českého skautingu a jeho vývoj do roku 1938. Diplomová práce. FTVS UK, Praha 1993, 74 s.

Jitka Zedníčková, Federace československého skauta. Diplomová práce. FTVS UK, Praha 1996, 72 s.

²³ Viz např. Bruno Břečka, kronika čs. skautského hnutí do roku 1990. Brněnská rada Junáka, Brno 1999, 321 s.

ovlivňovali sudetoněmeckou politickou scénu. Z nejnovějších prací věnuje sudetoněmeckému tělovýchovnému hnutí obsáhlé pasáže Zdeněk Kárník v trojsvazkové knize „České země v éře První republiky“ (Praha 2001 –2003). Přímo německému hnutí mládeže se věnuje disertační práce Tomáše Kaspera „Německé reformně pedagogické hnutí (hnutí mládeže a školská reforma) v Československu v letech 1918-1933“ z roku 2005²⁴ a studie Tomáše Jelínka „Německý skauting v Praze“, zveřejněná ve sborníku „Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu“ roku 2004,²⁵ „Německé „hnutí mládeže“ v Čechách“ ve sborníku „Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu“ vydaném v roce 2008.²⁶

Tomáš Kasper pak toto téma rozvedl ještě v dalších pracích, z nichž poslední - „Německé venkovské výchovné ústavy – analýza reformně pedagogického konceptu a příklad Svobodné školní obce v Litoměřicích v meziválečné ČSR“²⁷ - je zatím shrnutím jeho dlouholetého bádání. Práce se zabývá především německým reformně pedagogickým hnutím, které bylo součástí společenských změn na konci 19. a počátku 20. století. „Hnutí mládeže“ je rozebíráno jako součást tohoto procesu tam, kde jsou jasné souvislosti a kde osvětluje danou situaci. První část je věnována situaci v Německu. I když jsou zde především sledovány venkovské výchovné ústavy, věnuje se práce nejprve analýze tohoto reformního konceptu v Německu na přelomu století a v první třetině 20. století. Fenomén německých venkovských škol je zde zasazen do širších souvislostí a zejména do kontextu tzv. reformy života a širší společensko-kritické diskuse, která byla prodchnuta mnoha prvky jednotlivých větví reformního hnutí. Sjednocující byly slogany jako „zpět k přírodě, k přirozenosti“, „ pryč z města“, které měly vyjadřovat odvrácení od hanebné a mechanické civilizace. Krize rodiny měla legitimizovat proces popírání a oprávněnosti rodinné výchovy, která měla být nahrazena totální společenskou výchovou pod dohledem elitní skupiny vychovatelů-vůdců v prostředí internátních ústavů izolovaných od zkažené společnosti rodičů. Výchova „nového člověka“

²⁴ Tomáš Kasper, Německé reformně pedagogické hnutí (hnutí mládeže a školská reforma) v Československu v letech 1918-1933. Disertační práce FFUK 2005, 298 s.

²⁵ Tomáš Jelínek, Německý skauting v Praze. In Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu, Karolinum, Praha 2004, s. 107-113.

²⁶ Týž, Německé „hnutí mládeže“ v Čechách. In Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu, Karolinum, Praha 2008, s. 171-208

²⁷ Tomáš Kasper, Německé venkovské výchovné ústavy – analýza reformně pedagogického konceptu a příklad Svobodné školní obce v Litoměřicích v meziválečné ČSR. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, Praha 2008, 270 s.

měla vést ke vzniku „nové společnosti“. Základní myšlenku společensko-reformačního cíle následovala idealisticky pojatá koncepce jako následování nadosobního ducha a naplňování jeho velikosti. Participace na projektu rozvoje ducha se stala teleologickým základem výchovy v německých reformních ústavech. Jim se podařilo vytvořit uzavřený svět sycený pocitem výjimečnosti a představou, že právě tyto školy jsou spojeny s vyšším bytím, s celkem ducha a se skutečnou kulturou. Jen ony měly prosazovat „skutečné a nové hodnoty“, které by byly vzdáleny modernímu civilizačnímu balastu, masovému konzumu a marxistickému nebezpečí.

Druhý díl práce rekonstruuje jediný sudetoněmecký reformní pokus zakládající se na idejích německých výchovných ústavů. Jedná se o litoměřickou svobodnou školní obec zakladatele Karla Metznera, který byl jednou z nejvýraznějších postav sudetoněmeckého reformně pedagogického hnutí a ideologem počátku hnutí Wandervogel v Čechách.

Další stěžejní českou prací, která zahrnuje i německé mládežnické organizace, je dílo Jaroslava Šebka o politickém sudetoněmeckém katolicismu v meziválečném Československu.²⁸ Německá křesťansko-sociální strana sdružující katolicky orientované německé obyvatelstvo českých zemí patřila k významným subjektům politické scény. Navazovala na tradice katolických politických aktivit druhé poloviny 20. století. Katolické politické strany se na našem území konstituovaly koncem 19. století, ovšem ne na občanském, ale na etnickém principu. Pozice katolického politického tábora nebyla nijak jednoduchá a jen obtížně se prosazovala v konkurenci socialistických, liberálních a nacionalistických stran. Jak v německém, tak v českém prostředí musel posléze čelit vlně protikatolických nálad a poválečné sekularizace. Jeho součástí byly i mládežnické organizace, které ač formálně nepolitické, se stávaly silou, se kterou bylo nutné počítat a která občas jednala se značnou samostatností. I zde lze sledovat tendence ke zvýraznění německé národní identity a hájení nacionálních stanovisek. Právě tento postoj přivedl tyto organizace do širšího rámce „hnutí mládeže“ u nás. I když se práce věnuje především německé křesťansko-sociální straně a její politické činnosti, některé kapitoly se zabývají přímo jejími mládežnickými organizacemi a hlavně jejich politickému působení. Vlastní činnost těchto organizací a jejich výchovné metody zůstávají mimo zájem autora. Tuto studii dobře doplňuje disertační práce Jiřího

²⁸ Jaroslav Šebek, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006, 334 s.

Němce o Eduardu Winterovi, který byl zakládajícím členem a vůdčí osobností německé katolické mládežnické organizace Staffelstein.²⁹

Mnohem obsáhlejší je samozřejmě bibliografie německých prací na toto téma. K počátkům hnutí Wandervogel v Čechách je nutno především jmenovat výše zmiňovanou vzpomínkovou publikaci Johanese Staudy, která zachycuje vývoj hnutí do roku 1920 a práci Gerharda Seewanna „Österreichische Jugendbewegung 1900-1938. (Die Entstehung der Deutschen Jugendbewegung in Österreich-Ungarn 1900 bis 1914 und die Fortsetzung in ihrem katholischen Zweig „Bund Neuland“ von 1918 bis 1938)“, která zachycuje počátky mládežnických organizací v celém Rakousku – Uhersku.³⁰ Pro celé hnutí je pak základní prací dílo Hanse Blühera o počátcích celého hnutí.³¹ Rakouskými skauty, členy jejichž organizace byli i němečtí pfaďfínderi z Čech, se zabývá práce Manfreda Fuxe „Geschichte der Österreichischen Pfaďfínderbewegung. Von den Anfängen bis zum „Jamboree der Einfachheit“ (1912-1951)“.³² Nejnovějším dílem, shrnujícím dosavadní stav výzkumu historie rakouských skautů, je práce významného rakouského skautského historika Kurta Pribicha³³ nazvaná prostě „Deník Skautských svazů v Rakousku“ (Logbuch der Pfaďfínderverbände in Österreich).

Činností členů hnutí za první světové války a osudy wandervogelů na frontách se zabývá práce Gudrun Fiedlerové.³⁴ „Hnutí mládeže“ však nepůsobilo pouze v německy mluvících zemích. Historii tohoto hnutí v prostředí německých kolonistů v prostoru bývalých Uher a na Balkáně sleduje práce autorů Gerharda Albrichta, Hansa Christa a Wolframa

²⁹ Jiří Němec, Eduard Winter v německém dějepisectví v protektorátu. Biografická studie o kariéře, přizpůsobení a politické podřízenosti historiografie. Disertační práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno 2007, 248 s.

³⁰ Gerhard Seewann, Österreichische Jugendbewegung 1900-1938. Die Entstehung der Deutschen Jugendbewegung in Österreich-Ungarn 1900 bis 1914 und die Fortsetzung in ihrem katholischen Zweig „Bund Neuland“ von 1918 bis 1938. Bd. 1.2 Frankfurt a. M. Verl. (1974) XXV., 428 S., S. 429-1002 (Quellen und Beiträge zur Geschichte der Jugendbewegung 15)

³¹ Hans Blüher, Wandervogel. Geschichte einer Jugendbewegung. Dupa Verlag, Frankfurt am Main 1976, 1. u. 2. Teil

³² Manfred Fux, Geschichte der Österreichischen Pfaďfínderbewegung. Von den Anfängen bis zum „Jamboree der Einfachheit“ (1912-1951). Wien: Dom- Verlag (1971) XXIV, 284 S.

³³ Kurt Pribich, Logbuch. Der Pfaďfínderverbände in Österreich. Eigenverlag Pfaďfínder-Gilde Österreichs, Wien 2004, 342 S.

³⁴ Gudrun Fiedler, Jugend im Krieg. Verlag Wis. und Politik, Ed. Archiv der Deutschen Jugendbewegung – sv. 6, 1989, 310 S.

Hockela „Deutsche Jugendbewegung im Südosten“.³⁵ Analýzu hnutí v Německu v jeho politických a společenských souvislostech podává Hermann Giesecke v díle „Vom Wandervogel bis zur Hitlerjugend. Jugendarbeit zwischen Politik und Pädagogik“.³⁶

„Hnutím mládeže“ v prostředí německých tělocvičných spolků je věnován sborník sestavený Lorenzem Pfeifferem, který mapuje situaci v Německu od počátku 20. století skoro až do jeho konce.³⁷ Všímá si jak sociálního a společenského pozadí, organizace a festivitu, tak jeho vztahu s ostatní společností, vlastní činnosti a posléze vyrovnání se se situací po druhé světové válce. Podobné téma ovšem na českém území sleduje práce Andrease Luha „Der Deutsche Turnverband in der Ersten Tschechoslowakischen Republik“.³⁸ Zde však v popředí stojí sám tělocvičný spolek, jeho historie, kořeny v tělocvičném hnutí první poloviny 19. století a posléze přeměna v nástroj politického boje. V poměrech českého němectví, kdy se „hnutí mládeže“ záhy propojilo s touto organizací hlavně prostřednictvím kruhu vůdců severozápadních oddílů Wandervogelu, známých pod pozdějším označením Kameradschaftsbund, se nebylo možno vyhnout i otázkám mládežnických organizací. Vždyť práce s mládeží stála v centru pozornosti vůdců nacionálního hnutí, kteří se také na ni často odvolávali. Tomuto tématu se věnují práce Jörga K. Hoensche, které se zabývají především problematikou KB a jeho vlivu na sudetoněmecké hnutí.³⁹ Na české straně se spojením KB s Henleinem a jejich společným působením na politické scéně první republiky zabýval Stanislav Biman.⁴⁰

³⁵ Gerhard Albricht – Hans Christ – Wolfram Hockel, Deutsche Jugendbewegung im Südosten. Bielefeld: Ernst & Giesecke 1969, 159 S.

³⁶ Hermann Giesecke, Vom Wandervogel bis zur Hitlerjugend. Jugendarbeit zwischen Politik und Pädagogik. München, Juventa-Verlag 1981, 1. u. 2. Teil

³⁷ Hrsg. Lorenz Pfeiffer, Illustrierte Geschichte der Deutschen Turnerjugend. Klartext Verlag, Essen 1992, 313 S.

³⁸ Andreas Luh, Der Deutsche Turnverband in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Vom völkischen Vereinsbetrieb zur volkspolitischen Bewegung. 2. Auflage, R. Oldenbourg Verlag München 2006, 475 s.

³⁹ Jörg K. Hoensch, Othmar Spann, Kameradschaftsbund a Sudetoněmecká vlastenecká fronta. In: Dějiny a současnost 5/99, s. 31-35

Jörg K. Hoensch, Der Kameradschaftsbund, Konrad Henlein und die Anfänge der Sudetendeutschen Heimatfront. In Mentalitäten – Nationen – Spannungsfelder. Studien zu Mittel- und Osteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge eines Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Hans Lemberg. Hrsg. Eduard Mühle, Verlag Herder-Institut, Marburg 2001, s. 101-135

⁴⁰ Stanislav Biman, Ladislav Malíř, Kariera učitele tělocviku. Severočeské nakladatelství, Liberec 1983, 373 s. S. Biman, S Dušková: Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938 – 1945. Biografická příručka, sv. 1 A-B, Albis international, Ústí n. Labem 2003, 306 s.

K výše zmiňované organizaci Staffelstein se pak váže práce příznačně nazvaná „Staffelstein – hnutí mládeže a katolická obnova sudetských Němců mezi velkými válkami“.⁴¹ Kniha je rozdělena do dvou částí podle časové osy. První, od H. Schmidta-Eggera se věnuje počátkům katolických mládežnických organizací až do roku 1930. Analyzuje jejich myšlenkové zázemí, vysvětluje rozdíly mezi organizacemi Quickborn a Staffelstein a téměř rok po roce popisuje činnost jejich skupin. Přitom se neomezuje na české území, ale všímá si vývoje hnutí i na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. Charakterizuje též vazby s bratrským hnutím v Rakousku a Říši. Zmiňuje se o vztazích k českým skautům nebo spíše o jejich absenci a odstupu od nich. Kromě národnostních animozit zde hrál zřejmě roli i větší příklon českých skautů k Setonovskému pojetí, které bylo v německém prostředí považováno za bezduchou indiánskou romantiku. Potvrzuje předpoklad, že obě národnosti zde stály zády k sobě a o nějakém společném společensky kulturním soužití, až na určité výjimky, nemohla být ani řeč.

Druhá část autora E. Nittnera je věnována období od roku 1930 do rozpuštění organizace v roce 1938. Má příznačný podtitul „Spolková mládež – národ a víra“. Je to období stupňující se nacionalizace v sudetoněmeckém táboře. To se však odvíjelo z mnoha souvislostí, k nimž patřil i vývoj v tzv. vysoké politice a poválečná situace, která se po určitém uklidnění ve dvacátých letech začala opět vyhrcovat a v neposlední řadě zahraničně politické vztahy, jako sousedství s nacistickým Německem. Je zde charakterizován stav v celém „hnutí mládeže“ na počátku třicátých let, čímž autor uvádí katolické mládežnické hnutí do kontextu tehdejší společenské situace. Po uvedení do vnějších souvislostí autor analyzuje vnitřní myšlenkový a programový obsah katolických mládežnických organizací. V této době též hnutí dostává iniciaci právě probíhající katolickou Akcí, která byla reakcí na poválečnou sekularizaci Evropy. Dále pak autor sleduje vyostřování situace hospodářskou krizí a nástupem hitlerovského fašismu. Nemůže se nezmínit o skautech svatého Jiří (Pfadfinderkorps Sankt Georg), kteří vycházeli ze stejného národnostního, společenského a náboženského prostředí jako Staffelstein, ale na rozdíl od něj spolupracovali s českými skauty a byli členy střeškové skautské organizace Svojsíkova Svazu Junáků-skautů a skautek RČS, kterou autor považuje za státní organizaci.

Stěžejní prací o německé mládeži v Čechách v období mezi světovými válkami je sborník sestavený z příspěvků koloquia na stejné téma konaného v červnu roku 1991 ve

⁴¹ Hans Schmid-Egger, Ernst Nittner, Staffelstein. Jugendbewegung und katholische Erneuerung bei den Sudetendeutschen zwischen den Großen Kriegen. Aufstieg-Verlag, 383 S.

Waldkraiburgu.⁴² V úvodním příspěvku charakterizuje Carsten Rost počátky hnutí Wandervogel v Berlíně, jeho myšlenkové a sociální zázemí a jeho vnitřní vývoj až do obnovení v roce 1945, včetně rozporné zkušenosti s nacionálním socializmem.⁴³ Další příspěvek Dunji Berthold o střechovém společenství sudetské mládeže (Die Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft) a jejích členských organizacích tvoří těžiště celé publikace.⁴⁴ Autorka se problematice věnuje již delší dobu a její práce jsou základem pro každé další bádání na dané téma. Po krátkém uvedení do širších společensko-politických souvislostí se věnuje stručně každé organizaci německé mládeže ve sledované době, včetně její charakteristiky, a vztahům k ostatním organizacím.

Další příspěvky již spíše dokreslují danou situaci. Herbert Weselly připomíná vznik organizace Wandervogel v Čechách v roce 1910. Jeho líčení významu této organizace na českém území je spíše apologetické. Připomíná sběr lidových písní, stěžuje si na útlak státních orgánů, ale nepřipomíná politické působení vůdců hnutí. Tomu se naopak pečlivě věnuje Walter Becher ve své stati o Svazu kamarádů (Kameradschaftsbund), včetně jeho společenského a filozofického zázemí, sociálního prostředí ze kterého vzešel, klíčového působení v třicátých letech v sudetoněmeckém politickém hnutí a spolupráci s jeho hlavní postavou Konrádem Henleinem.

Pro dokreslení situace jsou zde i příspěvky o českém, socialistickém a sionistickém mládežnickém hnutí.⁴⁵ Je zajímavé, že se věnují především kulturnímu působení a činnosti těchto organizací. K nim se řadí i článek o sudetoněmeckém „hnutí mládeže“ jako inspiraci pro sudetoněmecké spisovatele.⁴⁶ Podobné téma, ale v českém prostředí zpracoval Antonín Měšťan.⁴⁷ Situaci v katolickém táboře popisuje Daniel Langhans a Andreas Luh se vrací

⁴² Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, 182 S.

⁴³ Carsten Rost, Die Wandervogelbewegung: Anfänge – Elemente – Stille. In Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, S. 6-15

⁴⁴ Dunja Berthold, Die Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft (SJG). Tamtéž, S. 16-48

⁴⁵ Vladimír Dubský, Die Tschechischen Jugendbewegung in den Jahren 1918-1938. Tamtéž, S. 49-55

Emil Werner, Die sozialistische Jugendbewegung in Böhmen. Tamtéž, S. 88-96

Jizchak Avni, Die zionistische Jugendbewegung in der ČSR. Tamtéž, S. 97-108

⁴⁶ Michael Berger, „Wir wollen freie Deutsche sein!“ Die Jugendbewegung als Erlebnishintergrund sudetendeutscher Schriftsteller. Tamtéž, S. 109-125

⁴⁷ Antonín Měšťan, Tschechische Jugendbewegung in der tschechischen Literatur. Tamtéž, S. 126-133

k působení sudetoněmeckých mládežnických spolků na politiku první republiky.⁴⁸

Symbolicky sborník uzavírá příspěvek o konci sudetoněmeckého mládežnického hnutí a jeho začlenění do organizace Hitlerovi mládeže (Hitlerjugend), který také znamenal konec nadějí sudetských Němců na zachování své specifčnosti a tradic v rámci nacistické říše.⁴⁹

Pro úplnost lze zmínit i práci anglického autora R. Butlera o Hitlerjugend. Přes svůj spíše žurnalistický styl přináší celkový přehled dějin této organizace, která od počátku fungovala jako složka nacionálně socialistické strany. Těžiště práce lze ovšem spatřovat až v bojových akcích jednotek SS, sestavených z členů HJ, které prosluly svým fanatickým bojovým nasazením.⁵⁰

Literatura týkající se meziválečného období v českém prostředí je shrnuta v díle „Skautská a jí příbuzná literatura československá a cizí“. Je zde uvedena takřka kompletní skautská bibliografie své doby, včetně písní, divadelních her, básní a samozřejmě odborné literatury.⁵¹ Katolickému skautingu se zvláště věnoval Jan Martinovský, který ho ve svých pracech charakterizuje jako zvláštní směr skautského hnutí odlišný od ostatních organizací. Autor byl sám jeho čelným činovníkem.⁵² Po r. 1945 bylo vydáno několik příruček a pak následuje dlouhá mezera. Výjimku tvoří práce věnované levicovým mládežnickým organizacím.⁵³ O amatérský pokus vydávání některých skautských dokumentů se pokusila skupina kolem J. Horkého tzv. Arch Skaut. Samizdatová vydání obsahují sice některé zajímavé materiály, které však nejsou zpracovány, jsou příliš různorodé a hlavně, vzhledem ke způsobu vydání, prakticky nedostupné. Po roce 1990 začala vycházet hlavně skautská

⁴⁸ Daniel Langhans, Hauptströmungen und Auseinandersetzungen im katholischen Lager. Tamtéž, S. 63-87
Andreas Luh, Sudetendeutsche Jugendbünde und ihr Einfluß auf Politik und Verbände in der Ersten Tschechoslowakischen Politik. Tamtéž, S. 141-165

⁴⁹ Eduard Burkert, Die Auflösung der sudetendeutschen Jugendbünde und die Einführung der HJ. Tamtéž, S. 166-175

⁵⁰ Rupert Butler, Hitlerova mladá garda. Dějiny Hitlerjugend. Columbus, Praha 1997, 157 s.

⁵¹ Nonni, Skautská a jí příbuzná literatura československá a cizí. Pokus o bibliografii. Nakl. A. Píša, Brno 1938, 79 s.

⁵² Jan Martinovský, Katolický skauting. Ústředí katolických skautů junáků v zemi Moravskoslezské, Brno 1937, 63 s.

⁵³ Např. Käthe Beckmannová, Děti jsou květy života. Vzpomínky na hnutí Rudých průkopníků. Mladá Fronta, Praha 1962, 208 s.

Richard Böhnel, Eva Staňková, Jaroslav Vozobule, Mládí světa. Stručný slovník k dějinám a současnosti mládežnického hnutí). Malé encyklopedie sv. 15, Mladá fronta, Praha 1983, 268 s.

beletrie a několik vzpomínkových publikací.⁵⁴ Faktograficky nejdůležitější je práce brněnského bratra Bruno Břečky, který se pokusil kronikářským způsobem zaznamenat veškeré dostupné informace o českém, ale i německém, skautingu u nás i v zahraničí včetně exilových organizací. Prvá vydání jeho „Kroniky čs. skautského hnutí“ byla ještě publikována jeho vlastním nákladem, teprve na pozdějším se podílela junácká organizace. Vzhledem k množství údajů to je neocenitelná příručka. Bohužel, ne vždy jsou tyto údaje spolehlivé, jsou převzaty ze zdrojů, které často nejsou dostupné, a většinou ignoruje dokumenty uložené v českých archivech.⁵⁵

Pedagogickou činností A. B. Svojsíka se v dílčí studii zabýval T. Jelínek, který v této souvislosti zpracoval osobní spisy ABS dochované v materiálech gymnázia v Křemencové ulici a archivu Univerzity Karlovy.⁵⁶

Zatím poslední publikací, která se pokusila shrnout veškeré dosavadní poznatky, je „Skautské století“, kniha vydaná k 100. výročí českého skautingu.⁵⁷ Trampským hnutím, které vycházelo ze skautského, se zabýval M. Waic a J. Kössl v odborné práci nazvané „Český tramping 1918-1945“.⁵⁸

Při líčení počátků polského skautingu bylo použito práce Krzysztofa Blusze, která obsáhle shrnuje složitou historii vzniku polského harcerstva, rozděleného v tomto období do tří států.⁵⁹

Ke školním pokusům „výchovy v přírodě“ patří hlavně publikace českého iniciátora vyučování v přírodě E. Štorcha, doplněná prací B. Kakáče: Kdo byl Eduard Štorch.⁶⁰ Přehled organizací, které realizovaly dětské pobyty v přírodě, poskytuje dobová práce Rylance

⁵⁴ Rudolf Plajner, Úsvit českého junáctví. Zavátou junáckou stezkou I., Junácká edice, 288 s.

⁵⁵ Bruno Břečka, Kronika čs. skautského hnutí do r. 1990. Rozšířené vydání z r. 1997. Brněnská rada Junáka, Brno 1999, 323 s.

⁵⁶ Tomáš Jelínek, Pedagogická činnost A. B. Svojsíka. In Ročenka Ústředního skautského archivu, Praha 2003, s. 4-19

⁵⁷ Roman Šantora (ed.), Václav Nosek, Slavomil Janov, Václav Dostál, Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Junák – TDC, Mladá fronta, Praha 2012, 253 s.

⁵⁸ Marek Waic, Jiří Kössl, Český tramping 1918-1945. Nakl. Práh a Ruch, Praha – Liberec 1992, 114 s.

⁵⁹ Krzysztof Blusz, Ewolucja modelu wychowania skautingu w harcerstwie 1909-1945. Harcerska oficyna wydawnicza, Krakow 1988, 176 s.

⁶⁰ Eduard Štorch, Dětská farma. Eubiotická reforma školy. Pedagogická práce sv. III., Spisů Dědictví Komenského č. 286, nakl. Dědictví Komenského v Praze a v Brně 1929, 177 s.

Bohumil Kakáč, Kdo byl Eduard Štorch. Albatros, Praha 1986, 206 s.

Smithové, která ji vypracovala na podnět anglosaských charitativních organizací.⁶¹ Situaci na školách pak dokreslují oficiální publikace vydané na pomoc národních škol, které měly sloužit jako příručky pro organizování výletů a vycházek.⁶²

Filozofické zázemí vzniku skautských mládežnických organizací je mechanicky opakováno prakticky u každé práce na toto téma. K jednotlivým osobnostem, uváděným jako myšlenkoví předchůdci, existuje velké množství literatury, která se jimi zabývá z jiných hledisek. Výjimkou jsou učební texty k „výchově v přírodě“ dvojice autorů Radka Hanuše a Ivo Jiráska zpracované na Fakultě tělesné výchovy Univerzity Palackého v Olomouci.⁶³ Jinak byly použity k této práci přehledné texty dějin filozofie. Pouze u J. A. Komenského bylo použito vydání jeho Didaktiky velké z r. 1905, které v té době bylo doslova biblí českých pedagogů.⁶⁴ K v té době aktuální filozofii Diltheye a Bergsona byla použita česká vydání jejich děl, která byla na počátku 20. století oboum školským obcím, české i německé, dostupná a doplněna prací N. Pelcové zabývající se základy filozofie prožitku.⁶⁵ Dále k počátkům „výchovy v přírodě“ důležité informace obsahují texty Svojsíkových „Základů skautingu“ vydaných v Praze r. 1912.

K problematice zážitkové pedagogiky naopak existuje řada odborných publikací a je to v současnosti aktuálně zpracovávané téma. Zajímavá jsou hlavně hlediska psychologická a sociologická. Zároveň problematika souvisí s bádáním o volnočasových aktivitách.⁶⁶ K jejich

⁶¹ Rylance Smithová, *Rekreační přehled Prahy. Pražský přehled sociálních institucí. Díl IV.*, nakl. Ministerstva sociální péče RČS, Praha 1920, 160 s.

⁶² Stanislav Stuna, *Vycházky – putování. Příručka podle nových osnov pro tělesnou výchovu na národních školách Československé republiky.* St. nakl. v Praze 1927, 224 s.

Josef Tráška, *Administrativa na školách obecných a měšťanských.* St. nakl. v Praze 1935, 151 s.

⁶³ Radek Hanuš, Ivo Jirásek, *Výchova v přírodě.* Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury, Olomouc 1996, 58 s.

⁶⁴ Hans Joachim Störig, *Malé dějiny filosofie.* Karmelitánské nakl. Kostelní Vydří 2007, 653 s.

Velké postavy západního myšlení, Slovník myslitelů. Usp. I. P. McGreal, Prostor, Praha 1999

Jan Amos Komenský, *Didaktika veliká. Úvod J. V. Nováka.* Nakl. Dědictví Komenského, Praha 1905, 378 s.

⁶⁵ Wilhelm Dilthey, *Uvedení ve vědy duchové. Pokus položit základ ke studiu společnosti a dějin.* Nakl. Rozhledy a Spolek českých právníků všehrd, Praha 1901

Henry Bergson, *Vývoj tvořivý. Otázky a názory XLV.*, nakl. Jan Laichter, Praha 1919, 497 s.

Naděžda Pelcová, *Wilhelm Dilthey. Základy filosofie prožitku.* Kreaace, Praha 2000, 75 s.

⁶⁶ Pavel Slepíčka: *Sport a česká společnost.* In *Sport, stát, společnost. Studijní materiály.* PhareTempus IB-JEP 13279-98, Praha 2000, s. 9-22

Jan Neuman a kol., *Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem.* Portál, Praha 1999, s. 20-44

počátkům v italském prostředí poloviny 19. století se váže životopis Dona Bosca, zakladatele řádu Salesiánů, který se jako jeden z prvních věnoval mládeži a organizoval její volný čas v přírodním prostředí.⁶⁷ Základní informace o dalších podobných organizacích pro mládež pak lze najít na příslušných webových stránkách internetu.

V českém prostředí se volnočasovým aktivitám v přírodě v 19. století věnoval Z. Uherek, jinak si lze udělat určitý obrázek z dobové literatury a životopisů.⁶⁸ Charitativní, ale i jiné činnosti Amerického klubu dam je věnována práce Mileny Secké „Americký klub dam a jeho charitativní činnost.“⁶⁹

Pro pochopení vztahů mezi oběma hlavními národnostmi v českém prostředí v současné době existuje řada odborných publikací, protože to je aktuální téma.⁷⁰ Pro dokreslení situace německých mládežnických organizací byla vybrána hlavně práce E. Hahnové a jejího manžela H. H. Hahna, kteří s hlubokou znalostí věci charakterizují složité vztahy a rozpolezení českých Němců. Dotýkající se i témat, o kterých tzv. sudetští Němci neradi mluví a vytěsňují je ze svého pohledu na historii. Obraz je doplněn erudovanou prací amerického badatele Gary B. Cohena, který se zabýval jednou z nejvlivnějších pražských německých organizací - Německým domem – Casinem – a na pozadí jeho historie i osudy

Jan Neuman, Dobrodružné hry a cvičení v přírodě. Portál, Praha 1998, 325 s.

Jan Neuman, Jiří Brtník, Petr Ďoubalík, Jiří Šafránek, Ladislav Vomáčko, Soňa Vomáčková, Turistika a sporty v přírodě. Portál, Praha 2000, 200 s.

Jan Sýkora, Zuzana Sýkorová, Zážitekové kursy jako nástroj pedagoga volného času. Gaudeamus, Hradec Králové 2006, 59 s.

Vlastimil Kubát, Kangi Tanka, Woodcraft a zážitková pedagogika.

J. Pávková, B. Hájek, B. Hofbauer, V. Hrdličková, A. Pavlíková, Pedagogika volného času. Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času. Portál, Praha 1999, 229 s.

⁶⁷ Teresio Bosco, Don Bosko. Řím 1989, 427 s.

⁶⁸ Zdeněk Uherek, Pražané v kontaktu s příměstským zázemím. In Lidé města – Pražané jiní – druzí – cizí 1/1992, s. 43 – 53

Zdeněk Šolle, Vojta Náprstek a jeho doba. Felis, Praha 1994, 255 s.

Božena Němcová, Pan učitel a další povídky. St. pedagogické nakladatelství, Praha 1974, 285 s.

⁶⁹ Milena Secká, Americký klub dam a jeho charitativní činnost. In Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. - 24. 11. 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. Scriptorium, Praha 2007, s. 205-220

⁷⁰ Např. Johann Wolfgang Brügel, Češi a Němci. Academia, Praha 2006, 846 s.

Volker Zimmermann, Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945). Argo, Praha 2001, 577 s.

českých Němců. Zmíněn je i německý spolek s opačným společenským a politickým postojem – Urania, který je příkladem státotvorné německé organizace mezi válkami.⁷¹

Situace Prahy, jako dynamicky se rozvíjejícího velkoměsta, při současném srovnání s jinými středoevropskými metropolemi jako byly Vídeň, Varšava či Berlín, je popsána v publikaci J. Peška „Od aglomerace k velkoměstu“.⁷²

⁷¹ Gary B. Cohen, Němci v Praze 1861-1914. Karolinum, Praha 2000, 314 s.

Václav Ledvinka, Urania a Vančurův dům. Poznámka k činnosti německých spolků v Praze v meziválečném období. In Documenta Pragensia č. XVII Od středověkých bratrstev k moderním spolkům. Sborník příspěvků ze 17. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy. Archiv hlavního města Prahy, Scriptorium, Praha 2000, s. 325-334

⁷² Jiří Pešek, Od aglomerace k velkoměstu. Praha a středoevropské metropole 1850 – 1920. Scriptorium, Praha 1999, 319 s.

Myšlenkové a společenské předpoklady a zázemí vzniku mládežnických organizací

Vznik velkých organizací, zabývajících se jako svým hlavním posláním prací s mládeží a její všestrannou výchovou v prostředí přírody, byl umožněn velkými myšlenkovými, politickými a společenskými posuny vyvolanými vznikem moderní technické společnosti. To co by bylo ještě před několika desetiletími naprosto nemožné, se nyní probouzelo k životu a změny, které by byly před nedávnem rázně vymýceny, začínaly být tolerovány.

V základech stály proměny ve filozofickém nazírání na svět a jeho vnímání. Od středověkého nekompromisního podřízení se Bohu se postupně přesouvá těžiště náhledu na život k touze po přirozeném soužití s přírodou jako mystickou silou, která je měřítkem krásy, pravdy a morálním imperativem. Tímto se společnost snažila vyrovnat s překotnými změnami civilizace a najít vhodné řešení existenčních problémů. Z těchto filozofických předpokladů pak vycházela řada myšlenkových změn v ostatních oblastech a především ve společenských vědách.

Jednou z těchto oblastí je právě reformní pedagogický proces této doby, který hledá nové prostředky a snaží se o komplexní působení ve snaze vychovat „nového“ člověka, oproštěného od dřívějších „zkostratělých“ neduhů společnosti. Právě ta, inspirována filozofií, se obrací k přírodě jako přirozenému instrumentu, který má pomoci harmonicky rozvíjet lidský organizmus. Škola se odvrací od středověké metody učení, které mělo konec konců hlavně připravovat na službu Bohu a nechává se inspirovat současnými myšlenkovými proudy, které sázejí na prožitek jako důležitý prvek vnímání.

S tím souvisí i změna postoje společnosti k přírodě. Do této doby člověk žil v ní nebo v jejím těsném sousedství. Například městské prostředí Prahy bylo ještě do poloviny 19. století obklopeno věncem zahrad a romantická přírodní zákoutí, cíl nedělních výletů měšťanských rodin, nebyla nikterak vzdálená. Teprve ve druhé polovině 19. století začíná Prahu od přírody oddělovat pás průmyslových předměstí. Člověk se musel od přírody nejprve vzdálit, aby ji mohl začít jinak kvalitativně vnímat a hledat k ní cestu zpátky. Je proto příznačné, že skauting byl především záležitostí městského prostředí a venkovské mládeži, zvyklé se v přírodním prostředí běžně pohybovat, až tolik neříkal.

Neméně důležitá byla změna i v oblasti práva a jeho prosazování. Ještě do konce 19. století jsou školy úředními věstníky pravidelně upozorňovány na to, že žáci a studenti se

nesmějí sdružovat a nesmějí být členy žádných spolků vyjma studentských, které byly pod přísným dohledem pedagogů a někdy i policie. Teprve hospodářské a společenské změny a vzrůst mezinárodního napětí změnil postoj vládnoucích vrstev, které dříve v těchto organizacích viděly své ohrožení, tak, že je naopak začaly intenzivně podporovat. Zavedení moderních technologií do armády a zavedení všeobecné branné povinnosti způsobilo zvýšenou poptávku po tělesně zdatných a vzdělaných odvedencích.

V neposlední řadě to byly změny ve společenském mínění na pobyt v přírodě a tělesné aktivity. V tomto směru již předtím bouraly bariery tělovýchova a sport, jako zpočátku exkluzivní zábava středních vrstev, nabírající později na masovosti. Dříve nebo později musely být úvahy o prospěšnosti tělesných aktivit prosazeny i u mladších ročníků. Přesto ještě ve svých počátcích skautské organizace musely bojovat s předsudky a ne vždy příznivě nakloněným společenským míněním. Ve svých vzpomínkách první členové těchto organizací uvádějí pocit výjimečnosti a pozornost, kterou člověk budil, když kráčet v kroji, nemusela být vždy přívětivá. Na druhé straně právě tento pocit výjimečnosti přispíval k upevňování vzájemné sounáležitosti. Dnes působí úsměvně příběh dívky, dcery z lepší měšťanské rodiny, o tom, jaký rozruch způsobila, když byla vyslána svou skautskou vedoucí koupit na Starém Městě Pražském v železářství U Rotta sekerku.

Dvacáté století je tedy stoletím nového vztahu k přírodě i k výchově. Poprvé v dějinách se stává čas strávený mimo práci, zajišťující obživu, předmětem vědeckého zkoumání. Volnočasové aktivity se stávají významnou součástí našeho života. To, co bylo až do 19. století výsadou aristokracie a nepočetné skupiny dobře sociálně situovaného měšťanstva, stává se realitou i pro střední vrstvy obyvatelstva a ve dvacátém století prakticky pro všechny sociální vrstvy. Vědecko-průmyslová revoluce na konci dvacátého století přinesla takové zvýšení životní úrovně, že naprostá většina populace přestala být bezprostředně ohrožena, co se týká její vlastní existence. Zkrácení pracovní doby vytvořilo prostor, který bylo možno zaplnit svobodně zvolenými aktivitami. Tyto aktivity zároveň mohly být použity i k dalšímu zdokonalení znalostních a volných kvalit jedince. Vznikla pedagogika volnočasových aktivit jako nový obor vědecké činnosti.⁷³ Zároveň

⁷³ Viz Jan Neuman a kol., Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem. Portál, Praha 1999, s. 20-44
Jan Neuman, Dobrodružné hry a cvičení v přírodě. Portál, Praha 1998, 325 s.

Jan Neuman - Jiří Brtník - Petr Ďoubalík - Jiří Šafránek - Ladislav Vomáčko - Soňa Vomáčková, Turistika a sporty v přírodě. Portál, Praha 2000.

Radek Hanuš – Ivo Jirásek, Výchova v přírodě. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury (scripta), 1996, 58 s.

s denaturalizací života civilizovaného člověka vzniká hlad po přírodě, jako původním, přirozeném prostředí, ke kterému se člověk vrací nyní již ne z nutnosti, ale pro svoje pobavení, obohacení a ozvláštnění svého života. Těchto aspektů využívá zážitková pedagogika, která začíná mít široké uplatnění v životě moderní společnosti.

Počátkem 20. století vznikají velké organizace využívající přírodní prostředí pro své výchovné a duchovní cíle. Tehdy byly většinou nazývány skautskými a pobyt v přírodě skautováním, i když mezi nimi byly velké rozdíly jak ideologické, tak praktické. Z vnějšího pohledu se může zdát, že jejich neobyčejně prudký růst a celosvětové rozšíření přišlo náhle a znenadání. Je pravda, že pokud badatel sleduje dobový tisk, před rokem 1911 nenajde žádné náznaky budoucího prudkého rozmachu. Pokud se objevují nějaké známky, pak pouze v pozdějších vzpomínkách účastníků.⁷⁴ Tak jako se jevil sport do posledního desetiletí 19. století jako nezávazná zábava nepočetných kruhů dobře situovaných středních vrstev a během několika let na přelomu 19. a 20. století se mění v záležitost, která upoutává pozornost i čelných politiků, kdy původně nenápadné soukromé akce se mění v obrovské slavnosti takřka národního charakteru, tak i dětské pobyty v přírodě, útěky od společenské reality, studentská putování, se transformují do mohutných organizací, nad nimiž přebírají patronát panovníci a prezidenti příslušných zemí.

Vedle sociologických a politických podmínek se již dříve vytvářely i teoretické předpoklady ve filosofii a pedagogice. Původní středověká škola byla značně konzervativní a formální. Žáci zde získávali pouze knižní vědomosti a ne praktické znalosti. Zde si musíme

Jan Sýkora – Zuzana Sýkorová, *Zážitkové kursy jako nástroj pedagoga volného času*. Gaudeamus, Hradec Králové 2006, 59 s.

Vlastimil Kubát – Kangi Tanka, *Woodcraft a zážitková pedagogika*.

http://www.woodcraft.cz/index.php?right=infostudna_napsali&c1=zazitkova_pedagogika

J. Pávková – B. Hájek – B. – Hofbauer – V. Hrdličková – A. Pavlíková, *Pedagogika volného času. Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Portál, Praha 1999, 229 s.

⁷⁴ „... Mnohem dobrodružnější byly útěky z domova, prováděné mezi školním rokem. Jednoho dne nás několik nepřišlo do školy a v poledne, kdy nás zase čekali doma, byli jsme již v Hostivaři nebo v Říčanech. A zapadli jsme na několik dní do lesů nebo nocovali ve stozích. Říkali jsme tomuto výletu somrování. A skončil se tím, že jsme se buď za několik dní vrátili hladoví domů anebo – a to bylo horší – že nás přivedli četníci. Ale bylo to krásné! Ty tiché večery u lesa. Nocleh v jeskyni, kterou jsme si vyhrabali ve stohu. Ohníčky s nakradenými bramborami nebo jablky. Útěky před každou podezřelou osobou. Plížení do města – když jsme měli nějaký šesták na párky! A konečně škemrání u povozníků a cesta domů s cihlami nebo dřívím. A ten výprask!“

František Langer, *Skauti – Skaut-Junák*, roč. XVII., 1930/31, s. 148.

Rudolf Plajner, *Úsvit českého junáctví. Zavátou junáckou stezkou I.*, Junácká edice, s. 10-14

uvědomit, že vzdělání dostávala pouze část společnosti a z ní opět pouze část své vzdělání potřebovala k obživě. Pro naprostou většinu společnosti hlavní těžiště získávání znalostí nutných pro výkon povolání nebo chování ve společnosti bylo v rodině, ať vlastní nebo té, u které se dítě učilo, či sloužilo. Vzdělání, vyjma nepočetných úředníků a příslušníků církve, bylo pouze jakýmsi nadstandardem, který umožňoval společenský růst.

Středověká škola vycházela z mnišského názoru o potřebě krotit hříšné tělo, a tak zde panovala tuhá kázeň. Samotné učení pak bylo značně ovlivněno schopnostmi samého učitele, ale v zásadě se skládalo z pouhého předříkávání, nejvýše slovního výkladu, po němž u žáka následovalo opakování a zapamatování. Knih bylo málo, proto se vše diktovalo a nároky na paměť byly mnohem větší.⁷⁵ Teprve humanistická renesance se svým novým příklonem ke světskému životu umožňuje určitou reformu škol.

Z této doby pochází také jeden z prvních pokusů výchovy v přírodě. Když byl v roce 1424 Vittorino Ramboldini de Feltr⁷⁶ pozván mantovským vévodou Gianfrancescem I. Gonzagou, aby se stal vychovatelem jeho synů, vybudoval ústav podobný moderním kolejiím, ve kterém vychovával urozené potomky předních šlechtických rodů, ale také chlapce z nižších společenských vrstev. Škola byla postavena záměrně do krásného, čistého přírodního prostředí na břehu jezera, měla podobu světlého, výstavného a vzdušného paláce a byla nazvána „la casa ciogosa“ neboli „dům radosti“. Výchova zde byla vedena ke skromnosti a střídmosti, využívala nepohodlí, otužování a tělesných cvičení. Učitelé byly ve stálém styku se žáky a svým příkladem je měli vést ke střídmosti a tělesnému rozvoji. Jako mocného výchovného prvku používali jejich ctižádost. Základem výchovy byla křesťanská morálka. Obsah učení tvořili klasické jazyky, literatura, filozofie, logika, metafyzika, matematika, přírodověda a hudba. Byly zde uplatňovány některé nové metody výchovy a vzdělávání včetně žákovské samosprávy.⁷⁷

Humanismus pronikl i do jezuitských škol, které přejímaly novější výchovné vzory. Základem a hlavním cílem učení i tu však zůstává formální stránka, výmluvnost (eloquentia), vedle které však byla též stavěna věcná znalost (eruditio), ale v podřízené formě, která se zakládala na učitelově výkladu klasiků. Znalosti měly být povšechné tak, aby žáci nabyli téměř encyklopedických vědomostí. Jesuité používali hojně závodění, disputace a divadelní

⁷⁵ Jan Amos Komenský, *Didaktika veliká*. Nakl. Dědictví Komenského, Praha 1905, úvod J. V. Nováka, s. XVI-XVII.

⁷⁶ Vittorino Ramboldini de Feltr, nar. 1378, zemř. 1446, italský renesanční myslitel, humanista a pedagog.

⁷⁷ Radek Hanuš, Ivo Jirásek, *Výchova v přírodě*. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury, 1996, s. 9

hry, které měly sloužit k výcviku obratnosti nejen v latině, ale i ve veřejném vystupování. Záhy však i tato reforma ustrnula a škola se vrátila k mechanickému paměťovému učení.

J. A. Komenský jako první boural tyto bariery a ve svém díle představoval nový ucelený systém školské výchovy. Bral si za vzor přírodu a vznesl řadu požadavků dnes již v pedagogice běžných, např. postup od jednoduchého ke složitému, soustavnost, opakování, jednotnost učiva a učebnic, nepřetěžování.⁷⁸ Žádal vyučování v národním jazyce, vzdělání pro všechny vrstvy obyvatelstva a pro hochy i dívky. Přestože u Komenského zůstává středověký cíl tj. výchova zbožného křesťana, objevuje se tu nový názor na život a svět. Právě v přípravě na posmrtný život a v následování a poslušnosti Boha je zapotřebí vést plný a bohatý život zde na zemi a k tomu člověk potřebuje příslušné vzdělání, aby mohl dostát své úloze obrazu boha zde na zemi a pána tvorstva. Komenský je v těchto věcech mystik. Jeho mystika však vyrůstá z praxe. Jeho systém je založen na zásadě, že v přírodě se vše děje účelně, všude se dosahuje cíle, nikde nic není nazbyt, a proto je v tom pro nás vzor jednání.⁷⁹ Klade tak základní zásady:

1. Dokonalá souběžnost v poznávání věcí a jmen,
2. správný a souvislý postup ve vyučování
3. příjemný a snadný způsob, vedoucí přímo k cíli.

Jádrem všeho nového byl ovšem požadavek, aby mládež poznávala především věci, s nimiž potom jako znamení také jejich jména. To Komenský vyhláší za hlavní tajemství své metody a v tom se také nejvíce staví proti vyučovací praxi své doby, kde vše záleželo na slovech, a o věci nikdo nedbal. Proto všude staví do popředí poznání vlastních smyslů, a to pokud možno všech, s čímž je spojeno i porozumění věcem., jež se potom usnadňuje správným a původním pojmenováním. Když se takto odvrací od knižní učenosti, stává se zakladatelem nové pedagogiky, dožaduje se na základě poznání přírodního a vlastního **učení pro život**.

Druhou hlavní zásadou je přiměřený a souvislý postup ve vyučování. Komenský zde požaduje napřed cvičení a poznávání pomocí smyslů a teprve potom cvičení paměti, neboť názorem se tvoří vjemy, které se ukládají do paměti a zase vybavují jako představy.

Z představy, jako stavu subjektivního, vzniká obrys, který ustálením pomocí soudu a úsudku vede k pojmu jako správnému základu všeho myšlení. Ale i v myšlení a poznávání samém jsou stupně: nejprve se člověk dozvídá, že něco je, což pro první stupeň stačí, později chce

⁷⁸ Tamtéž s. 140-200

⁷⁹ Tamtéž s. XXXVIII

vědět, proč to je, a proto poznání o příčinách staví na vyšší stupeň, posléze přistupuje k tomu i využívání věci (k čemu to je), které lze považovat za vrchol všeho poznání vůbec. S tím souvisí také požadavek, aby si žáci do paměti ukládali teprve to, čemu řádně porozuměli.⁸⁰

Třetí zásadou Komenského je požadavek, aby učení bylo příjemné a snadné, čehož dosahuje výběrem vhodné látky, vyloučením všeho nepotřebného, nesouvislého, příliš jednotlivého. Vedle toho mu ovšem záleží na tom, jak se s vybranou látkou bude zacházet, aby nebylo třeba nucení, které chce Komenský ze škol vymýtit. Proto chce chuť a zálibu v učení všelijak podporovat a podněcovat. Prostředí školy má být milým, po práci připouští hry, ba dokonce samotnou práci chce učinit hrou a zábavou s tím, že to je zároveň prospěšné pro tělesný rozvoj žáků. Ovšem požadavek soustavného tělocviku pro žáky u Komenského ještě nenacházíme.⁸¹

Komenský jako první přináší ucelenou soustavu a říká, že lidé se mají učit co nejvíce, ale nenabývat poznání z knih, ale „... z nebe, země, dubův a buků, tj. znáti věci samy a ne pouze cizí pozorování a doklady o věcech. A to znamená vrátiti se v šlépěje starých mudrců, není-li možno čerpati poznání odjinud, než ze samého pravzoru věcí.“⁸² To je přímo revoluce v prostředí, které dříve opovrhovalo vlastními poznatky a všude se muselo zaštitovat starými autoritami.

Komenský svými požadavky předběhl dobu, takže to co on navrhoval v 17. století, se uskutečňuje až o dvě stě let později. Marie Terezie sice zavádí povinnou školní docházku již roku 1774, ale trvá až do poloviny 19. století, než se jí podaří úplně prosadit.⁸³ V tuto dobu se nejen česká pedagogika obrací znovu k dílu tohoto pedagoga, o čemž svědčí opakovaná vydání jeho *Didaktiky magny*. První český překlad vychází v letech 1883-1884 nákladem J. Rathouského v Rychnově, další překlad s úvodem Jana V. Nováka a poznámkovým aparátem roku 1905 nákladem Dědictví Komenského v Praze.

Další myšlenkový zdroj „výchovy v přírodě“ je spatřován v díle J. J. Rousseau.⁸⁴ Prohlašoval, že umění a věda nejsou podmínky pokroku, ale úpadku, že právě proto většina lidí strádá v bídě a otrocké závislosti, protože se vzdálila své přirozenosti. Ve své práci

⁸⁰ Tamtéž, s. XXXIX

⁸¹ Tamtéž, s. XL

⁸² Tamtéž s. 190

⁸³ Hlavně v třicátých letech 19. století dochází k velkému odlivu dětí z triviálních škol především ve venkovských školních okresech.

⁸⁴ Jean Jacques Rousseau, nar. 28. 6. 1712, zemř. 2. 7. 1778 Ermenonville, Francie, francouzský filozof a preromantický spisovatel švýcarského původu.

„Rozprava o původu a základech nerovnosti mezi lidmi“ rozlišuje mezi přirozenou neboli fyzickou nerovností, způsobenou stářím, fyzickými či duševními dispozicemi, a nerovností mravní čili politickou. Když vysvětluje původ této nerovnosti, vykresluje idealizovaný obraz „původního přírodního stavu“, který se podobá líčení ráje. Všichni jsou zde zdraví, panují přirozené ctnosti, sexuální vztahy jsou animální a nekomplikované. Lidé jsou izolovaní, nezávislí, nikomu nejsou podřízeni. Neexistuje tu výroba, řeč ani přemýšlení. Jakmile se však objevilo vlastnictví a nadřazenost, zrodilo se panství a rabství, násilí a loupeže. Lidé se prý stali chtivými, ctižádostivými a špatnými. Základní myšlenka, prostupující celým Rousseauovým dílem, totiž že člověk vychází z přírody dobrý a teprve společnost jej kazí, ukazuje, jakou mimořádnou důležitost musel Rousseau přikládat výchově. Své požadavky na výchovu vyložil v pedagogickém románu „Emil“. Základní myšlenkou tu je, že dospívajícího člověka je třeba chránit před působením špatných vlivů. Záleží jen na tom, aby přirozeným způsobem se mohl rozvíjet a zrát dobrý základ, který je údajně v každém člověku. Úloha výchovy by tedy podle něho měla být negativní a spočívat v ochraně před všemi vlivy společenského života, které by tento proces mohly narušovat. Je zřejmé, že Rousseauova „příroda“ je cosi umělého. Jeho rajský přírodní stav má velmi daleko k životu přírodních národů tak, jak ho známe. „Přirozená“ výchova v jeho pojetí vyžaduje značnou izolaci dospívajícího člověka od společnosti, v níž později musí žít. Zároveň zde zaznívá spodní tón touhy po sepjetí s ryzí, nezkaženou přírodou. Zde se poprvé formuluje pocit pojmenovaný později jako „rozčarování z kultury“.⁸⁵

Na osvícenství 18. století navazuje na přelomu 18. a 19. století středoevropský myšlenkový proud nazývaný „filantropismus“. Vyzdvihoval antický ideál výchovy kalokagáthia⁸⁶ a ve výchově prosazoval rovnováhu, harmonii mezi tělesnou zdatností a výchovou duchovní. Prosazoval vzdělání i pro nejnižší vrstvy společnosti. K předním

⁸⁵ Hans Joachim Störig, *Malé dějiny filosofie*. Karmelitánské nakl. Kostelní Vydří 2007, s. 284-287

⁸⁶ **Kalokagathia** (řecky – krásný a dobrý, také **kalos kai agathos**), pojem, který vyjadřuje antické řecké přesvědčení, že krásné a dobré, krása a ctnost patří k sobě a mají mnoho společného. Aplikováno na člověka vyjadřuje ideál harmonického souladu a vyváženosti tělesné i duševní krásy a dobroty, ctnosti a statečnosti. V klasické době se používal jako označení dokonalého aristokrata. Od 19. století se pojem kalokagathie používal zejména v počátcích sportu a tělesné výchovy. Dobové odrazy kalokagathie lze vysledovat i v myšlenkových základech skautingu, v hnutí Wandervogel a jiných. Ve všech těchto případech kalokagathie vždy vyjadřovala program tělesné krásy spojené s čestností a poctivostí. Výrazným přívržencem těchto ideálů byl spisovatel chlapeckých románů Jaroslav Foglar.

filantropistům patřil Johhan Bernhard Basedow,⁸⁷ jehož výchovný filantropismus vycházel z Rousseauových myšlenek. Roku 1774 otevřel výchovný ústav Filantropinum v Dessavě. Zavedl do výchovy povinnou tělesnou výchovu a v rámci ní tzv. dessavský penthatlon: běh, skoky, šplh, nošení břemen a cvičení rovnováhy. Ústav měl obsahovat seminář pro učitele a měl být zároveň vzorovou školou pro děti zámožných rodičů. Také měl působit jako výchovný útulek pro chudé. Se svými chovanci uskutečnil první tábory mládeže ve volné přírodě.⁸⁸

Basedowův žák Christian Gotthilf Salzmann⁸⁹ pokračoval v jeho díle. V roce 1784 zřídil v Durynském lese v Schnepfenthalu poblíž Gothy výchovný ústav – první „školu v lesích“. Škola měla velmi dobrou pověst, kterou si udržela až do konce 19. století, kdy zanikla.⁹⁰

Pedagogickou reformu v českých zemích akcelerovaly školské zákony z roku 1869, které zavedly novou školskou soustavu a zbavily školy přímého vlivu církve. Do osnov škol přichází nové předměty, jako jsou pozemky, dílny, ruční práce a později i tělocvik. Ovšem prakticky celou polovinu 19. století bylo národní (ale často i střední) školství omezeno svými finančními možnostmi a hlavně chudobou svých žáků. Spolu s omezením hmotných prostředků spolupůsobil i neustávající tlak církve, která když nemohla změny zastavit, tak je alespoň brzdila. Teprve v poslední čtvrtině 19. století se začínaly objevovat odborné časopisy, literatura zaměřená výhradně na děti a zvyšoval se zájem o školství. Vznikem Matice školské a Schulvereinu se dokonce výchova a pedagogika stávaly politickým kolbištěm, kde se tvrdě bojovalo o sféry vlivu. Jak české tak německé prostředí u nás bylo ovlivňováno nejnovějšími filozofickými myšlenkami jak amerických tak evropských myslitelů.

⁸⁷ Johhan Bernhard Basedow, nar. 11. 9. 1723 Hamburk, zemř. 25. 7. 1790 Magdeburg Německo, německý pedagog, reformátor vzdělávání. Studoval v letech 1744-1746 studoval filozofii a teologii v Lipsku. Pak vyučoval latinu v Holštýnsku a r. 1753 se stal profesorem na rytířské akademii v dánském Soroe. Významně se zasloužil hlavně o rozšíření tělesné výchovy. Skauty je považován za prvního táborníka, protože se svými chlapci tábořil dva měsíce ve volné přírodě. Publikoval řadu prací o výchově a teologii.

Hlavní dílo: Agathokrator (1771)

⁸⁸ Radek Hanuš, Ivo Jirásek, c. d., s. 9-10

⁸⁹ Christian Gotthilf Salzmann, nar. 1. 6. 1744 Sommerda, zemř. 31. 10. 1811, studoval teologii v Jeně a od r. 1781 působil ve Filantropinu J. B. Basedowa.

⁹⁰ Tamtéž.

Z amerických transcendentalistů ovlivnili naše prostředí hlavně Ralph Waldo Emerson⁹¹ a Henry David Thoreau. Emerson byl ovlivněn evropským romantismem a rozvíjel jej v prostředí Ameriky. Dodal mu nový „novosvětský“ náboj. Jeho filozofie řeší odvěký filozofický problém vztahu ducha a hmoty idealisticky, kdy považuje přírodu za symbol ducha. Nejvyšším syntetickým principem bytí je nad-duše, bůh. Všude ve světě je krása a její hlavní rysy jsou harmonie, dokonalost a duchovno. Rozhodující úlohu v dějinách přikládá velkým osobnostem, které mají pomáhat společenskému pokroku, jenž má spočívat v mravním zdokonalování osobnosti. Jeho eseje jsou náboženským a kulturním manifestem doby, ve kterém vyzývá svou generaci, aby odhodila sterilitu tradice, „vyschlé kosti“ minulosti a uvědomila si svůj vztah k veškerenstvu“.⁹² Požaduje novou, intuitivní reakci na zkušenost. Svoje filozofické základy staví na zkoumání přírody, spojitosti světa a vlastního já. Jeho veškerenstvo se sestává z čirého a jednotného ducha a z druhé, zdánlivě fragmentální oblasti přirozených a hmotných útvarů a sil. Obě tyto sféry jsou proměnlivé a tajemné a obě vykonávají souběžný pohyb. Tato bytostná vzájemnost života, jakýsi duchovní organismus, tu je proto, že říše čirého ducha – „nadduše“ („univerzální duše“, „nejvyšší mysl“) existuje nejen kdesi nahoře, ale souvisle též protéká světem přírody, díky čemuž oddělené přírodní podstaty (prostor, vzduch, řeka, list a dokonce i ta pozemská umění, která náležitě mísí přírodu s lidskou vůlí) rezonují s duchem, jenž sjednocuje jevový svět na úrovni přesahující hmotné projevy. Výhledy a průhledy, scény uchvacující krásy a vznešenosti jsou v romantické estetice zřejmými nositeli harmonických názvuků na tuto „nejvyšší mysl“ či duši, nicméně i všechny ohyzdné, špinavé a nechutné aspekty přírody nakonec zaniknou, až dokonalé „vplynutí ducha“ způsobí odpovídající převrat i v těchto hrubých příkladech hmotného života. Takto široce chápáný okolní svět přetéká duchovním potenciálem, jehož je třeba se chopit. Emerson věděl, že u jeho současníků, vnořených do strnulých tradic a společenské konformity, může vědomí směřující k nové dokonalosti vzejít jedině z nové imaginace světa jejich zkušeností.⁹³ Emerson ke konci života dospěl k mysticismu.

⁹¹ Ralph Waldo Emerson, nar. 25. 5. 1803 Boston (Massachusetts), zemř. 27. 4. 1882 Concord (Massachusetts). Kněz, esejista, filosof a básník. Vůdčí osobnost transcendentalistů.

Hlavní díla: Příroda (1836), Pokusy (1841, 1844), Představitelé lidstva (1850), Thoreau (1862)

⁹² Velké postavy západního myšlení, Slovník myslitelů. Usp. I. P. McGreal, Prostor, Praha 1999, s. 427-432

⁹³ Tamtéž, s. 429

Thoreau⁹⁴ bývá uváděn v publikacích zabývajících se historií skautingu jako jeden z jeho předchůdců. Toto tvrzení se především opírá o skutečnost, že si Thoreau r. 1845 postavil na Emersonově pozemku srub, kde dva roky a dva měsíce žil „přirozeným“ životem. Tuto životní zkušenost později popsal ve svém díle *Walden* (1854). Je třeba si uvědomit, že pro většinu současníků té doby příroda v této souvislosti znamenala především filozofický pojem, který měl být prostředníkem mezi duchovnem a lidským já, skrze kterého měl člověk bezprostřední zkušeností získat dokonalejší vědomí ve smyslu mravním. Jako Emersonův přítel vycházel z jeho filozofie a snažil se obrodit osobnost návratem k přírodě.

V osamoceném životě v lese viděl prostředek spásy před dehumanizačním působením civilizace. Důležité pro něho bylo proniknout, vcítit se do ducha přírody a žít s ní v souladu.

Když v říjnu roku 1902 oznamují Učitelenské noviny vydání jeho díla „*Walden čili život v lesích*“ nadšeně k tomu poznamenávají:

„ ... V přesvědčení, že společnost se může obrodit jenom individuálním úsilím jednotlivce na základě obrození mravního, učil Thoreau, aby každý reformoval především sebe, aby se učil žít životem jednoduchým a prostým s obmezením svých potřeb. ... Vezměte knihu Thoreauovu do rukou a čtěte v ní! Je v ní uloženo mnoho hluboké pravdy, tolik potřebné pro náš život pozemský, je v ní mnoho filosofie praktické, všude jen s danými poměry počítající, je v ní podán příklad, jak možno žít život plně a všestranně, jak možno vytvořit z něho nejvyšší, co se vytvořit dá, jak možno docílit toho, aby život náš byl dílem vlastní naší duše. Najdete v ní příklady, jak možno v životě sledovat neodvratně a bezohledně ten cíl, který si určíme. Najdete v jejím autorovi chrabrého zápasníka za individuální svobodu člověka, rázovitý zjev, protestující proti všelike umělosti a umělkovanosti v životě, v literatuře, v umění, ve všem. Najdete v ní duši, o níž Emerson v pohřební řeči své pravil, že „ byla stvořena pro nejvznešenější společnost“, duši, jejíž nositel „ v krátkém životě vyčerpal vše, co tento svět poskytnouti může; kdekoli je domovem vědění, kdekoli ctnost, kdekoli krása, tam bude domovem i on“.⁹⁵

Thoreau inspiroval řadu osobností, jako byli L. N. Tolstoj, M. K. Gándhí či M. L. King. Jeho filozofické názory byly částečně poplatny mysticismu, kde zákony přírody a světového rozumu splývají.

⁹⁴ Henry David Thoreau, *12. 7. 1817 Concord (Massachusetts), + 6. 5. 1862 Concord (Massachusetts). Americký filosof, esejista, moralista a básník. Přítel a následovník R. W. Emersona.

Hlavní díla: *Občanská neposlušnost* (1849), *Walden* (1854), *Život bez principu* (1863), *Mainské lesy* (1864)

⁹⁵ Učitelenské noviny 10. 10. 1902, s. 8

Tuto idealistickou filozofii v evropském prostředí rozvíjeli především německý filozof Wilhelm Dilthey⁹⁶ a francouzský myslitel Henri Bergson⁹⁷. Dilthey staví proti metodě přírodních věd, která se nesmírně rozvinula během 19. století, humanitní či společenské vědy a snaží se vybudovat jejich vědeckou metodu. Přírodní vědy zkoumají svět z hlediska příčinnosti, kdežto úkolem „duchovních věd“ je, podle Diltheye, chápat a vysvětlovat vztahy mezi životem, vyjadřováním a rozuměním. Z povahy věci musí být historické, tj. chápat své předměty a témata v dějinném vývoji a jejich hlavní metodou je hermeneutika, tj. snaha o věrné porozumění a výklad textů a jiných dokladů. Dilthey reaguje na krizi své doby, kdy se zjišťuje, že metody přírodních věd jakoby neplatí pro řešení společenských problémů.

V druhé polovině 19. století je prakticky dokončeno rozdělení koloniálního panství. Evropské mocnosti považují svoji převahu za přirozenou a domnívají se, že ovládnutí světa je jejich povinností, tzv. „břímě bílého muže“. Na druhou stranu se prohlubuje sociální rozdělení společnosti. Vědeckotechnická revoluce způsobuje vzestup nové „technické“ inteligence a klasická, původní inteligence se svým humanitním vzděláním (kněží, úředníci, učitelé) ztrácí svoje dřívější privilegované postavení. Dilthey toto dilema řeší odklonem od tehdejší převládající teorie pozitivismu a mechanického determinismu, rozchází se s osvícenskými tradicemi 18. století a bere si inspiraci z transcendentalistů vzešlých z romantismu první poloviny 19. století. Vědomí probíhající krize bylo u Diltheye velmi intenzivní a jeho filosofie byla pokusem o vyřešení problémů, jež mu připadaly klíčové. Šlo o opakované pokusy založit metodologii humanitních věd, tzv. duchověd, o založení nové antropologie na pojmu života, o odhalení základu umělecké tvorby a základu lidského poznání na prožitku a prožívání.⁹⁸

⁹⁶ Wilhelm Christian Ludwig Dilthey, nar. 19. 11. 1833 Wiesbaden-Biebrich, zemř. 1. 10. 1911 Seis am Schlern (Bolzano). Německý filozof, psycholog a pedagog. Pocházel z kazatelské rodiny, studoval historii, teologii a filozofii v Berlíně a v Heidelbergu. Promoval 1864 prací o Schleiermacherově etice a 1867 se stal profesorem v Basileji, později v Kielu, ve Vratislavi a od 1883 do 1908 v Berlíně.

⁹⁷ Henri Bergson, nar. 18. 10. 1859 Paříž, zemř. 4. 1. 1941 Paříž. Studoval Gymnasium Lyceé Condorcet v Paříži, 1878 École normale supérieure, 1882 profesorské zkoušky, dále středoškolský profesor na několika venkovských i pařížských lyceích, 1898 jmenován Maitre de conferences na École normale supérieure, 1900 jmenován řádným profesorem na Collège de France v Paříži, od r. 1901 stálým členem Institut de France a po 1. sv. válce členem francouzské akademie. Nositel Nobelovy ceny za literaturu za rok 1927. Hlavní díla: Komika charakteru (česky 1916), Vývoj tvořivý (česky 1919), Duše a tělo (česky 1927), Myšlení a pohyb, Hmota a paměť (česky 2003)

⁹⁸ Naděžda Pelcová, Wilhelm Dilthey. Základy filosofie prožitku. Kreace, Praha 2000, s. 7

Dilthey odmítá všechny koncepce dějin pojaté jako uskutečňování obecných idejí nebo obecných společenských zájmů a je přesvědčen o nezpochybnitelné hodnotě jedince a jedinečnosti pro dějinný vývoj. Inspirací pro Diltheye je Nietschovo přesvědčení, že neexistuje historie jako taková, jako chladná exaktní věda. Historie je porozumění životu vyrůstající z života samého. Osamostatňuje tzv. „vědy duchové“ jakožto svébytnou část vědeckých disciplín, které potřebují jiný přístup a metodologické vybavení, než vědy přírodní, exaktní. Ve svém úvodu k Uvedení ve vědy duchové píše:

„Společnost lze přirovnat k velkému strohovému závodu, který je udržován v chodu službami nesčetných osob: kdo v něm vyzbrojen toliko technikou svého zaměstnání, nechť si tu techniku osvojil sebe znamenitěji, jest v postavení dělníka, který po celý život je zaměstnán v jediném bodu toho závodu, aniž zná síly, které jej uvádějí v pohyb, ba nemá ani představy ostatních článků toho závodu a jejich součinnosti k účelu celku. Je služebným nástrojem společnosti, nikoli jejím vědomě spolutvůřícím orgánem.“⁹⁹

Mezi „vědy duchovní“ Dilthey zahrnul filologii, filozofii, historii, nauku o právu a hospodářství, teologii, estetiku, logiku, vědy o státu a právní vědy a také pedagogiku a psychologii. Pro exaktní vědy platí, že empirickou zkušenost hypoteticky doplňují o modely možných vztahů, aby mohla být tato vnější empirická zkušenost, jejímž nejvýraznějším rysem je pravidelnost a opakovatelnost, vyložena ze zákonů. Duchovědcova zkušenost není naproti tomu omezena experimentálními podmínkami, neexistují zde žádné hypotetické předpoklady, naopak otevírá se půda všech předvědecky akumulovaných zkušeností. Dilthey je zahrnuje pod pojem vnitřní zkušenost, kterou chápe jako neomezenou a jedinečnou, konstituující se a korigující v komunikaci s jinými zkušenostmi. Vnitřní zkušenost je způsobem především dějinné objektivace, kterou Dilthey srovnává se stavebním plánem tvoření buněk organických bytostí. Původcem této „systematiky“ dějinné objektivace není logicky pořádající badatel, nýbrž to, co nazývá „přírodou činného ducha samého“. Duchovědy se u něho vyznačují trojím aspektem: historickým, abstraktně teoretickým a hodnotově praktickým.¹⁰⁰ Co učinil Ranke pro vývoj historické školy, dovršil Dilthey analyticky a pojmově ve filozofickém pochopení lidského dějinného života. Navázal na Rankeho princip imanentního výkladu, chtěl především porozumět dějinám z nich samých a prožitek, výraz a porozumění povýšil na samotnou metodu poznání dějinné skutečnosti.

⁹⁹ Wilhelm Dilthey, Uvedení ve vědy duchové. Pokus položit základ ke studiu společnosti a dějin. Nakl. Rozhledy a Spolek českých právníků všehrd, Praha 1901, s. 9

¹⁰⁰ Naděžda Pelcová, c. d. , s. 16-17

Cílem takto pojatých dějin nebylo subsumovat to jednotlivé, tedy osobnosti, motivy, dějinné jednání, rozhodnutí, situace, pod obecné zákony fungování dějinného vývoje. Šlo o ilustraci dynamismu lidských osudů, porozumění motivům jednání člověka. Věda zde měla usilovat o to, aby uchopila plnost individuálního života. „Ideálem duchovněd je pochopení lidsko-dějinné individualizace ze souvislosti a pospolitosti duchovního života“, říká Dilthey.¹⁰¹

Poznání u něho nevzniká z distance, ale ponořením do problému. Vychází z „elementární formy poznání“ a má tři fáze: prožitek, výraz, porozumění. Ve všem co cítíme je obsaženo nejen individuální, ale i část obecného.

Druhým velkým Diltheyovým tématem byl život a živé. Filosofie života na přelomu 19. a 20. století je reakcí na krizi idealistické metafyziky, opouští její tradiční ontologicko-epistemologická témata a za východisko považuje život sám. Dilthey patří svými ontologickými východisky k myšlenkové tradici fenomenologie. Život a živé se podle něho nedá zcela pochopit jen experimentální metodou věd o neživém. Život totiž charakterizuje úsilí každého organismu udržet se naživu, růst a rozmnožovat se. Jen v oblasti živého lze najít např. svobodu a odpovědnost. Živé organismy žijí v jisté symbióze se svým prostředím, na němž závisí a na něž také různě reagují. Jsou tedy dráždivé, vnímavé a schopné vzájemné komunikace.

Třetí velkou oblastí Diltheyova zájmu byla výchova a vzdělávání. Všiml si různých etap lidského dětství a dospívání a hledal pro ně přiměřené způsoby výchovy. Patří tak mezi zakladatele moderní pedagogiky a filozofie výchovy.

Především pro něho nebyla výchova cílem, nýbrž jen prostředkem k rozvoji duševního života. Vykládal ji jako plánovitou činnost, v níž se dospělí pokoušejí vytvářet duševní život dospívajících. Výchova je u něho funkcí společnosti, sociálním procesem obnovení, který zvyšuje výchovu na vztah zajišťující kontinuitu kulturních i materiálních hodnot společnosti. O výchově se Dilthey vyjadřuje jako o potřebě společnosti, v níž se vychovávaný přizpůsobuje požadavkům společnosti, asimiluje se a napodobováním vzorů dospělých se připravuje na svou sociální, pracovní a lidskou roli.

Důraz na společenský rozměr a dějinný charakter výchovy je specifikován v původní podobě jako nezaměnitelný hierarchický vztah nadřazenosti vychovatele a podřazenosti vychovávaného – „výchovná moc“ jenž má původní vzor v rodinném životě – podoba „otcovského panství“, jednota práv a povinností hlavy rodiny. Vyvstala otázka legitimacy

¹⁰¹ Tamtéž, s. 18

vychovatele odmítá: „*Stanovisko individualismu není správným základem výchovy*“.
Charakter výchovy je totiž určen rozdělením kompetencí mezi jednotlivými společenskými subjekty, rozdělením, které se v dějinách vyvíjí a proměňuje. Dále je určen pomocnými prostředky výchovy ve vnějších organizacích – rodině, státu, církvi, škole apod. „*Bližší utváření vztahů výchovy je podmíněno principem dělby práce ve společnosti*.“ Ve společnostech s dominantní rolí rodiny nebo církve funguje onen vůdčí prvek vyššího účelu výchovy.¹⁰²

Novověká společnost je výchovnou společností, která užívá znovuobjevený a transformovaný princip celoživotní výchovy, který původně již požadoval Platón. Moderní stát, který si uzurpuje monopol výchovy, plní dvojjediný úkol: „*reguluje jednání dospělých pomocí politiky a vzdělávání nedospělých pomocí pedagogiky*“. Permanentní výchova a celoživotní vzdělávání se tak stávají novodobým nástrojem ovládnutí individua a jsou oblíbeným prostředkem všech moderních vlád.¹⁰³

Emancipace člověka v novověku jako občana, individua a jako subjektu předznamenala dvojitý úkol výchovy: výchova rozvíjí hodnotu duchovního života jednotlivce a zároveň plní svůj společenský úkol, totiž gradaci výkonu společnosti. Chce dosáhnout dvojího cíle - vývoje jedince i společnosti.

U Diltheye je vychovatelství způsobem lidské existence zaměřeným na rozvoj a výchovu druhého, charakterizovaný nikoli převahou rozumu, nýbrž silou nazírání a porozumění, vůlí, určitou formou altruismu – přirozenou náklonností k druhému. Vychovatelská schopnost je spojována s vrozeným talentem, často doprovázeným „*zdravou nereflektovanou naivitou*“, která přibližuje vychovatele k dítěti. Tam, kde se spojuje se silnými intelektuálními schopnostmi, vzniká kompaktní tvar duchovního života, který Dilthey nazývá „pedagogickým geniem“ (např. Sokratés, Platon, Komenský, Pestalozzi). Předpokladem pedagogické geniality je „pedagogický eros“, hluboká náklonnost. Vazba, která umožňuje výchovu a formuje ji jako vztah plný napětí, společně sdílených zájmů, respektu, úcty, oddanosti, ale i vazba, jež je stejně jako erotický vztah prostoupena žádostí, touhou vyniknout i žárlivostí.

Ve výchově Dilthey uplatňuje analytické postupy odvozené z teleologie duchovního života. Je kladen důraz na pozornost žáka. Pravá výchova a vzdělání se dějí jen tam, kde existuje impetus, napětí, zanícení, zaujatost, které učitel předává svým žákům. Zkusit

¹⁰² Tamtéž, s. 38-39

¹⁰³ Tamtéž, s. 39

zaujatost, podílet se na dobrodružství objevování nového, být přítomen demonstrování zajímavého je novodobá podoba antické participace na běhu života. Zde je i argument proti věčné námitce, proč se učit něco, co v životě nebudu potřebovat.

Dalším výsledkem teleologického pojetí života je nárok, aby škola pragmaticky nepřestovala jen to nejjednodušší, nejbližší a dosažitelné, nýbrž aby právě zde byly rozvíjeny všechny možnosti a schopnosti. Má uspokojovat lidskou zvědavost, nechat zažít dobrodružství experimentování a bádání, zažít velikost objevu i zklamání z nezdaru. Hermeneuticky vzato výuka nespočívá ve sdělování hotových odpovědí na předem dané otázky. Má být naopak vedením ke schopnosti otázky pokládat a pokoušet se na ně adekvátním způsobem odpovídat, a to vždycky v závislosti na věku, životní orientaci, vlastních zkušenostech.

Výchova u Diltheye má být založená na empatii. Tímto bodem se odlišuje od ostatních pedagogických teorií, které ji považují za příliš náročnou a nahrazují ji pozorováním a vyhodnocováním informací. Empatie je u Diltheye výchovným předpokladem *sui generis*, nesrovnatelným s žádným jiným, nenahraditelným intelektem v poznání citů, afektů či motivů jednání právě proto, že ony nemají logický a racionální charakter. Je účinnou výbavou učitele v podmínkách „neautoritativní výchovy“.¹⁰⁴

Jako nástroj pro své „duchové vědy“ založil základní pojmové vybavení hermeneutiky: exprese (Ausdruck), prožívání (Erleben), význam (Bedeutung). Antropologické východisko pro poznání člověka nemůže být podle Diltheye zformulováno ani spekulativně, ani geneticky, nýbrž jen analyticky. Jde o analýzu skutečnosti dějinné, společenské a kulturní, jejíž je člověk součástí, a která se už ze své povahy neukazuje pouze v datech vnější zkušenosti, ale odkrývá se ve zkušenosti vnitřní. Máme vnitřní zkušenost o svých vlastních emočních stavech, citech, afektech, vášních, o vlastním myšlení a chtění. Slouží však nejen k hlubšímu poznání vlastního Já, ale i jiných lidí a také společenských a kulturních procesů. Bytí člověka je bytí dějinné, tj. člověk nemá dějiny, on jest těmito dějinami.

Klíčovým pojmem pro poznání je prožitek (Erlebnis), Diltheyem chápaný jako niterný akt, jako psychický proces, v němž se bezprostředně zachycují osobní životní pochody, stavy, představy, pocity. Vyznačuje se jednotou, celistvostí a vnitřní, tzv. původní časovostí. Časový charakter prožitku je odlišný od fyzikálního pojetí času jako pohybu v prostoru, jako lineárního homogenního uplývání. K prožitku patří jistota rozumět sobě samému. Koncentruje

¹⁰⁴ Tamtéž s. 39-43

v sobě porozumění pro jednotu života, ale i pro nestejnorodost a nehomogenost časového toku života.

Pro Diltheye je prožitek prvním předpokladem sebepoznání i poznání druhého. Při sebepoznávání nejde pouze o introspekci, ale i objektivované prožitky – např. soucit. Na základě sebeporozumění a prožitku je člověk schopen rozumět ostatním lidem, může se „přesadit“ do jiného člověka, do jeho nitra, spoluprožívat ho a reprodukovat. Díky sebeporozumění je možné porozumět cizímu.

Pojem Erlebnis se do německé literatury dostává až v sedmdesátých letech 19. stol. V 18. století se v německé literatuře neobjevuje, Goethe ani Schiller ho neznají. Zavádí ho Dilthey odvozením od Erleben „prožívání“.

Prožitek není u Diltheye nic jednoduchého, v prožívání se zakouší samotná svobodná životnost (Lebedigkeit) jako jednota. Každý prožitek jako „nejmenší jednota“ tak obsahuje zárodečně už plnou strukturu života, „neoddělitelně imanentně teleologický celek“. Prožitek není jednoduchý element v proudu prožitků, nýbrž prosvětlená struktura, přístup, v němž vystupuje z původně nezformovaného základu života určitý zformovaný obraz. V prožitku získává život své obrysy, konkretizuje valéry barev a rozvíjí bohatství smyslů a významů. Dilthey přišel na to, že prožitek není nic „daného“, nic „pro nebo ve vědomí“. Dilthey tak poprvé poukázal na ontologickou kvalitu prožitku.

V Diltheyově pojmu prožitek je skryta dvojznačnost. Je na jednu stranu ontologickou formulací pro res cogitans, tj. je určen prostřednictvím reflexivity a vnitřním bytím (Innensein). Pojem prožitek tak zahrnuje jiný způsob bytí než v experimentálních vědách převládající určení res extenza. Na druhou stranu je v tomto pojmu obsažen aspekt hermeneutický: Prožitek je konstituován svým významem (je svým způsobem i výsledkem (Erlebnis – Ergebnis). Je charakterizován tím, že je v něm uloženo něco ze zůstávajícího významu.

Prožitek má svůj významový obsah, jenž se stává zkušeností toho, kdo jej zakusil. Vyznačuje se bezprostředností, jejíž význam se vymyká všemu pouze míněnému nebo sdělenému. Prožitek je charakteristický především tím, že vyjadřuje nezaměnitelný a nenahraditelný vztah k celku tohoto jednoho konkrétního života. K prožitku ale také patří, že s ním nikdy nejsme hotovi. Stejně jako je Nietzsche přesvědčen, že „*u hlubokého člověka trvají prožitky dlouho*“, také Dilthey považuje za nutné zdůraznit, že prožitek je vlastně dlouhým procesem zpracovávání původně zakoušených obsahů, které jsou co do uchopení svého významu zásadně nevyčerpatelné. Teprve s odstupem času díky novým zkušenostem se nám

otevřít smysl dávno prožitého a nenávratně ztraceného, stejně jako naopak může dříve prožité prosvětlovat a určovat smysl současného.¹⁰⁵

Pokud je prožitek klíčový pro poznání, pak je poznání především porozuměním, kterým zachycujeme fakta vědomí a jejich významy. Dilthey rozlišuje tři základní druhy porozumění: vcítění, znovuprožití a záměna vlastní perspektivy perspektivou druhého.

I když Dilthey jako filozof nedosáhl takového ohlasu jako např. jeho současník Husserl, je spolu s Bergsonem významnou osobností, která výrazně ovlivnila filozofii 20. století až do nástupu existencialismu. Především jeho pedagogické teorie měly veliký ohlas, zvláště v německém prostředí.

Henri Bergson sdílel spolu s Diltheyem řadu názorů. Oba byli odpůrci mechanistického výkladu života a kritiky metod exaktních věd. Měli stejné nebo aspoň podobné chápání některých pojmů jako např. času. Bergson se v mládí aktivně zabýval anglickou filozofií, a pak vytvořil svůj vlastní filozofický systém, ve kterém proti racionalismu postavil intuici jako předpoklad poznání světa a lidské existence.

Bergson chápal skutečnost jako jednotu života, dynamickou a neustále se rozvíjející, neboť je nesena životním elánem, který se stále snaží překonávat vzdorující sílu hmoty. Vývoj pojímá jako vznikání nového, které se rodí z tohoto zápasu života s hmotou a překonává sklon k setrvačnosti. Jeho metodou filozofie je intuice (intuitivní introspekce), nikoli analýza.

Bergson se zabývá zkoumáním o bezprostředních datech vědomí. Podle něho jsme omezeni svými smysly. Říká: „*Díváme se a věříme, že vidíme. Nasloucháme a věříme, že slyšíme, pozorujeme své nitro a věříme, že čteme v hlubinách svého srdce.*“ Domnívá se, že tato prostá, povrchní a dosti zmatená víra naivního realismu a zdravého rozumu nás nutí chápat věci jen z letmého hlediska a působí, že jejich individualita nám většinou uniká. „*Je to především řeč, která každý živý proud myšlenkový usmrcuje a klade mezi nás a konkrétní skutečnost hustý závoj abstraktních slov. ... Hrubé slovo se svými ostrými obrysy, které hromadí v sobě trvalé společné a tudíž neosobní elementy lidských představ, rozdrčuje, nebo aspoň zakrývá něžné prchavé dojmy našeho individuálního vědomí.*“¹⁰⁶

Bergsonovi se jeví všechny vjemy, senzace¹⁰⁷, emoce a ideje pod dvojitým aspektem:

1. jeden je pojmově jasný, přesný avšak neosobní
2. druhý je zmatený, avšak nekonečně pohyblivý a nevyslovitelný.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 45-49

¹⁰⁶ Henry Bergson, Vývoj tvořivý. Otázky a názory XLV., nakl. Jan Laichter, Praha 1919, s. VII-VIII

¹⁰⁷ U Diltheye prožitek (Erlebnis)

Rozlišení dvojí mnohosti stavů duševních, kvantitativní-prostorové a kvalitativní-časové, vede Bergsona k dalším důsledkům: že kvalitativní nuance hlubších citů nelze měřit, že na jejich intenzitu nelze použít pojmu velikosti a čísla.

Další významnou vlastností vnitřních kvalit je, že „se dějí“, že musí být žity, tj. podrobeny změnám vývoje, které zauímají jistý reálný čas. Čas jako čistou kvalitu a ne jako délku. Tedy všechny naše hluboké city tvoří součást nesmírného Času-trvání, „trvají“ tj. jsou podrobeny biologickým změnám, všechny se rodí, rostou, stárnou a umírají, neboť jsou to: „živé bytosti, které žijí, se vyvíjejí a bez ustání mění“.

Tyto naše city, jejichž podstatou je ustavičná změna, ustavičný přechod ze stavu do stavu, propukají ve stavu náhlých hněvů a vášní, sugescí a hypnos, a bývají příčinami rozhodnutí naší vůle, což se často děje s překvapující náhlostí. Avšak tato náhlost je pouze klamným a povrchním zdáním, pocházejícím z neznalosti dosavadního vývoje vědomí dotyčného individua, z neznalosti celé té dlouhé krize, která se často děje v podvědomí, která byla dříve srovnávána s fyzikální oscilací mezi dvěma extrémy, a která je spíše biologickým zráním.

Bergson vidí v člověku dvojí já. To první je povrchní, oblečené ve slovní a symbolický výraz, užitečný pro sociální potřebu, udržuje nás v mžikovém kontaktu s vnějším světem, od kterého si vypůjčujeme nazírací formy. Naše praktická potřeba vnímání a orientování se ve věcech ukrývá hlubší já „pod tvrdou korou zvyku“ a my se dovídáme o jeho tiché podzemní činnosti jen v kritických okamžicích propuknutých vášní.¹⁰⁸

Vjemy nejsou a nesmí být mrtvým materiálem vědy, nýbrž musí se rozrůst v opravdové momenty života. A úkolem Bergsonovy intuice je reflektovat bezprostředně na tyto živé momenty, proměnit mrtvý materiál vědy v hluboce cítěný zážitek, v niterný cit a reflex na konkrétní nauku dotyčného individua-vědce, cit úzce srostlý s celou jeho duchovní podstatou.

V této souvislosti řešil i problém svobody vůle. Před ním byl fyzikální determinismus, že vše je dáno, vše ovládá jediný zákon a to zákon fyzikální. Lidská duše má být pouhým povrchním projevem mozku a svoboda vůle pouhou iluzí teoretického rozumu. U Bergsona je svoboda morální i čistě teoretická. Svoboda není pro Bergsona pouhým popřením fyzikálního determinismu, neboť v tvrzení svobody je obsažené více než v této negaci. Svoboda je více než špatně chápaná psychická kauzalita, o níž se obvykle myslí, že to je fyzikální kauzalita naruby.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. XV-XVI

Na zkoumání vědomí navazovalo řešení problémů hmoty a paměti. Pro Bergsona je hmota souhrn obrazů. Jeho pojetí hmoty se nalézá na poloviční cestě mezi idealismem a materialismem, je kompromisem mezi vnějším a vnitřním světem, kompromisem mezi věcí a představou. Vědomí-paměť je páskou mezi minulostí a budoucností. Rozdíl mezi pamětí a vjemem je daleko radikálnější, není mezi nimi rozdílu stupně nýbrž kvality. Vjem vnímá jen to, k čemu se naše pozornost aktuálně obrací. Vjem se dotýká hmoty přímo, naše aktuální počitky vyžadují součinnost jistých částí povrchu těla. Naproti tomu na čisté paměti se neúčastní žádný díl našeho těla a teorie čisté, od hmoty těla i mozku nezávislé paměti, je výsledkem přemýšlení. Bergson zde rozlišuje paměť hmotnou (opětující) a duchovní (představující), která trvá v čase a je ryze spontánní.¹⁰⁹

Bergsonovým hlavním zájmem byla filozofická revize tehdejšího vědeckého myšlení a snad vůbec nejdůležitějším jeho tématem byl čas. Ve svých dílech nabízel alternativu k chápání světa pouze jako řetězce příčin a důsledků a zvláště vyhraněně vystoupil proti tomuto náhledu na člověka, lidské vnímání a prožívání. Jeho základním nástrojem byla intuitivní metafyzika, která měla sledovat vlnění skutečnosti, vnitřní trvání, uchopovat sled. Věc jak ji chápe intelekt, byla u Bergsona řezem provedeným uprostřed dění a naším duchem povýšeným na zástupce celku. Myšlení si tak představuje nové a nové uspořádání předem existujících prvků; podle něj nic nezaniká a nic nevzniká. Naproti tomu intuice, svázaná s trváním, které je narůstáním, vidí v novém nepřerušenu kontinuitu nepředvídatelné novosti; ví, že duch ze sebe vydává víc, než má, že právě v tom spočívá duchovnost a že skutečnost, prosycená duchem, je tvořením. Obvyklá práce myšlení je snadná a lze ji podle libosti prodlužovat. Intuice je obtížná a nemůže trvat. Myšlení vždy využívá řeč, v práci intelektu i v intuici; intuice se jako každé myšlení nakonec ukládá do pojmů.¹¹⁰

Bergson prohlašuje, že na čas jako veličinu byly použity pojmy používané pro prostor, což je zásadní chyba. Na čas nelze nahlížet stejně jako na prostor a nelze ho měřit stejnými jednotkami. Svět lze vnímat jako síť příčin a důsledků, které je možno vědecky odhalovat, zkoumat, nalézat pro ně zákony a pomocí nich pak modelovat a předvídat budoucí děje. Bergson však tvrdí, že v lidském vnímání je cosi, co zcela odporuje tomuto názoru. Totiž, že si ho nelze představit jako příčiny a následky, protože každý okamžik v sobě obsahuje zabarvení, dojem, část z okamžiku předchozího a zároveň náповědu, znamená okamžiku budoucího. Podle Bergsona je nemožné dělit skutečnost na části, vnímání je vždy provázáno

¹⁰⁹ Tamtéž, s. XVIII

¹¹⁰ Henri Bergson, *Myšlení a pohyb*. Mladá fronta, Praha 2003, s. 37

s minulostí a budoucností, a proto se z něj nedá vyčlenit nějaký díl, nějaká část, aniž bychom se dopustili zkreslení, redukce. Skutečnost se tak nedá vnímat jako sled bodů (abstraktních řez), ale musí se vnímat ve své celistvosti – trvání (dureé). Toto trvání je jedním ze základních pojmů, kterým Bergson ovlivnil jak filozofii, tak literaturu.¹¹¹

Jak Dilthey, tak Bergson zásadním způsobem ovlivnili zrod mládežnických organizací v Německu a Rakousko-Uhersku včetně prostředí českých zemí na počátku 20. století. Jejich v této době nesmírně módní a populární filozofie a pedagogické teorie bezprostředně působily na výchovné pokusy v přírodním prostředí. Právě toto chápání prožitku (Erlebniss) se stává centrem propagovaného systému „hnutí mládeže“ v Německu a později i Rakousko-Uhersku. Bylo i součástí výchovných metod pozdějších skautských organizací.

Filozofie konce 19. a počátku 20. století se snažila řešit problémy vzniklé prudkými společenskými změnami, způsobenými celkovou geopolitickou situací ve světě a překotným vědeckotechnickým rozvojem. Zvětšující se společenské problémy, neřešitelné dosavadními vědeckými nástroji, vedly řadu myslitelů k rozchodu s dosavadní tradicí vzešlou z osvícenského myšlení a hledali inspiraci buď v nových filozofických směrech materialistických (marxismus) nebo idealistických. Pro tyto filozofy již nebyl hlavním hybatelem Bůh nebo nějaká obecná idea, nýbrž sám život, jehož přirozeným vyjádřením se jevila příroda. Příroda zde není vnímána jako hmotný aspekt, ale jako filozofické východisko. Jejich filozofie se snaží pochopit lidskou společnost a řešit její problémy ne metodami exaktních věd, ale metafyzickými místy až mystickými prostředky. Tento způsob myšlení pak nesmírně ovlivňoval soudobou společnost. Kupříkladu tato doba je časem nesmírně módního spiritismu a okultismu. Je otázkou, s jakou by se jeho provozovatelé potázali o století dříve. Myslím, že odpověď je jasná. Svědčí to především o ústupu církve z jejich bývalých pozic, i když její vliv ani v této době nesmíme podceňovat. Tak se otevřela cesta k takovým druhům myšlení a řešení otázek, které byly dříve nemožné. Především to platí v pedagogice. Právě v této době se v ní rozvíjí řada směrů inspirovaných soudobou filozofií a jejím přirozenoprávním pojetím. Toto myšlení stojí i u zrodu mimoškolních mládežnických aktivit především u wandervogelů, kteří vycházeli z myšlenek romantismu a pedagogických idejí Diltheyových, a amerických woodcrafterů, kteří nacházeli ideovou základnu v místních transcendentálních směrech takových myslitelů, jako byli Emerson a Thoreau. Myšlenkové prostředí skautingu anglického Baden-Powellovského typu pak stojí někde uprostřed cesty. Jistě obsahuje podobně prvky mysticismu vyjádřené v různých obřadech, ale zde již nejsou

¹¹¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Henri_Bergson

tak zásadní. Z praktického hlediska v některých směrech skautingu degenerují v pouhý motivační prostředek, zatímco v jiných se stávají úhelným kamenem. V prostředí mládežnických organizací počátku 20. století jsou však (alespoň částečně) přítomny vždy. Tradicí pak v těchto společenstvích přetrvávají i dlouho poté, co se jejich myšlenkový základ vytratil. V prostředí dospělé společnosti tyto myšlenky stály u zrodu různých ideologií, se kterými se pak potýkalo dvacáté století.

I. Výchova v přírodě a mládežnické organizace skautského typu v českých zemích a Předlitavsku do konce první světové války

Evropské kořeny „výchovy v přírodě“

Výchova v přírodě je jev, který se stává všeobecně rozšířeným až ve dvacátém století. Teprve tehdy se řada okolností proměnila tak, že něco podobného vůbec mohlo vzniknout. Je to souhrn podmínek, které právě umožnily něco, co je pro nás v dnešní době samozřejmé a co prožíváme jako přirozenou součást našeho života. Přesto to je něco, co pro naše dědy a babičky bylo zcela nové, na co společnost pohlížela s nedůvěrou a co bylo považováno za výstřelek pokroku. Přitom v době historicky nedávné, v sedmdesátých či osmdesátých letech devatenáctého století bylo naprosto nemyslitelné, aby učitel vzal děti (obzvláště městské děti) do lesa, tam s nimi tábořil a hrál hry, učil je zacházet s buzolou a mapou, stopovat, rozdělovat oheň a budovat nouzové přístřešky. Takový učitel by měl velké problémy a žáci, pokud by byli studenty střední školy, by byli zřejmě vyloučeni ze studia. Taková situace byla v českých zemích ještě na počátku dvacátého století. Přesto již o pár let později řada skupin mládeže objevuje kouzlo táboření v přírodě bez nebezpečí tvrdého postihu jak ze strany úřadů, tak rodičů. Je ovšem pravda, že pobyt v přírodě a táboření nevzniklo jen tak samo od sebe.

Především se mění postavení dítěte ve společnosti. Už v roce 1902 se mluví o tzv. století dítěte. Nikdy předtím v dějinách nebylo dítě, jako budoucí, ale nehotový, člověk, takovým předmětem zájmu společnosti. Vzniká literatura zaměřená výhradně na dítě, průmysl zaměřený na jeho potřeby, stává se předmětem zájmu státu i politických stran. Z hlediska sociologického a sociálně psychologického je sledováno, jak jeho činnosti ve volném čase přispívají k utváření mezilidských vztahů a zda pomáhají tyto vztahy kultivovat. Volný čas dětí se stává předmětem úvah rodičů, pedagogů, psychologů a kriminalistů, sociologů a filozofů.¹¹²

Zároveň s tímto procesem se mění názor na přírodu. Na přírodu přestává být pohlíženo jako na nepřátelský subjekt, který je zapotřebí si podmanit, ale příroda začíná být vnímána jako prostředí vhodné pro rekreaci a prožívání pocitu dobrodružství, jakožto ozvláštňení života.

¹¹² J. Pávková, B. Hájek, B. Hofbauer, V. Hrdličková, A. Pavlíková, Pedagogika volného času. Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času. Portál, Praha 1999, s. 17

V neposlední řadě zde působí politické a vojenské motivy. Do druhé poloviny devatenáctého století se řadoví vojáci rakouského mocnářství (podobně jako v ostatních státech) rekrutovali z nižších vrstev zejména venkovského obyvatelstva. Ti byli sice fyzicky zdatní, ale bez zvláštního vzdělání. Po rakousko-pruské válce, a zejména s prudkým rozvojem zbrojního průmyslu a vznikem masových armád, začala být pocíťována naléhavá potřeba velkého množství fyzicky zdatných, loajálních a poměrně vzdělaných vojáků, jednak jako nižších důstojníků, jednak jako odborných specialistů - lékařů, techniků, zbrojařů apod.

V neposlední řadě se začíná projevovat i fenomén volného času. U stále většího počtu lidí se vytváří časové rezervy, které tito lidé nemusí věnovat práci, jež jim zajišťuje potravu a ostatní životní potřeby, ani nezbytnostem nutným k regeneraci svých sil jako spánku, osobní hygieně či povinnostem spojeným s provozem rodiny, domácnosti, péčí o zevnějšek nebo vzdělávání. Objevuje se čas, který člověk může věnovat činnosti, kterou si svobodně vybral, dělá ji dobrovolně, a která mu přináší pocit uspokojení a uvolnění.

„Výchovou v přírodě“ tedy rozumíme záměrný pobyt v přírodě v rámci výchovného procesu u dětí obecných či měšťanských škol a studentů a studentek škol středních. Jedná se především o děti středních a nižších vrstev, které navštěvují státní výchovná zařízení. Děti aristokracie a bohatších vrstev byly vychovávány jiným způsobem a měly proto v rámci způsobu života svých rodičů bezprostřednější přístup k přírodě, mnohem dříve znaly a využívaly fenomén volného času a dobrodružství v přírodním prostředí.

Vznik organizací zabývajících se mimoškolní činností mládeže v prvních desetiletích dvacátého století byl umožněn mimo jiné i zvýšeným zájmem o mládež ze strany vládnoucích vrstev společnosti. Ten vyplynul ze zhoršujícího se sociálního postavení mladých učňů a pracujících v období tzv. průmyslové revoluce, kdy se vytvářely velké továrenské zóny, ve kterých člověk ztrácel bezprostřední kontakt s přírodou. Zvláště na děti mělo nezdravé prostředí vznikajících velkých průmyslových aglomerací tragický dopad. Vedle životních podmínek zde negativně působil i rozpad rodinných vazeb. Těžce pracující rodiče neměli čas na výchovu dětí, které byly často také samy zaměstnány v továrnách, dolech, stavbách, či řemeslech až deset hodin denně. Jediné volné chvíle bývaly o nedělích. V továrním prostředí se také ztrácí tradiční patriarchální vztah uředníka a mistra. Jen pomalu se prosazovaly tovární školy, ve kterých pracující děti získávaly alespoň základní vzdělání. V této situaci vznikají první pokusy o organizaci volného času mládeže, i když zpočátku především jako filantropické aktivity. Jako příklad lze uvést průmyslová centra severní Itálie ve druhé čtvrtině devatenáctého století. Zde se masy venkovských chlapců dostávaly do měst, ve kterých,

odtrženi od svých rodin, žily ve velice bídných sociálních podmínkách. Na stavbách pracovali jako pomocníci dělníků osmiletí až dvanáctiletí hoši, kteří přicházeli často i ze vzdálených venkovských krajů. Přespávali pod mosty, a kde se dalo. Neměli pořádné oblečení, nikdo se o ně nestaral. Byli bledí, podvyživení, zanedbaní, lhostejní. Městská předměstí byla semeništěm násilnosti, zločinnosti a zoufalství. Po ulicích se toulali mladíci marně shánějící práci. Byli nejlacinější pracovní silou. Rozmáhal se alkoholismus, prostituce, kriminalita a nové nemoci z podvýživy jako tuberkulóza. V této době existovala jediná instituce, která byla alespoň částečně schopná situaci řešit, a to byla církev. Proto ve čtyřicátých letech devatenáctého století vznikají v průmyslových centrech severní Itálie tzv. oratoře, jejichž úkolem bylo podchyvat tuto rizikovou mládež.

V roce 1841 založil v Turíně oratoř don Bosko.¹¹³ Shromáždil kolem sebe chudé pracující chlapce, kterým vytvořil program na neděli, jejich jediný volný den. Po samozřejmě mši a nedělní škole je vodil na vycházky. Chodili po kopcích, kolem řek, navštěvovali mariánské kostely. Umožňoval svým hochům se vydovářet. Objevil hodnotu hlučné radosti, potřebu veselosti a uvolněnosti. Jeho zásadou bylo:

„Hrajte si, skákejte, křičte. Jde mi jen o to, abyste nehřešily“.

Za ideální prostor považoval volný terén, hřiště, kde se dalo svobodně křičet a do omrzení běhat a hrát si. Nebyl dozorcem, ale účastníkem jejich zábavy. Po několika letech již do jeho oratoře pravidelně docházelo několik set chlapců. Získal pro ni stálé sídlo s volným pozemkem pro hry. Vybuodoval zde kostel, internát a dílny. Se stejným úspěchem založil i další oratoře. V roce 1859 vznikla Společnost sv. Františka Saleského, která měla pokračovat v jeho díle. Řada pozdějších salesiánů se pak věnovala i skautingu.¹¹⁴ Kapela salesiánského skautského oddílu z pražských Kobylis v roce 1947 na Skautském Světovém Jamboree ve Francii v Moissonu byla prohlášena za nejlepší skautskou kapelu jamboree.

Podobně v roce 1844 založil George Williams v Anglii společnost mladých křesťanských mužů YMCA (Young Men Christian Association). Jejich cílem bylo žít podle evangelia. Zakladatel chtěl vést mladé muže k víře, jako protikladu k dravému životnímu stylu, a předcházet tak nástrahám rozvíjejícího se kapitalismu (zločinnosti, alkoholismu ap.) v rychle se industrializujících a odlidšťujících městech. Od počátku byl kladen důraz na vzdělání, zlepšování sociálních podmínek, smysluplné využívání volného času, na rozvoj celé

¹¹³ Jan Bosco, nar. 16. 8. 1815 Becchi u Turína, zemř. 31. 1. 1888 Turín. Katolický kněz, zakladatel řádu salesiánů. V r. 1934 prohlášen za svatého.

¹¹⁴ Teresio Bosco, Don Bosko. Řím 1989, 427 s.

osobnosti člověka. V roce 1851 vzniká YMCA v Kanadě a USA, šíří se do Skotska, Irska, Indie, Austrálie, na Srí Lanku, Nový Zéland, do Jižní Afriky. První sdružení na evropském kontinentě vzniklo 1852 ve Francii a 1855 v Rakousku.¹¹⁵

Další organizací věnující se mladým hochům byly v roce 1883 v Glasgowě založené Chlapecké brigády (Boys' Brigade). Jejich zakladatelem byl William Alexander Smith, voják a učitel.¹¹⁶ Byla to první uniformovaná chlapecká organizace. Její odnože byly brzy zakládány po celé Velké Británii a do roku 1890 se stala světovou. Jejím cílem bylo na křesťanských základech rozvíjet u svých členů kladné návyky, především poslušnost, úctu, disciplínu, sebevědomí a podobně. Chlapecké brigády přišly poprvé s výchovnými prvky jako pobyt v přírodě a letní tábory. V jejich prostředí právě vznikala myšlenka skautingu. Jeho základy lze nalézt především ve speciální sekci Chlapeckých brigád nazvané Boys' Brigade Scout, jejichž příslušníci díky svým modrým uniformám se šortkami a odznaky byly často zaměňováni za skauty. Toto hnutí mělo mimořádný vliv i na vznik podobných všekřesťanských, či jinak nábožensky orientovaných hnutí, jako např. Boys' Life Brigade, Church Lads' Brigade, Jewish Lads' Brigade nebo Catholic Boys' Brigade.

O něco později vzniká v Německu svébytné hnutí Wandervogel. I když bylo hnutí oficiálně založeno až roku 1901, již od poloviny devadesátých let podnikají skupiny středoškolské mládeže výlety do přírody. V Rakousku již od roku 1905 existoval soukromý, vojensky organizovaný spolek Chlapecké družiny (Knabenhorten) založený hauptmanem Rudolfem Opeltem. Byl určen pro školní mládež, především žáky měšťanských škol a učně.

¹¹⁵ <http://hk.ymca.cz/historie.php>

¹¹⁶ William Alexander Smith (nar. 27. 10. 1854 Pennyland House, Thurso, Skotsko, zemř. 10. 5. 1914 Glasgow, Skotsko). Obchodník, důstojník dobrovolných jednotek a učitel nedělní školy. V roce 1909 byl králem Edwardem VII. povýšen do rytířského stavu za jeho zásluhy ohledně chlapeckých organizací.

Počátky „výchovy v přírodě“ v českých zemích

České země zasáhl onen prudký průmyslový rozvoj, zmíněný v Anglii a Itálii, až o něco později. Praha je v polovině 19. století ještě provinčním městem tísněným pásem hradeb s více než kilometrovým vojenským pásmem kolem nich, v němž se nesmělo stavět nic vyjma provizorních budov, které by bylo možno v případě ohrožení rychle strhnout. Za této situace se také vyvíjel vztah obyvatel k přírodě. U venkovského obyvatelstva převládal ještě středověký utilitární vztah k přírodě a městské obyvatelstvo ještě od ní nebylo tak vzdáleno. Praha byla velkoryse koncipována již Karlem IV., takže v jejím obvodu byla řada zahrad, parků a míst s volnou přírodou. Mimo to hned za městskými hradbami se nalézala řada míst vhodných jako cíle romantických výletů – Prokopské údolí, Kunratický hrádek či údolí Šárky. Také způsob života, vyplněný hlavně starostmi o obživu, nepřinášel mnoho příležitostí k pobytu a rekreaci v přírodě. To bylo do této doby vyhrazeno šlechtě.

Právě na základě jejího vzoru si již koncem 18. a na počátku 19. století pořizují bohatší vrstvy měšťanstva letní byty a sídla, která jim umožňovala větší možnost pobytu v přírodě. Mimo to od prvních desetiletí 19. století lze sledovat intenzivní pohyb mladších generací intelektuálů, podnícených kulturou romantismu a historismu, po celém území Čech. Na jejich cestování lze pohlížet jako na odpočinkovou a poznávací aktivitu spojenou s touhou po dobrodružství a ozvláštňení života.¹¹⁷ Zvláštní tradici těchto putování sahající až do středověku měli studenti, a to jak gymnasiální tak universitní. Ve svých pamětech takovéto výlety po českých krajích popisuje ve svých denících i Vojtěch Náprstek. Například r. 1843 podnikli bratři Náprstkové dlouhý výlet do jihovýchodních a jižních Čech. Během prvního dne došli z Prahy přes Lipany, Černý Kostelec a Zásmyky do Kutné Hory. Další den pak pokračovali přes Sedlice, Husu, Žehušice do Čáslavi. Cílem byla památná místa, náboženské události a návštěvy známých českých vlastenců. Příští rok se vydali opět na jihovýchod, až do Brna. Tentokrát však již místy cestovali dostavníkem.¹¹⁸

V téže době se za městské hradby vydávají také méně majetní měšťané a řemeslníci a později i námezdně pracující. Jedná se většinou o nedělní výlety směřované na Růžodol a Špitálské pole (oblasti v dnešním Karlíně), zahrady Pštroska, Wimmerovi sady a Kanálka (na území dnešních Vinohrad), Královskou oboru, okolí zámečku v Tróji, Smíchov a okolí,

¹¹⁷ Zdeněk Uherek, Pražané v kontaktu s příměstským zázemím. In Lidé města – Pražané jiní – druzí – cizí 1/1992, s. 43 - 53

¹¹⁸ Zdeněk Šolle, Vojta Náprstek a jeho doba. Felis, Praha 1994, s. 22-30.

Malou a Velkou Chuchli, Prokopské údolí, Zelenou lišku, Kunratice, Hvězdu, Hadovku, Červený vrch či Šárku. Někdy byl cíl vybírán dle tam konané festivity, jako byly vojenské parády, lidové slavnosti, zábavy nebo poutě. Příměstská oblast se tomuto způsobu trávení volného času začala přizpůsobovat a kolem Prahy vyrostla síť zahradních restaurací a dalších atrakcí. Takovéto výlety tak končily piknikem na louce, tancem, hrou v kuželně, několika pivy v restauraci, či posezením v cukrárně. Podnikali je jednotlivci, rodiny s dětmi, zájmová sdružení, řemeslnické cechy, spolky a později i politické organizace. Během druhé poloviny 19. století se pak můžeme setkat se vznikem organizací, které se na pobyt mimo město již přímo zaměřují. Nejvýznamnější z nich je Klub českých turistů. V této době je tendence při pobytu v přírodě maximálně využívat městských výtahů a komfortu. Druhou fází, vyznačující se opačnou tendencí, tj. potlačováním tohoto komfortu a snahou o splynutí s přírodou a oproštěním se od městského způsobu života, můžeme sledovat až později, s rozvojem průmyslu a s postupným odtržením městského člověka od přírodního prostředí.

Po prohrané válce r. 1866 se upouští od funkce Prahy jako pevnostního města a je rozhodnuto o likvidaci pevnostního opevnění. To je mohutným impulsem pro stavební rozvoj a růst pražského průmyslu. Vyrůstají předměstské čtvrtě, které se stavebně spojují s původním městem. Tak, jak se město rozšiřuje navenek, tak se i zahušťuje zástavba v jeho původních hranicích. Je nastartován proces, na jehož konci se v druhém desetiletí dvacátého století vynořuje moderní velkoměstská aglomerace. Tento proces lze nejlépe sledovat na vzrůstajícím počtu obyvatelstva. Zatímco v r. 1867, před stržením hradeb, měla Praha 157 713 obyvatel, již v r. 1880 měla podle sčítání lidu 162 323 a její předměstí a přilehlé obce 152 119 obyvatel. V následujícím sčítání r. 1900 je napočítáno 165 448 obyvatel Prahy a 348 897 předměstí a v r. 1910 čítá celá pražská aglomerace¹¹⁹ 586 174 obyvatel.¹²⁰ V tomto prostředí se již příroda od obyvatele města vzdaluje za pás průmyslových předměstí. Na tuto situaci nejvíce doplácí děti a mládež, která ztrácí svá přirozená místa her a uchyluje se na nároží ulic, nebezpečné stavební pozemky nebo do zábavních podniků. Význačný pedagog a spisovatel Eduard Štorch¹²¹ tuto situaci popisuje:

¹¹⁹ Je míněna Praha v rozloze Velké Prahy z r. 1922.

¹²⁰ Jiří Pešek, *Od aglomerace k velkoměstu. Praha a středoevropské metropole 1850 – 1920*. Scriptorium, Praha 1999, s. 135-194.

¹²¹ Eduard Štorch, nar. 10. 4. 1878 v Ostroměři (okr. Jičín), zemř. 15. 6. 1956 Praha, český prozaik. Po maturitě (1897) učil v Podkrkonoší a na Mostecku, od r. 1903 v Praze. 1919-1921 působil jako okresní školní inspektor v Bratislavě. Po návratu do Prahy se věnoval do 1937 opět učitelkému povolání. Jeho prózy pro děti vycházely z odborného zájmu o prehistorii; v dějově přitažlivých příbězích zprostředkoval mladým čtenářům kulturně

„Učím na škole uprostřed Prahy. Ani já, ani moji žáci neuvidíme cestou do školy kouska travičky nebo nějaký strom. Jedině v zákoutí mezi školou a kostelem zahlédneme několik zkomírajících akátů, na něž slunce nikdy nezasvitne... Když v neděli prší, že nemůžeme za bránu, stává se, že čtrnáct dní i tři neděle nespátříme kouska zeleně, jako pozdrav přírody. Jen domy a domy kolem nás, vysoké do oblak, že ani slunce k nám zasvítit nemůže... Žijeme odloučení od přírody, od přirozeného způsobu života. ...Velkoměstské dítě je úplně odtrženo od svého přirozeného prostředí a nemá, kde by se proběhlo a plíce vypralo. Sluníčko venku hřeje, ptáci zpívají, vše se zelená – ale naše děti jsou uvězněny mezi domy a na špinavých dvorcích.“¹²²

Podobně zaměstnanost rodičů, ztrácející se úloha prarodičů a špatné sociální prostředí velkých průmyslových center působí zhoubně na morálku a názory mladé generace. E. Štorch popisuje situaci dětí v severočeském revíru v časopise Naše doba v r. 1902. Všímá si každodenního života svých žáků, toho jak nejen podléhají vlivu alkoholismu, ale trpí též hladem a nespavostí. Píše, že „... již z povahy hornického života plyne, že spánek je nepravdivý. Jeden týden se spí ve dne, druhý v noci, kde je zavedeno trojí (osmihodinové střídání, je nepravdivost ještě větší.“ Mnoho žáků si Štorchovi dokonce stěžuje, že v noci nespí, protože jejich otcové přicházejí nebo odcházejí na šichty a musí se jim chystat jídlo, nebo že se umývají, převlékají apod. Mnoho dětí spí na zemi, nesnídá či neobědvá. K pití svádí i rodinné prostředí, protože dospělí většinu času po práci tráví v hospodách. K tomu se připojuje i přeplněnost bytů. E. Štorch v této studii uvádí, že „... v jedné místnosti, často skrovné výměry, přebývá nejčastěji 5-10 lidí, často 11-12 a také i 14. To má ovšem vliv na tělesné i duševní zdraví dětí. V každé páté rodině leží nemocný.“¹²³

Z toho pramení, že vznikající péče o děti se nejdříve zaměřila na sociálně nejslabší vrstvy. Již v r. 1886 vznikají první útulky pro sociálně slabé děti. První vznikl při opatrovně Na Hrádku. V prostoru Velké Prahy působilo posléze 29 útulků z poloviny financovaných městem, z poloviny dobrovolnými příspěvky. V nich mají děti trávit dobu, kdy není školní vyučování, ale rodiče se o ně nemohou postarat, protože jsou v práci. Pokud si rodiče přáli,

historické poznání. Viz Československý bibliografický slovník, Encyklopedický institut ČSAV, Academia, Praha 1992, s. 718.

¹²² Eduard Štorch, Dětská farma. Eubiotická reforma školy. Pedagogická práce sv. III., Spisů Dědictví Komenského č. 286, nakl. Dědictví Komenského v Praze a v Brně 1929, s. 13.

¹²³ Bohumil Kakáč, Kdo byl Eduard Štorch. Albatros, Praha 1986, s. 58-59.

aby jejich dítě navštěvovalo toto zařízení, musel příslušný „otec chudých“¹²⁴ vyšetřit rodinné poměry a učitel dítěte, ředitel školy a zástupce útulku podat svůj posudek. Přesná a pravidelná návštěva byla zajištěna přísnými předpisy. Řád útulku činil rodiče zodpovědnými za řádnou docházku dítěte, a pokud jeho přítomnost nebyla omluvena, ztrácelo dítě právo jej navštěvovat. Dítě se v něm zabývalo zpěvem, hrou, ručními pracemi a chodilo na vycházky.¹²⁵ Chovanci se zde shromažďovali hned po ukončení školního vyučování a domů odcházeli mezi sedmou a osmou hodinou večerní. Děti zde pod dozorem vypracovaly úkoly do školy a pak se věnovaly jinému zaměstnání. Pěstoval se především zpěv a čtení zábavné i poučné, recitace básní a průpovědek, hlavně však práce. Chlapci si spravovali oděv, lepili kornouty, pletli sedadla, vyřezávali pilkou i nožem, truhlařili apod. Dívky látaly oděvy, vyráběly umělé květy a věnovaly se ženským pracím. Za příznivého počasí se provozoval tělocvik a hrály hry venku na hřišti, podnikaly se výlety do okolí a vycházky na pamětihodná místa, navštěvovala muzea, průmyslové závody. Z toho vyplývá, že přes odůvodnění („aby se děti nemohly věnovat nevhodným, škodlivým a závadným činnostem“) byl obsah činností těchto útulků stanoven velmi moderně. Byl kladen důraz na tělovýchovu, turistiku, pracovní výchovu, poznávání přírody a historie, děti byly vedeny k sebeobsluze, vypracovávaly si v útulku domácí úkoly a zároveň byly pod dohledem pedagogického pracovníka.¹²⁶

První institucí, která využívala přírodu jako výchovný prvek, byla škola. Samozřejmě že jiná situace byla ve venkovské malotřídce, kde děti v přírodě takřka žily, a jiná ve městě a zvláště ve velkoměstě, jako byla Praha druhé poloviny devatenáctého století. Také je nutno mít na paměti, že všechny tyto záležitosti se netýkaly výchovy mladé aristokracie. Její život byl zcela odlišný a svým způsobem bližší životu současnému, což bylo dáno daleko pevnějším hmotným a společenským zázemím. Zároveň je nutné upozornit, že zatímco téměř všude pozdější skautské organizace vznikají ve vojenském prostředí (Anglie, Německo, Rakousko), u nás skauting vychází z prostředí školního. To se týká jak českých organizací, tak i

¹²⁴ Funkce v tehdejší organizované pomoci chudým, podobná dnešním sociálním pracovníkům. Otec chudých dohlížel na určitý chudinský okrsek, spolupracoval s místním farářem a příslušným chudinským úřadem. Tato funkce byla zavedena při reformě chudinství v roce 1789.

¹²⁵ Rylance Smithová, *Rekreační přehled Prahy. Pražský přehled sociálních institucí. Díl IV.*, nakl. Ministerstva sociální péče RČS, Praha 1920, s. 31-33.

¹²⁶ J. Pávková, B. Hájek, B. Hofbauer, V. Hrdličková, A. Pavlíková, *Pedagogika volného času. C. d. s. 119.*

německých v českých zemích. Jaký byl tedy vztah škol k výletům, k pobytům a chování v přírodě.¹²⁷

V 19. století se začíná prosazovat povinná školní docházka¹²⁸ a nové názorné učební postupy. To ovšem neznamená, že by se vycházky a výlety staly obvyklou součástí školního života. Na druhé straně však můžeme z literatury a pamětí současníků soudit, že již v první polovině 19. století nebyly věci neznámou.¹²⁹ Byly však asi běžnější ve venkovských školách, kde byla příroda bližší, než ve městech, kde školy zápasily hlavně s hmotnou nouzí svou i svých žáků.

Dalším přelomem v dějinách školství byla jeho reforma v roce 1869, která zásadním způsobem omezila vliv církve na školství a kladla daleko větší důraz na přípravu pro praktický život. Řada takových věcí se dostala i do osnov, jako práce na pozemcích a posléze i tělocvik. Přesto však, když Americký klub dam¹³⁰ počíná organizovat školní výlety v rámci své charitativní činnosti, je to pro Prahu novinka, o které hojně píše i noviny. Již před

¹²⁷ Protože k dějinám školních výletů ani zájmu škol o pobyt v přírodě především v období 19. století nebyla dosud věnována odborná studie, provedl jsem průzkum ve výročních zprávách a kronikách několika pražských škol. Byly vybrány obecné školy, dvě ve vnitřní Praze a třetí více na okraji a Akademické gymnázium, jako významný představitel středních škol. Svoji roli také samozřejmě hrálo množství dochovaných dokumentů. Dále byly v období 1885 až 1925 sledovány Učitelské noviny jako tisk, ve kterém byly prezentovány tehdejší pedagogické názory a postoje. Průzkum byl doplněn studiem situace na předních německých středních školách – staroměstském gymnáziu a dívčím lyceu.

¹²⁸ Povinná školní docházka byla zavedena již r. 1774, ale nebyla dodržována zvláště ve venkovském prostředí. V třicátých až čtyřicátých letech 19. století byla dokonce kvůli nedostatku žáků řada triviálních škol uzavřena. Situace se začala zlepšovat až v polovině tohoto století.

¹²⁹ „... V neděli odpoledne po požehnání chodívalo nás, co jsme se sešli ze žáků i opakováků, s přemilým panem učitelem na procházku, a to nám celou cestu povídal: tu byli mravenci na cestě a povídal nám o nich; tu pták, tu motýl, tu pole, tu rybníček, při všem a všudy nás poučoval. ... Nejčastěji s námi chodíval na jedno návrší, z kterého na všechny strany daleko bylo viděti do kraje. A aj, tu učil nás znáti úhly země, jmenovati polní lány ve vůkolí, jmenovati vesnice všecky, ježto jsme odtud mohli spatřiti; ukazoval směr, v kterémž to neb ono znamenitější město leží a jež jsme na mapě dobře uměli hledati; vypravoval nám o dějích a zvláštěnostech hradů, vsí a krajin, na které jsme hleděli; upínal pozornost naši na vrchy v dálce se buď modrající nebo černající, a kdo z nás ten neb onen vrchol nejdříve znamenal, pochválil bystrost zraku i pozornost jeho a pojmenoval je k obecné všech radosti. Tenkrát jsme i hry své nejraději provozovali, při kterýchž ovšem i milovaný náš učitel se zúčastňoval, obyčejně buď sám aneb jedním z nás je řídíval.“

Božena Němcová, Pan učitel. St. pedagogické nakladatelství, Praha 1974, s. 248

¹³⁰ Americký klub dam zahájil svoji činnost pod patronací Vojty Náprstka v roce 1965 jako neformální sdružení. Ve své náplni měl jak charitativní, tak vzdělávací činnost. Oficiálně byl klub však zaregistrován až v roce 1908 pod názvem Americký klub českých dam. Klub ukončil svoji činnost 3. března 1948.

pořádáním těchto akcí dámy navštěvovaly děti v opatrovnách u sv. Štěpána, na Hrádku a ve vlašském sirotčinci. Úplně první dětskou zábavou byl výlet hluchoněmých dětí do Roztok u Prahy dne 5. 5. 1865, oficiálně je však za první akci tohoto druhu považována dětská slavnost dne 29. 6. 1867 na Rohanském ostrově, které se účastnilo 1400 žáků dvou pražských škol. Na ostrově bylo pro děti připraveno pohoštění a kulturní a sportovní vyžití.¹³¹ Celá akce byla mimořádnou událostí, kterou noviny hojně komentovaly.¹³²

K prvnímu pokusu byly vybrány farní školy dominikánská na Starém Městě a sv. Štěpána na Novém Městě pražském. Akce byla dobovým tiskem popisována takto:

„Řečeného dne po obědě dítky pod dozorem pp. učitelův vyšla ze svých škol, kdež některé dámy spolku výše jmenovaného byly rozdělily děvčatům kytice, hochům čerstvou chvilku za kloboučky, všem pak bez rozdílu na prsa připjaly odznak ve způsobu medaile s nápisem k slavnosti se táhnoucím. Zajímavý byl již pochod ode škol, neboť v čele kráčeli hoši hudebníci, jichž 25 se naučilo bubnování. U Poříčské brány obě školy se spojily, načež se šlo Karlínem na ostrov Rohanův. Došedše tam dítky dostaly jakéhosi občerstvení a pak se svými bubeníky a za hudbou, zvláště k tomu sjednanou, kráčely na místo ustanovené. Na ostrově vše bylo připraveno k slavnosti; vláloť tam do sta praporův. Místo pro mládež a hosti určené, ohrazeno bylo slovanskými stužkami a členové Sokola ochotně se uvázali v dozor nad pořádkem, aby zábava dítek netrpěla újmu přílišným návaem davu nepovolaného. Uprostřed stála rozsáhlá tribuna. Před touto tribunou, na níž bylo 600 hostí zvaných, postavila se mládež a zapěla několik vhodných písní. Laskavý čtenář račiž posouditi, jaký byl dojem radostný, když 1400 mladistvých hláskův zpívalo pěkné písničky. Zpěv se podařil úplně; neboť bylo o to postaráno dříve několika zkouškami. Po zpěvu následoval tělocvik a napotom rozličné zajímavé hry dětské, mezi čímž nosily dámy amerického klubu dítkám rozličné občerstvení. Po sedmé hodině dáno bubny znamení k návratu domů.“

Po této slavnosti následovaly další, ovšem již ne tak mohutné slavnosti. Byly pořádány vždy pro jednu školu a daleko menší počet dětí, vždy však s propracovaným programem a pečlivým organizačním zajištěním, včetně dozoru. Za prvních dvacet let činnosti spolku bylo

¹³¹ Milena Secká, Americký klub dam a jeho charitativní činnost. In Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. - 24. 11. 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. Scriptorium, Praha 2007, s. 205-220.

¹³² Knihovna Náprstkova muzea, Výstřížková kniha č. 23, Americký klub dam 7, s. 32

uspořádáno k 50 takovým výletům.¹³³ Většinou byly vybírány školy ze Starého Města a nejhudších částí Prahy, kde si děti neměly kde hrát a kde byly nejhorší životní podmínky. Výlety většinou směřovaly do Hvězdy, Roztok, Bubenče, na Cibulku a Nebozízek.¹³⁴ Poslední výlet pro školní děti spojený se slavností byl konán 17. července roku 1881 ve Stromovce poblíž Bubenče za účasti 150 dětí. Labutí písni pak byla slavnost v sídle klubu ve staroměstském měšťanském domě u „Halánků“ pro děti z městského sirotčince a sirotčince u Vlašského špitálu na Malé Straně.

Určitým následovníkem těchto aktivit byl roku 1881 založený Spolek pro české feriální osady, který se snažil umožnit potřebným dětem měsíční i delší ozdravné pobyty v přírodě. V činnosti Amerického klubu dam na počátku devadesátých let pak přímo pokračoval Spolek pro pěstování her české mládeže. Tomuto spolku předal Americký klub dam celý svůj inventář pomůcek a náradí pro hry.

Důležitým podnětem k zahájení této činnosti byl výnos c. k. Ministerstva kultu a vyučování ze dne 15. září 1890, v němž ministerstvo vybízelo profesorské sbory středních škol k pěstování her se žáky. Druhým důležitým podnětem byl sokolský slet roku 1891. Oba tyto podněty způsobily, že prezidium pražského magistrátu sezvalo na 30. června zvláštní komisi k poradě o zavedení her pro mládež českých obecných a měšťanských škol. Komise se usnesla si vyžádat dobrozdání profesorských sborů a rozhodla se pokračovat pak v další činnosti. Po jednání v městské radě a po poradě se školním odborem magistrátu bylo

¹³³ V r. 1867 byl ještě pořádán výlet do Prokopského údolí (14. 7.), do Hvězdy (28. 7.) a do Bubenče (28. 8.) s dětmi od školy u Karmelitánů

V r. 1868 se konalo 15 výletů a slavností se žáky škol u sv. Vojtěcha, v Týně, u sv. Tomáše, u Karmelitánů, u sv. Mikuláše, u sv. Ducha, u Maltézů, na Strahově, u Františkánů, u sv. Jiljí, u Křížovníků a u Dominikánů.

V r. 1869 se konalo 9 výletů spojených s dětskými slavnostmi ve Stromovce.

V r. 1870 se konalo 7 slavností.

V r. 1871 se konaly 3 slavnosti tamtéž, z nichž největší za účasti 450 dětí.

V r. 1872 se konaly 3 slavnosti.

V r. 1873 se konaly 2 slavnosti z toho jedna v ústavu hluchoněmých a druhá ve Stromovce za účasti 500 dětí.

V r. 1874 se konala dětská slavnost v Bubenči za účasti dětí ze školy sv. Petra.

V r. 1876 se konaly 2 slavnosti přímo v domě u „Halánků“, kde měl klub své sídlo.

V r. 1879 se konala jediná slavnost opět ve Stromovce za účasti 400 dětí.

V r. 1881 se konala poslední slavnost ve Stromovce za účasti 150 dětí.

AMP, Výroční zprávy, Výroční zprávy Spolku pro pěstování her české mládeže v Praze, sign. 682, XVIII, VZ za rok 1910/11, s. 5-6

¹³⁴ Milena Secká, c. d., s. 214.

rozhodnuto, že bude lépe tuto záležitost přenechat soukromému spolku, který by si mohl počínat v této záležitosti svobodněji a efektivněji nežli samotný úřad. Město vyslovilo ochotu případnému takovému spolku poskytnout hmotnou podporu a vhodná místa ke hrám, pokud takovými bude disponovat.

Na základě tohoto usnesení se sešli členové sokolského cvičitelského sboru malostranského Sokola, vedeni pozdějším zakládajícím členem spolku Josefem Klenkou,¹³⁵ aby se seznámili s hrami, se kterými potom chtěli cvičit s dětmi. Ostatní pražské sokolské jednoty, tělocvičný ústav M. Tyrše, Spolek paní a dívek českých a Spolek pro feriální osady byly vybídnuty ke spolupráci na založení spolku. 4. května 1892 byl sestaven prozatímní výbor a pražská městská rada poskytla budoucímu spolku dotaci 500 zl. a bezplatně místa ke hraní v tzv. „Kunerlově zahradě“ u Karlova a pozemek na Letné. V roce 1892 nakonec byly hry pořádány na třech místech – na cvičišti na Letné, kde starost o pořádání převzal malostranský Sokol, na cvičišti na Vyšehradě u školy na „Hrádku“ a na Novém Městě v „Kunerlově zahradě“. Kromě her byly v tomto roce uspořádány i dva výlety do Hodkoviček a Prokopského údolí, jejichž náplní byly i různé hry a zábavy. Vrchní vedení her převzal Josef Klenka, významný tělocvičný pracovník a pedagog, který později, jako školní inspektor pro tělesnou výchovu, spolupracoval s A. Svojsíkem a významně napomohl k zavedení skautingu v českém prostředí.¹³⁶

Stanovy spolku byly schváleny na podzim téhož roku¹³⁷ a bylo v nich řečeno, že jeho účelem je zavádění, pěstování a podporování tělocvičných společenských her české mládeže. Prostředkem k dosažení tohoto účelu mělo být zakládání a zařizování cvičišť (později i kluzišť, plováren a jiných zařízení), pořádání a řízení výletů a slavností mládeže, opatrování náradí a pomůcek ke hrám, výcvik cvičitelů a dozorců, přednášky a vydávání odborných materiálů, podpora podniků a akcí směřujících k tělesné výchově mládeže, styky s jinými

¹³⁵ Josef Klenka, nar. 1. 4. 1853 Vilimov (okr. Havlíčkův Brod), zemř. 19. 7. 1932 Praha, český sokolský činovník, pedagog a publicista. Spoluzakladatel a náčelník Sokola malostranského, 1891-1892 náčelník Čs. obce sokolské. Propagátor sportovních her, r. 1892 založil Spolek pro pěstování her české mládeže, 1910-1924 pořádal v Čechách první kursy pro hry; průkopník míčové hry cílová a české házené. R. 1897 spoluzakladatel a redaktor Věstníku sokolského, r. 1920 založil a do r. 1923 redigoval Časopis pro tělesnou výchovu školní mládeže. Autor řady tělovýchovných příruček, zejména pro národní školy. Změněny byly výnosem c. k. Místodržitelství království Českého ze dne 4. ledna 1911 č. 3312273/1910.

¹³⁶ AMP, Výroční zprávy, Výroční zprávy Spolku pro pěstování her české mládeže v Praze, sign. 682, VZ za rok 1894, s. 16-19

¹³⁷ Stanovy Spolku pro pěstování her české školní mládeže v Praze byly schváleny výnosem c. k. Místodržitelství království českého ze dne 25. listopadu 1892 č. 132554.

spolky příbuzného charakteru a posléze užívání všech zákonných prostředků, které by tomuto účelu mohly pomoci. První valná hromada se konala dne 21. ledna 1893 a starostou byl zvolen první náměstek starosty města JUDr. Jan Podlipný.¹³⁸

Spolek, kromě pořádání her na zmíněných třech cvičištích, zřizoval v zimních měsících, kdy se nedalo cvičit, kluziště, a to v Podskalí nebo na pozemku na Letné. O prázdninách organizoval výlety a prázdninové hry. V roce 1894, na základě těchto zkušeností, bylo rozhodnuto rozšířit stanovy o bruslení, plavání a koupání. V roce 1895 již bylo zřízeno na Letné kluziště o rozměrech 40 x 80 metrů. Také subvence byly zvýšeny na 2000 zl. od města Prahy a 400 zl. od sněmu českého království.

Nejdůležitější hřiště užívané spolkem bylo na Letné na místě bývalého vojenského cvičiště. Plocha pozemku měřila přes šest hektarů a byla rozdělena na pole o rozměrech 50 x 100 metrů na velké hry. Některá z nich byla dále rozdělena na 2 až 4 díly na menší hry a kromě toho se zde nacházely i tenisové dvorce. Kromě pozemku na Letné byla postupně získávána i další cvičiště takže v r. 1910 již bylo k dispozici 8 hřišť.¹³⁹

Spolek také od roku 1893 pořádal pravidelné „Kursy pro výcvik učitelů ve hrách školních“. Kursy byly konány i pro mimopražské učitele obecných a měšťanských škol, i když v každém z nich bylo i několik učitelů pražských. Kursy byly šestidenní a učitelé na ně dostávali placenou dovolenou. Kursy se sestávaly z teoretického vyučování a praktického cvičení na hřišti na Letné. Byly vyučovány pohybové hry, hry s nářadím a míčem.

V roce 1904 se konaly pokusy rozšířit organizování her i na učňovskou mládež, které se ovšem nezdařily a zanedlouho zanikly. Vznikly však samostatné kroužky učňů, kterým spolek zdarma poskytoval místa na hry. Spolek v roce 1909 založil „Svaz českých spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže v Čechách“, který nedlouho poté sehrál významnou roli při zakládání českého skautingu.¹⁴⁰

¹³⁸ JUDr. Jan Podlipný, nar. 24. 8. 1848 v Hněvčevsi u Hořic, zemř. 19. 3. 1914 v Praze. Studoval gymnázium v Hradci Králové a právnickou fakultu University Karlovy v Praze, advokát. Od r. 1885 člen sboru obecních starších v Praze, od r. 1889 poslanec zemského sněmu, od r. 1893 1. náměstek pražského primátora, v letech 1897 až 1900 starostou města Prahy.

¹³⁹ Byly to 1. Hřiště na Letné – v této době již mělo výměru přes 100 ha s 42 poli pro tenis, 2. u Riegrových sadů na pozemcích „Na Vendelince“, 3. na Starém Městě pražském u sv. Petra, 4. na Hradčanech v hradebním příkopu (u Písecké brány), 5. na Maninách, 6. v Libni nedaleko mostu do Holešovic, 7. v Libni na Palmovce, 8. „Na slepičárně“, za vyšehradskou branou nad Podolím.

¹⁴⁰ Spolek ku pěstování her české mládeže, Praha, 1892 – 1949 (zanikl splynutím s TJ Sokol Praha VII.) Archiv hl. m. Prahy (AMP), MHMP II. Spolkový katastr, sign. XIV/33

Německý protějšek českého Spolku pro pěstování her české školní mládeže v Praze nazvaný Deutscher Verein zur Pflege von Jugenspielen in Prag oficiálně vznikl téměř o deset let později.¹⁴¹ Údajně se však již v roce 1891 na základě výše zmíněného Gautschova výnosu z r. 1890 sešli zástupci německých pedagogických a tělovýchovných spolků a začali s provozováním her německé mládeže na bývalém vojenském cvičišti u Invalidovny v Karlíně. Výše zmíněný spolek byl pak v r. 1901 vytvořen jako zastřešující organizace pro hry německé mládeže v Praze. V čele spolku stál od jeho počátku až prakticky do konce JUDr. Karel Wolf-Zdekauer,¹⁴² bankéř s úzkými vazbami na Německý dům – Casino (Deutsches Haus – Cassino) v Praze, kde se také spolek většinou scházel. Od počátku si spolek stěžoval, že on, na rozdíl od spolků v německých městech, se nemůže spolehnout na podporu pražského magistrátu. Proto se obracel především na bohaté příznivce z řad vyšších sociálních vrstev německé menšiny v Praze, dále pak na místodržitelství a c. k. Ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni.¹⁴³ První starostí spolku bylo získat vlastní pozemky pro stavbu hřiště, na což se nakonec nesešel dostatek financí. V letech 1904 až 1905 spolek jednal s místodržitelstvím, které mělo v úmyslu mu poskytnout vhodný pozemek na místě bývalých hradeb, ale jednání neskončilo úspěchem. Proto spolek fungoval na pronajatých hřištích. Do roku 1905 měl k dispozici čtyři hřiště – hřiště u Belvederu zapůjčené od Německého fotbalového klubu, hřiště na Vinohradech v Zdekauerově zahradě, hřiště v Karlíně poblíž Invalidovny a konečně hřiště na Smíchově poblíž botanické zahrady. Hry byly určené pro žáky a žákyně německých obecných, měšťanských a středních škol. Tak jako český spolek, tak i jeho německý protějšek zřizoval v zimních měsících kluziště, pořádal výlety školní mládeže a prázdninové hry.

¹⁴¹ Spolek byl nezakázán výnosem c. k. Místodržitelství království českého ze dne 13. 3. 1901 č. 42.541

¹⁴² JUDr. Karel Wolf-Zdekauer, nar. 17. 12. 1865 v Brně, jak on tak jeho manželka pocházeli z rodin bankéřů, kteří sídlili střídavě v Brně, Vídni a Praze. Byli členy Německého domu – Kasina od jeho založení v r. 1861.

¹⁴³ Zatímco české tělovýchovné a sportovní spolky se do vzniku Československé republiky spoléhaly na podporu Prahy, jakožto nesilnějšího hospodářského a politického subjektu a obracely o pomoc na pražský magistrát, a to včetně venkovských spolků, spolky německé včetně pražských se obracely hlavně na místodržitelství a c. k. Ministerstvo kultu a vyučování. Mezi spisy prezidia pražského magistrátu se nacházejí žádosti o subvence a jinou podporu prakticky pouze českých spolků, v Rakouském státním archivu v materiálech spolkových záležitostí se zase nacházejí takřka výhradně žádosti německých tělovýchovných, sportovních a mládežnických spolků z českých zemí.

Spolek též organizoval německé kursy pro vyučování her mládeže. Kursy byly čtyřdenní a vyučovaly se na nich pohybové hry a hry s míčem.¹⁴⁴

Tyto spolky lze považovat za jakési přechodné stádium. Soukromé organizace organizovaly pohybové aktivity školní mládeže ve venkovním prostředí pod širým nebem, většinou někde v blízkosti sadů v mimoškolním čase. Na druhé straně to bylo umělé prostředí hřišť, pevně daná struktura činnosti, na jejíž organizaci neměli mladí účastníci vliv. Hry byly pod pevnou kontrolou a vedením pedagogů a odborných cvičitelů. Oba spolky podporovaly vytváření podobných spolků v jiných městech a pomáhaly jim v jejich činnosti.

Pokud procházíme materiály pražských škol, jejich kroniky či matriky, nenacházíme zmínky o výletech před rokem 1891. První velkou událostí, na kterou zaměřila většina české školní mládeže, byla pražská Jubilejní výstava konaná na výstavišti ve Stromovce, podobně jako v roce 1895 její národopisné pokračování.¹⁴⁵

Akademické gymnázium v této době již pořádalo výlety a vycházky především do Šárky, Hvězdy a na Ládví. Zde žáci měli možnost hrát různé hry, kterým se naučili v tělocviku. Možnost pravidelného pořádání vlastních školních her byla omezena nedostatkem vhodného prostoru. Žáci pak měli dále možnost pravidelného plavání, neboť jim

¹⁴⁴ Pohybové hry: Ringlein, Komm mit, Plumpsack, Hexetanz, Katze und Maus, Zwei und drei mann hoch, Blinde Kuh, Zeck, Ringschlein, Diebschlagen, Schwarzer Mann, Urbär, Holland und Seeland, Chinesische Mauer, Schwarz und weiss, Russisch laufen, Dopplte Birne, Schlaglaufen, Foppen und fangen, Barlaufen, Fuchs auf dem Loche, Kreisfuchs, Geier und Henne, Der ringende Kreis, Hüpfender Kreis, Kettenreissen, Gärtner und Diebe, Englisch Spiel, Wettspiele, Volksspiele.

Hry s míčem: Ballwerfen, Ballschule, Ballraten, Zielball, Wettball, Balljagd, Neckball, Wanderball, Mordball, Schnellfeuer, Kreisball, Stehball, Reiterball, Rundball, Treibball, Prellball, Korbball, Einfacher Schlagball, Einfacher Schlagball (Parteinspiel), Deutscher Schlagball mit Einschenker, Deutscher Schlagball ohne mit Einschenker, Schlagball mit Freistätten, Criket zu Vieren, Feldball, Tamburinfederball, Tamburinball, Faustball, Schnurball, Turmball, Kreisfußball, Fußball, Schleuderball, Tennis, Croquet, verschidene Reissenspiele.

AMP, Spolkový katastr sign. XIV/116, Deutscher Verein zur Pflege von Jugendspielen in Prag.

¹⁴⁵ „... Tak 10. července 1891 navštívila břevnovská škola hromadně Zemskou jubilejní výstavu v Holešovicích. Od školy vezlo žactvo i učitele 15 žebřinových vozů. Jedna cesta trvala hodinu a půl, takže to byl výlet na celý den. Děti k obědu obdržely housky, chléb a pivo. Do Břevnova se děti vrátily až v půl šesté odpoledne a z líčení kronikáře je cítit sváteční atmosféra této, pro všechny zúčastněné, neobyčejné události: „milé bylo podívání na radostné tváře dítek se vracejících a neméně dojemné na rodiče, bratry a sestry, kteří z domů vybíhali, kolem vozů se hromadili, nemohouce se dočkat, kdy vozy zastaví, aby s dítkami rozmlouvati mohli“.

Obdobně tomu bylo při návštěvě Národopisné výstavy v červenci roku 1895. Také v tomto případě byly děti pohoštěny „uzenkami, pivem, pečivem a chlebem“.

Věra Thořová, Z historie školství v obvodu Prahy 6. Obvodní kulturní dům v Praze 6, 1983, s. 51-52

škola vyjednala slevy u správ Karlových lázní, lázní na Smíchově a na Kr. Vinohradech. V roce 1892 byly vyjednány ještě slevy na Žofínské plovárně a c. k. vojenské plovárně. Podobně měli v zimě vyjednány slevy na kluzišti na Střeleckém ostrově. V zimě roku 1891/92 využilo této možnosti 361 žáků. Od roku 1893 škola v součinnosti se Spolkem pro pěstování her české mládeže využívala každou středu odpoledne pro hry školní mládeže hřiště na Letné. Na druhou stranu však byly omezeny výlety. Výlety jsou znovu pořádány až po roce 1896 a zejména po roce 1900. V roce 1899 bylo například podniknuto 14 výletů, vycházek a exkurzí. Ve školním roce 1900/01 jich bylo již 19 a v letech 1911 až 1913 jejich počet dosáhl čísla 25. Některé z nich byly i vícedenní. Např. r. 1911 profesoři Matěj Mařík a Jiří Landa s 15 žáky odjeli železnicí do Trutnova, kde podnikli vycházku na Zdenčinu skálu a celodenní výlet na Hlavatici, Valdštýn, Hrubou Skálu a přes Sedmihorky, Podhájí a Pelešany na nádraží. Ve stejném roce podnikli profesoři Kašpar, Janda, Jeništa a suplent Peška s 59 žáky výlet parníkem do Štěchovic, odtud pěšky do Svatojánských proudů, po pramicích Svatojánskými proudy do Štěchovic a odtud v 8 hodin večer parníkem zpět do Prahy.¹⁴⁶ V letech první světové války byl pro žáky zaveden i vojenský výcvik včetně střelby a pochodových cvičení.

Akademické gymnasium bylo prestižním vzdělávacím ústavem na rozdíl od obecných škol, které byly v odlišné situaci. A i zde byly rozdíly např. mezi školami ve vnitřním městě, které navštěvovali žáci středních vrstev, a školami na okraji města, které se potýkaly s chudobou svých žáků. Dle kroniky Obecné a měšťanské školy na Starém Městě v Praze od r. 1892/93 byly jedinou organizovanou akcí venku hry na hřišti na Letné konané pod záštitou Spolku pro pěstování her české mládeže. Že to byla pro školu událost významná, svědčí usnesení c. k. zemské školní rady ze dne 14. května 1894, kterým dává na vědomí c. k. okresní školní radě, že, „*protože školní mládež některých škol se ubírá na místo pro veřejné hry mládeže s praporem a bubny, je užívání praporů a bubnů v tomto případě zakázáno*“. Mimo to byly mimoškolní aktivity mládeže omezeny školním řádem.¹⁴⁷ Dle něho se nesměla

¹⁴⁶ Archiv hl. m. Prahy (AMP), Výroční zprávy, sign. 1094 Roční zprávy Akademického gymnasia v Praze.

¹⁴⁷ Vynesemím ze dne 19. prosince 1896 č. j. 7889-o. š. r. upozorněno ředitelství na nařízení Jeho excelence pana c. k. ministra kultury a vyučování ze dne 25. října 1873 č. 14472, kterým vyhlášeno bylo:

„Za příčinou jistých událostí z nejnovejší doby vidí se mi z min. vynes. od dne 24. července 1849 č. 5260 (č. 337 Ř. z.) obnoviti ustanovení tato:

1. Gymnasiálním žákům není dovoleno, aby účastnili se co členové neb co posluchači spolků zřízených od osob, které nejsou gymn. žáky.

2. Nedovoluje se jim spolků zřizovati mezi sebou a tudy ani nositi jakých spolkových nebo jiných odznaků.

školní mládež účastnit spolkového života a ani nosit žádné národní nebo spolkové odznaky, stužky, kokardy apod. Tato varování byla každoročně opakována. Na druhé straně ovšem v roce 1896 zemská školní rada výlety a vycházky doporučuje, ovšem jen s vědomím ředitele příslušné školy.¹⁴⁸ Ve prospěch školních výletů zavádí rakouská společnost Státní dráhy poskytování slev učitelům a žákům při jejich hromadných výletech v osobních vlacích II. a III. třídy.¹⁴⁹ Podle kroniky staroměstské obecné a měšťanské školy byly první dva výlety uspořádány v létě roku 1899, kdy žáci vyrazili do Hvězdy a na Karlštejn. Jako následující byl uspořádán polodenní výlet opět do Hvězdy a celodenní na Zbraslav a Závist. Pak následuje ve školních letech 1900/01 až 1904/05 přestávka a až v létě roku 1906 je uspořádána „historicko-zeměpisná“ vycházka na Vyšehrad a „botanicko-geologická“ do Slivence a okolí. Od tohoto roku se již výlety a vycházky uskutečňovaly pravidelně, avšak jejich počet stoupal jen pozvolna. Až v roce 1912 se konalo 6 vycházek na přednášky a výstavu obrazů a dva výlety.¹⁵⁰

Podobně můžeme soudit podle kroniky Obecné školy u sv. Kříže většího na Jánském náměstí na Starém Městě. První výlety se uskutečňují v létě roku 1900 a směřují do Šárky, na Hradčany, do Hvězdy (2x), na Petřín, Vyšehrad, do Karlína a na Žižkov. Od tohoto roku se ovšem již konají pravidelně a jejich počet prudce roste. V roce 1902 jich už je 9 a v následujícím roce 14. V následujících letech jejich počet opět klesal.¹⁵¹

Podobně pořádala výlety i břevnovská obecná škola. Vzhledem k tomu, že většina jejich žáků byla z chudých poměrů, měly tyto akce více charitativní charakter a byly pořádány za značné pomoci rodičů. Výlety se konaly většinou na konci školního roku a účastnila se jich celá škola vyjma prvních a druhých tříd. Jejich cílem byla památná místa nebo přírodní zajímavosti jako Budeč, Karlštejn, Točnick, Zbraslav, Šárka, Svatojánské proudy aj. Jak

3. Schůze a hromady ve větším počtu ku vzdělání literárnímu neb besednímu mohou vykonati se toliko po schválení a pod dohlídkou sboru učitele, jehož se týče a jenž ručí za to, že překazí se při tom všelijakým nepořádkům a bude hleděti se toliko chvalitebných účelů. Každý sbor učitelský má právo vyloučiti žáky z gymnasia, kteří proti předpisům těmto jednali, byvše jednou marně napomenuti.

Zároveň vidí se mi ustanovení tato rozšířiti na všechny školy obecné a střední, jakož i na učebné ústavy, které jsou jim na rovni, a to v příčině škol obecných s obměnami plynoucími z řádu školního a vyučovacího ode dne 20. srpna 1870 (č. 105 Ř. z.).“

AMP, Obecná a měšťanská škola pro chlapce na Starém Městě v Praze, kronika r. 1896/97.

¹⁴⁸ Tamtéž, rok 1895/96. Výnos ze dne 22. února 1896 č.j. 4537.

¹⁴⁹ Učitelské noviny, 1896, s. 270

¹⁵⁰ AMP, Obecná a měšťanská škola pro chlapce na Starém Městě v Praze, kronika, roky 1998/99-1911/12

¹⁵¹ AMP, Obecná škola u sv. Kříže většího, Jánské nám 7, Praha I., roky 1899/1900-1911/12

taková akce vypadala, si můžeme představit dle popisu výletu na Budeč dne 12. července 1905. Žáky přepravili do cíle na vozech jejich rodiče, kteří zde připravili i občerstvení. Děti dostaly mléko, chléb, uzeniny, koláče a cukroví. Na místě je vítala studentská hudba a žáci pak předvedli různé tělocvičné hry a zazpívali lidové písně. Nazpátek se děti opět vezly na vozech tažených koňmi.¹⁵²

Výlety ovšem nepořádali pouze chlapecké školy. Dle kroniky Obecné a měšťanské školy pro dívky u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně navštívily dívky roku 1895 Národopisnou výstavu, přičemž za 108 z nich zaplatila vstupné Malostranská záložna. O dva roky později se dívky účastnily velké národní slavnosti ve Stromovce a od následujícího roku jsou již výlety pořádány pravidelně.¹⁵³

Výlety se konaly i v učebních ústavech pro postižené a vždy byly velkou událostí v životě školy. V zásadě kopírovaly organizaci výletů středních vrstev tak, jak se vyvinula v druhé polovině 19. století. Pro ilustraci můžeme použít vzpomínky účastníků na výlety Hradčanského ústavu pro slepé. Tento ústav, do roku 1879 laický, přešel do rukou řádových sester kongregace řádu Karla Boromejského. Hospodářská stránka věci byla výhodná, neboť řádový personál pracoval zcela zdarma. Řádové sestry však převzaly postupně do svých rukou i celou práci vychovatelskou a vzdělávací. Byla omezena především výchova k samostatnosti – hlavně v pohybu v přírodním prostředí. Chovanci byli podrobeni tvrdé kázní a jejich izolace od vnějšího světa byla téměř úplná. Pojem „prostorové orientace a samostatného pohybu“ byl naprosto neznám. Při povinných přestávkách se děti procházely pouze po dlážděném dvorečku. Jediným světlým bodem v této souvislosti byly každoroční výlety mimo ústav:

„... Vždy jednou do roka, a to na začátku června, pořádal Hradčanský ústav pro své chovance už tradiční celodenní výlet do obory Hvězda na Bílé Hoře. Až do roku 1920 to byla za celý školní rok jediná akce svého druhu. Chovanci se na ten den velmi těšili a již od příchodu jara téměř o ničem jiném nehovořili. Oživovali si vzpomínky na výlet minulý, z uplynulého roku.

Ve stanovený den bylo již od časného rána v ložnicích a na chodbách neobyčejně rušno. Konaly se poslední přípravy. Před odchodem se nedělně oblečené děti shromáždily na dvoře a netrpělivě očekávaly, až bude dán pokyn k nástupu do průjezdu. Konečně! Chovanci se řadí do dvojic a sestra Celinie přináší dlouhou modrou pentli (vlastně šňůru), již se každé

¹⁵² Věra Thořová, Z historie školství v obvodu Prahy 6. Obvodní kulturní dům v Praze 6, 1983, s. 51-52

¹⁵³ AMP, Obecná a měšťanská škola u sv. Tomáše v Praze III. – Malé Straně, kronika 1894-1912

dítě drží, a to vždy jedno zprava a jedno zleva. Pentle tak prochází mezi všemi dvojicemi, od prvního páru k poslednímu.

Potom přicházejí další sestry a služebné, aby pomohly průvod vést. Sestry mají na sobě nové černé hábity a na hlavách tmavě splývavé závoje, vpředu porozhrnuté. Ústavní sluha spolu se služebnými děvčaty se stavějí ke třem velkým košům, v nichž je celodenní proviant – krajíce chleba a vuřty. Kromě toho sluha ještě ponese veliký bílý plechový džbán, zatím prázdný. Až budou na místě, přinese v něm z blízkého hostince pro všechny účastníky výletu pivo. Nakonec se objevuje sestra představená a nahlas říká:

„Tak, děti, s pomocí boží vykročíme, ať nám pěkně svítí sluníčko, prosím, jděme.“

Otvírají se velká průjezdová vrata a jako první jimi procházejí hoši se svými průvodci, za nimi jdou děvčata a celý průvod uzavírají nosiči s proviantem. Kráčí se volně, děti mezi sebou vesele švitoří. Chodci, s nimiž se setkáváme, se zastavují, udiveně nás pozorují a pokyvují hlavami, jako by chtěli říci: „Co je tohle za divný průvod?“ Jakmile pochopí, zatváří se smutně a míjejí nás s pohledem upřeným do země.

Protože tehdy ještě žádné autobusy nejezdily, a tramvaj měla konečnou na Pohořelci, muselo se jít celou cestu pěšky. Přešli jsme tedy Pohořelec a odbočili k Břevnovu. Bylo k desáté hodině, když jsme dorazili k cíli. Rozesadili jsme se v lesíku a posvačili. Konečně sestra představená řekla:

„Teď se, děti, můžete procházet po cestičkách. Dejte pozor, ať nezajdete příliš daleko. V poledne se zase vraťte na oběd.“

Ti větší jako když do nich střílí, rozeběhli se na všechny strany. Rázovali sem a tam a plnými plícemi vdechovali svěží vzduch. Občas se zastavili, jeden osahával větvičku keře, druhý hladil okvětní lístky lučního kvítí, třetí si sedl do trávy a poslouchal ptačí koncert. Těm malým, kteří si ještě na samostatnou výpravu netroufli, ukázaly sestry rozličné rostliny a vůbec vše, co se dalo hmatem „prohlédnout“.

Tu povídá jeden starší slabozraký chlapec svým kamarádům: „Hoši, dostal jsem hroznou žízeň, což abychom zašli na pivo!“ Ostatní, rozumí se, ochotně souhlasí. A za chvíli už všichni sedí v restauraci, každý před sebou sklenici piva. Jakmile dopili, ihned platí a rychle pryč, aby jejich zmizení snad některá sestra nepoznala.

Po obědě se chodí po pěšinkách již volněji. Tu a tam někdo usedne do stínu stromu. Ponenáhlu se tvoří větší hloučky, děti si navzájem sdělují, co kdo zvláštního objevil. Každý brouček, každá kytička, vše upoutalo jejich pozornost a potěšilo je.

Krátce před pátou hodinou se výletníci začínají chystat na zpáteční cestu k domovu. Stejně jako ráno i nyní se děti řadí do dvojic, přidržují se dlouhé modré pentle. Sestry své svěřence počítají, a když zjistí, že žádný neschází, dává se celý průvod zvolna do pohybu. Jeden přes druhého o překot líčí své zážitky. Sluníčko svými hřejivými paprsky líbá ty pobledlé, ale štěstím zářící dětské tváře. Čím více se přibližují k ústavu, tím zdánlivě pomaleji jim cesta ubíhá. Všichni už mají pořádný hlad a nemohou se dočkat, až zasednou k večeři. Potom už zase pocítili nesmírnou únavu a proto hajdy do postelí. Ó jak sladce se ten večer usínalo ...“¹⁵⁴

Od roku 1930 býval kromě tohoto celodenního výletu do Hvězdy ještě další, a to buď parníkem po Vltavě, nebo na Svatou Horu, či do Staré Boleslavi; v tom případě na zpáteční cestě s pravidelnou zastávkou v brandýské útulně nevidomých dívek, azylovém zařízení pro ty ženy a dívky, jimž se nepodařilo v životě se osamostatnit.¹⁵⁵

V německém školním prostředí se projevovala silná konzervativnost, která zvláště v některých prestižních výchovných ústavech zpomalovala zavádění některých novinek. Tak například ve výročních zprávách Staroměstského německého státního chlapeckého gymnasia v Praze do školního roku 1901/02 nenacházíme zmínku o nějakém výletu do přírody.¹⁵⁶ Kladen byl však důraz na tělesný rozvoj studentů cvičením a dalšími aktivitami organizovanými školou. K dispozici byly návštěvy teplých a studených lázní, výuka plavání na občanské a civilní plovárně a v zimě se bruslilo na hřišti Německého hokejového spolku. Tzv. Jugendspiele se provozovaly na hřišti spolku „Deutscher Fußballclub“ za pronájem 500 K společně s Novoměstským gymnáziem na Příkopech a gymnáziem ve Štěpánské ulici. Hřiště bylo k dispozici za příznivého počasí od poloviny dubna pravidelně každé úterý od 17,00 do 19,30. Provozovaly se hlavně míčové hry, ale také jiné hry pohybové.¹⁵⁷

Ke školnímu roku 1902/03 se poprvé uvádí výlet studentů ústavu s tím, že 18. června studenti nižších tříd navštívili císařskou zoologickou zahradu ve Hvězdě, zatímco žáci vyšších tříd navštívili okolí Liběchova.

¹⁵⁴ Světle Solarová, Zdeněk Šarbach: Dějiny nejstarší školy pro nevidomé v Čechách. Vyd. Společnost nevidomých a slabozrakých v ČR, nakl. Radar, 1992, s. 14-15

¹⁵⁵ Tamtéž

¹⁵⁶ AMP, Výroční zprávy, Německé státní gymnasium v Praze na Starém Městě, sign. 201

¹⁵⁷ V roce 1900/01 se uvádějí jako provozované hry: Barlauf, Deutscher Schlagball, Palästerball, Drittenabschlagen, Fußball, Katze und Maus, Kreisfußball, Plumpsack, Prellball, Reifenspiel, Gerwerfen, Schlangenziehen, Schleuderball, Stehball, Tauziehen, Thorball, Thurmball, Wanderball, Wetthinken, Wettlaufen

Od roku 1903/04 zajišťoval hry mládeže, kromě lázní a bruslení, „Německý spolek pro pěstování her mládeže v Praze (Deutscher Verein zur Pflege von Jugendspielen in Prag). Ten pronajímal hřiště i potřebné nářadí.¹⁵⁸ Tyto hry se tak staly zřejmě až do roku 1906 hlavními venkovními aktivitami, protože až do roku 1905 nejsou o ústavních výletech žádné zmínky. Až od roku 1906 začínají pravidelné záznamy o výletech studentů do přírody, mimo Prahu. Zprvu to jsou pouze stručné zmínky, že žáci pod vedením třídních profesorů podnikli výlety do okolí Prahy. Teprve ke konci školního roku 1908/09 se konkrétněji uvádí, že dne 9. června podnikli žáci I. - IV. tříd pod vedením třídních profesorů výlety do okolí Karlštejna, zatímco žáci V. - VIII. tříd do okolí Liběchova.

Ovšem hned následující rok se uvádějí již náročnější podniky. Dne 15. června podnikli žáci I. a II. třídy pod vedením třídních profesorů výlet do okolí Liběchova, žáci III. třídy na hory Jedlovou a Luž, studenti IV. třídy do Litoměřic a Českého středohoří, V. třída na Křivoklát a do Lán, VI. - VIII. třída na Milešovku.

Od této doby se aktivity gymnasia stupňují. Např. školního roku 1911/12 se 113 žáků ústavu účastnilo turnaje německých středních škol, který byl uspořádán Německým spolkem pro pěstování her mládeže. Jeho hřiště u Belvederu také bylo k dispozici studentům školy každé pondělí a čtvrtek od půl šesté do sedmi hodin. Každou neděli se zde též pěstovala lehkooatletická cvičení. Průměrný počet účastníků her byl 93 studentů denně. Také výlety se stávaly náročnější. Dne 6. června se například žáci prvních tříd vydali na trasu Všenory – Jiloviště – Zbraslav, zatímco žáci druhé třídy podnikli výlet do Litoměřic a okolí, žáci III. třídy do Berouna a Dobřichovic, žáci IV. a VI. tř. do Podmokel a Pravčic, studenti V. tř. na Milešovku, studenti VII. třídy na Liběchov a Železnu a konečně studenti maturitního ročníku výlet na Křivoklát a Novou Hut'.¹⁵⁹ Mimo to ještě třídy podnikly dalších 5 výletů do okolí Prahy.

Od téhož roku bylo také zavedeno dobrovolné vyučování střelby. Přihlásilo se 12 žáků VII. a 7 žáků VIII. třídy. Cvičení vedl důstojník pražské posádky Julius Pretzl, zbraně a

¹⁵⁸ Spolek byl obdobou českého „Spolku ku pěstování her české mládeže“ (Praha, 1892 – 1949). Spolek „Deutscher Verein zur Pflege von Jugendspielen in Prag“ vznikl v Praze roku 1901 a působil až do r. 1940, kdy byl výnosem říšského protektora zrušen.

Archiv hl. m. Prahy, Spolkový katastr, sign. IV/116

¹⁵⁹ Následujícího roku podnikli studenti výlety na těchto trasách: Wschenor-Jilowischt-Königsaal (I. tř.), Libotz – Schloß Stern – Obere Scharka (II. a tř.), Karlstein – Černoschitz (II. b tř.), Tetschen – Prebischtor – Schandau (III. a IV. tř.), Sächsische Schweiz; Bastei, Schandau (V. tř.), Beřkowitz – Albertstal – Hirschberg (VI. tř.), Liboch – Schellesen (VII. tř.), Stěchovitz – St. Iwan – Stromschnellen /Svatojánské proudy/ (VIII. tř.)

municipi poskytlo okresní komando zeměbrany č. 8. Učení začalo 4. 12. a končilo koncem května. Cvičení kapslovkami se uskutečnilo v kasárnách na Pohořelci, zatímco ostré střelby proběhly na střelnici v Kobylisích. Kurs byl uzavřen slavnostním zakončením a předáním čestných cen. Stříbrné hodinky vyhrál žák VII. třídy Friedrich Repp.

V následujícím školním roce 1912/13 byl zaveden nový druh aktivit, který byl již otevřenou předvojenskou výchovou, a to vojenská cvičení. Gymnasiální učitel Hugo Waniek podnikl s žáky 3. třídy 4 průzkumné čtyřhodinové pochody do okolí Prahy. Přitom se procvičovaly vojenské dovednosti – signalizace, průzkum, situační náčrtky podle speciální mapy. Poslední týden školního roku byly pro žáky jmenované třídy uspořádány malé vojenské hry (Kriegspiel). V dalším roce pak přibýly přednášky aktivních důstojníků přímo na škole.

Tato aktivní činnost vydržela až do školního roku 1914/15, který byl prvním rokem válečným. Byly podniknuty výlety například na Sněžku, na Ještěd, do Saského Švýcarska nebo Českého lesa. 21. května a 6. června byly provedeny bojové hry, na kterých se účastnilo 81 a 77 žáků. Bojovalo se o vlajky a šerpy. Příprava na hry probíhala každé úterý a čtvrtek na hřišti ústavu. Žáci byli pojištěni proti nehodě u Unfallversicherungs-Aktien-Gesellschaft v Praze.

Ve školním roce 1915/16 se již začínaly projevovat důsledky války. Zatímco tělocvičné aktivity pokračovaly, žádné výlety se již v tomto roce neuskutečnily s tím, že založení Jugendwehru¹⁶⁰ dává žákům německých středních škol dostatek příležitosti k pohybu na čerstvém vzduchu. Žáci do něho vstupovali od 15 let věku. Každý týden (ve čtvrtek) podnikali vojenské putování spojené s válečnými hrami. Jednou za měsíc se pak konalo celodenní cvičení v okolí Prahy. Možnost účastnit se měli ovšem i žáci nižších tříd.

Ovšem i tyto aktivity pomalu ustávaly a ve výroční zprávě z roku 1917/18 se již konstatuje, že s ohledem na potravní a šatní těžkosti nebyla žádná putování podniknuta. Naplánovaný výlet na 19. dubna byl kvůli nepřízní počasí odvolán. První krátké výlety byly podniknuty až v prvním poválečném roce a situace se vrátila do předválečné podoby až v roce 1921/22.

¹⁶⁰ Chlapecké skupiny (Knabenhorte und Jugendwehr) původně zakládány ve Vídni. Předchůdci skautingu. Byly vojensky organizovány a jejich výchova vycházela z vojenského prostředí. Hrály důležitou roli v předvojenské výchově chlapců.

Jiná situace ovšem byla v Německém dívčím lyceu v Praze.¹⁶¹ Pokud nepočítáme letní školní slavnost konanou 26. května 1882 ve Hvězdě, pak první výlety a vycházky podnikly žákyně školy již na konci roku 1893/94. V dubnu podnikly celkem 5 exkurzí do hvězdárny, kostelů sv. Jiří, sv. Víta, a Ferdinanda. V květnu potom navštívily Emauzy, Vyšehrad a Karlštejn. Všechny poznávací výlety byly podnikány v rámci vyučování a měly za účel poučení a „*příjemné osvěžení ve volné přírodě*“. Vycházky byly zaměřeny na prohlídky památek a poznávání základních stavebních slohů. Kromě toho byl také ještě v tomto roce podniknut celodenní výlet do lesa Drážovka u Hořovic a další celodenní výlet na Zbraslav. Dále žákyně navštívily výstavu moderního výtvarného umění v Rudolfinu.

Hned další rok byly podniknuty výlety do romantické krajiny v okolí Lovosic a na trosky hradů Skalka a Kost, přičemž bylo plánováno i setkání s význačnými osobnostmi kraje. Od tohoto roku pak následuje stálá řada zpráv o každoročně podnikaných výletech. Ty většinou směřovaly do údolí Labe, do míst jako Zálezly, Dubice, Ústí nad Labem či Střekov. Někdy je však pouze stručná poznámka, že žákyně podnikly obvyklé výlety do blízkého a vzdálenějšího okolí Prahy. Od počátku 20. století pak využívaly možnosti, které jim poskytoval Německý spolek pro pěstování her mládeže na jeho hřišti. Tyto aktivity ustávají až za války a ještě v roce 1918/19 se uvádí, že kvůli těžkostem se železniční dopravou a jídlem byly podnikány pouze malé výlety.

Oficiální pedagogika, alespoň jak lze soudit dle soudobé literatury a odborného tisku, výlety a vycházky buď nebrala na vědomí, nebo je přímo zavrhovala. Dle teorie měly děti po škole odpočívat a jediný pohyb se připouštěl při hodinách tělocviku.¹⁶² Pokud se diskutovalo o přírodě v souvislosti s výchovou, byla postaru míněna jako obecná a mravní kategorie. Přesto jsou výlety považovány za pevnou součást školní výuky. Již v roce 1897 byl v Učitelských novinách uveřejněn případ, kdy v Eisenachu byl odsouzen jistý hajný k pokutě za to, že zakázal svým dětem se účastnit školního výletu. Odsouzený se odvolal k vyšší instanci, která povolala jako znalce krajského školního inspektora. Ten prohlásil, že školní výlety „... *se pokládají sluší za část vyučování, ježto děti seznávají nové krajiny a různé*

¹⁶¹ AMP, Výroční zprávy, Německé dívčí lyceum v Praze, sign. 407

¹⁶² Článek: Do přírody se žactvem. „*Rozumí se, že ne v prázdných odpolednech a ne na výlety; děti mají školních povinností tolik, že prodlužovati je ještě minutou bylo by provinění na nich, zábavné výlety pak již proto by měly zmizet, že stojí peníze a že se jich neúčastní všechny děti. Míním učení venku, v přírodě. ...*“

Učitelské noviny, 13. 4. 1906, s. 501

poměry, s nimiž se doma nesetkávají.“ V důsledku tohoto svědectví vyšší soud pokutu potvrdil.¹⁶³

Výchova v přírodě je tedy fenomén dvacátého století a je přímým výsledkem společenských a ekonomických změn na konci 19. století. Nikdy předtím není věnována taková pozornost mládeži a není tak rozvíjena, jak teoreticky tak prakticky, práce s ní. Změny přímo souvisí i se změnami ve filozofickém a politickém nazírání světa. Jedině tyto změny mohly umožnit obrovský rozvoj mimoškolní aktivity mládeže. Tento vývoj se postupně dotýká jednotlivých vrstev obyvatelstva. Zatímco v prostředí aristokracie byla věnována dorůstajícím generacím pozornost již od středověku a výchova v přírodním prostředí pro ně byla samozřejmostí, v městském a venkovském prostředí vzdělání, pokud bylo vůbec, bylo především knižní se zaměřením na výchovu poslušného poddaného a pokorného věřícího. Veškeré reformní úvahy novověku byly míněny v ryze filosofické rovině a nepředpokládaly skutečný intenzivní styk s přírodou již z toho důvodu, že neexistovaly velké průmyslové aglomerace, které by člověka v nich žijícího od ní izolovaly. Spolu s jejich vznikem začíná i změna pohledu na přírodu jako takovou. Z naprosto přirozeného prostředí se stává vytoužený ideál, jehož návštěva je slavnostní záležitostí. Zároveň je i rozpoznán zdravotní aspekt pobytu v přírodě.

Z tohoto důvodu mají první pokusy vyvést od přírody izolovanou městskou mládež zpět do přírody především charitativní charakter. Většímu rozvoji mimoškolních aktivit mládeže brání důvody legislativní i politické. Teprve změny na konci 19. a začátku 20. století mění přístup státních orgánů. Stát potřebuje schopné, vzdělané a fyzicky zdatné vojáky a povzbuzuje veškeré okolnosti, které mu k tomu mají pomoci. To je jeden z důvodů, proč se tyto aktivity zpočátku týkají hlavně studentů středních škol, ale u učňovské mládeže, a u dětí národních škol se s nimi nepočítá. Do tohoto prostředí se mimoškolní aktivity v přírodě rozšiřují až po první světové válce, kdy se výrazně demokratizuje společenské klima a posiluje hmotné postavení nižších sociálních vrstev. Pobyty v přírodě se stávají trvalou součástí života společnosti.

¹⁶³ Učitel'ské noviny, 1897, s. 159

Počátky německého „hnutí mládeže“

Na přelomu 19. a 20. století docházelo v evropské společnosti k převratným změnám. Jednou z nich byl i nový pohled na mládež, její výchovu a přístup k ní. Zatímco v české společnosti je tento jev překryt národnostním soubojem o politickou nadvládu v české kotlině, který vyvrcholil vznikem samostatné Československé republiky, a tudíž jej české historické bádání prakticky ignoruje, v německém prostředí je tzv. „hnutí mládeže“ (Jugendbewegung) jevem známým a odborně zpracovávaným. Mládež turnerských spolků sice procházela podobným vývojem, ale je spíše spjata s těmito tělovýchovnými organizacemi, které byly především zaměřeny na dospělé členstvo a vycházely při své činnosti z jiného ideového základu.

Hnutí mládeže reagovalo na společenskou situaci doby, kdy Německo procházelo prudkými sociálními a hospodářskými změnami. Díky vědeckotechnické revoluci neobyčejně sílila střední vrstva, ze které především měšťanstvo se stávalo prvotním nositelem těchto změn. Nový způsob života v měšťanských kruzích, vyznačující se stále menším počtem dětí, vedl k intenzivnější citové a hmotné péči o ně. Demografická revoluce této doby, která je charakteristická nižším počtem narozených dětí, byla však provázána též jejich nižší mortalitou, což opět zvyšovalo zájem a péči o ně.

Klasická elita této vrstvy (profesoři, úředníci, kněží) je v této době postupně odsouvána do pozadí stále sílící technickou inteligencí a podnikatelskou vrstvou. Musela se přitom vyrovnávat se ztrátou svého doposud dominantního postavení ve společnosti. Proti tomu se obrátilo značné množství členů akademických kruhů, následovaných střední třídou, která byla sice materiálně dobře zabezpečena, přesto dezintegrovaná a frustrovaná ze ztráty vlastní identity. Z těchto společenských kruhů pak zaznívala kritika městského života, industrializované společnosti a vědeckého poznání. Byla to reakce na prudké změny sociálních norem, společenských struktur, zažitých životních vzorů a na zvýšenou sociální mobilitu. Společnost stála před problémem přechodu od tradičního způsobu života k moderním institucionalizovaným formám a řízení společnosti. Vždyť do roku 1870 bylo Prusko převážně agrárním státem. Finanční impuls reparací a velmi rychlý rozvoj vědy, který dynamizoval soudobou průmyslovou společnost, výrazně měnil každodenní život německé společnosti. Ta se během několika desetiletí značně posunula směrem k masovému

konzumnímu způsobu života. Zvětšující se sociální rozdíly a napětí mezi společenskými vrstvami vyvolávaly pocit zániku západní kultury.¹⁶⁴

V rostoucím pocitu ohrožení hledali mnozí novou orientaci, usilovali o novou identitu. V tomto prostředí se rodila touha po jakési „konzervativní revoluci“, která by nastolila staré pořádky, ohrožované na jedné straně rozpadem tradiční společnosti a na straně druhé novými socialistickými tendencemi a nebezpečím revoluce proletariátu, který o sobě stále důrazněji dával vědět. Z pocitu odcizení vznikala touha po návratu do harmonické pospolitosti založené na blízkosti, vřelosti, lásce, intimitě, údajné vzájemné ohleduplnosti, oproti neosobní chladné a umělé moderní společnosti, v níž měl převažovat egoismus, touha po moci a vládě. Společnost však neměla být založena pouze na pospolitosti, ale významnou úlohu měl hrát spolek (Bund) jako útvar založený na přirozeném, organickém lidském soužití. Zejména se jednalo o spolek mužů (Männerbund), který měl sehrát společenskou úlohu nápravy, či záchrany společnosti. Měl být svým způsobem podobný náboženským řádům. Existovalo zde zkušební období, které mělo být zakončeno slavnostním přijetím. Členy spolku sblížovala touha podílet se na něčem vyšším, vznešeném a sloužit tomuto cíli. Hlavní postavou měl být vůdce, jenž by vynikal svým charizmatem, pro který by jej ostatní uznávali a bezvýhradně poslouchali.¹⁶⁵

Tyto síly a pocity zmobilizovaly masové hnutí a zhmotnily jej v kulturní protest proti moderně. Tento protest našel svůj výraz v antidemokratickém, či přímo antipolitickém kulturním pesimismu, ale také v heroizaci a sakralizaci zážitku války. Zároveň tento protest navázal na různé tradice a nabýval rozličných forem náboženských, stejně jako revolučních a estetických. Z Shopenhauera a Nietzscheho vycházející pojetí vůle, jako ústředního poznávacího a tvůrčího principu, pomáhalo politické radikalizaci a bylo jím možno zdůvodnit důsledný přechod od přesvědčení k činu a od činu k přesvědčení. Členové nastupujícího nacionalistického hnutí se rekrutovali v podstatě ze všech vrstev národa, nejvíce však ze střední třídy.

Tyto společenské vrstvy se obávaly mezinárodně organizovaného komunismu, resp. socialismu, stejně jako mezinárodně organizovaného kapitalismu a cítily se být znevýhodňovány jak vůči dělnictvu, tak vůči velkému kapitálu a aristokracii. Ve své

¹⁶⁴ Tomáš Kasper, Německé venkovské výchovné ústavy – analýza reformně pedagogického konceptu a příklad Svobodné školní obce v Litoměřicích v meziválečné ČSR. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, Praha 2008, s. 24-25

¹⁶⁵ Tomáš Kasper, c. d., s. 25-26

hospodářské tísní, při mentálním znejistění a tváří v tvář ztrátě prestiže se těžko mohly orientovat „nalevo“. Dominující politickou tendencí 19. století byla nacionalizace mas. Velká část dezorientovaných středních vrstev nacházela východisko v úniku do zdánlivé idylly předmoderní, národní (völkisch) a rasově vymezené pospolitosti. Národní otázka byla v Německu 19. století závažným problémem, ke kterému se později přidružila otázka sociální. Národní stát a politický státní národ zde vznikal později než v okolních velkých zemích, a když se tak stalo, bylo to vojenskými prostředky a za vnějšího lesku, ale zároveň s vnitřními rozpory. Nacionalismus se tak stal nejmocnější a nejvlivnější ideologií a podařilo se mu spojit s většinou důležitých idejí a myšlekových hnutí. Co začalo jako proti francouzskému vlivu namířená německá národní kultura, vyvrcholilo v rasistické ideologii „panského národa“.¹⁶⁶

Dalším mohutným impulsem, který odstartoval vznik „hnutí mladých“ a pozdějších skautských mládežnických organizací, byl změněný vztah k přírodě a lidskému tělu, který byl rovněž reakcí na vznik moderní společnosti s její industrializací a vzdalováním se od přírody, zapříčiněným růstem průmyslových komplexů a užitkových, nehygienických dělnických čtvrtí. Volání po přírodě, po organických a přirozených formách života se stalo společným jmenovatelem jinak tolik různých hnutí a společenství, která prosazovala reformy stravy, životního stylu, sexuálního chování, až po zdůrazňování rozvoje tělesné zdatnosti, rasové hygieny, nudismu, či změny postavení ženy ve společnosti. „Hnutí mládeže“ se stalo jednou z integrálních součástí tohoto proudu za reformu života.

Německý spolek „Wandervogel“ /dále WV/ byl založen roku 1901¹⁶⁷, ale jeho původ sahá až do roku 1895, kdy byl při gymnáziu v berlínském Steglitzu jednadvacetiletým studentem Hermannem Hofmannem založen stenografický kroužek, jehož náplní byly též výlety do přírody. Hermann sám pak ve svých vzpomínkách uvádí, že k podobné činnosti byl vybídnut roku 1890 svým gymnasiálním profesorem, který své studenty vyzval, aby chodili ven, do přírody.¹⁶⁸ Jeho vlastní výzva k výletům do přírody byla přijata jeho „scholáry“

¹⁶⁶ Carsten Rost, Die Wandervogelbewegung: Anfänge – Elemente – Stille. In Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, S. 6-15

¹⁶⁷ Kurt Pribich, Logbuch der Pfadfinderverbände in Österreich. Pfadfinder-Gilde Österreichs, Wien 2001, s. 10-11.

¹⁶⁸ <http://www.100-jahre-wandervogel.wandervogel-bfj.de/hoffmann.htm>

Hermann Hofmann uvádí, že roku 1890 byl v sekundě magdeburského gymnázia. Při jedné hodině němčiny četli z čítanky úryvek nazvaný „Hoch das Wandern“. Tu jejich profesor vybuchl, vyčetl jim lenost a nezám a řekl, že když byla jeho generace mladá, o velikonočních či prázdninách se vydávala na cesty. Na základě tohoto

s nadšením, vedení školy a rodiče mu nebránili. Návrat k prostému, jednoduchému životu v přírodě byl brán jako forma nepolitického protestu proti materialistické civilizaci a proti všednímu světu „otců“. Hofmann pořádal pravidelné výlety do nedalekého Grünewaldu. O letních prázdninách pak organizoval delší cesty – roku 1897 dvoutýdenní putování po Harcu, roku 1898 do oblasti Rýna a konečně roku 1899 podnikl se svým kroužkem později legendární čtyřtýdenní cestu Bavorským lesem a Šumavou.

Při svém odchodu z Berlína roku 1900¹⁶⁹ předal vedení kroužku nástupci z řad gymnasiálních studentů Karlu Fischerovi, který se stal jednou z významných postav pozdějšího Wandervogelu a hnutí mládeže vůbec. Jeho hlavní zásluhou bylo postavení činnosti spolku na právní základy. Jelikož se žáci a studenti nesměli účastnit spolkového života, založil roku 1901 spolek dospělých vůdců, kteří měli výlety studentů právně zaštit'ovat pod názvem „Wandervogel, Ausschuss für Schülerfahrten (Wandervogel, výbor pro výlety mládeže do přírody)“. Název „Wandervogel“ navrhl jeden ze zakládajících členů Wolf Meyen, který se údajně nechal inspirovat krátkou básní na jednom z náhrobků u kostela v Berlíně Dahlemu.¹⁷⁰ Krátce po svém založení počal nový spolek vydávat jednoduché listy, které měly šířit myšlenky hnutí a získávat nové členy. Již v roce 1902 vznikla další skupina WV v Berlíně Lichterfeldu a na severu v Lüneburgu. V roce 1904 již existovala řada skupin po celém Německu.

V roce 1905 došlo k prvnímu štěpení hnutí, kdy ze spolku WV odešel K. Fischer. Bylo to především z toho důvodu, že prosazoval velmi autoritativní styl vedení. Fischer založil další skupinu, která se na rozdíl od té původní nazývala Alt-Wandervogel. Vyznačovala se

popudu H. Hermann hned nejbližší prázdniny vyrazil se svým mladším bratrem a kamarády ze třídy na osmnáctidenní cestu po Harzu. O dalších prázdninách pak prošli s tornami na zádech krajinu mezi Labem a Rýnem, Durynsko a Český les a dokonce jedna výprava vedla až do Benátek

¹⁶⁹ V roce 1899 Hermann skládá právnické státní zkoušky a odchází do diplomatických služeb na velvyslanectví v Istanbulu.

¹⁷⁰ Jedná se o báseň:

Wer hat euch Wandervögel
Die Wissenschaft geschenkt,
Daß ihr auf Land und Meeren
Nie falsch die Flügel lenkt?
Daß ihr die alte Palme
Im Süden wieder wählt,
Daß ihr die alten Linden
Im Norden nicht Verfehlt?

velmi spartánským způsobem života, náročnějším putováním, založeným na jednoduchosti při spoléhání se především na vlastní fyzické síly a nezpochybnitelné autoritě vůdce.

Hnutí se šířilo především ve vyšších sociálních vrstvách měšťanského prostředí, kde byla mládež sociálně zabezpečena. Otcové příslušníků hnutí Wandervogel byli většinou bankéři, vysocí státní úředníci, tajní a jiní radové, profesori teologie a filosofie, důstojníci, školní profesori a zavedení měšťané. Hnutí sice mělo protestní rysy, protože se stavělo proti zavedenému světu svých otců, ale nechtělo změnit režim a zůstávalo spjato s měšťanstvem.

Toto období trvalo až do vypuknutí 1. světové války, resp. do jejího skončení. Bylo charakteristické velice volným vztahem těchto družin, na rozdíl od pozdějšího tzv. „spolkového“ období. Bylo hledáním forem a výrazu. Účastníci tohoto hnutí to charakterizovali tak, že věděli, co nechtějí, a co chtějí, to si teprve ujasní.¹⁷¹ Co však všechny spojovalo, byl zážitek (Erlebniss) z cesty – „Wandern“. Putování jim bylo zážitkem, protestem, prostředkem výchovy i seberealizace.

Studenti z dobře situovaných rodin vyráželi do přírody bez tehdy obvyklého komfortu a snažili se o velmi jednoduchý život. Před dopravními prostředky dávali přednost pěšimu putování, vařili si v otevřené přírodě a přespávali u sedláků. Družinu – Horde (či méně často Gruppe) tvořilo obvykle sedm až dvacet členů, přičemž horní počet byl pokládán za hraniční, protože pak již nebyly navazovány tak úzké vzájemné vztahy. Členy byli obvykle studenti gymnázií ve věku od dvanácti do devatenácti let. V devatenácti letech (pokud se nestali vedoucími některé z družin) z hnutí odcházeli. Většinou se potom organizovali v jiných spolcích jako Freischar (svobodná hejna) na akademické půdě nebo později ve Svobodné německé mládeži (Freideutsche Jugend). Vedoucí družin byli jen o několik let starší než jejich členové. Studenti si obvykle svého vedoucího vybírali, a ten se potom opíral o svoji přirozenou autoritu nevyplývající z jeho postavení v družině. Na rozdíl od pozdějšího skautingu se většinou inspirovali romantizujícími představami o německém středověku, ale i například kozáckým životem. Dávali si německá středověká jména, vytvářeli si vlastní hierarchii v rámci družin motivovanou životem putujících studentů. Nově příchozí se nazývali scholárové, řádní členové buršáky či bachanty a vedoucí oberbachanty. Neformálním krojem byly krátké kalhoty, košile s krátkým rukávem a hlavně klobouk s pérem, které nebylo nikdy dost dlouhé. Na svých cestách se též učili orientaci v přírodě, čtení map, stopování, hráli bojové a strategické hry a věnovali se různým tělesným cvičením. Dalším charakteristickým

¹⁷¹ W. Gurian, Die deutsche Jugendbewegung. Habelschwert 2. A. 1923, S. 51.

„... Die Freideutsche Jugend weiß genau, was sie nicht will. Was sie will, darüber will sie sich erst klar werden.“

rysem bylo pěstování zpěvu, a to jak na cestách, tak při jejich schůzkách v „hnízdech“ (Nest nebo méně často Zimmer). Tyto klubovny bývaly zdobeny vlajkami družin a jinými znaky a symboly a sloužily ke schůzkám, kde mimo zpěvu bývali čtení oblíbení autoři a diskutovalo se o literatuře a jiných tématech. Některé skupiny sbíraly lidové písně či pěstovaly lidové tance. Velmi záhy si začaly vydávat sborníky písní. Velký důraz wandervogelové kladli na zásady zdravého života. Byli rozhodně proti kouření, alkoholu a pohlavní nezdrženlivosti. Takto vzniklé skupiny se vyznačovaly vnitřní pevností, vzájemností a pocitem pospolitosti.

Rakousko-Uherský stát a mládež

Vznik organizací mládeže na počátku 20. století byl především umožněn změněným postojem státu k výchově mládeže a mimoškolním činnostem. Stát v této době hledá nové možnosti výchovy a péče o mládež, i když se zabývá především potřebami mládeže se sociálními a mravními problémy. V této době již samozřejmě existovala řada spolků (některé již s dlouhou tradicí), které měly ve své náplni péči o děti, ty však měly vyloženě charitativní charakter a nekladly si žádné další např. výchovné cíle. R. 1908 vznikají spolky s přímou podporou státu, které se mají starat především o výchovné ústavy a zařízení pro potřebnou mládež. Jedná se o především Zemskou komisi pro ochranu dítěte a péči o mládež, která měla českou a německou sekci. Komise měla statut spolku se sídlem v Praze. Jejím účelem bylo soustředit a organizovat působnost českých a německých spolků, korporací a jednotlivců v Čechách, kteří měli za úkol podporu a ochranu mládeže. Měla je vést k soustavné a úspěšné spolupráci, evidovat mládež, která potřebovala pomoc a ochranu, a zároveň evidovat spolky, které tuto pomoc a ochranu mohly poskytnout, a bezplatně předávat veškeré informace. Dále měla zjišťovat veškeré jevy a nedostatky ohledně fyzického, intelektuálního a mravního vývoje mládeže, o způsobech péče o mládež, případně o institucích působících v oboru péče o mládež u nás i v cizině a šířit informace o nich. Komise se též měla účastnit praktického provádění péče o mládež zejména tam, kde situace vyžadovala naléhavého řešení, a měla působit vhodnými prostředky k reformě veřejné péče o mládež. Komise měla sdružovat stávající spolky jako své pobočky, ale ponechávat jim volnost jednání. Obě sekce komise – německá i česká – měly mít ve svém výboru zástupce místodržitelství, zemského výboru království českého, příslušné sekce zemské školní rady, vrchního zemského soudu, pražské knížecí arcibiskupské konsistoře, finanční prokuratury, královského zemského nalezince, zemské organizace učitelstva a zemské zdravotní rady.¹⁷²

V téže době probíhaly jednání ohledně reformy školství. V rámci těchto jednání byla ministerstvu kultu a vyučování r. 1909 přednesena zpráva ohledně organizace výchovy mládeže v chlapeckých skupinách a jejím vztahu ke škole, hlavně obecné a měšťanské.¹⁷³ V této době již ve Vídni od r. 1905 existovala organizace hejtmana Franze Opftra, zabývající

¹⁷² Národní archiv (NA), Místodržitelství, Presidium 1901-1910, inv. č. 16187 a 16188.

Archiv hl. m. Prahy (AMP), Spolkový katastr, sign. II/ 265 a 266.

¹⁷³ Rakouský státní archiv, Ministerstvo kultu a vyučování 1848-1940, fasc. 123. Referát ze dne 5. 6. 1909 č. 28071.

se předvojenskou výchovou mládeže. Zpráva především zdůrazňuje úlohu rodiny a školy, kdy výchova v rodině je základem a stát v rámci povinné školní docházky přebírá odpovědnost nad vzděláním mládeže. Tam, kde rodinné poměry nedostačují k řádné výchově, je třeba pomoci. Organizace podchycující chlapeckou mládež v mimoškolní době jsou sice potřebné a užitečné, avšak pouze tehdy, pokud neoslabují vliv školy a rodinného prostředí. Zpráva klade důraz na sociální momenty a vyzdvihuje možnost, aby děti chudých rodičů nebo rodičů zaměstnaných, kteří na dítě nemají čas, našly v mimoškolní době přístřeší, kde by si mohly udělat školní povinnosti a dostaly jednoduchou svačinu (chléb a mléko příp. ovoce).

V případě dobrého počasí pak lze konat výlety či tělesná cvičení a hry. Zpráva uvádí příklady podobných institucí ve Frankfurtu nad Mohanem, Manheimu a jiných městech Německa.

Upozorňuje i na založení vídeňského „Ústředního spolku pro zřízení a vydržování chlapeckých oddílů ve Vídni (Zentralvereines zur Errichtung und Erhaltung von Knabenhorten in Wien)“. Zpráva na závěr navrhuje:

1. Zřídit úřady pro péči o děti, které by koordinovaly veškeré aktivity ohledně výchovy školních a předškolních dětí, poskytovaly jim příslušnou ochranu tam, kde by rodina selhávala, spolupracovaly se školní správou, zabývaly se organizací mimoškolních skupin chlapecké mládeže a dohlížely by na školní výchovná zařízení.
2. Posílit sociální pomoc a cílevědomým jednáním v oblasti výchovy sloužit převýchově bezprizorné mládeže. Proto dále podporovat veškeré spolky a svazy působící v tomto směru.
3. Zohledňovat tyto problémy ve vzdělávání učitelského stavu na učitelských ústavech.
4. Organizovat další vzdělávání učitelů ve vlastních učitelských kurzech, přibírat další výchovné pracovníky z řad dobrovolných zájemců a systematicky vést výchovnou činnost na úrovni obecných škol.¹⁷⁴

Ze zprávy je zřejmé, že zájem státních orgánů se soustředil především tam, kde byly sociální a výchovné problémy, do prostředí obecných a měšťanských škol a učňovské mládeže. Mládežnické organizace nového typu však zakládali především středoškolská studenti za pomoci vysokoškoláků, středoškolských pedagogů a armádních důstojníků.

Rakousko-Uherský stát měl zájem o tyto organizace, podporoval jejich šíření a vycházel vstříc jejich dospělým pracovníkům. Svědčí o tom například opakované služební

¹⁷⁴ Tamtéž

dovolené A. B. Svojsíka, jednoho z hlavních zakladatelů českého skautingu, ve školních letech 1911/12 a 1913/14. Žádosti o tyto dovolené byly podpořeny přípisy c. k. Místodržitelství království českého v Praze a Zemské školní rady pro Čechy, které argumentovaly jeho pílí v tomto směru. Dovolené mu byly udělovány pro vedení skautských aktivit, propagaci skautingu a v neposlední řadě pro knižní tvorbu dotyčného. A. B. Svojsík měl v této době dokončovat pro c. k. Školní nakladatelství ve Vídni velkou knihu o skautských cvičeních, malou příručku o organizaci skautingu „Organization der Pfadfinder“ a příručku o dívčích skautských cvičeních.¹⁷⁵ Mimo to ministerstvo poskytlo v roce 1912 Svazu českých spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže v Praze subvenci 2000 korun právě na rozvoj skautských aktivit.¹⁷⁶

Také školní inspektoři měli za úkol si všimnout těchto činností. Zde jsou zahrnuty pod pojem „Jugendspiele“. Ze souhrnných inspekčních zpráv za roky 1914/15 a 1915/16 vyplývá, že na všech kontrolovaných německých středních školách v Čechách byly podnikány výlety a „hry mládeže (Jugendspiele)“.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Rakouský státní archiv, Ministerstvo kultu a vyučování. Rozhodnutí c. k. Ministerstva kultu a vyučování ze dne 31. 1. 1912 č. 6002, ze dne 30. 8. 1913 č. 41172 a ze dne 7. 1. 1914 č. 1782

¹⁷⁶ „... Förderung der körperlichen Ausbildung der Schuljugend nach Art „Boys Scouts“ in ENGLAND ... „, Tamtéž, zpráva české zemské školní rady ze dne 15. 9. 1912 č. III-A.682/4.ai1911.

¹⁷⁷ Tamtéž, Inspekční zprávy odborného inspektora vyučování tělesné výchovy na německých středních školách Josefa Schantina za roky 1914/15 a 1915/16.

Počátky hnutí Wandervogel v Rakousko-Uhersku

Počátky rakouského Wandervogelu jsou spjaty s českým prostředím. Už bachanti ze Steglitzu se vydávali na poutě do Čech, hlavně do oblasti Šumavy. Zde se setkávali s Němci bojujícími o svoje „němectví“ v okolním slovanském prostředí. Češi v té době měli za sebou několik desetiletí bouřlivého politického, hospodářského a kulturního rozvoje. Mladým Němcům připadalo, že se vše mění na české. Dle nich původně německá Praha, sídlo německých císařů a německé kultury, centrum německého peněžnictví a průmyslu, město považované za typické německé středověké město, byla prohlášena za českou a její radnice byla od voleb r. 1860 v českých rukou. Měli pocit, že vše německé je přehlíženo a opomíjeno. Od osmdesátých let vznikaly Schutzvereiny jako protějšky českých spolků (Matice česká, školské spolky). Sice získaly velké zásluhy především o rozvoj německého školství, ale v očích mladých v mnohých ohledech selhávaly. Pražská německá menšina, kterou hlavně, zvláště vzhledem k jejímu dřívějšímu hospodářskému a kulturnímu významu, zasáhl úpadek její politické moci, prostřednictvím své organizace Německý dům – Casino a jiných, se snažila probudit národní sebevědomí do té doby národnostně indiferentních obyvatel. Významnou úlohu v tomto procesu hráli němečtí intelektuálové, především vysokoškolští profesori a studenti. Pražský univerzitní profesor August Sauer a jeho spolupracovníci Franz Jesser, Emil Lehmann, Hermann Ullmann založili r. 1901 za tímto účelem časopis „Deutsche Arbeit in Böhmen“, který měl pomocí lidové osvěty budit národní sebevědomí německy mluvících obyvatel českých zemí, či získávat příslušníky pražského bilingvního měšťanstva.

Základem tohoto postoje bylo historické povědomí českých Němců, jejich obraz dějin českých zemí, který si vytvořili pro legitimizaci svých politických cílů, bez ohledu na skutečnost. Základní obrysy těchto představ obsahuje tzv. „Katechismus pro sudetské Němce“, který vyšel poprvé roku 1919 pod názvem „Katechismus pro německý národ v Čechách“. Toto dílo germanisty Ericha Gieracha pak bylo mnohokrát vydáno a zůstává oblíbenou četbou sudetských Němců dodnes. Jeho základní teze jsou obsaženy v 24 bodech, v nichž se vyjadřuje německý nárok na území českých zemí. Říká se zde:

1. *„Celé území československého státu je stará německá země. Dříve, než se sem přistěhovali Slovani, byly Sudetské země a Horní Uhry již více než půl tisíciletí germánské.*
2. *Od Kristova narození žily německé kmeny a zněl staroněmecký jazyk neomezeně od pramenů Ohře až hluboko do Karpatského pohoří.*

3. *Název Čechy (Böhmen) je německého původu. Kdysi znělo Baihaim (latinsky Boihaemum), tj. „domov Bojů“ (Bojer), později Beheim, z čehož vzniklo Böhmen. Slovanský název Čechy je o více než tisíc let mladší.*
4. *Také název Morava (Mähren) je německý. Tato země – stejně jako její obyvatelé – byla starými Němci pojmenována podle řeky Moravy a toto pojmenování bylo převzato přistěhovavšími se Slovany.*
5. *Slezsko (Schlezien) má název podle germánského kmene Siligů, hlavního národa Vandalů. I sem se Slované přistěhovali až v 6. století.*
6. *V Čechách žil od roku 8 př. Kr. do 6. století po Kristu německý kmen Markomanů (tj. Markmänner čili hraničáři), předků dnešních Bavorů (pův. Bajuwaren, tj. „obyvatelé Čech = Bohemia.*
7. *Na Moravě a v Horních Uhrách sídlili půl tisíciletí před Slovany němečtí Kvádové, kteří byli později nazýváni Marchwaren (lat. Marharii), tj. „Marchanwohner“ – Moravani (Mährer).*
8. *Z těch dávných časů pocházejí ještě dnes mnohé prastaré německé názvy hor a řek.*
9. *Prvním králem Čech byl Markoman Marbod, který vládl od roku 8 př. Kr. do roku 19 po Kr., a nikoli Vratislav nebo Přemysl.*
10. *Slovani přišli do země až v 6. století po Kr. poté, co byly Čechy a Morava více než 500 let čistě německé.*
11. *Když se přistěhovali Češi do Čech, tak nebyli svobodní, nýbrž žili pod krutovládou Avarů.*
12. *Od toho strašného jařma je osvobodil Němec, francký kupec Samo, který byl jejich prvním králem (asi 625 až 660 po Kr.)*
13. *Čeští Slované nikdy nevytvořili jednotný, nezávislý stát. Od dob Karla Velikého (+ 814) patřily Čechy a Morava k německé říši, jejíž svrchovanost byla pouze přechodně přerušena.*
14. *Roku 845 se objevila na řezenském říšském sněmu dobrovolně česká knížata a prosila o znovu přijetí do německé říše. Od té doby patřily Čechy nepřetržitě k Německu a tvořily od roku 1004 jeho neoddelitelnou, s ostatními zeměmi rovnoprávnou součást až do zrušení říše (1806).*

15. *Již nejstarší kromikář Čech, Slovan Kosmas, děkan pražského biskupského chrámu (+ 1125), radil Čechy k Německu. V úvodu svého díla, jmenuje Germania, cuius in partibus (Německo, na jehož území) leží země Čechy.*
16. *Hodnost královská nebyla zřízena Čechonárodem, nýbrž panovníkům propůjčována německým císařem.*
17. *Český král patřil k nejmocnějším německým knížatům a byl první mezi světskými kurfiřty německé říše.*
18. *Stejně jako Čechy byly i Morava a Slezsko lény německé říše. A všechna tři území patřila jako německé říšské země k Německému spolku od jeho založení.*
19. *Tvrzení, že by „země Koruny české“ tvořily státní jednotu, není ani historicky, ani státoprávně udržitelné. Morava (od r. 1182) a Slezsko byly bezprostředně podřízenými říšskými knížectvími; a jestliže se České koruně příležitostně dařilo upevnit volné vztahy mezi nimi, ochraňovali si právě Moravané a Slezané vždy svoji nezávislost.*
20. *O „českém státním právu“ prohlásil mladočech Eduard Grégr roku 1876 v osvíceném okamžiku poznání toho, jak se věci mají, že „nestojí ani za fajfku tabáku“.*
21. *Práva Němců v tomto státě jsou prastará. Nejstarší zachovaná listina týkající se Němců v Čechách pochází z roku 1178 a sahá v podstatě do dob krále Vratislava (1061-1092). Němcům zaručuje vivere secundum legem et iustitiam Theutonicorum (žít podle zákona a práva Němců).*
22. *Když král Václav I. starou listinu svobod Němců potvrdil a rozšířil, nakonec prohlásil: „Kdo by se ale proti našemu privilegiu snad odvážil protivit porušením práv jmenovaných Němců, bude prohlášen vinným porušením královského majestátu a potrestán a proklet Bohem nejvyšším jako Dathan a Abiram.“*
23. *Sudetské země byly v době císaře Josefa II. tak německé, že známý historik J. M. Pelzl v roce 1791 předpověděl brzký zánik českého jazyka. Němci se pak zasazovali o jeho udržení a oživení neméně než Češi.*

24. Historické nároky Němců na Sudetské země jsou prastaré. Prvních pět století byly výlučně německé; téměř tisíc let patřily k Německé říši; jejich pohraničí bylo získáno z pralesa a pustiny prací rukou a ducha německého národ.“¹⁷⁸

Toto historické povědomí mělo zřejmě návaznost na situaci v osmnáctém a první polovině devatenáctého století, kdy v Praze německý prvek dominoval. Ten však v průběhu druhé poloviny devatenáctého století tak, jak se město rozrůstalo a jak rostla slovanská menšina, klesal na úroveň malé a relativně slabé minority.¹⁷⁹ Migrace, díky níž především získávala Praha svůj slovanský charakter, se totiž týkala především nižších sociálních vrstev z národnostně českých okresů. Čeští Němci dávali zřejmě přednost nedaleké Vídni nebo průmyslově se rozvíjejícímu severu Čech.¹⁸⁰ Také ohledně přirozeného přírůstku bylo německé obyvatelstvo v nevýhodě, neboť jeho převážná příslušnost ke střední a vyšší třídě měla, v důsledku snahy o udržení životní úrovně pro sebe a své potomky, za následek nižší stupeň reprodukce, než měli Češi, kteří byli sociálně různorodější. Dalším prvkem působícím v neprospěch Němců byla asimilace, kdy v původně nevyhraněné společnosti, sdílející společné hodnoty a do jisté míry i kulturu, hovořící běžně oběma jazyky, nebylo problém se přiklonit k té či oné skupině. Vzhledem ke slabosti německých sociálně slabších vrstev, které neměly zdaleka tak silné tradiční společenské vazby, jako německá střední a vyšší třída, vycházející ze staré měšťanské společnosti, byl právě zde tlak nejsilnější.

Mladí Němci konce 19. století byli formováni národnostním bojem ve svém okolí. Přebírali bojovné národní sebevědomí, ale odmítali životní styl dospělých. Nový směr myšlení mladých českých Němců reprezentoval časopis „Lehr und Wehr“ (1910-1914).¹⁸¹

Tato mládež tvořila skupiny nezávislé na školních vazbách a mimo turnerské spolky, které byly plné myšlenek „otce Jahna“. Např. r. 1907 se ve škole v Litoměřicích vytvořilo školní veslařské družstvo, později nazvané „Wiking“, nebo r. 1908 spolek abstinentů Schüler-Sportverein Olympia v Chebu. Také existovaly pod vedením žáků vyšších gymnasiálních tříd či vysokoškoláků přátelské kroužky, které četly časopis Kunstwart a literaturu v něm doporučenou. Využívaly též žákovské a studentské ubytovny (Schüler – und Studentenherbergen), které od r. 1884 zakládal Guido Rotter von Hohenebel v Krkonoších.

¹⁷⁸ Eva Hahnová, Hans Henning Hahn, Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání. Votobia, Praha 2002, s. 77-84.

¹⁷⁹ Gary B. Cohen, Němci v Praze 1861-1914. Karolinum, Praha 2000, s. 71-73

¹⁸⁰ Gary B. Cohen, c. d. s. 78-80

¹⁸¹ Johannes Stauda, Der Wandervogel in Böhmen 1911 – 1920. Hers. Kurt Oberdorffer, Verlag Harwalik KG, Reitlingen 1975, díl I., s. 13-14

V té době je již známo jméno hnutí Wandervogel, ale znalosti o něm byly v českoněmeckém prostředí minimální. Reformní hnutí mládeže se rozvíjelo též v akademickém prostředí.

Ve školním roce 1908/09 v zimním semestru vzniká na pražské německé univerzitě abstinentní společnost Freiland¹⁸² přeměnou ze staršího studentského spolku Verein enthaltamer deutscher Studenten.¹⁸³ Tyto společnosti nového typu již byly zakládány na říšskoněmeckých univerzitách. Členové společnosti Freiland se scházeli ve čtvrtek a jejich činnost se sestávala z besedních večerů, her na akademickém hřišti a sobotních výletů. Členů bylo asi devatenáct, přičemž dle stanov jich nikdy nesmělo být více jak třicet. Osm z nich padlo v 1. světové válce. Členy společnosti byla řada pozdějších významných vůdců hnutí Wandervogel jako např. Rudolf Feldberger, Josef Thomas Forst neboli Pitt¹⁸⁴, dr. Julius Janiczek (později Walter Hensel),¹⁸⁵ Hans Dittrich, Josef Mattausch či Johannes Stauda.

Členem společnosti Freiland byl též Hans Moutschka.¹⁸⁶ V létě 1908 se setkal s mnichovskými wandervogely a putoval s nimi jižním Německem. Od té doby byl s nimi ve spojení a na jaře 1909 jej navštívil Ferdinand Vetter, zakladatel Německého svazu wandervogelů (Wandervogels Deutscher Bund). Ten Moutschkovi naprosto učaroval. V jednom svém dopise píše, že toto hnutí je nejlepší způsob boje proti alkoholu.¹⁸⁷ Posléze

¹⁸² Výnos místopředsednictví 238.295 (16894) z 11. 10. 1905 – povolena změna stanov a názvu na Abstinentschaft Freiland. Další změny stanov r. 1905 (výnos míst. 238.295 (16894) z 11. 10. 1905) a 1914 (výnos míst. 8-A-1929/2-198.199 (15072) z 19. 6. 1914).

¹⁸³ Spolek nezakázán výnosem místopředsednictví č. 241.882 (18643 pp) z 12. 11. 1904.

¹⁸⁴ Josef Thomas Forst zvaný Pitt, nar. 10. 10. 1891 v Prachaticích, zemř. 5. 4. 1959 v Marburgu (Hessensko). Jako nejstarší ze tří dětí musel po předčasné smrti otce odejít ze čtvrté třídy gymnázia do obchodního učení, po pilném soukromém studiu hlavně moderních jazyků, získal v 30 letech místo prokuristy, zastával významné funkce v hnutí WV (byl činný hlavně v jižních Čechách), a člen dalších německých spolků. Po válce vydán do českého vězení, v roce 1950 propuštěn za rodinou do Hessenska.

¹⁸⁵ Julius Janiczek (později Walter Hensel), nar. 8. 9. 1887 v Moravské Třebové, zemř. 5. 9. 1956 v Mnichově. Učitel hudby, zabýval se především výzkumem a pěstováním lidových písní. Studoval ve Vídni, Freiburgu (Švýcarsko) a v Praze germanistiku a hudební vědu. Od r. 1913/14 učil 7 let na pražské německé obchodní akademii. Člen společnosti Freiland, na jaře roku 1914 založil ze svých žáků skupinu WV Lützwow, opouští místo učitele a věnuje se studiu hudby a lidových písní, vydává řadu zpěvníků a publikuje v časopisech na toto téma. Po r. 1920 si změnil jméno na Walter Hensel. V r. 1924 založil hudební spolek Finkersteiner Bund. Významný člen „hnutí mládeže (Jugendbewegung)“.

¹⁸⁶ H. Moutschka – nar. 10. 3. 1888, zemř. 15. 9. 1914 (padl na srbské frontě). Zakladatel rakouského a českoněmeckého Wandervogelu, studoval Německou universitu v Praze, studia ve Vídni, pak učitel tělocviku na gymnázium v Praze na Smíchově.

¹⁸⁷ J. Stauda, c. d., s. 17-18

dospívá k názoru, že výchovný systém hnutí Wandervogel považuje za nejlepší výchovný prostředek pro zdravou mládež, a protože on je v Rakousku jediný, kdo hnutí zná a má dostatečný organizační talent, je jeho povinností se postarat o jeho rozšíření i v českoněmeckém a rakouském prostředí. Po pečlivé přípravě se na Velikonoční pondělí 17. 4. 1911 koná první výlet pražských wandervogelů do Prokopského údolí. Moutschka vypráví o hnutí wandervogelů a své cestě r. 1908 a všichni jsou nadšeni. Od té doby hnutí v Praze prosperuje a je vedeno členy spolku Freiland.

První oficiální spolek Wandervogel byl založen na podzim roku 1911. Na základě stanov podaných dne 6. listopadu české místodržitelství svým výnosem ze dne 25. listopadu 1911 spolek nezakázalo. Výnos byl adresován Hansi Moutschkovi.

Ve stanovách se uvádělo, že název spolku je Místní skupina Praha „Rakouských Wandervogelů“, Svazu pro putování německé mládeže (Ortsgruppe Prag des „Oesterreichische Wandervogels“, Bundes für deutsches Jugendwandern)“. Účelem bylo cestováním vzdělávat rakouskou mládež, pěstovat v ní smysl pro přírodní krásy a soucit se všemi živočichy a dát jí příležitost naučit se poznávat a milovat svoji vlast a národ. Skrze stálé pěstování táboření (Pfadfindertum) mělo být účastníkům zprostředkováno podnětné a poučné zaměstnání ve volné přírodě. Dalším cílem vzdělávání mělo být zostření smyslů a pozorovacích schopností, jakož i nabytí praktických znalostí a zručností v řemeslných, zemědělských a jiných dovednostech. Činnost skupiny měla přispívat k tomu, aby posilovala tělo, ducha a vůli.¹⁸⁸

Účelu spolku mělo být dosahováno:

- a) pořádáním menších a větších výletů za použití co nejjednodušších prostředků. Při putování bylo zakázáno požívání alkoholu v jakékoliv formě.
- b) zřizováním nocleháren, ve kterých by členové hnutí nalézali levné ubytování,
- c) pořádáním přednášek, shromáždění a společných schůzek.

Peněžní prostředky měly být získávány:

- a) skrze příspěvky členů skupiny
- b) skrze příspěvky zapsaných členů spolku Wandervogel
- c) skrze dary

Dále k začátkům organizace Wandervogel v Čechách:

Luise Fick: Die deutsche Jugendbewegung.

Ferdinand Fischer, Die sudetendeutsche Jugendbewegung. Článek r. 1943 v časopise Böhmen und Mähren.

H. Ahrens: Chronik der freien deutschen Jugendbewegung. 1954

¹⁸⁸ AMP, Spolkový katastr, sign. XIV/0300

d) skrze výnosy pořádaných podniků¹⁸⁹

Výnosy a příspěvky měl spravovat spolkový pokladník. Výše příspěvků měla stanovovat každoroční Výroční schůze. Členové spolku (rodiče a přátelé) volili výbor sestávající z předsedy, zapisovatele a pokladníka. Tyto tři osoby tvořily vedení skupiny. Ke každému z nich byl volen zástupce a kromě toho, mohli být v případě potřeby voleni další přísedící. Všechny funkce byly čestné. Spolek navenek zastupoval předseda nebo jeho zástupce. Vedení přijímalo nebo vylučovalo členy, vybíralo skupinové a svazové příspěvky. Dále zprostředkovávalo součinnost s vedením svazu popř. župy.¹⁹⁰

Podobné pokusy se konaly i na jiných místech v Rakousku a v českých zemích. Na podzim 1909 se pokouší v Čechách založit WV Walter Fischer z lipských Altwandervogelů. Měl spojení se středoškolskými profesory v Děčíně, Ústí nad Labem, Teplicích a Litoměřicích, kteří mu měli doporučit středoškoláky pro činnost v hnutí. V Děčíně se dle návodu Fischera pokoušel vést WV prof. Max Müller, ale neuspěl. Dle vzpomínek účastníků výpravy se navečer dospělí sebrali a šli do hostince, kde popíjeli pivo a kouřili, což studenty odradilo od dalších podobných akcí. Při pozdější činnosti se pak raději vedli sami. Hnutí WV mělo značné potíže i s kázeňskými řády středních škol.¹⁹¹

V Praze byl růst WV ztěžován tím, že okolí bylo převážně české. Studenti založili skupinu wandervogelů, protože cítili potřebu poskytnout mladým studentům gymnázií alternativní způsob vyžití v mimoškolní době a zároveň je tak chtěli ovlivňovat v duchu svého nacionálního přesvědčení. Vstupující WV byli ve věku 10-15 let a nebyli ještě tolik zatíženi školními povinnostmi jako jejich vedoucí. Ti pocházeli zpočátku z řad vysokoškolských studentů a středoškolských profesorů. Rodiče byli nejprve nedůvěřiví k tomuto způsobu trávení volného času, ale jak se činnost rozvíjela a mladí byli nadšení, jejich zdrženlivost ustupovala. Brzy měli WV v Praze přes 50 členů a r. 1912 založili dívčí oddíl. Díky rodičům získali klubovnu, tzv. „hnízdo“, nejprve v Ostruhové ulici, později na Kampě. V té době vzniká knihkupectví s literaturou hnutí a organizují se pěvecké večírky s dr. Juliem Janiczekem. Zpěv hrál vůbec v činnosti WV důležitou roli a protivníci hnutí uštěpačně poznamenávali, že zpíváním a výlety lze sotva něco změnit. Na slavnosti r. 1913 se ukázalo již 7 oddílů (Horden). Wandervogelové na svých vycházkách objevovali bližší a vzdálenější pražské okolí nejen pro sebe, ale i pro české turisty.

¹⁸⁹ Tamtéž

¹⁹⁰ Tamtéž

¹⁹¹ J. Stauda, c. d., s. 24

Na podzim r. 1911 odchází z Prahy H. Moutschka a vedení přebírá Josef Mattauch, po něm r. 1912 student práv Karl Günther, který byl členem hnutí již jako gymnasista v Litoměřicích. V lednu r. 1914 se stává vedoucím Richard Golla a po jeho odchodu na frontu středoškolák Josef Dick.¹⁹²

Letnice byly významným svátkem hnutí, kdy se obvykle konaly župní dny. První župní dny byly slaveny r. 1911 v Praze. Na druhých ve dnech 25. - 29. května 1912 již byla hojná účast hostujících WV z Litoměřic, Liberce a saských WV z Žitavy a Drážďan. Pro pomoc oddílům WV byl počátkem r. 1913 založen spolek Rada rodičů a přátel staropražského Wandervogelu (Eltern- und FreundesRat zum Alt-Prager Wandervogel). Po příkladu Prahy byly tyto rady pak zakládány i u řady mimopražských oddílů, ale ne u všech. Členové rad a rodiče mohli hnutí pouze pomáhat, ale nesměli se vměšovat do jeho činnosti stejně jako členové, kteří již byli staří pro činnost v oddílech.

Činnost pražských, ale i mimopražských, oddílů se úspěšně rozvíjela. Pořádaly se pravidelné nedělní výlety železnicí do Brd a jinam. WV přespávali v českých hostincích a ubytovnách českých skautů, kde prý byli srdečně přijímáni. Na podzim 1913 se oddělili smíchovští gymnasisté s Wernerem Steinitzem a Hannesem Hlauschekem jako WV Vortrupp od župy Deutschböhmen pro osobní neshody mezi pražskými vůdci WV. Navrátilví se H. Moutschka přešel se smíchovským oddílem k rakouské organizaci WV a mezi ním a staropražským WV vzniklo určité napětí.

Naopak s pražskými WV se spojil Karl Metzner, tehdejší profesor vyšší reálky v Litoměřicích.¹⁹³ Ten již r. 1907 založil v Litoměřicích veslařský kroužek (Schüler-Ruder-Verein), jehož členové si museli vzájemně slavnostně přísahat a zdrženlivost od alkoholu při veslařských výletech byla samozřejmostí. V zimě 1908 vedl lyžařský zimní tábor na Rennerově boudě v Krkonoších u selké rodiny Bradlerových. Při setkání s Walterem Fischerem, lipským vůdcem WV, když měli sasští WV v lednu 1910 zimní tábor v Krušných horách, poznal WV. Proto uposlechl výzvy z Prahy a na jaře 1911 zakládá oddíl WV, v r. 1912 též dívčí oddíl a počátkem r. 1913 i radu rodičů a přátel WV. Prohlašoval, že mu jde

¹⁹² J. Stauda, c. d., s. 26

¹⁹³ Karl Metzner, pedagog, nar. 22. 12. 1880 Jilemnice (Starkenbach), zemř. 23. 6. 1947 Erlangen (Bavorsko). Studoval na Vysokém učení technickém v Praze a na Universitě ve Vídni, v letech 1904-1938 učitel, od r. 1907 profesor matematiky a deskriptivní geometrie na Vyšší reálce v Litoměřicích, vydavatel časopisu „Burschen heraus“, v letech 1919-1938 vedoucí litoměřického střediska mládeže, které působilo jako pokusná internátní škola na úrovni vyšší střední školy s pobočkou v Hamrech u Liberce, od r. 1919 předseda hnutí „Böhmerlad-Bewegung a na podzim 1938 propuštěn ze služby ministerstvem školství v Berlíně.

především o svobodu a budoucnost německých Čech. „... každý sám musí s hnutím srůstat v nikdy nekončící práci na sobě, která slouží společné věci“.¹⁹⁴ Celý národ se prý musí učit poznávat a rozumět, včetně zemědělců a dělníků. V létě 1913 organizoval první letní žňovou brigádu pro středoškoláky. „Studentské zemědělské práce“ (Studentische Landarbeit) následovaly i v dalších letech, zvláště ve válečném roce 1914. Na podzim r. 1913 inicioval založení mládežnické rady pro vyšší a vysoké školy Deutschböhmen v rámci Deutschen Volksrat in Böhmen. V Litoměřicích založil kancelář, která sloužila jako pracoviště pro župu WV Detschböhmen a později i pro rakouské WV.

V Liberci vznikl WV na jaře 1911 pod vedením pozdějšího univerzitního profesora dr. Gustava Jungbauera, který tam byl v té době ve školské službě, na podnět Hanse Lißnera z Jeny. Místním vedoucím byl prof. Hans Baer, který již v létě 1911 vedl výlet do Alp. Na letnice 1912 měli liberečtí WV již 3 oddíly (Horden).

Čtvrtá místní skupina vznikla r. 1912 v České Lípě pod vedením Karl Grunda. O Vánocích 1912/13 a na Velikonoce byli WV z Prahy, Liberce a Lípy na zimním táboře v Krkonoších. Kroniku jim vedl a přednášky o zpěvu dával dr. Janiczek.¹⁹⁵

V r. 1911 vznikl i rakouský WV se střediskem ve Vídni. Také zde byl jeho vznik svázán s novým hnutím mládeže, které především propagovalo abstinenci jak od alkoholu, tak nikotinu a zdrženlivý pohlavní život. Následně zde bylo založeno svazové vedení „Österreichische Wandervogel, Bund für deutsches Jugendwandern“, které se pokoušelo zakládat místní skupiny. Rakouskou organizaci WV zřejmě od počátku pronásledovaly problémy v podobě vnitřních, ale i vnějších, sporů, spojených se studentským způsobem života (průvodní jevy buršáckých spolků jako např. menzura).

Svoji organizaci popisují rakouští WV na náborovém letáku, který zval na přednášku prof. Ernsta Keila „O německém mládežnickém putování“ (Über deutsches Jugendwandern), která se konala 15. března roku 1912 v posluchárně Vysoké školy technické ve Vídni:

„Rakouský Wandervogel. Spolek pro putování německé mládeže.

Pravý německý vzduch při putování sbratřuje mladistvé houfy ze všech krajů Rakouska ke společným cestám. Tito lehkonozí společníci si říkají „Wandervogel“ a provozují své poutě svým vlastním radostným způsobem. Nepotrpí si na dlouhé dřepění v železničním kupé, na návštěvy hostinců s vyhlídkou na bohatý oběd spláchnutý pivem či vínem, na zaplacené přenocování v hotelu a příslušné služby za dobrý příplatek. Shledávají mnohem rozumnější

¹⁹⁴ J. Stauda, c. d., s. 26

¹⁹⁵ J. Stauda, c. d., s. 28

shlédnout pěkný kus světa. V pohodlném, povětrnosti odolném cestovním ošacení, s batohem a připnutým pláštěm, vyráží ven a pěšky cestují s hlasitým zpěvem podél řek, přes hory a hrady do vyhlédnuté krajiny. Oběd se uvaří v přírodě, veškeré nádobí se přineslo v batohu včetně bohatého přísunu potravy. Zručný kuchař je vždy přítomen a ostatní se mohou alespoň něco přiucít. A chutná to báječně, i když se to někdy nepodaří. Je to prostě skvělá zábava, položit se u malého ohničku a za zvuků kytary míchat v bublajícím kotli. Když potom vychladne, vyčistí se nádobí v potoce, zabalí a vyrazí se za novými cíli. K přenocování skupina poutníků samozřejmě nepoužije postele ve vesnickém hostinci a wandervoglové to ani nemají v úmyslu. Poprosí hospodáře, zda se mohou vyspat na seně nebo ve stohu a když nemohou, prostě hledají dále, nebo veselé chlapce přijme chápavý sedlák. Kdo si ale myslí, že se v seně nespí skvěle, ten v něm nikdy neležel. Příští ráno se umyje u studny nebo v potoce nebo rovnou vykoupe v řece, a po snídani sestávající se z mléka a selského chleba táhnou čilí zpěváci za novými výhledy a zážitky bohatou zemí. Kdo se ještě nepřipojil; ačkoliv se ještě cítí mladý, takový je u nás vítán.“¹⁹⁶

¹⁹⁶ Dne 15. března 1912 se konala propagační přednáška rakouských wandervogelů v sále C. k. Vysoké školy technické ve Vídni, Karlovo nám. 13.. Přednášel prof. Ernst Keil na téma „O německém putování mládeže (Über deutsches Jugendwandern)“. V příloženém propagačním letáku se psalo:

„**Österreichisches Wandervogel.** Bund für deutsches Jugendwandern. Die echt deutsche Luft am Wandern hat eine jugendfrische Schar aus allen Gauen Österreichs zu gemeinsamen Wanderfahrten verbrüderet. Wandervogel nennen sich diese leichtfüßigen Gesellen und sie betreiben ihre Wanderungen auf eigen fröhliche Weise. Sie lieben es nicht, allzu lange im Eisenbahncoupé zu hocken und im Gasthaus zur schönen Aussicht ein langes Mittagessen mit Wein oder Bier hinunter zu schwemmen, im Hotel zu übernachten und eine anständige Bedienung mit gutem Trinkgeld zu erkaufen. Sie fangen’s viel gescheiter an, um ein schönes Stück Welt zu sehen. In bequemer, wetterfester Wanderkleidung, den Rucksack und Mantel aufgeschnallt, geht’s möglich bald ins Freie und zu Fuß mit lautem Singen den Fluß entlang, über Berge und Burgen in die sinnige Landschaft hinein. Um Mittagszeit wird im Freien abgekocht, die Rucksäcke enthalten die nötigen Geschirre und reichlichen Vorrat zur Mahlzeit. Ein kundiger Koch ist immer dabei, von dem die andern etwas lernen können. Und schmecken tuts großartig, wens auch einmal nicht geraten ist. ’s ist halt ein Heidenspaß, ums kleine Feuerchen zu liegen und beim Klang der Zupfgeige in den brodelnden Töpfen zu rühren. Nach genügender Kalt werden im Bach die Geschirre gereinigt, aufgepackt, und weiter geht’s, einem neuen Ziele zu. Alls Nachtlager für so eine Wanderschar reichen die Betten in einem Dorfwirtshaus natürlich nicht aus, und Wandervogel machen auch keinen Anspruch darauf. Sie bitten den Wirt, ins Heu oder Stroh schlüpfen zu dürfen, und wenn er keins hat, suchen sie halt weiter, oder ein einsichtiger Bauer nimmt die fröhlichen Buben auf. Wer aber meint, dass man im Heu nicht prächtig schlummert, der hat nicht drin gelen. Am nächsten Morgen wird sich am Brunnen oder Bach gewaschen oder gleich im Fluß gebadet, und nach einem Frühstück von Milch und Bauernbrot ziehen die

Rakouský Wandervogel měl podporovat cestování německy mluvící mládeže, která tak měla získávat zkušenosti a příjemné zážitky a měla dospívat pomocí zdravého pohybu a poznávání přírodních krás. Měla v ní být pěstována láska k přírodě, k vlasti a zvířectvu, k zemi a lidu a porozumění pro práci a umění. Tomuto účelu mělo sloužit kratší či delší cestování, na kterém měla panovat co největší jednoduchost. Alkohol v jakékoliv formě byl na těchto cestách zakázán. Cesty bohaté na zážitky měly být střídány tělesným cvičením, lyžařskými výlety se zimní nádherou domácích hor, v létě skautskými výlety po způsobu anglických Boy Scouts spojenými s pracemi a praktickým poučením, studiem zvířat, rostlin, hvězd a přírodních krás. Pořádání válečných her mělo přinést každému z mladých pocit dobrodružství, avšak měly být vedeny v přísně dodržovaných hranicích tak, aby přispívaly ke zdravému vývoji. Při výročních setkáních měly být organizovány společné harmonické „boje“. To znamenalo orientaci dle mapy a kompasu, pohyb v terénu, zhotovování skic, vysílání a přijímání signálů, cvičení duchapřítomnosti a praktického života. Svaz se sestával ze spolků rodičů a přátel sdružených v radě jednotlivých místních skupin, které volily svazové vedení a vůdcovský sbor. Žáci, kteří se chtěli účastnit cest, měli být zaznamenáni do „Knihy wandervogelů (scholárů)“. Každý podnik byl pod ochrannou svazu. K zajištění akcí byl veden cestovní fond. O dění uvnitř svazu informoval měsíčník. Roční příspěvek byl 5 korun včetně předplatného časopisu. Přispívající členové platili 250,- K, zakládající členové 120,- K a činní členové 15,- K. Při cestách se platila koruna na hlavu a den. Při delších cestách jako do Říše nebo Švýcarska se poplatky zvyšovaly.

Na podzim 1912 přišli první gymnasté, kteří prošli WV, na vysoké školy do Prahy. V letním semestru 1913 pro ně zakládá Karl Günther akademické spolky WV, které se později nazývají Svobodná hejna - Freischar. První takováto společnost vznikla přeměnou spolku Freiland. Spolky Freischar byly především zakládány krátce po ukončení 1. světové války v letech 1919-1920.

R. 1913 vznikla řada nových místních skupin WV, většinou pod vlivem časopisu vydávaného K. Metzerm, „Burschen heraus“ např. v Karlových Varech (únor-březen), Jablonci (Velikonoce), Plzni (konec května), Chebu (červen), Ústí nad Labem, Broumově a Žatci. Pro podporu jednotlivých skupin vznikly též rady rodičů a přátel jako v Karlových Varech, Chebu a Ústí. Dne 11. 5. 1913 se na sezení vůdců ve Verneřicích v severních Čechách rozhodlo o založení župy Deutschböhmen, jejím připojení k organizaci rakouských

rüstigen Sängers zu neuen Schauen und Erleben über die reiche Erde hin. Wer hätte nicht Luft mitzuziehen; Wenn er noch Jugend in seinen Knochen spürt, soll er uns willkommen sein.“

WV a podřízení se jejich svazovému vedení. Jako vedoucí (Gauwart) byl zvolen student práv Karl Günther, jako pokladník a přisedící Karl Metzner.¹⁹⁷

Rakouští WV měli být dle českých vůdců budováni na zásadách:

1. WV je hnutí mladých. Proto jsou nositeli hnutí vůdci před a po maturitě – ne Rady rodičů a přátel.
2. Organizace není centralistická, ale federalistická, aby každá místní skupina měla prostor pro vlastní vývoj.

Vídeňské vedení celorakouského svazu WV tyto zásady odmítlo. Mělo své vnitřní zásady a předpisy vypracované dle říšských a požadovalo, aby je čeští Němci přijali a dodržovali. Na 3. svazovém sjezdu v Kremži 13. 6. 1913 se snažili zástupci z Čech své zásady v urputné diskusi prosadit, ale byli přehlasováni zástupci vídeňských a moravských wandervogelů, jejichž stanovisko zastávali i zástupci alpských zemí. Následkem toho se župa

Deutschböhmen odtrhla a osamostatnila. U rakouských WV zůstali Liberec, Broumov a Plzeň a smíchovský Vortrupp.¹⁹⁸ Rakouští WV v této době přijali i tzv. „árijské paragrafy“, které zakazovaly účast ve WV Slovanům, Židům a příslušníkům románských národů. Jedním z důvodů přijetí těchto paragrafů, byl vznik židovských nacionálních skautských oddílů Blau-Weiß.

Ve dnech 11. - 12. října 1913 se konalo velké shromáždění asi 4000 WV na vrchu Hoher Meissner v Hessensku. Setkání se konalo u příležitosti stého výročí bitvy u Lipska a osvobozujícího vítězství nad napoleonskou Francií. Setkání mělo být zároveň jakýmsi protestem proti oficiálním oslavným akcím pořádanými měšťanskou společností. Z Rakouska a Čech přijeli zástupci 63 skupin. Diskutovalo se především o zásadách a cílech hnutí. Jako obvykle i zde se projevil velké názorové rozpory mezi jednotlivými skupinami vůdců. Z tohoto setkání vzešly mnohokrát citované „Meissner Formel“, které se považují za ideový základ WV dodnes:

*„Německá svobodná mládež chce z vlastního určení, s vlastní odpovědností a s vnitřní pravdivostí utvářet svůj život. Za tuto vnitřní svobodu se zasazuje za všech podmínek. Za účelem vzájemného porozumění se budou konat slavnosti Svobodné německé mládeže. Všechna společná setkání Svobodné německé mládeže jsou prosta alkoholu a nikotinu.“*¹⁹⁹

¹⁹⁷ Johannes Stauda, c. d., s. 32

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 34

¹⁹⁹ Tamtéž s. 39. Formule v originále zní: „Die Freideutsche Jugend will aus eigener Bestimmung vor eigener Verantwortung und mit innerer Wahrhaftigkeit ihr Leben gestalten. Für diese innere Freiheit tritt sie unter allen

Setkání se účastnila řada spolků mezi jinými i Deutsche akademische Freischar, Deutscher Bund abstinenten Studenten, Deutscher Vortruppsbund, Bund deutscher Wanderer, Wandervogel, Österreichischer Wandervogel, Germania, Bund abstinenten Schüler, Freie Schulgemeinde Wickersdorf, Bund für freie Schulgemeinden a další.

WV se považovali za autonomní společenství a někdy bývají spojováni s dřívější romantikou hnutí „Strum und Drang“ (Bouře a vzdoru). Tyto mládežnické organizace již dříve na setkání v Jeně o letnicích roku 1913 přijaly jméno „Freideutsche Jugend“. Delegace rakouských a českoněmeckých WV formulaci sice uvítala, ale nezavázala se ke vstupu do Svobodné německé mládeže. Další velké setkání říšských WV se pak konalo o letnicích 1914 ve Fankfurtu nad Odrou. Vedoucí českoněmecké župy Karl Günther se účastnil obou.

Oddělením župy Deutschböhmen se vyjasnily vztahy a činnost WV se dále rozvíjela. Na podzim 1913 vznikly nové místní skupiny v Chomutově a Prachaticích. Na jaře 1914 byla v Praze organizace WV již natolik rozsáhlá, že byly založeny nové skupiny - Praha-Wetterhart a Praha-Lützwow. Vůdčími časopisy byly „Burschen heraus“ a „Führermitteilungen“. Když byl K. Metzner přeložen do Lokte, stal se šéfredaktorem časopisů Johannes Stauda. Stauda po r. 1911 pobýval u rodičů ve Frankfurtu, kde skládal i zkoušky na učitele. Navázal zde řadu styků s říšskými WV. R. 1913 se usadil v Chebu, kde založil WV, jehož členy získal v abstinenčním tajném Sportovním spolku Olympia.

Vrcholem v dějinách WV Detschböhmen byly župní dny v Doupově o Letnicích 1914. Setkání se účastnilo 50 skupin o celkovém počtu asi 300 WV. Konaly se různé hry a soutěže a večer se pak na zasedání v radničním sále sešlo osmdesát vůdců WV.²⁰⁰

Válka vypukla pro WV neočekávaně, ale byli z ní nadšeni. WV válku vítali a viděli v ní toužebně očekávané řešení společenské krize. Vlastně celé hnutí pro ně bylo přípravou na tento boj a položit život za svou vlast bylo pro ně nejen povinností, ale i ctí. Válka pro ně byla zosobněním jejich zásad. WV měli býti na válku připraveni svým životem v hnutí. Byla považována za příležitost, v níž bylo možné se obětovat ve jménu „nové“ společnosti a položit i oběť nejvyšší. Válka měla společnost očistit. WV svým putováním, výdrží v těžkých klimatických podmínkách, střídmostí a nenáročností projevující se v jednoduché stravě, schopností přizpůsobit se tvrdému a náročnému způsobu vojenského života, měli být nejlépe připraveni. Urychleně se vraceli z cest v Itálii a severských zemích. Řada současných i

Umständen geschlossen ein. Zur gegenseitigen Verständigung werden Freideutsche Jugendtage abgehalten. Alle gemeinsamen Veranstaltungen der Freideutsche Jugend sind alkohol- und nikotinfrei.“

²⁰⁰ Tamtéž s. 41.

minulých vůdců narukovala. Ostatní, kteří pro nezletilost nemohli do armády, se vraceli z cest, pomáhali při žních a jiných pomocných pracích pro válku. Po začátku školního roku byly opět všechny oddíly WV činné. Proběhly zimní tábory v Krkonoších, Krušných horách a Českém lese a byly dobře obsazeny. Vedení župy převzal šéfredaktor časopisu J. Stauda. V různých středoškolských městech vznikaly nové oddíly WV (např. v Aši).

S vojáky byl udržován písemný kontakt a byl jim zasílán časopis Burschen heraus. Na podzim 1915 měli WV 100 vojáků, o rok později 300. Místo narukovavších přebírali vedení středoškoláci z 5. a 6. tříd.

Výnosem ministerstva školství byl WV mládeži doporučen jako vhodný způsob předvojenské výchovy, ale WV chtěli zůstat za každou cenu nezávislí. WV se považovali za hnutí obnovy a hledaly se způsoby, jak se bránit škole, která chtěla, aby WV působili v jejím rámci. Ovšem WV nesměli porušovat rámec školních řádů a v rámci své výchovy se školou spolupracovali. WV se určitým způsobem začlenil do školních struktur a tak se dostal pod dohled školy. Při letním putování měl odpovědnost některý z kantorů. Zařazení do předvojenské výchovy mládeže (die militarische Jugendwehr), nařízené ministerstvem školství, se ovšem WV a jiné mládežnické svazy bránily. Jinak byly vztahy se školou a veřejností dobré a uspokojivé.

V r. 1915 oživila činnost rakouských WV a jejich svazového vedení a objevila se naděje na spojení rakouských WV a župy Deutschböhmén. WV z Liberce Rudolf Breuer, který studoval ve Vídni, popisuje ideové motto spojení jako: „*Společné dílo všech WV v Rakousku navenek a co největší svoboda vývoje jednotlivých WV společenství uvnitř.*“ I v dalších ohledech se činnost rozvíjela. WV pořádali výlety i do českých oblastí, kde byli dobře přijímáni jak obyvatelstvem, tak českými skauty. Byly jim ochotně poskytovány noclehy a dávána k dispozici tábořiště. V roce 1916 byl proveden nový nábor. Pokud totiž ve skupinách nebyli chlapci mladší 14 let, nebyla činnost WV považována za tu pravou. WV sice prováděli výběr, ale nechtěli se stát kastou. Župa v této době měla 21 chlapeckých a 6 dívčích skupin s 800 WV. Zvlášť zřetelný byl právě vzrůst počtu dívčích skupin. Jejich představitelkou se stala Irma Schmatt. V hnutí tak byla nastolena otázka, zda rozvíjet přirozené vztahy mezi chlapci a děvčaty nebo je vzájemně oddělovat. Družiny děvčat se však ukazovaly soudržnější. Vůdkyně dívek zřídka pocházely z vysokoškolského prostředí, a proto měly blíže k zaměstnaneckému životu a domácím starostem. Na jaře 1917 I. Schmatt složila funkci a stala se zdravotní sestrou. Po ní se stala vůdkyní Irene Nachtmann (Cheb-Niemes).

6. župní den se konal v Hammru v severních Čechách. Gauwarterem byl zvolen Rudolf Feldberger z Č. Lípy.²⁰¹ Pro případ, že by narukoval, měl ho vystřídat Heinz Rutha.²⁰²

Feldberger byl jedním z původních členů spolku Freiland. Společně s urbachantem Mattauchem po vypuknutí války převzal vedení českolipských WV. Po skončení studií nastoupil jako suplent v Mostu, kde založil a vedl WV. Nedlouho po svém zvolení musel skutečně narukovat a padl 24. října 1917. Po něm se vedení župy v srpnu 1916 ujal Heinz Rutha.

Rutha byl v této době členem tzv. „Wrchhebener Kreis“, ve který se na podzim 1915 spojily skupiny Jablonec, Stará Praha, Praha-Lützow a Česká Lípa (k nim později Děčín 2). V této skupině severočeských vůdců byli přítomni Oskar Just (Jablonec-Wien), Ernst Leibl (Praha), Heinz Rutha (Č. Lípa). Kruh se zabýval myšlenkou rasového výběru a jablonecké všeobecné společenství WV (na rozdíl od školních WV) přijímalo pouze nordické hochy. Kruh tuto myšlenku podporoval i v župě. Byla též předmětem střetnutí a diskusí ve vůdcovském časopisu a korespondenci. Vznikem kruhu začínají pokusy některých severočeských WV vůdců ovlivňovat vývoj ostatních skupin.²⁰³

Na župním dnu o letnicích 1917 byl jako „Gauwart“ zvolen Julius Janiczek (Praha-Lützow). Když se však v listopadu 1917 vrátil z fronty Otto Kletzl²⁰⁴ ověnčen aureolou

²⁰¹ Rudolf Feldberger, nar. 2. 11. 1889, zemř. 24. 10. 1917 (padl na italské frontě).

²⁰² Rutha Heinrich, mládežnický vůdce a politik, nar. 20. 4. 1897 Lázně Kundratice v Čechách (Bad Kunnersdorf), zemř. 5. 11. 1937 Česká Lípa (Böhm. Leipa) – sebevražda. Původním povoláním bytový architekt a majitel továrny na nábytek v Osečné. Patřil k zakládajícím členům rakouského WV. Později byl ideovým vůdcem sudetoněmeckého mládežnického hnutí, které mělo úzké spojení s kruhy kolem vídeňského prof. Spanna. Zakladatel sudetoněmeckého Svazu kamarádů, blízký spolupracovník K. Henleina. Po r. 1933 významný politik SdP. Vedoucí úřadu pro národnostní a spolkové otázky.

²⁰³ J. Stauda, c. d., s. 50

²⁰⁴ Otto Kletzl, dějepisec umění, nar. 20. 6. 1897 Česká Lípa (Böhmische Leipa), zemř. 20. 12. 1945 Poznaň (Posen), Polsko. Členem skupiny WV v České Lípě, po jeho odchodu na frontu po něm skupinu převzal H. Rutha. Po vojenské službě na italské frontě studium architektury na Německém vysokém učení technickém v Praze, člen spolku Freischar „Greif“ a hnutí „Böhmerland“, vydával ročenku „Böhmerland-Jahrbücher“ (od r. 1925 „Sudetendeutscher Jahrbücher“), 1923 diplomovaný inženýr, 1923-1924 sekretář městského vzdělávacího výboru v Liberci, 1927 dr. techn., 1927-1931 studium dějin umění v Lipsku, u W. Pindera v Mnichově a v Praze, na Něm. vys. učení techn. v Praze asistent. Spolu s J. Staudou aj. Mühlbergerem vydavatel časopisu „Witiko“, spoluzakladatel a sekretář spolku „Prager Sezession“. R. 1931 na universitě v Marburgu, spolupracovník „Marburger Archiv“, v r. 1934 habilitace. Soukromý docent v Berlíně r. 1937, hostující profesor v Lutychu 1940, profesor v Poznani 1941. Zemřel v polském vězení. Významný kunsthistorik zabývající se především gotikou a barokem v Čechách.

válečného hrdiny, přebíral, jako tehdejší nejvyšší morální autorita, vedení župy on. O. Kletzl začínal ve WV jako gymnasista v České Lípě. Byl blízký přítel H. Ruthy a právě Rutha po jeho odchodu do pole roku 1915 převzal vedení českolipských WV. Oba patřili ke skupině severočeských vůdců, kteří začínali prosazovat v WV v Čechách novou linii.²⁰⁵

V únoru 1918 vyšlo nařízení min. vyučování, že na činnost mládežnických skupin mají dozírat školy, které se však v praxi neprosadilo. Někteří učitelé se několikrát účastnili výletů, ale více do činnosti WV nezasahovali. 1. dubna 1918 se konalo zasedání župních vůdců v Litoměřicích, kde byl O. Kletzl potvrzen jako vedoucí župy („Gauwart“). J. Stauda v této souvislosti složil šéfredaktorství časopisu „Burschen Kraus“, které prozatím převzal Kletzl. Ten především usiloval o pozvednutí úrovně časopisu a prosazení myšlenek kruhu severočeských vůdců.

Diskuzi na toto téma bylo věnováno jedno z největších setkání rakouských WV, které Kletzl připravil v Krumlově (Krummau) ve dnech 24. - 26. srpna 1918. Zúčastnilo se ho 653 WV ze všech zemí umírajícího státu. H. Rutha zde definoval nové úkoly sudetoněmecké generace jako realizaci národního společenství založeného na rase, výběru a vůdcovství. Nový kurz sudetoněmeckého WV měl být založen na čisté německé krvi a nejpřísnějším rasovém výběru. Árijství a rasová čistota, především vůdců, měla být prvotním úkolem poválečného spolku, stejně jako starost o tělo tak, jak to údajně bylo u germánských kmenů vždy. Proto byl v Krumlově vznesen požadavek na zavedení árijského paragrafu.²⁰⁶ V té době měla župa 1100 WV v 50 společenstvích.

Ke konci války v převratových dnech podzimu 1918 vydal Kletzl dvojčíslo župního časopisu jako tzv. „Zrcadlo vůdce“, které obsahovalo úryvky z knih Georga Stammera, Friedricha Wilhelma Foestera, Wilhelma Ohra, Wilhelma Schwanera, básně, úryvky z deníků H. Moutschky a Rudolfa Feldbergera. Hlavní myšlenky Zrcadla ohledně WV byly od H. Ruthy.²⁰⁷

Rutha viděl nebezpečí do budoucnosti v povrchnosti, rozmělnění, sebeuspokojení a masovosti. WV se mělo stát hnutím, které vychovává vůdce. Ti měli být přirozenou autoritou. Vůdci se vůdci rodili. Základem jejich práce mělo být přátelství. Myšlenky Zrcadla Kletzl uváděl a rozšiřoval v dalších číslech časopisu. Jako požadavky nové doby uvedl: „*co možná nejčistší německou krev a přísný výběr charakteru, dle vědeckých metod*“. Doporučil

²⁰⁵ J. Stauda, c. d. s. 60-68.

²⁰⁶ T. Kasper, c. d., s. 94-95

²⁰⁷ J. Stauda, c. d. s. 70-71

vyloučení veškeré židovské, slovanské a mongolské krve. V únorovém listu r. 1919 Kletzl rozdělil společnost na dva druhy – na aristokratickou, kde vládou vůdci, a na společnost tvořenou hordami bez jednotlivých vynikajících vůdců. Ale společnost vytváří nejenom znamenitost vůdců, ale i soudržnost a právní vztahy. WV však neměli být žádná vyšší lidská třída. Měli tu být pro lid a vlast. Měli se ohlížet i na mladé lidi, kteří nemohli navštěvovat střední školy. WV měli spojit všechny německé mládežnické organizace do jedné řady k společné velké činnosti.

Počátky hnutí Pfadfinder

Vedle hnutí Wandervogel působily v Čechách i organizace mládeže, které byly přímo inspirovány anglickým a americkým skautským hnutím. Byly to různé spolky pfadfinderů. Hnutí Pfadfinder mělo své kořeny v Německu a začalo se rozvíjet o něco později než hnutí WV. V květnu 1909 vydal vojenský doktor (Generalstabartz) Dr. Alexander Lion v nákladu 5000 výtisků překlad knihy „Scouting for Boys“ pod názvem „Pfadfinderbuch“ (od 3. vydání „Jungdeutschland Pfadfinderbuch“). Tak jako anglický originál, ani tato kniha nebyla míněna jako popud k založení nové organizace, ale jako pomoc při výchově chlapců ve stávajících organizacích. Dr. Lion byl na skauting upozorněn článkem „Skauting jako sport“ v londýnských Timesech. Po vzájemné výměně dopisů se dr. Lion sešel se zakladatelem anglického skautingu lordem Baden-Powellem²⁰⁸ (v Londýně 2. 10. 1909) a obdržel jeho svolení k vydání knihy v německém jazyce. Výraz Pfadfinder byl prostým překladem pojmu skaut.²⁰⁹

K praktickému vyzkoušení nového výchovného systému byl 20. 1. 1909 v Berlíně založen spolek „Sport mládeže v poli a v lese“ (JugendSport in Feld und Wald) pod předsednictvím Georga Baschwitz. V létě 1909 založil dr. Lion a vrchní učitel Heinrich Steinmetz snad v Bamberku skautský oddíl z dvaceti středoškoláků. První skautská skupina byla založena 26. 9. 1909 v Mnichově Paulem Wimmerem pod názvem „1. Münchner Pfadfinderzug“. Dne 17. 1. 1911 se spojily oddíly z Bamberku, Metzu, Breslau a Berlína a založily střešový spolek „Německý skautský svaz“ (Deutschen Pfadfinderbund – DPB) pod vedením feldmistra majora Maxmiliána Bayera se sídlem v Berlíně.

Prosazování skautských myšlenek nebylo jednoduché. Z nacionálních kruhů se zvedl odpor proti „anglickému vynálezu“. Pedagogové varovali před zdivočením mládeže a díky neporozumění věci se domnívali, že systém je neproveditelný. Antibritské kruhy zvedly štvavou kampaň proti tomuto neobvyklému a dosud neznámému způsobu výchovy. V tisku se objevovaly články jako „Pfadfinder, výchova loveckých psů“. Dr. Lion musel skauting bránit mnoha články. Kvůli obvinění z „internacionalismu, pacifismu a neněmeckého smýšlení“

²⁰⁸ Robert Baden-Powell, celým jménem Robert Stephenson Smyth Baden-Powell, 1. Baron Baden-Powell of Gilwell, nositel řádů a vyznamenání Order of Merit, Order of St Michael and St George, Royal Victorian Order, Order of the Bath, nar. 22. 2. 1857 v Paddingtonu u Londýna (Anglie), zemř. 8. 1. 1941 v Nyeri nedaleko hory Mount Kenya (Keňa). Voják, zakladatel skautského hnutí.

²⁰⁹ Kurt Pribich, Logbuch. Der Pfadfinderverbände in Österreich. Eigenverlag Pfadfinder-Gilde Österreichs, Wien 2004, s. 7-8

musel dokonce podstoupit, společně se svými soupeři, čestný důstojnický soud, kde se obhájil a byl osvobozen.

V souvislosti se šířením skautských družin a skupin WV založil též na podzim roku 1911 generál polní maršál svobodný pán Goltz konservativní polostátní organizaci „Jungdeutschlandbund“ a DPB byl jedním z prvních korporativních členů, kteří do ní vstoupili. Následovalo devatenáct dalších organizací včetně WV. Tato bohatě subvencovaná organizace stojící pod přímou ochranou císaře Viléma II. kladla důraz na předvojenskou a vlasteneckou výchovu, přičemž přebírala myšlenky programu skautů a dalších branných spolků. V té době vychází nové vydání Lionova Skautingu, které je však již vlivem panující ideologie zásadně změněno. Především bylo vynecháno vše, co vycházelo z britských tradic, bylo nahrazeno myšlenkami vyhovujícími německé vlastenecké doktríně. Např. Turnvater Jahn je zde představován jako první skaut a jeho cvičení jako přebraz skautingu, což prý Baden-Powell znovu objevil. Také základy anglické organizace a hravost byly opuštěny a byl kladen důraz na posilování těla a předvojenskou výchovu.

Německý (a později i rakouský) skauting byl od počátku především záležitostí armádních důstojníků, na rozdíl od skautingu v českých zemích, který byl hlavně veden a propagován středoškolskými profesory. Pevné vedení německých skautských organizací poněkud povolilo v období první světové války, kdy řada důstojníků, vedoucích skautské oddíly byla odvelena na vojnu, či dokonce padla. Vedení pak v řadě případů přebírali záložní důstojníci, kteří činnost ještě více zmilitarizovali. V této situaci se ujímali vedení některých skupin sami odrostlejší příslušníci organizace, čímž se začínali přibližovat k „hnutí mládeže“ – „mladí vedou mladé“.

V Rakousku již od roku 1905 existoval soukromý, vojensky organizovaný spolek „Chlapecké družiny (Knabenhorten)“ založený hauptmanem Rudolfem Opeltem. Byl určen školní mládeži, především žákům měšťanských škol a učňům. Chlapci nosili námořnické uniformy a náplň tvořily „vojenské hry“ (Soldatenspiel) a různá tvořivá zaměstnání, podobná jako ve skautingu. Dne 28. května 1906 zakládá F. Opelt pro chlapce, kteří již opustili školu „Jugendwehr“, kde se měla rozvíjet jejich věrnost vlasti a vojenská příprava. A konečně opět F. Opelt iniciuje roku 1908 a 16. června 1908 zakládá „k. k. Reichsbund der Jugendwehren und Knabenhorte Österreich“, který organizoval deset tisíc příslušníků Chlapeckých družin a dva tisíce členů Jugendwehru ve Vídni.²¹⁰

²¹⁰ K Pribich, c. d., s. 9

Proti těmto soukromým vojensky organizovaným chlapeckým oddílům vzrostl ve Vídni, zvláště v učitelských kruzích, odpor, který jako argumenty proti existenci těchto organizací uváděl chybějící pedagogické vzdělání vedoucích a vojenské vedení mládeže. Z toho důvodu byl založen z iniciativy vídeňského starosty Karla Luegera „Vídeňský ústřední spolek pro zřizování a udržování chlapeckých družin (Wiener Zentralverein zur Errichtung und Unterhaltung von Knabenhorten)“, který obdržel dotaci města Vídně 200 000 korun a začal při školách zřizovat konkurenční chlapecké družiny. Z toho důvodu opět klesl počet členů Opeltových soukromých vojenských institucí. Přesto v nich bylo ještě roku 1911 sdružováno kolem tisíce chlapců.

V letech 1909 - 1910 byly v Rakousku podniknuty dva pokusy o vedení chlapeckých oddílů na skautských základech. Roku 1909 učitel a vychovatel rytmistr Willy Teuber při Vojenském výchovném a vzdělávací ústavu ve Strassu (Militär-Erziehungs- und Bildungsanstalt in Strass) dostal svolení říšského ministerstva války použít knihu „Scouting for boys“ k výchově frekventantů. Skupina asi 40 chlapců ve věku 13 – 15 let byla rozdělena do hlídek po osmi a každá si zvolila svého feldmistra. Každá z hlídek dostala přiděleno tábořiště ve školním parku. Náplní činnosti byla drobná zaměstnání, hledání stop a vzájemné sportovní zápasy. Při své návštěvě bratra se s pokusem seznámil i budoucí zakladatel rakouského skautingu Emmerich Tauber. Poměry se však ve vzájemných utkáních zhoršovaly, takže pokus byl v roce 1911/12 zastaven. Podobně v roce 1910 založil profesor Georg Pfligersdorffer při Cvičné škole dolnorakouského zemského učitelského semináře ze žáků 2. až 4. tříd spolek „Jugendspiele nach pfadfinderischen Gesichtspunkten“ ve vídeňském Novém Městě. Oba dva tyto pokusy o výchovu mládeže podle skautských zásad však nevytvářely opravdové skautské organizace, protože jim chyběly základní prvky – zákony, slib a heslo.

Na návrh F. Opelta byl v roce 1910 prezidentem Chlapeckých družin dr. Erichem Pistorem jmenován ústředním inspektorem svazu družin penzionovaný hejtman c. k. armády Emmerich Teuber.²¹¹ O rok později byl jmenován vedoucím Jugendwehru v Erdbergu ve Vídni. Zde začala jeho výchovná činnost. Studoval zásady výchovné metody Baden-Powella

²¹¹ Emmerich Teuber zvaný „Papa Teuber“, důstojník c. k. rakousko-uherské armády, zakladatel rakouského skautingu. Nar. 11. 5. 1877 v Praze, zemř. 3. 2. 1943 ve Vídni. Po kariéře důstojníka c. k. rakousko-uherské armády r. 1908 penzionován ze zdravotních důvodů, od r. 1910 se věnoval práci s mládeží, náčelník rakouského skautského svazu, člen Mezinárodního skautského výboru, nositel řádu Stříbrného vlka. Po přičlenění Rakouska k hitlerovskému Německu a zrušení rakouského skautu souzen r. 1939 zvláštním soudem v Mnichově, osvobozen, ale až do své smrti žil pod dohledem gestapa.

a jeho výsledky. Při pokusu dát nový impuls činnosti chlapeckých družin založil roku 1912 první „Pfadfinderkompanie“, která se po schválení úřady změnila na „Wiener Pfadfinderkorps“. Sídlo oddílu v 3. vídeňském obvodu v Apostelgasse 9 bývá považováno za kolébku rakouského skautingu. Hnutí se pak rychle šířilo. Ve Vídni byly zakládány jednotlivé oddíly – 2. 12. 1912 „Habsburg“, v lednu 1913 „Lothringen“ a „Österreich“. V roce 1913 bylo založeno i katolické skautské hnutí „Pfadfinderkorps St. Georg“, které vzniklo z úřady neschválené „Ligy katolických středoškoláků“. Konečně na jaře roku 1914 se jednotlivé oddíly spojily do „Rakouského skautského svazu (Österreichischer Pfadfinderbund – ÖPB)“.

V dubnu 1914 se snažil hejtman E. Tauber o založení celorakouského ústředí „Österreichischer Pfadfinderbund“ a navázal styky s německými oddíly Rakouska-Uherska a s vedením českých a polských skautů v Předlitavsku. President Bundu byl sekční šéf Dr. Emil svobodný pán Parasini a E. Tauber byl říšský náčelníkem.

A. B. Svojsík do tohoto svazu se svými spolupracovníky nevstoupil ani za nabízenou kariéru. Měl se stát viceprezidentem „Bundu“, ale nedal se získat ani přísliby dalších čtyř míst ve výboru, ani sliby spravedlivého rozdělení bohatých státních subvencí a materiálního vybavení českých skautů rakouskou armádou.

V květnu r. 1914 se uskutečnila návštěva českých skautů ve Vídni. 29. 5. večer odjížděla na pozvání vídeňských skautů z pražského nádraží dvacetitříčlenná výprava, v jejímž čele stáli tři vůdcové – ředitel Pulkrábek, dr. Klika a ing. Jelen. Ještě ve vlaku se členové, kteří pocházeli z různých oddílů, rozdělili do třech družin a vyzkoušeli některá cvičení. V sedm hodin ráno vlak dorazil na vídeňské nádraží, kde je na peroně očekávala skupina vídeňských pfadfinderů spolu s papa Teuberem. Ten je radostně uvítal a svoji řeč zakončil pozdravem „Nazdar“ a heslem „Bud’ připraven“. Odpověděl mu Pulkrábek, který zase zakončil pozdravem německých skautů „Gut Pfad“.²¹² Před nádražím čekaly další oddíly pfadfindrů a reportér s kamerou.

Na nádvoří noclehárny, kde byli ubytováni, je čekalo oficiální přivítání prezidentem Svazu pfadfinderů, šéfem kabinetní kanceláře, baronem Parisinim, který svou řeč pronesl chorvatsky. Dále zde byli přítomni hlavní propagátor skautingu v Rakousku baron Pidoll a předseda spolku „Austria nova“ dr. Minkus.

Polovina vídeňského pobytu byla věnována prohlídkám pamětihodností, významných budov, sbírek atd. Večer se delegace účastnila provedení opery „Parsifal“ v Pratru, při té příležitosti jí orchestr zahrál českou hymnu.

²¹² „Dobrou stopu“

Skauti se domlouvali směsicí češtiny a němčiny, přičemž si vypomáhali francouzštinou a latinou. Je zajímavé, že v obchodech se prý většinou domluvili česky.

Část času byla věnována skautským vycházkám na Lysou a Leopoldovu horu a Hermannskogel. Čeští skauti při té příležitosti předvedli tělesná cvičení ve formě systému pro pobyt ve volné přírodě. Ta byla odměněna potleskem a vídeňští skauti, kteří je do té doby neznali a neprovozovali, je ujišťovali, že je zavedou do své činnosti. Dále byly hrány skautské hry a nakonec byl uspořádán štafetový běh, ve kterém Češi zvítězili. Bylo tak navázáno opravdové přátelství, takže se prý při loučení na nádraží objevilo i pár slziček.

O prázdninách pak na oplátku přijeli vídeňští skauti na deset dnů do tábora v Plané nad Lužnicí. Odtud podnikali výlety do Prahy, která se jim moc líbila. Protože do té doby neznali prázdninové táboření, vyžádali si pro svůj první tábor českého vůdce pražské „Dvojky“ ing. C. Jelena. Díky mobilizaci se však tábor nekonal a také slibně se rozvíjející kontakty byly přerušeny.²¹³

Skautské hnutí se dál šířilo i do ciziny. Na příklad v roce 1916 byl založen oddíl rakouských skautů v Cařihradu. Své sídlo měl na konzulátu a vedl ho jeden z úředníků.

Předtím již zde existovaly oddíly německé kolonie a začala se organizovat i turecká mládež.²¹⁴

Skautské hnutí bylo podporováno z nejvyšších míst, o čemž svědčí slavnost rozvinutí praporu konané ve Vídni dne 26. března téhož roku. Časopis Junák o ní referoval takto:

„Slavnostní rozvinutí praporu skautů vídeňských stalo se 26. března t. r. na velkém cvičišti bruslařského spolku. Přítomni byli jeho císařská výsost arcikníže Leopold Salvator se synem a dcerou, množství vysokých hodnostářů, zástupci ministerstev, 500 Pfadfindrů, 100 skautek a kromě toho na 300 nováčků v šatě občanském. Slavnost měla řadu bodů, pan arcikníže sám zatloukl hřeby do žerdi praporu, vůdcům a některým skautům připnuty medaile „Červeného kříže“, jež obdrželi za pomocné práce jakéž i my po dva roky konáme. Slavnost zakončena defilováním skautů před shromážděnými hosty.“²¹⁵

²¹³ Časopis Junák, roč. I/1915, č. 5, s. 47-48

Bruno Břečka, Kronika čs. skautského hnutí v letech 1900 – 1990. VI. nakl., Brno 1997, s. 27

²¹⁴ „V Cařihradě tamní německá kolonie měla již po několik roků pro svou mládež zřízeny skautské oddíly.

V poslední době i turecká omladina skautuje. Před několika dny při návštěvě německého generála Mackensena v Cařihradě turečtí němečtí skauti se účastnili slavnostního uvítání.“

Časopis Junák, roč. II/1916, č. 4, s. 61

²¹⁵ Časopis Junák, roč. II/1916, č. 7, s. 110

O dva měsíce později se ke skautingu vyjádřil sám císař Karel. Pod titulem „**Panovník pro tělesnou výchovu mládeže v přírodě**“ o tom přináší Národní politika ze dne 2. května následující zprávu:

„Z Vídně, 2. května. (Tel- t. k.) /Wiener Zeitung/ Jeho veličenstvo císař /Karel/ ráčil vydati tento Nejvyšší vlastnoruční list adresovaný ministru kultu a vyučování:

Milý dre svob. pane Hussarku!

Ve volné Boží přírodě viděl Jsem včera 2400 děvčat, jinochů a chlapců, dětí Mého milého říšského hlavního a sídelního města Vídně, při hrách mládeže, při vojenských a tělocvičných cvičeních, slyšel Jsem z mladých hrdel znamenitě školený zpěv.

S uspokojením Jsem pozoroval, jak se nyní také školou uznává nutnost, aby tělesnému vývinu mládeže věnována byla čilá pozornost.

Děkuji Vám, milý svob. pane Hussarku, i všem, kdož s porozuměním podporují toto vysoce důležité odvětví péče o mládež, děkuji zvláště osvědčeným učitelským silám, které – ačkoliv jejich učitelská činnost je podstatně ztížena za nynějších poměrů – vodí svěřené jim žáky do přírody, pečují o jejich tělesné zesílení, vzbuzují lásku k přírodě, zostřují smysly vzrůstající mládeže.

Očekávám, že bude na této cestě horlivě a cílevědomě pokračováno. Každý, kdo spolupracuje, získává si nejkrásnější zásluhy, neboť zušlechťuje nejdrahocennější statek státu, naši milou mládež.

V Badenu, 1. května 1917

Karel v. r. “

Rakouské skautské hnutí, podobně jako německé, mělo oproti české variantě více vojenských prvků. Bylo zde méně táboření ve volné přírodě a prázdninové tábory byly více inspirovány armádními předpisy.

V roce 1916 navštívil zástupce českých skautů J. Kouba, vůdce 16. oddílu, cvičný tábor vídeňských skautů u Neulengbachu. V časopisu junák o tom později referoval v článku nazvaném „Vídeňský cvičný tábor“:

„Vystoupení dnešního našeho vrch. vůdce, prof. A. B. Svojsíka, za idey skautské v roce 1911 mělo, jak známo, za následek nejen vznik a zřízení junácké organizace naší české; předešlo časově počátky německého skautingu v Rakousku.

Skautství vnášelo do života školní mládeže tolik nového, v úzkých poměrech školní výchovy neobvyklého, že právem byla obava, nezaujmou-li rozhodující kruhy vůči nové

instituci, k otázce táboření, kroje, samosprávy atd. stanovisko odmítavé. Bylo tudíž nutno informovati o všech našich krocích rozhodující kruhy.

Dík včasným a věcným informacím, článkům, jež uveřejnil vrchní vůdce též v listech vídeňských, dik zdaru, jenž provázel první prázdninové tábory naše, nejen že dopřáno bylo nám klidného vývoje, ale pod vlivem tím vznikaly i organizace nové.

V táboře vídeňských Němců šířily se správné názory, vznikly dobré, přátelské styky, došlo k obapolným návštěvám a vídeňští zařizovali pak bezděky mnohé co do programu i vnější formy shodně s námi.

Uznávají-li dnes předáci rakouského skautingu našeho vrch. vůdce prvním průkopníkem idey výchovy v přírodě v říši naší a hlásí-li se ve svém orgánu veřejně k formám a způsobu života v našich táborech vzniklým jako ke svému vzoru, je to zajisté akt vzácné upřímnosti a svědčí o tom, že ani v táboře našich německých kolegů není myšlenka národnostního smíru planým heslem.

Letos v létě dožili se vídeňští skauti splnění dávné své touhy – prázdninové kolonie – již zbudovali nedaleko Neulengbachu.

Tábor byl dosti rozsáhlý. Příchozího, jež hlásila hlídka telefonicky do vůdcovského stanu, upoutal zprvu obrovský hangárový stan, kde se scházeli účastníci tábora za nepohody k jídlu, hrám apod. Také kuchyně, vedená instruktorem a 4 skauty, vybudována byla v mohutném měřítku a uspokojovala plně požadavky, jež na ni kladlo denně 60 hladových hrdel. – Obytné stany v počtu 34, byly stavěny s podsadami, jak jsme je as uvyklí vídat v našich táborech. Na květinovou výzdobu, již v posledním roce u nás věnováno hojně péče, rovněž nebylo zapomínáno. – Na slavnostním cvičišti (Paradeplatz) vztyčen stožár s vlajkou a zřízena „polní pošta“.

Program záležel hlavně z tělesných cvičení, prací v táboře a v lese, her, stopování a pochůzek po okolí: večer byly slavnostně ukládány vlajky a besedováno u táborového ohně.

Vídeňští hoši si na svůj tábor tak uvykli, že neradi jen se s ním loučili. Na 300 se jich tam vystřídalo, a to, myslím, by bylo jedinou zásadní odchylkou od našeho způsobu táboření. U nás nestává se totiž, že by hoši přicházeli do tábora zařízeného, jež zbudovali předchůdci, jako se dalo při stálém střídání účastníků tábora u Neulengbachu. Ač v onom budování vlastního krovu, dobývání snesitelných podmínek životních na předním místě jest hledati nejsilnější prostředky výchovné, nechci přece říci, že by ti, kdož přišli do hotového, byli snad bez zásluh. I na ně zbylo jistě ještě tolik práce, že jí nemusili předchůdcům svým záviděti.

K prvnímu kroku svému v podnikání táborovém odvážili se vídeňští v těžkých dobách dnešních, ale byli zajištěni finančně i hmotně četnými příznivci. Několik bankovních firem darovalo jim celkem 2550 K, firma Elsinger, svrchu zmíněný hangárový stan, jiné firmy zásobily kuchyni, dodávaly zdarma dříví, prkna, nářadí a m. j.

Neulengnašský tábor měl nesporně rozhodný úspěch, což ochotně dotvrzovaly i četné vynikající návštěvy, jako místodržitel bar. Bleyleben, zástupci ministerstva kultu a vyučování, zeměbrany, hrabě Chotek aj.

Úspěchu toho vídeňským skautům z plna srdce přejeme a jsme povděční za to, že se myšlenky táboření ujali s takovým zápalem, neboť příklad jejich bude jistě na prospěch skautské výchovy mládeže v celé říši.²¹⁶

Na oplátku vídeňští pfaďfindři navštívili téhož roku český skautský tábor u Lelekovic.²¹⁷

Nejstarším německým skautským oddílem na území Čech byl Pfaďfinderverein „Jeschken“ v Liberci, založený 24. listopadu 1913. V Liberci byl o něco později v roce 1916 založen „Landesverband der deutschen Pfaďfinder in Böhmen“, který však existoval dle údajů ve spolkovém katastru v Liberci pouze rok.

Tábor tohoto oddílu navštívil v létě roku 1914 zástupce českých skautů Fr. Novák z V. oddílu. Zážitky ze své návštěvy vyličil později v časopisu Junák takto:

„O prázdninách r. 1914 před i po vypuknutí války měl jsem příležitost několik neděl strávit v organizaci Pfaďfindrů v Liberci, jedné z prvních v Rakousku. Po vyhlášení války Pfaďfindři jako my v Praze, čile podjali se pomocných prací a předčili i vídeňské Pfaďfindry množstvím vykonané práce. Činnosti té účastnil jsem se také a to jako pomocník v kanceláři a rád toho vzpomínám. Nejlepší mé vzpomínky víží se na čtrnáctidenní putovní tábor po severních Čechách v nákladním automobilu, který nám zdarma propůjčila jistá firma z Liberce. V předním voze seděli účastníci cesty, v připojeném druhém voze byla naše zavazadla. To bylo ovšem pohodlné a veselé cestování! – Jednoho krásného večera došplhali jsme se s automobilem až na svah Ještědu a tu na mýtině jsme zarazili k přenocování. Hbitě jsme seskočili, odepnuli vlečný vůz a jali se skládati stanové plachty, tyče, kotle, nářadí a zavazadla; zatím slabší sbírali dříví, nosili vodu atd. Mohl jsem pozorovati leccos odlišného od našeho junačení. Kázeň jest velmi přísná, téměř vojenská. Samo rozdělení hochů na „kompanie“ a čty (,,Züge“) jest čistě vojenské.

²¹⁶ Časopis Junák, roč. II/1916, č. 9-10, s. 145-147.

²¹⁷ Časopis Junák, roč. III/1916-17, č. 4-5, s. 75.

Život v táboře jest jaksí strojenější, odměřenější, kdežto u nás jest veseleji a práce koná se více dobrovolně. V technických pracích, hlavně v rychlém zbudování putovního tábora jsou velmi zruční. Stálých táborů, v nichž se právě život skautský nejkrásněji rozvine, kde nejvíce hoch získává pro výchovu své povahy, neznají. Na místo našich dlouhých bambusových holí nosí Pfadfindři jen krátké, obyčejné hole. Stany podpírají kovovými nebo dřevěnými tyčemi, podobnými stativům od fotografického aparátu. Dobře ovládají signalizování a mají k tomu též četné pomůcky (vojenské telefonické přístroje a heliografy). K večeři nám připravili smaženou „německou“ zeleninu, jejíž vůně rozšířila se po celé mýtině. Po večeři vyšli jsme si pěšky na vrchol Ještědu. Procházka vysokým lesem za noci byla překrásná. Na vrcholu planou po celou noc světla, již z veliké dálky viditelná. Na vrcholu čekala nás nádherná vyhlídka na širý kraj, slabě ozářený vycházejícím měsícem. Za dlouhými hřbety lesnatých kopců v dálce zářila světla Liberce a Jablonce jako velké světlušky a maně oko zahledělo se v temnou dál, kde bije hlavní tepna českého života – matička Praha. – Zvolna vraceli jsme se na mýtinu. Tiše stály tam bílé stany v matném světle měsíce.“²¹⁸

²¹⁸ Časopis Junák roč. II. /1916, č. 6, s. 85

Počátky skautského hnutí v polském a českém prostředí

Kořeny polského skautingu sahají až k povstání v letech 1830 – 1831, kdy působily tajné organizace „Filaret“ a „Filomat“.²¹⁹ Výchově mládeže se též věnovaly polské sokolské organizace, z nichž první vznikla r. 1867 ve Lvově. Sokol organizoval dorost i školní mládež, v jeho rámci vznikaly sportovní skupiny a později i první skautské družiny. Od roku 1886 existoval tajný studentský spolek „Zwiazek mlodzieży polskiej“, který zpočátku propagoval ideje liberalismu a socialismu, aby pak přešel na nacionální myšlenky národní demokracie. Jeho středisko bylo ve Varšavě a pobočky měl v Krakově, Lvově, Petrohradě, Kyjevě, Curychu, Paříži a Berlíně. Sdružoval hlavně akademickou mládež a soustředil se na posilování svého vlivu, kolportáž a osvětu veřejnosti. Další organizací bylo z Ligy Polska vzešlé „Stronictwo Narodowo-Demokratyczne“, při kterém působila skupina „Zet“, sdružující široké názorové spektrum od radikálních socialistů po konzervativní nacionalisty. Organizace byla založena na utajení a přísné kázni. U „Zetu“ byla organizována „Czerwona Roża“ a „Przyszos´c“ tzv. „Pet“ sdružující učňovskou mládež a „Zwiazek im. J. Kilińskiego“ sdružující mládež řemeslnickou a dělnickou. Tyto organizace se hlavně účastnily přípravy stávek za jazyková práva na školách v ruském záboru. Roku 1907 se spojily v „Organizacju Młodzieży Narodowej“ (OMN), která se stala důležitým zdrojem skautské ideologie nezávislosti.

Od roku 1909 se počala organizovat mládež polských středních škol nejprve ve Lvově, později i v jiných městech Malopolska. Oddíly se pojmenovávaly po polských hrdinech, věnovaly se vojenským cvičením v terénu, nauce o zbraních, čtení map, gymnastice, hrám i zábavě. Podnikaly dlouhé pochody, cvičily se v hlídkování a pozorování, poznávaly zásady politické ekonomie, obchodu, průmyslu a studovaly historii Polska. Mládež vyšších škol a mládež dělnická byla organizována ve veřejných „Střeleckých družinách (Drużynach Strzeleckich)“. Družiny působily i na venkově, kde sdružovaly zemědělskou mládež. Všechny tyto organizace byly řízeny přes „Komande Naczlna Armii Polskiej“ pod předsednictvím Henryka Bagińskiego. Za další předchůdce polského skautingu se považují též studentská abstinentní hnutí jako „Eleuteria“, „Trzeźwosć“, „Zwiazek Nadziei“ či „Eleusis“. Tyto spolky vycházely z přesvědčení, že oslabení národa způsobilo zábor území a rozbití polského společenství. Mládež se měla stranit alkoholických nápojů, tabákových výrobků, hazardních

²¹⁹ Krzysztof Blusz, *Ewolucja modelu wychowania skautingu w harcerstwie 1909-1945*. Harcerska oficyna wydawnicza, Krakow 1988, 176 s.

her a volných mravů. Syntézou myšlenkových prvků těchto organizací po převzetí idejí britského skautingu vzniká skauting polský se svým vlastním národním charakterem. V letech 1910 až 1911 začínají působit skautské družiny, do kterých přestupují členové výše zmiňovaných organizací. Např. řada členů abstinenčního hnutí působila v prvních letech jako skautští instruktoři. Skautské družiny se spojily do „Naczelnej Komendy Skautowej“.

Současně s polským vzniká i český národní skauting založený profesorem tělocviku na žižkovské reálce A. B. Svojsíkem.²²⁰ Počátky českého skautingu jsou spojeny se „Svazem spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže“, na který se A. B. Svojsík obrátil v roce 1911 poté, co neuspěl se zařazením skautské výchovy do úplně činnosti Sokola. Rozhodnutí zřejmě vzešlo z jeho osobních kontaktů s Josefem Klenkou²²¹, který byl zemským školním inspektorem tělesné výchovy a zároveň čelným představitelem spolku.

Spolek pod názvem „Svaz českých spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže“ vznikl z iniciativy spolku „Spolek ku pěstování her české mládeže“²²² roku 1909²²³. Ustavující valná hromada spolku se konala 17. října 1909 na Staroměstské radnici. Účelem spolku bylo pečovat o soustavnou organizaci českých (později československých) spolků pro tělesnou výchovu mládeže a působit ke všeobecnému rozvoji tělesné výchovy mládeže.

²²⁰ Antonín (Benjamín) Svojsík, nar. 5. září 1876 ve Dvoře Králové nad Labem, zemř. 17. září 1938 v Praze, český pedagog a publicista; organizátor českého skautingu. Povoláním učitel. Od mládí činný v sokolském hnutí; studoval též zpěv, 1908-1920 byl jednatelem hud. odboru Umělecké besedy a 1907 se podílel na osamostatnění Hudební matice. 1914 založil spolek Junák – český skaut, který v roce 1919 přeměnil na Svaz junáků – skautů Republiky Československé; řídil se vzory brit. a kanadského skautského hnutí. Do skautského výchovného systému vložil české prvky – změna názvu, zavedení odznaku, záměna povinné náboženské výchovy za nepovinnou, společná organizace hochů a dívek; vytvořil tím masovou mládežnickou organizaci. 1912-1936 vydal řadu děl, mj.: Český skaut, Základy junáctví, Táboření v přírodě, Základové skautingu.

Československý biografický slovník, Encyklopedický ústav ČSAV, Academia, Praha 1992, s. 677

²²¹ Josef Klenka, * 1. 4. 1853 Vilímov (okr. Havlíčkův Brod), + 19. 7. 1932 Praha, český sokolský činovník, pedagog a publicista. Spoluzakladatel a náčelník Sokola malostranského, 1891-1892 náčelník Čs. obce sokolské. Propagátor sportovních her, r. 1892 založil Spolek pro pěstování her české mládeže, 1910-1924 pořádal v Čechách první kursy pro hry; průkopník míčové hry cílová a české házené. R. 1897 spoluzakladatel a redaktor Věstníku sokolského, r. 1920 založil a do r. 1923 redigoval Časopis pro tělesnou výchovu školní mládeže. Autor řady tělovýchovných příruček, zejména pro národní školy.

Hlavní dílo: Methodika tělocviku sokolského (1898).

²²² Spolek ku pěstování her české mládeže, Praha, 1892 – 1949 (zanikl splnutím s TJ Sokol Praha VII.)
Archiv hl. m. Prahy (AMP), MHMP II. Spolkový katastr, sign. XIV/33

²²³ Spolek byl nezakázán výnosem C. k. místodržitelství č. 166169 ze dne 22. července 1909

Takto široce pojaté působení spolku využil A. B. Svojsík k prvotnímu právnímu zaštitění skautských oddílů a propagaci skautského způsobu výchovy mládeže. Zřejmě v rámci původní domluvy byl zvolen i jednatelem, čehož využíval k široce pojaté propagandistické kampani. Po vzniku samostatného československého státu a založení Svazu junáků-skautů a skautek RČS opustil jednatelské místo, ale zůstal nadále jako člen výboru. Spolek pak pod názvem „Svaz československých spolků a přátel pro hry, zřizování hřišť a výchovu mládeže na volném vzduchu“ existoval až do roku 1946, kdy se na schůzi konané dne 18. dubna 1946 dobrovolně rozešel.

Ve výroční zprávě z roku 1911-1912 se o počátcích skautingu uvádí:

„Maje na zřeteli svou povinnost podporovati u nás zejména nová hnutí ve výchově, pro něž není ještě spolků a středisek odborných, usnesl se výbor zaštititi snahy spolkového jednatele /A. B. Svojsíka/ o české zpracování a postupné zavádění českého skautingu a zřizování družin junáckých. Ušlechtilé hnutí skautské, jež jest dosud nejúspěšnějším uskutečněním ideálů velikých reformátorů výchovy, jako Rabelaise, Komenského, Rousseaua a jiných, rozšířilo se za krátkou dobu svého trvání úžasnou měrou u všech kulturních národů celého světa, má dnes v mládeži statisíce nejhornivějších stoupenců a může se vykázati nejkrásnějšími výsledky. Také u nás vzbudilo vystoupení podepsaného jednatele živý zájem v mládeži, v kruzích odborných i v širší veřejnosti a hned při prvních zmínkách o zřizování družin junáckých přihlásilo se přes tři sta hochů a dospělých, kteří projeví ochotu státi se jejich vůdci. ... „²²⁴

Ve zprávě se dále uvádí, že řada českých institucí a spolků pomáhala při zakládání a propagaci prvních skautských oddílů. Mezi nimi byly např. Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež, jejíž Sdružení pro výzkum dítěte pořádalo také první přednášky A. B. Svojsíka o skautingu, dále Sokolstvo, Klub českých turistů, Spolek pro feriální osady, četné učitelské spolky a sbory i politické strany, četné listy odborné i denní. Z osobností, které skauting v jeho počátcích podporovali, uvádí zpráva jmenovitě zejména zemské inspektory Bílého, Nečáaska a Klenku, universitní profesory Čádu, Drtinu, Dr. Foustka, Masaryka, Thomayera a Weignera, dále pak Dr. Gutha, spisovatele Holečka, Dr. K. Kramáře, zemského zdravotního inspektora Dr. Kulhavého a další, z nichž většina také činně přispěla při literárním zpracování českého skautingu a ocenění tohoto druhu výchovy.²²⁵

²²⁴ AMP, Magistrát hl. m. Prahy I., Pres. 14/100 (1914-1937), Výroční zpráva Svazu spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže z r. 1911/12

²²⁵ Tamtéž

A. B. Svojsík uspořádal během roku 1911 a 1912 o skautingu, jak jej poznal v cizině i ze svých vlastních zkušeností s mládeží, několik přednášek, napsal řadu časopiseckých článků a vydal odbornou literaturu. Dílo „Základy junáctví“ obsahovalo podrobný návod pro výchovu hochů od 10 do 18 let na základě tohoto systému a bylo úvodem do všech odvětví skautingu. Podrobné zpracování jednotlivých oborů skautského programu bylo přenecháno ovšem odborníkům.

Zpráva dále popisuje, že při novosti věci byl přirozeně kladen značný důraz na výsledky pokusů u nás. A. B. Svojsík, jenž probral celý skautský program již v dřívějších letech, začal s menšími skupinami hochů, se studenty středoškolskými, se žáky obchodních a pokračovacích škol a uspořádal též pětinedělní skautskou lesní kolonii studentskou o prázdninách. Zemská komise pro ochranu dětí prý usnadnila tyto pokusy ochotným věnováním tří set K, jichž použito bylo ke koupi vozíků, odborné skautské knihovny a kuchyňské výzbroje pro prázdninovou kolonii.

Přes všechny obavy a předsudky vůči tehdejší mládeži a přes nepřízeň počasí předčily prý výsledky dle souhlasného úsudku rodičů, lékařů i vedoucích všechno očekávání. Skauting se údajně ukázal jako neobyčejně vlivný činitel v tělesné i duševní výchově mládeže. Ve zprávě se dále říká:

„ ... Na prázdninovou kolonii vyrazili jsme 13. července a to dle přání hochů pěšky. Vozík, na němž dopraveny hlavní potřeby do tábora, vážil s nákladem skoro tři metrické centy, což byl pro třináct hochů nastoupivších centy jistě úkol nemalý. K jmenovaným třinácti žákům škol středních z Prahy i venk. měst připojili se ve stálém táboře ještě dva účastníci. Cestou provádělo se putovní táboření a to prvního dne v lesích černokosteleckých, druhého dne v lesíku na Vysoké u Kutné Hory, po třetí v Lomech u Golčova Jeníkova, čtvrtého dne již v lesích Vorlovských mezi Humpolcem a Německým Brodem. Všude dostalo se výpravě naší všestranné ochoty, ať lesy patřily obcím, jednotlivci, šlechtici českému či německému, ovšem když dovolení jsme si předem vyžádali a za bezpečnost majetku se zaručili. Emancipace od hostinců provedena cestou i v stálém táboře do všech důsledků a hoši bydlili stále pod širým nebem nebo pod stany, připravovali si sami pokrmy atd.

Program kolonie obsahoval aspoň v pokusech všechna odvětví skautování. Práce řemeslné, jež zdály se býti u nás kamenem úrazu, neboť naše mládež nemá v tom ohledu průpravy školní, dařily se po překonání prvních potíží ku podivu zdárně. Za krátkou poměrně dobu vybudována důkladná polní kuchyně s políčkami na nádobí, stůl, lavičky, sklep, kolna

na dříví, most, lodka, hrazda ke cvičení, nakopána studánka, zregulován potok, jenž v době letošních přivalů hrozil zaplaviti tábořiště a j.

Dříví k pálení získali hoši zdarma porážením suchých stromů, za to však odvděčili se tím, že mýtili („probírali“) houštiny, vyřezávají slabší stromky; tím zase získávali dosti dřeva na jmenované stavby. Jest to výkonnost v tom ohledu zajisté neobyčejná, neboť jen malá část hochů mohla se těmto pracím věnovati. Mnoho času zabralo zaopatřování potravin, jež dělo se většinou ze vzdálenosti až půl druhé hodiny, čímž byli dva neb tři zaměstnání, jiné tři absorbovalo upravování pokrmů atd. Nutno také připomenouti, že pracemi řemeslnými nelze zaměstnati hochy po dlouhou dobu, aby zůstaly jim radostí a ne nepříjemnou povinností.

První prací každodenní byla tělesná cvičení, hlavně prostná, načež následovalo omývání a koupání v nádržce, kterou získali přehrazením potoka. Na to konána byla šermířská cvičení pro starší hochy neb střelení do terče. K četným přirozeným cvičením tělesným bylo stále hojně příležitosti a věnována jim značná péče. Ani nářadových cvičení nebylo zapomínáno, ovšem že nářadí tělocvičné nahrazeno přirozeným. Krásné okolí lesů tvoří jim nejen ideální rámec estetický, ale poskytuje i nejprůzračnější podmínky zdravotní.

Hoši v této kolonii i na vycházkách skautských naučili se bezpečně používat map, orientovati se dle slunce, hvězd, měsíce a dle kompasu, učili se znáti hlavní souhvězdí, signalizování, pozorovali přírodu, zvěř i stopy její, učili se blížiti se za večera ke zvířatům, umění krýti se, byli upozorňováni na zvláštnosti přírody i lidí, seznamováni s hlavními zásadami abstinence, poučováni o první pomoci, hráli četné zajímavé hry junácké i sportovní, vedeni byli ke konání dobrých skutků, k ušlechtilému a čestnému chování, energickému jednání zavedením i většiny forem, v jakých vyvrcholila organizace skautská zejména v Anglii, Americe a ve Švédsku. Vliv organizace a přesných, duchu mládeže odpovídajících forem ukázal se i zde pro mládež toho věku (10-18) vlivnějším činitelem, než škola i rodina“²²⁶

Podobné zkušenosti získal A. B. Svojsík také při výletech, které podnikal každou neděli i po prázdninách. Zrovna tak byla vyjádřena naděje, že se brzy ujme táboření i mezi dospělými.

V následujícím školním roce byl již zorganizován zvláštní kurs pro skautské vůdce, kterého se zúčastnilo 80 frekventantů. V březnu r. 1913 Svaz spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže obeslal mezinárodní kongres pro tělesnou výchovu, konaný při lékařské fakultě v Paříži. Komisi složenou ze zástupců svazu a magistrátu města Prahy vedl inspektor Klenka. Na výstavě bylo vytvořeno české oddělení, kde byly prezentovány velké obrazy

²²⁶ Tamtéž

sletových prostrných cvičení, hry Spolku pro pěstování her české mládeže a tělesná cvičení skautů v přírodě. Česká sekce byla vyznamenána výstavní velkou cenou.²²⁷

Celý rok 1912/13 probíhala činnost pokusných skautských družin, které se účastnilo kolem 400 hochů. Ta vyvrcholila letními stálými tábory, které byly svěřeny na zkoušku absolventům vůdcovského kursu. V r. 1913 tak proběhlo 13 táborů s počtem účastníků od 8 do 32. Kromě toho byly zorganizovány putovní tábory na Šumavě a na Moravě, dva skauti se vypravili do Haliče a tři skauti reprezentovali český skauting na sjezdu skautů a výstavě v Birminghamu, kde uspořádali malou českou kolekci obrázků. O vodní skauting se pokoušeli mladí členové Yacht klubu. Družině českých skautek byl postoupen les a vila, nabídnutá firmou „Novák“.

Ve výroční zprávě byla skautská činnost hodnocena následujícími slovy:

„ ... Výpravám dostalo se nadbytek krásných a vhodných míst k táboření a hoši těšili se všeobecným sympatiím majitelů pozemků a místního občanstva, čímž najisto vyvrácena námitka proti skautování často vyslovovaná, že u nás nikdo hochů do lesů nepustí. Denní výlohy v stálých táborech, kde byli hoši už vycvičeni, klesly až na jednu korunu za jednotlivce, tedy obnos ne větší, než bývá výloha na jednotlivce v rodině; ukazuje to jasně, že skautování není výsadou bohatých. Mládež školní i jiná našla si ke skautování dosti času, aniž zanedbávala své povinnosti. Tělesným cvičením věnováno v kursu vůdcovském, na vycházkách i v táborech mnoho péče.“²²⁸

Pro veřejnost byl v září a říjnu 1913 ve Stromovce uspořádán vzorový tábor s 8 stany, kuchyní, truhlářskou dílnou a velkým stanem, kde byly vystaveny výrobky skautů a fotografie ze všech táborů.

Po stabilizaci skautské organizace pak založil Svojsík v roce 1914 samostatný spolek „Junák - český skaut“.²²⁹ Vypuknutí 1. světové války činnost značně zkomplikovalo. Některé oddíly přišly o své vůdce, a tak pro ně výbor připravoval alespoň přednášky, divadelní, hudební a recitační večery. Junáci se zapojili do „Pomocných prací“ a pomáhali při žních, v hospodářstvích a domácnostech. Spolupracovali s organizacemi jako Červený kříž nebo České srdce. A. B. Svojsík držel svoji organizaci stranou aktivit přímo spojených s armádou a soustředil se na činnost v humanitární oblasti. Tím dosáhl toho, že činnost spolku nebyla

²²⁷ AMP, Magistrát hl. m. Prahy I., Pres. 14/100 (1914-1937), Výroční zpráva Svazu spolků a přátel pro tělesnou výchovu mládeže z r. 1912/13

²²⁸ Tamtéž

²²⁹ Spolek byl nezakázán výnosem c. k. Místodržitelství království českého ze dne 30. 5. 1914 č. 8/001851.

Spolek sídlil na adrese Praha I., Rytířská ulice „Na Staré rychtě“

zastavena, tak jako se to stalo mnoha jiným českým organizacím, a na druhé straně se ani nezkompromitoval přílišnou spoluprací s mocenskými orgány. I to mu však bylo po válce vyčítáno.²³⁰

A. B. Svojsík byl rakouskou vládou vybídnut k sepsání učebnice pro skautské organizace a roku 1916 vydal ve Vídni knihu „Polní hry“, která kromě junáckých her obsahovala i řadu her vojenských.

V této době se také začíná rozvíjet dívčí skauting. Jejich první tábor byl v r. 1914 na břehu Vltavy u Živohoště. Po táboře byl oficiálně založen 1. oddíl vedený V. Štěpánovou. Další tábory ve válečných letech se konaly opět u Živohoště a měly vzestupnou úroveň. Počátky dívčího skautingu jsou spjaty též se jménem spisovatelky Popelky Biliánové.²³¹ V prosinci 1914 byl vytvořen dívčí odbor ve spolku Junák – český skaut. Konzervativní představy P. Biliánové se však neshodovaly s pokrokovějšími názory mladších dívek, a proto se s odborem rozešla. Neschvalovala například táboření dívek pod stany a další skautské aktivity.

A. B. Svojsík nebyl jediný propagátor skautského v českém prostředí. Dalšími velkými postavami byly František Hofmaister,²³² Jan Hořejší²³³ a konečně Miloš Seifert²³⁴.

²³⁰ AMP, Spolkový katastr, sign. XIV/354

Spolek dne 31. 7. 1923 oznámil Policejnímu ředitelství, spolkovému oddělení, že zanikl a přetvořil se na místní sdružení Svazu junáků-skautů RČS pro Velkou Prahu v Praze. Tento rozchod byl ohlášen v Úředním listě republiky Československé č. 166 ze dne 25. 7. 1923.

²³¹ Popelka Biliánová, nar. 27. 1. 1862 ve Dvoře Králové, zemř. 7. 3. 1941 v Praze, rozená Marie Popelková, byla česká vlastenecká spisovatelka, dramatička a publicistka, autorka řady sentimentálních próz, osvětová pracovníce v ženském hnutí.

²³² František Hofmeister, nar. 1875, zemřel 8. 7. 1950

²³³ Jan Hořejší, nar. 25. 7. 1885, zemř. 1957. Studia matematiky, fyziky, zeměpisu a filozofie na Univerzitě Karlově v Praze, učitel na středních školách v Praze, Rokycanech a od r. 1913 v Příbrami. Prošel kursem pro profesory tělesné výchovy a stal se pracovníkem Sokola, spolu s A. B. Svojsíkem propagátor a organizátor skautského hnutí, na podzim roku 1913 zakládá spolu s Bořivojem Müllerem organizaci zvanou „Psohlavci“.

²³⁴ Miloš Seifert - *Woowotanna*, nar. 8. 1. 1887 v Sušici, zemř. 3. 12. 1941 v Bechyni. Učitel, přírodovědec, překladatel a zakladatel československého woodcrafterského hnutí. V září 1919 Seifert odešel učit na reálné gymnázium do Dolného Kubína. Během svého pobytu na Slovensku začal Seifert pracovat na monumentální příručce, vycházející ze Setonovy "The Book of Woodcraft", která by mohla nahradit při práci Svojsíkovy "Základy junáctví" a dala tak woodcrafterům vlastní program. Seifert už tou dobou věděl, jak v USA odstranili z vedení *Boy Scouts of America* Setona a viděl, jak Baden-Powell pozvolna strhává ve skautském hnutí veškerou pozornost výhradně na svou osobu. Proto chtěl zabránit asimilaci Psohlavců se Svazem skautů stůj co stůj. Na jaře 1931 se Miloš Seifert vzdal náčelnictví Ligy lesní moudrosti a od té doby již více nic na téma woodcraftu

Jimi založený druh skautingu však později vyústil převážně do druhého hlavního skautského proudu u nás, do woodcraftu.²³⁵ První z nich již někdy v období 1911/12 provozoval tzv. Americkou kolonii v Rožmitále pod Třemšínem. Zde využíval skautské prvky výchovy v přírodě v kombinaci se sociálním zabezpečením prázdninových kolonií. Z toho důvodu mu někteří upírali právo na prvenství v zavádění skautingu v Čechách. Kolonisté nosili části skautského kroje, aktivně se podíleli na značení turistických cest, či pomáhali při žních a senosečích. A. B. Svojsík, který kolonii navštívil, ocenil skautské prvky, ale vadili mu profesionální placení zaměstnanci. Příklad rožmitálské kolonie se stal přímým podnětem pro Františka Barviře k založení vlastního skautského oddílu v Třebechovicích pod Orebem.

Jan Hořejší roku 1913 založil spolu s Bořivojem Müllerem organizaci zvanou Psohlavci, ve které kombinoval oba hlavní skautské směry Baden-Powellův a Setonův. Oddíl nazval „Psohlavci“ s odkazem na někdejší ochránce bavorské hranice Chody. Tím se zdůrazňoval národní charakter hnutí. Oddíly Psohlavců vznikaly jak v Praze, tak na Plzeňsku a Podbrdsku. V roce 1914 se spojily s oddíly M. Seiferta „Děti Živěny“ v „Obec Psohlavců“. Ta pracovala pod záštitou „Záchraný“ (Ústřední sdružení ženské pro mládež v Praze). V čele organizace stál jako náčelník J. Hořejší a Norbert Pokorný jako starosta. Psohlavci vydávali i svůj časopis „Psohlavec“.

Miloš Seifert je jedna z nejvýznamnějších postav českého woodcraftu. Již r. 1911 se jako profesor přírodovědy na berounském gymnáziu pokoušel zorganizovat "Kroužek přátel přírody". To se již přelévala vlna zájmu o anglické skautské hnutí v pedagogických kruzích z Německa i k nám. Ta vedla ke spontánnímu zakládání skautských družin na školách a Seifert tak dostal příležitost stát u zrodu takové družiny i na berounském gymnáziu, kde učil. Tábořil se svými studenty již v roce 1912 u říčky Vydry na Šumavě. Zpočátku byly jeho představy o skautingu shodné se Svojsíkovými, ale později se stále více přikláněl k Setonovi a jeho lesnímu mysticismu. Tento malíř, spisovatel, lovec a přírodovědec pacifisticky zaměřenému

nepsal. Čekal na svou satisfakci (které se mu ale nakonec nedostalo) do r. 1936, kdy o Vánocích navštívil ČSR sám zakladatel woodcraftu Ernest Thompson Seton. Miloš Seifert zemřel sám a všemi opuštěn, během 2. světové války 3. prosince 1941 v Bechyni na mozkový nádor ve věku 54 let.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Milo%C5%A1_Seifert#cite_note-3

²³⁵ Viz Libor Pecha, Woodcraft. Lesní moudrost a lesní bratrstvo. Votobia, Olomouc 1999. 342 s.

Jaroslav Kňap, Vznik českého skautingu a jeho vývoj do roku 1938. Diplomová práce, Fakulta tělesné výchovy a sportu University Karlovy v Praze, Praha 1993, s. 19-22

Jiří Kössl, Jan Štumbauer, Marek Waic, Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, Karolinum, Praha 2004, s. 96-98.

Seifertovi imponoval víc, než voják Robert Baden-Powell, a tak neváhal a navázal s ním písemný kontakt. Obratem obdržel od Setona v první polovině roku 1913 poslední vydání "The Birch Bark Roll" a od léta podle ní začal vést berounský kmen. V létě téhož roku tábořil u Lobkovic. Zde bylo postaveno první týpí a založen první kmen lesní moudrosti „Děti Živěny“. Hnutí bylo inspirováno především „Svitkem březové kůry“ E. T. Setona. R. 1915 založily spřátelené junácké skupiny "Obec Psohlavců", ale názorové rozdíly se stále více prohlubovaly. Po převratu roku 1918 se k Obci Psohlavců začali hlásit další členové z jiných měst. Seifert i Hořejší byli tak, jako řada dalších učitelů, vysláni na Slovensko, aby alespoň částečně zmírnili akutní nedostatek učitelů. Seifertův vliv tak byl značně omezen.

Oba hlavní směry skautingu zpočátku udržovaly přátelské vztahy a navštěvovaly se ve svých táborech. Po roce 1919 se však M. Seifert odklonil od Baden-Powellova skautingu a stal se propagátorem myšlenek E. T. Setona. Jeho nejdůležitějším dílem byla kniha „Přírodou a životem k čistému lidství“.

II. „Výchova v přírodě“ a mládežnické organizace v Československé republice v meziválečném období

„Výchova v přírodě“ v meziválečném období

Vznikem samostatné československé republiky se situace zcela mění. Je to doba neobyčejně prudkého rozvoje skautingu ve všech jeho formách, od těch militantních (Baden-Powelovi skauti), přes woodcraft, až po ryze účelové skautské organizace politických stran (Skauti DTJ, Spartakovi skauti, Skauti práce). Vzniká řada organizací, z nichž některé mají jen krátké trvání, a závratným tempem roste počet oddílů. Avšak největším dokladem toho, že nový vztah k přírodě, tj. pobyt v ní za pomoci jednoduchých prostředků, bez maxima civilizačních výhod, za účelem vlastní výchovy a duševního obohacení, je to, že některé tyto principy se stávají oficiální součástí školního života. Stát, jako hlavní představitel moci a jako výraz společenské vůle, nejen že tyto aktivity nezakazuje (až na určité výjimky²³⁶), ale považuje je za součást školní výchovy. Slovo skautování se v této době objevuje téměř všude a v řadě souvislostí. Vypadá to, že se jím označuje jakákoliv aktivita v přírodě spojená s tábořením, včetně aktivit dospělých.

Zavedení výletů a vycházek do školní praxe bylo považováno za cenný výchovný prostředek, či přímo její doplněk. Bylo doporučováno vycházet do přírody v každé roční době tak, aby působila nejen po stránce naukové, ale i výchovné s tím, že *„příroda jako vychovatelka působí nejmocnějšími, nikdy v životě nezapomínanými dojmy“*. Zároveň šlo o to, aby se používaly všechny vhodné prostředky a metody, které by vedly k tomuto cíli.²³⁷ Z téhož důvodu bylo přihlíženo ke znalosti skautingu při zkouškách z tělocviku pro učitelství na středních školách.²³⁸ Nově zavedené vycházky v osnovách pro národní školy měly být organizovány účelně a měly být spojovány s úkoly, které by jim dodaly určitý ráz. Tyto úkoly byly v osnovách jmenovány jako a) orientace, b) pozorování, c) zpravodajství, d) cvičení tělesná, e) plavání, f) první pomoc a záchrana, g) poznávání krás domoviny a jejích památek.

²³⁶ Rozhodně byly více sledovány německé organizace zabývající se prací s mládeží než české. Některé jejich akce (zvláště v terénu) byly hlášeny četnictvu a později prošetřovány jako nedovolený vojenský výcvik.

²³⁷ Stanislav Stuna, *Vycházky – putování*. Příručka podle nových osnov pro tělesnou výchovu na národních školách Československé republiky. St. nakl. v Praze 1927, s. 5-6

²³⁸ Ministerstvo školství a osvěty 17. 2. 1922 č. 13933

Josef Švára, *Sbírka nařízení o tělesné výchově*. Nakl. Sekce pro tělesnou výchovu Ústředního spolku čsl. profesorů, Praha 1933, s. 14.

Náplně jednotlivých úkolů pak byly brány ze skautské praxe. Vycházky trvající 1-2 hodiny, či polodenní měly být hlášeny správci školy, výlety delší se měly hlásit několik dní předem příslušnému školnímu inspektorovi. Každá vycházka a výlet měly mít cíl a připravený program tak, aby obohacovaly děti nejen novými poznatky ale i dojmy. Po skončení výletu měla být napsána zpráva, ve které by byl vylíčen jeho průběh, vzdálenosti, navštívená památná místa, doba odjezdu a příjezdu a všechny zkušenosti a poznatky, které by bylo možno využít v dalších letech. Učitelé bývali upozorňováni na nutnost řádného dohledu nad chováním žáků, aby na veřejnosti nevznikly pochyby o výchovné činnosti a schopnostech pedagogů s tím, že případné excesy jsou oblíbeným námětem novinových článků. Na výletech bylo zakázáno konzumování alkoholických nápojů, rozdělávání ohňů, koupání a provozování nebezpečných sportů. Tělovýchovné vycházky se měly konat alespoň jednou za měsíc. Jak již bylo výše řečeno, měly být konány účelně a spojovány s úkoly, které by jim dodávaly určitého rázu. Žáci si na nich měli navykat vytrvalé chůzi, cvičit smysly, prohlubovat pozorovací a usuzovací schopnosti, překonávat obtíže území, stupňovat svoji výkonnost ve hrách, při zvedání, nošení a házení břemen, měli se pozvolna otužovat proti vlivům povětrnosti a mělo se zabránit tomu, aby se polodenním či celodenním výletem vysílili. Vycházky se měly zpočátku konat jen za příznivého počasí, později i za méně příznivého. Míra vytrvalého pochodu, stanovená pro jednotlivé školní roky, znamenala cestu k cíli i zpět. V zimě bylo možno vycházky nahradit dle možností sáňkováním, bruslením nebo lyžařením, v létě koupáním. Přespolní žáky bylo možno zprostit povinné účasti na školních vycházkách a sportovních cvičeních.²³⁹

Velké změny nastaly i v přístupu školních norem k mimoškolní činnosti žactva. Byla povolena jeho účast na cvičení a akcích tělovýchovných organizací. Zároveň však bylo řečeno, že „... *Jest mravním příkazem ve výchově mládeže, aby byla naprosto uchráněna projevů náboženské, národní a politické nesnášenlivosti, která odvrací lidskosti, jež jest cílem výchovy. Jest proto nepřipustno sdružovati žactvo za účely politickými neb jinými, jež by mohly vylučující určité skupiny žactva neb jiným způsobem vnést náboženskou, národní neb politickou nesnášenlivost mezi žactvo. Kdyby tato mravní zásada byla porušována nebo kdyby činovníci tělovýchovných spolků, překračující dovolené meze, zneužívali tělovýchovných cvičení k jakémukoliv působení stranickému, jest na úřadech školních, aby vyšetřice okolnosti,*

²³⁹ Josef Tříška, Administrativa na školách obecných a měšťanských. St. nakl. v Praze 1935, s. 90-92

zakázaly mládeži účast na tělovýchovných cvičeních příslušného spolku vůbec.²⁴⁰ Z téhož důvodu byla zakázána i účast žactva v politických průvodech.

Jelikož v této době byla přísně rozlišována činnost tělovýchovných a sportovních organizací, povolovaly školní normy účast žáků na cvičení sportovních spolků zvlášť a za těchto podmínek:

„Žákům národních, středních, obchodních, průmyslových a odborných škol může býti dovoleno zúčastniti se cvičení i ve spolcích sportovních, ale pouze v těch, které nepěstují výhradně kopanou nebo těžkou atletiku, nejsou zcela nebo částečně profesionální, nevzbuzují podezření, že se v nich pěstuje národní, náboženská nebo sociální nesnášenlivost a kterým bylo výslovně uděleno příslušným školským úřadem k tomu povolení.

Povolení to je vázáno těmito podmínkami:

- 1. že nebudou provozována s žáky cvičení těžkoatletická, vytrvalecká a vůbec cvičení, která nejsou silám mládeže přiměřená, nebo která síly mládeže vyčerpávají;*
- 2. že na cvičišti příslušného spolku nebudou trpěny výjevy a sportovní výkony, které se nesrovnávají se slušností;*
- 3. že se spolek postará o to, aby lékařskou prohlídkou před účastí na cvičeních byla zjištěna zdravotní způsobilost každého jednotlivého žáka a dále, aby občasnou lékařskou prohlídkou bylo zjištěno, zda cvičení žákům neškodí;*
- 4. že spolek připustí k závodům nebo k veřejnému vystoupení spolkovému žáky pouze po předběžném svolení učitelského sboru příslušné školy, a to s podmínkou, že se podobné podniky nekonají v době školního vyučování, a že se nezávodí o peněžitou cenu;*
- 5. že spolek poskytne každému členu sboru učitelského příslušné školy volný přístup k cvičením žáků, a že mu poskytne možnost, kdykoliv se přesvědčiti o tom, jak se ve spolku plní výše uvedené podmínky.²⁴¹*

Zde je nutno podotknout, že skautské organizace byly počítány mezi organizace sportovní, a tudíž se jich tyto podmínky týkaly.

Pokud chceme pojmenovat hlavní organizace, které se věnovaly v této době mimoškolní činnosti mládeže, byly to:

- a) tělovýchovné jednoty
- b) skautské organizace

²⁴⁰ Účast mládeže na tělovýchovných cvičeních. MŠO 26. 5. 1922 č. 56909.

Josef Švára, c. d., s. 73-74

²⁴¹ Tamtéž

- c) České srdce – výchovné kroužky
- d) Spolek pro pěstování her – hřiště
- e) Legie mladých
- f) Prázdninové družiny
- g) Prázdninové kolonie²⁴²

Pokud bychom měli jmenovat německé organizace, byl to především tělocvičné spolky sdružené v organizaci Turnverband, Arbeiter- Turn- und Sportverband (ATUS), Wandervogel, oddíly Pfadfinder a Neupfadfinder a oddíly Staffelstein (organizované katolickou církví) a řada dalších.²⁴³

V důsledku těchto legislativních změn školy systematicky zařazovaly do svého programu vlastivědné vycházky a výlety do míst, vztahujících se k významným událostem v českých dějinách nebo představitelům české literatury a vědy, kteří pro český národ něco znamenali, či k historickým památkám. Z pražských památek to byla Loreta, Pražský hrad, Petřín, Karlův most, chrám sv. Markéty, letohrádek Hvězda, Národní muzeum, Národní technické muzeum, Maroldovo panorama bitvy u Lipan, bělohorské bojiště, hradiště v Šárce apod. Na výletech navštěvovaly školní výpravy hrob Fr. Palackého v Lobkovicích, rodiště Josefa Jungmana v Hudlicích, Zbraslav, horu Říp, soutok Vltavy a Labe u Mělníka, hrady Karlštejn, Křivoklát, Konopiště, Žebrák a Točnick. Za přírodními krásami putovaly nejvíce do Posázaví a ke Svatojánským proudům. Několikadenní výlety byly zaměřeny k poznání přírodních i historických krás naší země – kroniky se zmiňují o zdařilých výletech do Pošumaví a Českého ráje. Kromě výletů a vycházek se konaly exkurze do různých závodů a dílen, aby se děti seznámily s prací nejrůznějších řemeslníků, výrobců a továrních dělníků. První omezení těchto aktivit nastalo v třicátých letech v důsledku hospodářské krize. Jejich

²⁴² Rekreační přehled Prahy byl vypracován na žádost Alice Masarykové a proveden organizací YWCA. R. Smithová měla k ruce 8 Američanek a 35 místních spolupracovníků. Pracovní postupy byly konzultovány s poradním sborem, ve kterém byli zástupci odborníků z oblasti hygieny, národního hospodářství a sociální péče. Vedlejšími výsledky projektu byl adresář sociálních organizací a malá příruční knihovna. Je zajímavé, že celý průzkum se týkal výhradně českých organizací a institucí.

Rylance Smith, Rekreační přehled Prahy. Pražský přehled sociálních institucí. Díl IV., nakl. Ministerstva sociální péče RČS, Praha 1920, s. 12

²⁴³ Mimoškolní aktivity českých Němců nejsou bohužel natolik zdokumentovány, aby to dovolovalo obecnější úsudky. Dá se však říci, že jejich organizovanost byla omezena na hlavní organizace jako Turnverein, Wandervogel, Staffelstein a ostatní organizace působily pouze okrajově.

konec pak v době fašistické okupace, kdy byla většina organizací zabývajících se prací s mládeží zakázána a školní vycházky a výlety nebyly povoleny.

Spolu s novým pohledem na přírodu a na pobyt v ní dochází v rámci pedagogických reforem první poloviny 20. století k pokusům o propojení školy a přírody přímo ve výchovném procesu. Za jeden z prvních podobných pokusů lze považovat výše zmiňovanou Americkou kolonii pro mládež v Rožmitále. Byl to soukromý výchovný ústav, který používal skautské výchovné metody, ale vyučování probíhalo klasicky v místní obecné a měšťanské škole, kam žáci docházeli. Pedagogické pokusy E. Štorcha v českém prostředí a K. Metznera v německém však jdou mnohem dále a pokouší se obojí maximálně propojit, vycházejíc z dobové teorie přirozené výchovy.

Eduard Štorch,²⁴⁴ též známý spisovatel knížek pro mládež, ve kterých se snažil zábavnou formou přiblížit mládeži některé otázky historie, se zabýval reformní pedagogikou z mnoha ohledů. Díky svému působení v průmyslových hornických oblastech na severu Čech mu byla především blízká sociální problematika nižších vrstev. Toto poznání ho přivedlo k pedagogicko-reformní aktivitě. Již v době svého působení na severu Čech publikoval pedagogické studie v odborném tisku. Po první světové válce, jako ředitel Dětské ústřední útulny podával pražskému magistrátu řadu návrhů na zlepšení péče o sociálně nejslabší děti, většinou však bez valného úspěchu. Vedle sociálních otázek a bádání v oblasti archeologie, biologie a antropologie – tedy otázek vzniku a vývoje člověka v lidské společnosti, se též věnoval organizování pobytů v přírodě. Začínal jako vůdce skautského oddílu, ale záhy přešel k prosazování zdravého a harmonického života dle zásad tzv. eubiotiky tj. nauky, jak správně a dobře žít. Počátkem dvacátých let organizoval tábory v Orebiči v Jugoslávii. Zpočátku byly účastníky zájezdů celé rodiny s dětmi. Později organizoval stanové tábory pro Spolek pro feriální osady města Prahy. V zimě pořádal lyžařské kursy. První takový kurs proběhl v zimě roku 1922/23 pro 45 zájemců, v roce 1924 jich bylo už 179 a do čtvrtého běhu se přihlásilo 224 účastníků. Tyto výpravy ho vedli k uskutečnění myšlenky – učit v přírodě.²⁴⁵

E. Štorch hledal za tím účelem v Praze vhodné místo. Jelikož v letech 1922-1924 vedl skautský oddíl, jenž měl sídlo na Libeňském ostrově, požádal roku 1925 Zemskou správu

²⁴⁴ Eduard Štorch, nar. 10. 4. 1878 Ostroměř (okr. Jičín), zemř. 25. 6. 1956 Praha, pedagog, č. prozaik. Po maturitě (1897) učil v Podkrkonoší a na Mostecku, od r. 1903 v Praze. V letech 1919-1921 působil jako okresní školní inspektor v Bratislavě. Po návratu do Prahy se věnoval opět učitelskému povolání. Jeho prózy pro děti vycházely z odborného zájmu o prehistorii; v dějově přitažlivých příbězích zprostředkoval mladým čtenářům kulturně historické poznání.

²⁴⁵ Bohumil Kakáč, Kdo byl Eduard Štorch. Albatros, Praha 1986, s. 72-81

politickou o pronajmutí pobřežního pozemku na západní straně ostrova na dobu šesti let o rozloze 200 krát 10-30 m.²⁴⁶ Stát v této době vyvlastnil pozemky u Vltavy včetně tohoto ostrova. E. Štorch intervencí získal pro myšlenku zřízení Dětského okresu ministerského radu ing. Ed. Schwarzera, takže mu byla vyhrazena velká část ostrova. Dne 4. dubna 1925 dostal nájemní smlouvu za roční nájemné 256 Kč. Část pozemku po dohodě poskytoval Svazu skautů, Československému Červenému kříži, Domovině a Svěpomoci, aby celý komplex byl zachován pro tělesnou výchovu pražské mládeže.

Protože nezískal žádnou oficiální podporu, pustil se do úpravy vyhrazeného pozemku vlastními silami. Z toho důvodu prodal i své bohaté archeologické sbírky. Vybavení pozemku mělo být prosté. Hlavní budova měla obsahovat obývací světnici (kancelář), komoru, kůlnu na nářadí, půdu a velkou verandu, na kterou by se vešla v případě nepříznivého počasí celá třída. Z počátku mu pomáhali chlapi, které vedl, později najal tesařského dělníka, který pracoval každodenně. Stavební dřevo získávali na větších stavbách a bouračkách a dopravovali buď drahou na Maniny nebo plavili po vodě. Tak vznikla tzv. Dětská farma. Po skončení přípravných prací žádal E. Štorch správu školy, aby se zasadila u místní školní rady o povolení přeložit školní vyučování příležitostně do přírody za zachování následujících podmínek:

1. *Vyučován v přírodě bude vždy celý ročník, a to pokud možno podle schváleného rozvrhu hodin.*
2. *Zachován bude počet vyučovacích hodin.*
3. *Jedna a táž třída bude vyučována v přírodě nejvýše jeden den (půlden) v týdnu.*
4. *Kromě toho budiž povoleno, aby jednotlivé ročníky mohly vystřídati se ve stálém pobytu venku po týdnech, a to tak, že žáci jedné třídy byli by po jeden celý týden v přírodě, kde by za příznivé pohody i nocovali (i s učitelem), v tomto týdnu by byl zachován počet vyučovacích hodin a zbývající doba by byla věnována hrám, plování a jiným činností.²⁴⁷*

V červnu byla vyslána úřední komise, která schválila pozemek pro školu v přírodě. Městský školní výbor uložil podmínky, za kterých bylo vyučování povoleno:

1. Musí býti postaveno přístřeší pro žactvo za náhlé nepohody.
2. Musí býti postaráno o pitnou vodu.
3. Po ruce skříňka s léky pro první pomoc.
4. Řádné záchody.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 82-97

²⁴⁷ Tamtéž, s. 86

Po tomto schválení musil být vypracován rozvrh, který byl několikrát vrácen k přepracování. Poté, co i rodiče vyslovili svůj souhlas, povolil dne 27. března 1926 městský školní výbor E. Štorchovi vyučovat II. A měšťanské školy v Jindřišské ulici na Libeňském ostrově. 22. května tak bylo zahájeno vyučování na Dětské farmě – škole v přírodě.

Činnost Dětské farmy měla příznivé ohlasy, takže E. Štorch podal roku 1926 městskému fyzikátu návrh na zřízení Školy v přírodě jako samostatného ústavu pro výchovu a zotavení dětí v přírodě. Ve svém návrhu uvádí:

„... Škola v přírodě by obsahovala:

a) **zotavovnu** (ozdravovnu) dětí slabých a zdravotně ohrožených (tuberkulózou apod., rekonvalescentů aj.), kterým nesvědčí dlouhé sezení ve špatném vzduchu nynějších škol, a které by se mohly posílit pobytem v přírodě. Děti (hoši i dívky) vybírány by byly městským fyzikátem a školními lékaři a docházely by na celodenní pobyt. Byly by tu i stravovány. Po jisté době (když lékař zjistí, že nebezpečí minulo), vrátilo by se dítě do normální školy. Děti léčily by se především hojným pobytem na volném vzduchu a na výsluní přiměřenými hrami a zábavami, odpočinkem a spánkem na vzduchu, koupáním a vydatnou stravou.

b) **školu** v užším slova smyslu. Děti by byly vyučovány řádnými učiteli tak, aby se neopozdily za žactvem obyčejných škol. Jisté úlevy vynutil by si ohled na zdraví dětí, např. vyučovací hodiny byly by 40minutové, psaní, rýsování apod. by bylo omezeno, zato více času by bylo věnováno tělesné výchově. Škola v přírodě měla by kurs celoroční, kdy i v době zimní možno za slunečna zcela dobře býti venku, nebo ležeti na verandě. Za chladna i nepohody byly by děti ve vytopené místnosti ...²⁴⁸

Za tímto účelem nabízel fyzikátu svoji Dětskou farmu, která by byla dobudována pro zmíněný účel. Návrh nebyl přijat.

Mezitím se svými žáky pozemek stále zveleboval. Byly postaveny další chatky, koupaliště, zřízeno tábořiště, hřiště pro volejbal, zahradní a pobřežní hřiště, letní třída, založena zelinářská a ovocná zahrada, pole, žákovské záhonky, studna, houpačka a prostory pro menší děti. Své zkušenosti uveřejnil roku 1929 v publikaci Dětská farma – eubiotická reforma školy.²⁴⁹ Zde uvádí důvody, které ho vedly k jejímu založení, popisuje vznik a budování. V části věnované škole v přírodě popisuje podrobně život na farmě včetně denního rozvrhu. Pak metodicky probírá jednotlivé předměty, zvláštnosti jejich učení v přírodě a uvádí

²⁴⁸ Tamtéž s. 90

²⁴⁹ Eduard Štorch, Dětská farma. Eubiotická reforma školy. Pedagogické práce sv. III., Nakl. Dědictví Komenského, Praha a Brno 1929, 177 s.

své zkušenosti. Publikace obsahuje i řadu fotografií ze života farmy a plánků jejího uspořádání.

Farma byla velmi dobře hodnocena celou řadou institucí, jako byly Deylův ústav pro nevidomé, ústav Legie malých a další. O životě na farmě dokonce natočil filmový štáb Elektra-Journalu film „Z dílny lidskosti“. Na exkurzi přijížděli i zahraniční kulturní pracovníci, kterým se velmi líbila. V roce 1930 nabídl Štorch opět farmu Ústřednímu sociálnímu úřadu k převzetí, které by zabezpečilo její existenci. Pokus se nepovedl, farma byla roku 1934 zrušena a pozemek musel E. Štorch vyklidit.

E. Štorch nebyl jediným reformátorem, který se pokoušel přímo propojit život v přírodě se školním vzděláním. V německém prostředí se o totéž pokoušel pedagog Karl Metzner.²⁵⁰ Sport, hygiena, otužování, sexuální zdrženlivost spolu s péčí o tělo a tělesné zdraví byly prvky, kterým přikládal zásadní význam u vývoje mladého charakteru. Od počátku svého působení roku 1904 jako učitele německé litoměřické reálky byl aktivním zastáncem myšlenek německého mládežnického hnutí. Již roku 1905 založil se svými žáky veslařský klub Wiking, kde uplatňoval v praxi svoje zásady zdravého života. Po seznámení s hnutím Wandervogel se spolu s H. Moutschkou stal jeho zakladatelem v Čechách. Vydával časopis „Burschen heraus“, který již svým názvem „Chlapci ven“, vyjadřoval charakter tohoto hnutí, tj. opuštění domova a civilizačních vymožeností, k prostému životu v přírodě. V tomto časopise byly formulovány základní myšlenky německého mládežnického hnutí u nás a publikovali zde všichni významní vůdcové Wandervogelu. Pod vlivem tohoto časopisu vznikla řada oddílů Wandervogelu hlavně v západních Čechách. V průběhu první světové války se však šéfredaktorem časopisu stává J. Stauda a později (roku 1918) vedoucí župy Deutschböhmen O. Kletzl. Ve dvacátých letech Časopis vycházel jako „Sudetendeutscher Wandervogel“.

Po první světové válce K. Metzner hlásal, že tradiční rodina je v krizi a její výchovná a socializační role, základ národního společenství, mizí. Náhradu, která měla zabránit rozpadu společnosti, spatřoval ve výchovných domovech mládeže. V nich daleko od civilizace a města, v přírodním prostředí vychovávání v nezkaženém životním stylu se měli chovanci stát

²⁵⁰ Karl Metzner, nar. 22. 12. 1880 Jilemnice (Starkenbach), zemř. 23. 6. 1947 Erlangen (Bavorsko) pedagog. Studoval na Vysokém učení technickém v Praze a na Universitě ve Vídni, v letech 1904-1938 učitel, od r. 1907 profesor matematiky a deskriptivní geometrie na Vyšší reálce v Litoměřicích, vydavatel časopisu „Burschen heraus“, v letech 1919-1938 vedoucí litoměřického střediska mládeže, které působilo jako pokusná internátní škola na úrovni vyšší střední školy s pobočkou v Hamrech u Liberce, od r. 1919 předseda hnutí „Böhmerland-Bewegung“ a na podzim 1938 propuštěn ze služby ministerstvem školství v Berlíně.

základem zdravého národního společenství. Proto zakládá roku 1921 v Litoměřicích domov mládeže Jugendsiedlung, který měl zpočátku sloužit k ubytování mimolitoměřické mládeže.²⁵¹ Tím jí měla být umožněna návštěva místních středních škol. Základem domova se stalo několik dřevěných vojenských domů, ve kterých mohlo bydlet 30 hochů a dívek.

Domov měl být i místem nové výchovy. Jejím principem měl být jednoduchý život, kdy věci sloužící bezprostřednímu životu měly být výchovnými prostředky, kterými by bylo dosaženo pevného základu osobnosti, která si bude sama ráda rozšiřovat svůj životní obzor a poznávat svět. Podobně jako u ostatních sudetoněmeckých reformních učitelů hrál zde koncept přirozeného vývoje svoji zásadní roli. Metzner vyrostl na německé koncepci přirozené výchovy. Prvek přírody nacházel široké uplatnění v jeho pedagogickém myšlení a působil jako pojistka správného směru výchovného směřování. Blízkost k přírodě měla být pěstována v každodenní výchovné realitě. Příroda se stávala oproti technice nepochopitelným mystériem, jehož podstata přesahovala existenci jednotlivce. Současně práce na zahradě, v přírodě s sebou nesla význam etický. Pro realizaci svých myšlenek založil roku 1925 Vereinigung zur Schaffung und Erhaltung deutscher Jugendsiedlung in tschechoslowakischem Republik (Společnost pro zakládání a podporu německých mládežnických domovů v Československé republice).

V litoměřickém mládežnickém domově byl prosazován jednoduchý životní styl zbavený luxusu. Již strava byla levná, převážně vegetariánská, obsahující produkty z vlastní zahrady. To vedlo k její monotónnosti a malé pestrosti, takže děti jídlo potají vyhazovaly. Denní program byl pevný a neměnný. Jeho náplní byly i práce na zahradě a v dílnách. Vedle ní byl hlavní náplní dne sport.

Od školního roku 1928/29 otevřel K. Metzner též reformní školský ústav (Freie Schulgemeinde) bez práva veřejnosti. V roce 1931 škola získala od ministerstva povolení jako Spolkové reformní gymnasium s německou vyučovací řečí. Nikdy však nezískala právo veřejnosti, což znamenalo, že žáci při přechodu na jinou školu museli skládat přijímací či rozdílové zkoušky a nedostávali státní vysvědčení. Žáci se měli učit žít v pospolitosti. Základem vztahu učitele a žáka měl být princip vůdcovství, kdy žák sám měl uznávat přirozenou autoritu učitele. Žáci se podíleli na samosprávě a nesli spoluodpovědnost za stav výchovného a školního společenství. Proti principu soutěživosti byl postaven princip odpovědnosti za společně vykonanou práci. Výsledkem měla být výchova svobodného

²⁵¹ Tomáš Kasper, Německé reformně pedagogické hnutí (hnutí mládeže a školská reforma) v Československu v letech 1918-1933. Disertační práce, FF UK, Praha 2005, s. 245-264

člověka – základu „nové“ společnosti. Byl zdůrazňován požadavek respektování individuality dítěte. Vychovatel měl vycházet z osobitosti dítěte, podporovat jeho rozvoj a poskytovat mu co nejširší prostor. Cílem měla být celková výchova člověka, jeho harmonický rozvoj jak stránek tělesných, tak intelektuálních a převážně charakterových. Běžné třídy nahradily pracovní skupiny, které měly sdružovat žáky ne podle věku, ale intelektuální, emocionální a sociální úrovně. V centru pozornosti bylo především praktické pracovní zaměření. Pro takto zaměřenou školu požadoval Metzner i „nového“ učitele, vůdce, který měl být opakem autoritativního učitele staré školy. Při prosazování těchto svých zásad se občas dostával do konfliktů jak se žáky, tak jejich rodiči. Tak jako sudetoněmecké hnutí mládeže představovalo ojedinelý kulturně společenský jev, tak i tento reformně pedagogický pokus byl významnou součástí specifické reakce českých Němců na jejich situaci. Škola rozhodně nebyla stavěna na masarykovských demokratických ideálech, nýbrž byla vedena, stejně jako celé hnutí Wandervogel na silných nacionalistických principech.

Přestože se Metzner na podzim roku 1938 domníval, že po podpisu mnichovské dohody nastanou pro jeho školu zlaté časy, ukázalo se, že se velmi mýlil. Alternativní výchovný názor neměl v německé říši místo. Říšské nařízení z 1. 3. 1939 o rušení a rozpouštění soukromých škol se vztahovalo i na jeho litoměřický ústav. Přestože byl zpočátku ujišťován, že nařízení se týká jen církevních škol, byla škola uzavřena 20. května 1939. Nepomohlo odvolání říšskému ministru školství a výchovy do Berlína a žádost o přijetí u Konráda Henleina. Její majetek byl převeden na hlavní město župy Sudety Liberec. Jediné co Metznerovi zbylo, byly dluhy a špatný zdravotní stav.

Přestože Metzner nechával svůj ústav otevřený i pro žáky jiné národnosti než německé a zdůrazňoval potřebu tolerance ve výchovné činnosti, nedokázal se ve svých společensko-politických názorech oprostít od celkového kontextu školského a národnostního boje v ČSR.²⁵²

²⁵² Tomáš Kasper, Německé venkovské výchovné ústavy – analýza reformně pedagogického konceptu a příklad Svobodné školní obce v Litoměřicích v meziválečné ČSR. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, Praha 2008, s. 218-219

Německé „hnutí mládeže“ v meziválečném období

Po 1. světové válce se „hnutí mládeže“ v Německu, Rakousku a v Československu rozvíjela relativně samostatně. Každé se nalézalo v odlišné společenské a politické situaci, na kterou reagovalo svým způsobem. Jiné rysy jim byly zase společné jako např. válečné zážitky, frustrace z výsledků války a v neposlední řadě i střet generací. Zvláště v Německu bylo hnutí pro vnějšího pozorovatele značně nečitelné. A. B. Svojsík, který byl pověřen vypracovat o něm zprávu, ho charakterizuje takto:

„... Wandervogel má asi jeden až dva miliony členů, hlavně mladých, které tvoří sami mezi sebou pro prázdninové období malé družiny a putují po vlasti. Některé tvoří společnosti nemravné nebo komunistické, jiné jsou zase bezúhonné a prospěšné. Mezi těmito je několik málo „obcí“, které si název toliko vypůjčily. Liší se značně; někteří podobají se velice skautům, jiní zase piknikovým výletníkům.“²⁵³

Hnutí se sestávalo ze značného množství relativně velmi samostatných skupin, z nichž každá měla svůj názor. Řada těch, kteří se hlásili k tradicím „hnutí mládeže“, ale měli odlišný pohled na politické, morální či jiné záležitosti, prostě založila vlastní skupinu. Tak například existovaly organizace, které přísně oddělovaly chlapecké a dívčí oddíly jako např. Jugendschaft v Alt-Wandervogel, Wandervogel-Jugendbund, Slesische Wandervogel Jugendbund či Nerother Wandervogel. Jiní naopak přijímali jak chlapce, tak dívky. Byly to některé organizace Alt-Wandervogelů, Deutsch Wandervogel a další. Vedle nich existovala i řada skautských organizací (Pfadfinder).

Hnutí si však svým chováním za války vysloužilo společenský respekt. Jako důkaz uznání mu byl roku 1920 věnován hrad Ludwigstein, jako živoucí památník padlých wandervogelů. Byla zde pro příslušníky hnutí, ale i jiné návštěvníky, vybudována ubytovna s lázněmi. O dva roky později zde byl zřízen archiv, který shromažďuje dokumenty o hnutí mládeže od r. 1890 dodnes.

Poválečná situace byla sice pro příslušníky WV nová, ale problémy byly v základě známé. Zároveň došlo k určitému sblížení s organizacemi pfadfinderů. Období bylo charakteristické střetem generací, kdy poválečná generace se chtěla intenzivněji zapojit do politického života a aktivněji působit na obnovu společnosti, čímž se dostávala do konfliktu se starší generací zvyklou na relativní izolovanost a velkou nezávislost jednotlivých skupin. Období bylo proto nazváno obdobím „spolkové mládeže“ jako protikladu proti dřívější

²⁵³ A. B. Svojsík, Další rozmach světového skautingu. Časopis Junák, roč. 1926/27 č. 3 ze dne 15. 11. 1926, s. 37

volnosti. Situaci komplikovala i existence řady dalších skupin mládeže, které také používaly skautské výchovné metody, ale jejichž myšlenkové základy vycházely z marxismu a byly napojeny na dělnické hnutí. Mezi oběma hlavními proudy občas docházelo k prudkým střetům.²⁵⁴

Již brzy po konci války se vracející se váleční veteráni WV zapojovali do společenského a politického dění a často vstupovali do Freikorpsů, dobrovolnických sborů, které jednak v některých případech nahrazovaly jednotky pravidelné armády, jako například na nově se utvářejících hranicích s polským státem, nebo se zapojovaly do bojů proti dělnickým milicím. Jiní se vraceli k práci s mládeží.

První poválečná etapa končí v polovině dvacátých let. V r. 1926 splynuly organizace Ringpfadfinder a Neupfadfinder a spojily se s Alt-Wandervogeli a Spolkem Wandervogelů (Bund der Wandervogel), čímž vznikla organizace s asi 18 tisíci členy nazvaná Spolek Wandervogelů a Pfadfinderů (Bund der Wandervogel und Pfadfinder). Ta se o rok později připojila k Deutsche Freischar. Spolek užíval jako odznak všeskauskou bílou lilii v modrém poli. Stejnokrojem byla hnědá, zelená nebo khaki košile a krátké kalhoty. Neměl pevných zákonů a slibů, ale řídil se ústně předávanými pravidly. Oddíly se sestávaly z 2 až 5 družin o 6 až 12 chlapcích. Dívky nebyly přijímány. Nejnižším věkovým stupněm byla Vlčata (Wulflingers) ve věku 12 až 14 let. Pak následovali Vlčkové (Jungwulfes) ve věku 14-17 let a od 17 let nahoru to byli Vlci (Wulfs), kteří působili hlavně na univerzitách.²⁵⁵

S rostoucí mocí Hitlerovy fašistické strany rostl i význam její mládežnické organizace „Hitlerovy mládeže“. Počátky Hitlerjugend lze sledovat od r. 1922, kdy byl při Narodně socialistické německé straně dělnické (National-sozialistische deutsche Arbeiterpartei – NSDAP) založen Svaz mládeže nazvaný Jungsturm Adolf Hitler. Měl mít vlastní stanovy a jeho členové měli být vychováváni v nacionálně socialistickém duchu. Byl určen pro chlapce od 14 do 18 let. Potom měli jeho příslušníci vstoupit do strany a být činní v úderných

²⁵⁴ V Detsche Presse v Praze dne 12. 3. 1931 byl publikován článek převzatý z Z „Köln. Volkszeitung“ ze dne 8. 3. 1931 s názvem „Komunisté přepadli katolické skauty“, ve kterém se píše, že v blízkosti obce Dünnwaler tábořila skupina skautů (Pfadfinder) Katolického kupeckého svazu. Ta byla přepadena oddílem poblíž tábořících mladých komunistů, byla jim uloupena vlajka a poničen táborev ý inventář. Zasáhla hlídka Schutzpolizei, přičemž byl tábor katolíků pobořen, kněz zraněn a vlajka s křížem stržena. Na útočníky bylo podáno trestní oznámení. Ke konci článku bylo konstatováno, že sovětčící (Sowjetstern) a hakenkreuzleři odhalují stále více svůj protikřesťanský charakter.

²⁵⁵ A. B. Svojsík, c. d.

oddílech (Sturmabteilung – SA). V organizaci působili i veteráni WV. Po nezdařeném nacistickém puči v r. 1923 byl svaz rozpuštěn a jeho vedoucí Gustav Adolf Lenk zatčen.

Další pokračování v budování mládežnické organizace následovalo až v roce 1926, kdy bylo Velkoněmecké hnutí mládeže se sídlem v Plavně (Plauen) přejmenováno na „Hitler-Jugend, Bund der Deutschen Arbeiterjugend“ a opět svěřeno SA. Říšským vedoucím mládeže byl jmenován Kurt Gruber. Do jeho kompetence patřilo i Rakousko a vzhledem k tomu, že podnikal časté cesty do Čech, lze se domnívat, že nacionálně orientované německé organizace v Čechách a na Moravě již v této době se svými říšskoněmeckými protějšky kooperovaly.

Od r. 1927 byla mládežnická organizace NSDAP relativně samostatná, jinak zde byla nutná součinnost se stranou a SA. Náplň její činnosti vycházela ze skautingu včetně výletů do přírody a zpěvů u táboráku. Proklamovala svoji spřízněnost v hnutí WV. Její význam postupně rostl. Zatímco v r. 1926 měla 700 členů v 80 pobočkách, v r. 1929 to již bylo 13 000 členů v 450 pobočkách. Oproti jiným velkým mládežnickým organizacím to však byl jen zlomek jejich počtů. V r. 1931 byl Hitlerjugend přímo podřízen SA a na místo říšského vedoucího mládeže byl jmenován Baldur von Schirach. Jemu též podléhal Nacionálně socialistický studentský spolek a Nacionálně socialistický žákovský spolek. V r. 1933 byl jmenován vůdcem mládeže Německé říše (Jugendführer des Deutschen Reiches) a spadaly pod něj veškeré aktivity mládeže.²⁵⁶ Od této doby byly do HJ včleněnovány všechny ostatní mládežnické organizace. Zvláště spolky WV se tomu příliš nebránily a, alespoň zpočátku, se náplň jejich činnosti příliš nezměnila. Některé skautské organizace působily poloilegálně až do r. 1935, kdy byly všechny definitivně začleněny do HJ.²⁵⁷

V nově vzniklém Československu nacionální skupiny „hnutí mládeže“ prožívaly podobné trauma, jako jejich říšské a rakouské protějšky. Zde však byla jejich frustrace umocněna pocitem bezmocnosti a zmaru tím, že se náhle ocitli ve státě, ve kterém být nechtěli, se kterým se neztotožňovali a ve kterém byli menšinou. Prostor, který považovali za svůj, byl náhle cizí a oni se museli přizpůsobovat obyvatelstvu, které bylo, podle jejich názoru, pod jejich kulturní úrovní. Všechny myšlenky, které byly do té doby uplatňovány pouze v severočeském Ruthově vůdcovském kruhu, byly nyní Kletzlem šířeny po celém hnutí. Mladí však často nevěděli, co se za velkými slovy skrývá a starší si dělali legraci z „vůdcovských osobností“. Přece však tyto myšlenky působily a projevíly se hlavně později. Z WV se stal široký proud a řada kroužků čekala, co bude dál. Na jaře 1919 začal H. Rutha

²⁵⁶ Rupetr Butler, Hitlerova mladá garda. Dějiny Hitlerjugend. Columbus, Praha 1997, s. 33-35

²⁵⁷ Bruno Břečka, c. d., s. 134

vydávat svůj časopis „Blätter vom frischen Leben, für die tätigen Führer“, kde se dále zabýval WV tématy: vůdcovstvím, rasou, výběrem, výlety žáků obecných škol, sociální prací apod.

V lednu 1919 se konalo na hradě Střekov shromáždění vůdce, kde byly dohodnuty nové zásady hnutí:

1. Mělo usilovat o obnovu německví. Jeho palem působnosti byla země česká – Böhmerland.
2. Ve své práci neměli znát žádných stran, nýbrž jen Němce.
3. V čele veřejného života neměly stát strany, nýbrž jen osobnosti, bez ohledu na stav a věk.
4. Obětavá práce mládeže měla pomoci v obnově veřejného života.
5. Do služeb německví chtěli dát všechny síly mravní a duševní. Cesta a způsob práce byly lhostejné.²⁵⁸

Župní den v novém státě se konal o letnicích ve dnech 7. - 9. června 1919. Župa měla v té době již 61 společenství s 1400 členy.²⁵⁹ Dvacet šest společenství mělo své Rady rodičů a přátel. Na sjezdu se probíraly tři hlavní body: 1. rozhovor o postavení a činnosti Dozorčího župy, 2. oddělení chlapců a dívek v WV, 3. úplná přeměna župního časopisu. Gauwartem byl zvolen Theo Keil (Liberec), dívčí Gauwart Hilde Rösler (Liberec) a šéfredaktorem župního listu Josef Dick (Praha).

Konec války a rozpad Rakouska-Uherska znamenal pro členy WV šok. Avšak zatímco rakouští WV se pozvolna vzpamatovali ve svém novém státě, německí WV v Čechách se cítili zrazeni a ohroženi v samotné existenci. Vznik československého státu chápali jako výhru Čechů a jejich výchovy. Československý stát podle nich popíral národní práva sudetských Němců a znemožňoval jejich kulturní rozvoj. V tomto státě neviděli pro sebe žádnou perspektivu, či možnost vzestupu. Proti tomu stavěli vůdcové mládežnických hnutí program sjednocení sudetských Němců jako národa a vytvoření jednotné národní pospolitosti,

²⁵⁸ Stanislav Biman, Jaroslav Malíř, Kariera učitele tělocviku. Severočeské nakladatelství, Liberec 1983, s. 27-28

²⁵⁹ V Čechách byly družiny WV v těchto místech: Česká Lípa (chlapecká a dívčí), Broumov (chl. a d.), Most (chl. a d.), České Budějovice (chl.), Duchcov (chl.), Cheb (chl. a d.), Loket (chl.), Sokolov (chl. a d.), Plesná (chl. a d.), Jablonec n. Nisou (chl. a d.), Sokolov-Krajková (chl.), Kraslice (chl. a d.), Hrádek n. Nisou (chl. a d.), Nový Bor (chl.), Vrchlábí (chl.), Kadaň (chl.), Karlovy Vary (2 chl. a d.), Kladno (chl.), Chomutov (chl.), Český Krumlov (chl. a d.), Litoměřice (chl. a d.), Hodkovice (chl.), Mariánské Lázně (chl.), Stříbro (chl.), Litvínov (chl.), Osek (chl.), Plzeň (chl.), Planá (chl.), Prachatice (chl. a d.), Praha (4 chl. a 4 d.), Rychnov (u Jablonce n. Nisou) (chl. a d.), Liberec (chl. a d.), Rumburk (chl. a d.), Žďár n. Sázavou (chl. a d.), Teplice-Šanov (chl. a d.), Děčín (2 chl. a d.), Varnsdorf (2 chl. a d.)

kteře bylo postaveno proti demokratickému soutěžení politických stran a názorových proudů. Politický aktivismus pokládali za slepou uličku, kdy zájmy jednotného sudetoněmeckého národa nemohly být realizovány ani vstupem jeho politických stran do vlády. Toto stanovisko bylo společné oběma hlavním myšlenkovým proudům ve WV, které se rýsovaly v hnutí již během války. „Mladá“ generace vůdců představovaná především výše zmiňovanými vůdci skupin ze severních a západních Čech prosazovala aktivní činnost i v oblasti politického dění, zatímco „staří“ vůdčové se spíše drželi tradičních metod národovecké výchovy. Po ukončení války se rozvíjela činnost nejen vlastních skupin WV, ale i spolků sdružujících již odrostlé členy.

Nejdříve se musela organizační struktura přizpůsobit nové situaci. Původní pražský WV založený H. Moutschkou byl výnosem Zemské správy politické ze dne 3. 11. 1920²⁶⁰ rozpuštěn, protože byl registrován jako místní skupina rakouských WV. Podobně dopadl i akademický spolek rakouských WV (Akademische Ortsgruppe Prag des „Osterreichischen Wandervogels“, Bundes für Deutsches Jugendwandern), kterému bylo Policejním ředitelstvím dne 24. 11. 1919 sděleno, že:

„Státním převratem staly se četné místní spolky, jejichž hlavní spolek má své sídlo mimo Čechy, Moravu a Slezsko, jmenovitě ve Vídni, pobočkami cizozemského spolku a pozbyly tím podmínek svého právního trvání. Spolkům, jichž činnost neodporuje státním zájmům a platným zákonům hodlá ministerstvo vnitra poskytnouti příležitost, aby se přizpůsobily změněným poměrům státoprávním. Za tím účelem vybízím ctěný spolek na základě výnosu zemské správy politické ze dne 23. září 1919 č. 8-A-2188-215033, aby ve lhůtě tří měsíců, počínající dnem vyrozumění, odpoutal se od dosavadního nyní v cizině ležícího ústředí a buď sdružil se ve spolek, jehož sídlo jest v tuzemsku, anebo aby se přetvořil ve spolek samostatný na dosavadním ústředí nezávislý.“²⁶¹

Když tak spolek neučinil, byl rozpuštěn.²⁶² Jiné pražské spolky WV jako např. „Lützow“, „Wetterhaft“, smíchovský „Vortrupp“ či „Prager Wandervogel“ se přizpůsobily a pokračovaly v činnosti.

²⁶⁰ Výnos Zemské správy politické v Praze ze dne 3. 11. 1920 č. 2-A-2088/286 ai 1919 č. z. sp. p. 320205 ai 1920 o rozpuštění spolku Ortsgruppe des Österreichischen „Wandervogels“, Bundes für deutsches Jugendwandern v Praze

²⁶¹ AMP, Spolkový katastr, sign. XIV/0300

²⁶² Spolek Akademische Ortsgruppe Prag des „Osterreichischen Wandervogels“, Bundes für Deutsches Jugendwandern byl rozpuštěn výnosem zemské správy politické v Praze ze dne 8. 11. 1920 č. 2-A-2088/286 ai 1919

V červnu a v červenci 1919 připravili starší vůdcové WV spojení žup české a moravskoslezské v „Sudetoněmecký Wandervogel“ (Sudetendeutscher Wandervogel). V prosinci 1919 byly přijaty stanovy a Rudolf Lochner, předseda Böhmerländischen Freischar Greif, byl zvolen bundeswartem. Od r. 1921 též vycházel časopis „Sudetendeutscher Wandervogel“

Sudetoněmecký WV se skládal ze dvou žup - české (Gau Böhmerland) a moravskoslezské (Gau Mähren-Schlesien). Moravskoslezští WV však měli silné vazby na Vídeň a byli velmi konzervativní. Zatímco čeští WV se silně politicky angažovali, zejména tzv. Ruthův kruh, moravští se více věnovali pěstování lidového zpěvu a tanců. Proto se také říkalo, že WV v Čechách zpívají hlasitěji, ale moravští lépe. Podobně situaci charakterizovala prupovídka, že moravští WV hrají na kytaru a housle, zatímco v Čechách na bubínek a pikolu (pochodové písně).

Župy byly dále děleny na kraje, které se sestávaly z jednotlivých oddílů. V nich se uskutečňovala většina aktivit. Byly pořádány výlety s taktickými hrami, setkání s diskuzemi a zpěvem, zimní a letní tábory. Letní tábory byly, na rozdíl od táborů českých skautů, pro větší počet účastníků (někdy až 200). V jejich rámci byla pořádána též školení vůdců s praktickými cvičeními na přítomných tábornících. Důraz byl kladen na tělesná cvičení, ať to již znamenalo ranní rozcvičky, cvičení přes den v podobě přespolních běhů, plavání nebo šermu. Někdy se hrály hry v lese podobné např. dnešnímu „boji o vlajku“. Součástí táborového života byly i večerní táboračky se zpěvem, ale také ideologické přednášky na nacionální téma. Vrcholnými akcemi byly dlouhé cesty do ciziny jako do Polska, Maďarska, Rumunska, k Černému moři, ale i do Instambulu a Malé Asie. Proklamovaným účelem těchto cest nebylo poznávání cizích krajů, ale návštěva německých jazykových ostrovů a enkláv, kterým prý přinášeli pozdravy od „hraničářské“ (grenzland) mládeže.

Střet generací započatý na setkání v lednu 1919 na hradě Střekov se institucionalizoval založením spolku „Böhmerlandbund“, který měl být platformou pro setkávání vůdců obou táborů. Tato setkání se nazývala „Böhmerlandtagung“ nebo „Böhmerlandwochen“. Hned další setkání proběhlo v dubnu téhož roku v Kamýku nad Vltavou (Kamaik bei Leitmeritz) a v létě v Třebušíně (Tribsch bei Leitmeritz). V srpnu 1920 proběhlo týdenní setkání ve Starém Městě u Uherského Hradiště (Mährische Altstadt) a o rok později v Lokti. V dalších letech pak r. 1922 ve Frýdlantu, r. 1923 v Rýmařově a r. 1924 v Plané u Mariánských Lázní.

Poslední setkání proběhlo r. 1925 opět v Plané u Mariánských Lázní a poté se spolek rozpustil.²⁶³

Přestavitele „staré“ generace vůdců WV ještě v roce 1923 založili Spolek sudetoněmeckého Wandervogelu župy Böhmerland (Bund sudetendeutscher Wandervogel Gau „Böhmerland“).²⁶⁴ Spolek měl organizovat společná setkání vůdců, organizačně pomáhat vedení župy a podporovat místní organizace. Do čela spolku byl zvolen Rudolf Staffen²⁶⁵ a ve vedení byli většinou studenti filozofie pražské německé university. V roce 1928 převzal předsednictví Alfred Rotsch a R. Staffen byl zvolen náměstkem předsedy. V roce 1930 byl předsedou zvolen Josef Suchy. Ten se později velmi angažoval v sudetoněmecké straně, byl blízkým spolupracovníkem K. H. Franka a v r. 1937 byl vyšetřován pro činnost proti republice, kdy měl organizovat špionážní síť pro německé výzvědné orgány (viz níže). Spolek existoval až do roku 1938, kdy naposledy oznámil, že na valné hromadě konané dne 12. 3. byl předsedou zvolen Emil Thiel.²⁶⁶

„Stará“ generace vůdců představovaná R. Staffenem propracovala vlastní koncept domovské a kmenové výchovy, který měl být protiváhou výchovy „mladých“ vůdců Ruthova kruhu, ale také státní občanské výchovy. Jako pracovní organizace prosazující tento národovecký způsob výchovy byla založena „Hotovost k práci pro německou výchovu mládeže a vzdělávání lidu v ČSR (Bereitschaft zur Arbeit für die deutsche Jugenderziehung und Volksbildung in tschechoslovakischen Republik)“. Do spolku přešli z velké části bývalí členové spolku „Böhmerlandbund“.²⁶⁷ Předsedou byl zvolen dr. Gyula Zombat a místopředsedou Rudolf Staffen.

Spolek měl své sídlo v Praze a jeho působnost se vztahovala na celé území Československé republiky. Účelem spolku byla výchova německé mládeže, pěstování umění a kultury a šíření a prohlubování všeobecné vzdělanosti v německém národě. Toho měl spolek

²⁶³ Tomáš Kasper, Německé reformně pedagogické hnutí (hnutí mládeže a školská reforma) v Československu v letech 1918-1933. Disertační práce, FFUK 2005, s. 84-85

²⁶⁴ Spolek byl nezakázán Zemskou správou politickou v Praze ze dne 5. 11. 1923 č. 2-A-5035/1 ai 1923. AMP, Spolkový katastr, sign. XIV/632.

²⁶⁵ Rudolf Staffen, nar. 24. 5. 1898 v Tanvaldu n. Nisou. Chemik a technický úředník Čsl. kartelu s papírem v Praze.

²⁶⁶ Spolek Bund sudetendeutscher Wandervogel Gau Böhmerland byl vymazán ze spolkového katastru na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 18. 10. 1950 zn. 260/00-3-10/10-1950-II/2.

²⁶⁷ Stanovy byly schváleny výnosem ministerstva vnitra ze dne 6. 11. 1929 č. 47679/1929/6. Zakládající schůze se konala 16. 1. 1930 na Starém Městě v Týnské ul 17.

dosahovat přednáškami ze všech oblastí vědy, organizováním zábavných i studijních cest, zřizováním sbírek a knihoven, zřizováním zpěváckých a hudebních kroužků a zakládáním spolků podobných nebo stejných snah. Dále měl spolek působit na veřejné mínění publikováním v tisku, vydáváním vlastních knih a časopisů. Měl pořádat sjezdy pro školení a vzdělávání, představení a výstavy všeho druhu. Měl se angažovat při potírání alkoholu a nikotinu. Spolek měl též působit pomocí zřizovaných poboček a organizováním koncertů, ochotnických her, slavností a tanečních a zábavných večírků, zrovna tak jako prohlídek podniků, uměleckých sbírek apod. Zrovna tak se měl podílet na zřizování útulků pro mládež, venkovských útulků, útulků pro výchovu a nocleháren. Měl se angažovat při zprostředkovávání zaměstnání, poradenské činnosti v tomto směru a podpoře v nezaměstnanosti (hlavně pro členy spolku). Měl poskytovat právní ochranu a porady pro potřebné. Nakonec měl podporovat německá zařízení pro vzdělání. Spolek byl určen především pro WV nad dvacet let, kteří se již neúčastnili oddílové činnosti. Spolek měl být nepolitický a byla mu politická činnost zakázána.

Od r. 1931 byl předsedou spolku R. Staffen, místopředsedou JUDr. Gustav Chlumecký, tajemník ministra dr. Spinny a dlouholetý člen a předseda spolku Ortsgruppe (Eltern- und Freundesrat) „Sigurd“ zum Bund sudetendetscher Wandervogel. Jednatel spolku byl dr. Gyula Zombat.²⁶⁸ Spolek byl arijský t. j. že členové mohli být pouze němečtí árijci. Byl veden v německo nacionální duchu. Spolek sdružoval členy spolků Wandervogel a Pfadfinder.²⁶⁹ V roce 1934 se R. Staffen vzdal vedoucí funkce a předsedou se stal dr. Chlumecký a po něm poslanec Toni Köhler. Spolek působil do r. 1936.²⁷⁰

Skupina vůdců reprezentovaná H. Ruthou prosazovala svůj myšlenkový program, který Rutha představil na setkání 172 vůdců r. 1920 v Srbské Kamenici. Zde byl i přijat nový výchovný systém, který částečně vycházel ze skautingu. V rámci sjednocující myšlenky byl v r. 1922 založen spolek Sudetoněmecké mládežnické společenství (Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft - SJG), který měl být střešovou organizací sudetoněmecké mládeže.

²⁶⁸ Gyula Zombat-Zombatfalva, nar. dne 21. 4. 1899 v Praze. Chemik a úředník továrny na léčiva. Byl též jednatel svazu „Finkensteiner Bund der Sing und Speilgemeinden in Prag“, založeného jedním ze zakládajících členů Wandervogelu v Čechách, členem původní společnosti „Freiland“ dr. Julusem Janiczekem (později Walter Hensel), a předsedou místní pobočky tohoto spolku.

²⁶⁹ Zpráva Policejního ředitelství v Praze ze dne 21. 4. 1934 Zemskému úřadu v Praze.

²⁷⁰ Ministerstvo vnitra RČS dopisem ze dne 23. 6. 1936 vzalo na vědomí rozejítí se spolku na základě usnesení valné hromady konané dne 8. 11. 1936. Oznámení o rozejítí bylo uveřejněno v Úředním listě RČS ze dne 23. 5. 1936 č. 121.

Proklamovaným hlavním cílem SJG však neměla být organizační jednota, nýbrž společný ideový základ. Společenství sdružovalo hlavně poválečnou generaci německé mládeže v českých zemích, zatímco původní předválečná se seskupovala kolem spolků, jako byly „Böhmerlandbund“, „Kameradschaftsbund“ nebo „Bereitschaft ...“.

V rámci sjednocování byla jako nejvhodnější vybrána tělovýchovná organizace Německý tělovýchovný spolek (Deutsches Turnverein – DTV), který byl nejmohutnější a měl nejvíce poboček. Již r. 1923 H. Rutha na župním sjezdu ve Stříbře vystoupil s požadavkem na vstup do DTV, ale byl odmítnut. Tehdy ještě zůstal v rámci WV. K přestupu do nově reformované mládežnické organizace DTV Jungturnerschaft (JT) došlo až v roce 1926. To se zatím týkalo skupin pod jeho bezprostředním vlivem, které se krátce před tím spojily s některými oddíly Pfadfinderů. Pod reformním společenským a politickým vlivem skupiny kolem něj a K. Henleina došlo k výraznému vzestupu významu DTV a jeho mládežnické organizace. Pod dojmem z vystoupení DTV a po založení Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront – SHF) došlo k tomu, že dva kraje WV – severočeský a chebský – vystoupily z organizace WV a přidružily se k Jungturnerschaft při DTV. Ostatní organizace se přidávaly až v průběhu třicátých let.

Řada ostatních organizací WV, hlavně v jižních Čechách, v Praze a na Moravě pokračovala v samostatné činnosti. V Praze to byly již zmíněné spolky „Prager Wandervogel“, „Lützow“, „Wetterhaft“ a „Vortrupp“. Všechny byly založeny již před válkou v letech 1913 a 1914. Ačkoliv tyto spolky byly původně založeny jako skupiny WV (Wandervogelgemeinde), postupem let přešly na název Eltern- und Freundesrat WV. Některé dříve, jiné později. Do vedení těchto spolků se také v této době dostaly ženy. WV „Lützow“ zakládal hudební vychovatel a teoretik J. Janiczek a po něm se stala předsedkyní Alžběta Jaworski. Předsednictví po ní v r. 1933 převzala Gertruda Hüttig. Ve vedení spolku byly většinou úředníci a učitelé, pouze jeden studující techniky a jedna lékařka. Výjimku tvořil výše zmíněný dr. J. Janiczek s manželkou.

Místní skupina Rakouského WV na Smíchově založená r. 1913, u jejíhož vzniku stál i H. Moutschka, se přejmenovala na Eltern- und Freundesrat zur Ortsgruppe Vortrupp již v roce 1920²⁷¹ a v jejím čele stáli většinou studenti a drobní úředníci. Do r. 1926 byl předsedou tohoto spolku výše zmiňovaný dr. Gyula Zombat, pozdější člen vedení spolku „Bereitschaft zur Arbeit für die deutsche Jugenderziehung und Volksbildung in tschechoslovakischen Republik“ a „Finkensteiner Bund“. Spolek zřejmě vyvíjel činnost až do

²⁷¹ Změna stanov byla schválena výnosem zemské správy politické ze dne 9. 6. 1920 č. 8-A-330-12676

poslední chvíle, protože byl jako jediný zrušen a vymazán ze spolkového katastru z nařízení říšského protektora ze dne 26. září 1939.²⁷²

Podobně jako smíchovský „Vortrupp“ také skupina WV „Wetterhart“ se již v roce 1920 přejmenovala na Radu rodičů a přátel WV (Eltern- und Freundesrat). V jejím čele stál významný právník a advokát Dr. Heinrich Vogl. Další členové vedení byli většinou studenti nebo středoškolští profesori. Podobně jako u jiných podobných spolků, s výjimkou smíchovského WV, poslední oznámení valné hromady je z r. 1937. Spolek se zřejmě v tichosti rozešel a jako ostatní byl zrušen až v r. 1945 výnosem zemského národního výboru ze dne 28. června 1945 č. 1118-1945, podle kterého byla jakákoliv další činnost německých a maďarských spolků nepřípustná.²⁷³

Většina spolků, které působily ještě v třicátých letech a odolávala nacionálnímu nátlaku hlavního sudetoněmeckého proudu představovaného Henleinem a jeho vlasteneckou frontou, později Sudetoněmeckou stranou (Sudetendeutsche Partei – SdP), podlehla tlaku společenské eskalace na jaře r. 1938 a vstoupila do JT. V květnu 1938 se Jungturnerschaft přejmenoval na Sudetendeutsche Volksjugend, a to již sdružoval prakticky všechny sudetoněmecké nacionálně orientované mládežnické organizace. Po obsazení českého pohraničí byla veškerá německá mládež, včetně majetku bývalých organizací, začleněna do Hitlerjugend. Je zajímavé, že tento moment ještě není považován sudetskými Němci za konec jejich mládežnických hnutí. Ten nastal, podle jejich vnímání, až ve chvíli, kdy kontrolu nad sudetoněmeckou organizací HJ převzal říšský Němec Günther Prager jmenovaný 11. února 1939 do funkce vedoucího sudetoněmeckého HJ říšským vedoucím mládeže Baldurem von Schirachem a nahradil Franze Krautzbergera, dosavadního vedoucího sudetoněmecké nacistické mládeže.²⁷⁴

²⁷² AMP, Spolkový katastr, sign. XIV/334

²⁷³ Spolek byl vymazán ze spolkového katastru na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 18. 10. 1950 zn. 260/00-3-10/10-1950-II-/2.

²⁷⁴ Eduard Burket, Die Auflösung der sudetendeutschen Jugendbünde und Einführung der Hitler-Jugend. In Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, s. 174-175

Studentské spolky navazující na „hnutí mladých“

Členové WV, kteří odrostli základním skupinám a přicházeli na vysoké školy, se sdružovali v tzv. svobodných hejnech (Freischar). Hlavní období jejich činnosti začíná po roce 1920. Do té doby působily v Praze pouze dva spolky Freischar. První stál u vzniku rakouského WV a vznikl přeměnou společnosti Freiland, druhý byl pobočkou rakouských WV.

Společnost Abstinente Freiland vznikla roku 1909 ze staršího studentského spolku, jehož stanovy byly schváleny roku 1904 a který působil pod názvem „Verein enthaltsamer deutscher Studenten“. Přeměna roku 1909 byla inspirována současným mládežnickým hnutím a společnost, především pod vlivem H. Moutschky, se věnovala zakládání skupin WV v Praze, ale i v jiných místech. Když začali na pražské vysoké školy přicházet první studenti, kteří prošli výchovou skupin WV, změnila společnost opět stanovy a název na Akademische Wandervogelgemeinde Prag. Po vzniku Československé republiky a díky rozšíření počtu a vlivu skupin WV a ustálení věkových stupňů nové výchovné metody, kdy členové WV, pokud se nestali vůdci skupin, nesměli zůstat u svých dosavadních skupin, ale vytvářeli si společenství nová – Freischary, se spolek znovu proměnil a dal si název Deutsche Böhmerland – Freischar „Greif“ in Prag. Tato změna stanov nebyla zakázána výnosem zemské správy politické ze dne 10. června 1920. Spolek Freiland později Freischar „Greif“ představoval vždy určitou elitu v sudetoněmeckém mládežnickém hnutí. Spolkem prošla řada významných osobností, jako byli J. Stauda, Rudolf Lochner, Otto Kletzl či Wilhelm Sebekowsky. Stanovy spolku byly i vzorem pro stanovy dalších spolků Freischar.

Ve stanovách z roku 1926 se uvádí, že sídlem spolku je Praha, ale pouze potud, pokud bude sídlem německých vysokých škol. Účelem spolku mělo být potírání pijáckých a kuřáckých nezpůsobů a jiných nešvarů, organizace cestování a pořádání vědeckých exkurzí a posléze pěstování věd a umění. Spolek měl tři druhy členů: činné členy, „staré pány“ (Altfreunde) a čestné členy. Členy se mohli stát všichni němečtí řádní i mimořádní studenti, posluchači Pražských německých vysokých škol. „Starými pány“ se stávali všichni dřívější členové. Čestní členové měli být jmenováni na návrh předsedy valnou hromadou. Počet činných členů nesměl nikdy přesáhnout třicet.²⁷⁵ Spolek byl zrušen na základě výnosu říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 17. 11. 1939.

²⁷⁵ Archiv hl. m. Prahy, fond Magistrát hl. m. Prahy – Spolkový katastr, sign. X/117.

Druhým nejstarším spolkem WV v pražském vysokoškolském prostředí byl spolek Akademická místní skupina Praha Rakouských wandervogelů, Svaz pro putování německé mládeže (Akademische Ortsgruppe Prag des Österreichischen Wandervogels, Bundes für deutsches Jugendwandern), jehož vznik nebyl zakázán výnosem místodržitelství ze dne 3. března 1913²⁷⁶. Sídlo hlavního spolku bylo ve Vídni. Proto byl spolek po vzniku RČS vyzván, aby jako pobočka cizozemského spolku upravil své stanovy. Když tak neučinil, byl rozpuštěn výnosem zemské správy politické ze dne 8. listopadu 1920.

V Praze pak působily ještě akademické spolky Freischar „Fichte“²⁷⁷, „Egerland“²⁷⁸ a „Wiking“²⁷⁹. Dále se freischarové pokusili o ustavení vrcholného svazového orgánu. První pokus byl podniknut r. 1927 ustavením Pedagogické společnosti freischarů (Freischar Paedagogische Gemeinschaft), jíž zpočátku předsedal Wilhelm Sebekowsky,²⁸⁰ která však již roku 1929 zanikla, protože, podle protokolárního prohlášení posledního předsedy Jana Zaitschneka, nevyvíjela činnost. Delší trvání měl Svaz českých Freischarů v Praze (Bund der böhmerländischen „Freischaren“ in Prag), jehož utvoření nebylo zakázáno výnosem zemského úřadu ze dne 11. června 1930. Spolek měl sídlo v Praze, ale jeho působnost se vztahovala na celé Čechy. Jako účel existence svazu bylo uvedeno, že má nabádati své členy k duševní a mravní zdatnosti, má je vychovávat zvláště k abstinenci a k odboji proti nikotinismu a alkoholismu. Účel měl být dosahován následujícími prostředky:

- a) pořádáním přednášek, divadelních a hudebních představení, lidových slavností, společenských schůzek a osvětových kursů
- b) pořádáním knihovních a uměleckých výstav
- c) pořádáním výletů, studijních cest, pěstováním společenských her a tanců
- d) pořádáním sportovních a tělocvičných závodů a cvičení.

²⁷⁶ Výnos místodržitelství č. 8-A-557/2-63051

²⁷⁷ Deutsche Böhmerländische Freischar „Fichte“ – vznikl r. 1919, poslední oznámení schůze r. 1937, v r. 1951 prohlášen za zaniklý.

²⁷⁸ Deutsche böhmerländische Freischar „Egerland“ – vznikl r. 1920, vymazán z příkazu říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 26. 9. 1939 č. j. 476/40.

²⁷⁹ Deutsche böhmerländische Freischar „Wiking“ – vznikl r. 1924, vymazán z příkazu říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 26. 9. 1939 č. j. 4778/40.

²⁸⁰ Wilhelm Sebekowsky (též Wilhelm Sebekowsky), nar. 21. 6. 1906 v Jesenici u Rakovníka, zemřel 12. 3. 1981 v Essenu v Německu. Právník a nacionálněsocialistický politik. Příslušník tzv. Spannova kruhu.

Členem svazu mohl být spolek sledující podobné účely a dále každý německý árijský posluchač vysokých škol. Spolek zanikl a byl vymazán z příkazu říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 26. 9. 1939 č. j. 4761/40.

Německé spolky „hnutí mladých“ a Svaz kamarádů

Vedle těchto spolků si hnutí, ve kterém se ukazovaly rozpory týkající se konkrétních plánů další budoucnosti, snažilo vytvořit základnu, na které by si ujasnilo koncepci budoucího národního sjednocení. Náznaky spojení lze pozorovat již roku 1919, kdy se na Ještědu sešli vůdci hlavních spolků a vyslovili se pro potřebu bližší komunikace, organizace a pracovní spolupráce v duchu obnovy národa. V tomto duchu byly v roce 1922 vytvořeny zastřešující organizace sudetoněmeckých nemarxistických spolků v českých zemích, a to Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft für Mähren und Schlesien pro Moravu a Slezsko a Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft pro Čechy. Zde se poprvé organizačně spojily skupiny WV a německé skautské oddíly sdružené ve Svazu sudetoněmeckých skautů (Verband sudetendeutscher Pfadfinder).²⁸¹ Z původních patnácti zakládajících spolků se do roku 1931 organizace rozrostla na 26 členských spolků s téměř 50 tisíci členy. Cílem tohoto sdružení byla výměna názorů ohledně vedení mládeže v duchu národní pospolitosti. Jeho oficiálním časopisem se stalo periodikum Der junge Deutsche.²⁸² Další spolek, který měl působit jako prostor pro společné střetávání, byl Böhmerlandbund, založený roku 1919. Když se později ukázalo, že poválečná sudetoněmecká krize není dostatečným popudem k překonání názorových rozdílů, spolek se raději dobrovolně ze strachu před oficiálním zákazem v roce 1925 rozpustil.

Radikální skupina mladých vůdců hledala především platformu, na které by sjednotila všechnu sudetoněmeckou mládež. Domnívala se ji nalézt v turnerském hnutí, které, podobně jako sokolské, bylo v českých zemích nejrozšířenější a mělo bohatou tradici. To v té době stagnovalo, opíraje se o zastaralou tzv. Jahnovu výchovnou metodu. Vůdci WV zamýšleli do tohoto tělocvičného hnutí zavést nové podněty a ovládnout je.

Na župním sjezdu wandervogelů konaném ve Stříbře roku 1923 vystoupil Rutha s požadavkem jít do turnerstva a v jeho řadách pracovat pro sjednocení národní pospolitosti. Krátce na to podpořil svá slova praktickým příkladem. Jeho sdružení se zřeklo své dosavadní samostatnosti a jako celek vstoupilo do Svazu německých turnerů. Ještě v roce 1923 se Rutha

²⁸¹ Dále zde byly sdruženy spolky: Allgemeiner Burschenverband farbendtragender Mittelschüler, Reichsverband der deutschen Landjugend, Sudetendeutscher Wandervogel, Bund der Böhmerländischen Freischaren, Bundesjugend des Bundes der Deutschen, Fahrende Gesellen und Jugendabteilung Deutscher nationalsozialistischer Jugendverband, Turnerjugend des DTV, Adler und Falken, Staffelstein (Bildungs und Wandern), Frei Jungmannschaften für Mähren und Schlesien.

²⁸² T. Kasper, c. d. s. 74

stal předsedou VI. turnerské okresní organizace ještědsko-jizerské župy. Okruh jeho přátel a spolupracovníků se rozšířil.

Především se snažili na klíčová místa cvičitelského sboru prosadit svoje lidi. Pro tento úmysl si vytvořili i jakousi elitní skupinu, která měla být mozkem a hnací silou hnutí. Tento spolek asi dvou set vůdců WV je znám jako Kameradschaftsbund.

U zrodu spolku stáli v roce 1926 výše zmiňovaný Heinz Rutha a žák vídeňského společenskovědního teoretika Othmara Spanna – Walter Heinrich. Kameradschaftsbund (KB) se brzy vyvinul v politicky nejaktivnější a nejvlivnější společenství ze všech rad starších, vzešlých z mládežnických spolků. Ideový základ KB tvořilo Spannovo „univerzalistické“ učení o společnosti, jež zprostředkovali především W. Heinrich a později Walter Brand.²⁸³

²⁸³ Brand Walter Dr., nar. 23. 11. 1907 Zyrerdov, zemř. 24. 12. 1980 Waldkraiburg/Bayern; jeho otec Ludwig, nar. 1865 ve Wolkersdorf u Vídně, který během války přišel nejen o své postavení jako ředitel továrny u Hille a Dietrichových tkalcoven v Zyrardiwie, ale i o své veškeré úspory, ztratil při vypuknutí války své postavení prokuristy v Retzu (1915-1918) prokuristy velkoobchodu s vínem) a později v důsledku pozemkové reformy v r. 1923 své místo v Podbořanech/Podersam o. týž (od 1919 na panství Hille a Ditrichových v Podbořanech). Rodiče byli členy SdP a později NSDAP.

Sourozenci Ludwig, nar. 1900, Ernst, nar. 1903, Hella nar. 1909 a Gerhard, nar. 1910.

1914-1919 navštěvoval základní školu v Retzu u Vídně a následně do roku 1927 reálné gymnasium v Kadani/Kaaden o. týž. Člen wandervogelů. Po ukončení gymnázia šel do Vídně na fakultu státovědy. Koncem roku 1931 vstoupil ve Vídni do SA a 14. 12. 1931 byl přijat do NSDAP č. 781 417 v místní skupině Josefstadt (Gau Wien), 1. 3. 1932 vyškrtnutý (důvod: odjezd do Prahy). Po ukončení studia v roce 1932 byl velmi činný ve Svazu turnerů, hlavně na poli „Dietwesens“ (přednášky, školení, články). Od léta 1932 do příštího léta vedl „Volkswissenschaftliche Seminar“, založený prof. Knollem (nyní ve Vídni), který měl za účel školit pražské německé vysokoškoláky. Na zasedáních a ve statích se zasazoval za dělnické hnutí.

Na jaře 1933 se stal „Turnverbandsdietwartem“, a jako takový nejužším spolupracovníkem K. Henleina. Žatecká slavnost Svazu turnerů byla organizačně jeho dílem.

V roce 1933 se rozhodujícím způsobem podílel na jednáních o vytvoření sudetoněmecké národní rady, pod jejíž vedení se měly postavit všechny národní (völkisch) strany, a nakonec vedla k založení Sudetendeutsche Heimatfront (SHF).

Po výzvě K. Henleina k založení SHF 1. 10. 1933 se stal okamžitě jeho nejbližším spolupracovníkem, dostal členskou č. 3 a byl od založení členem hlavního vedení strany. Po první činnosti na straně K. Henleina (tisková konference, Modrá hvězda, Praha) byl jako jeho nejbližší spolupracovník 23. 11. 1933 zatčen a dopraven na Pankrác v Praze. Koncem února 1934 byl propuštěn. Počátkem dubna se navrátil do politického života a byl jmenován K. Henleinem vedoucím jeho politického kanceláře v Aši. Mimořádně aktivní byl na jednáních o roztržení (Zersplitterung) aktivistických stran v roce 1934. Během přípravy na parlamentní volby 1935 doprovázel K. Henleina na celé jeho volební cestě a vystoupil téměř na všech shromážděních vedle Henleina jako řečník.

Jádro užšího vedení kroužku se vytvořilo již v roce 1924, kdy na podzim tohoto roku byla plánována studijní cesta do Švýcarska. Přípravovalo ji „jádro nejzralejších mužů, neboť byla „důležitá pro posouzení vedoucích mužů a práce na politickém a výchovném úseku“. Účastníci cesty měli dostat možnost prostudovat všechny sféry švýcarského národnostního státu a zjistit, jak nejlíp dosáhnout jednoty a soudržnosti, tedy toho, co podle názoru Ruthy a jeho druhů „sudetoněmeckému kmeni“ chybělo. Každý člen dostal za úkol sledovat jeden problém a připravit o něm písemnou zprávu jak z hlediska Švýcarska, tak Československé republiky. Cesta měla dát především odpovědi na praktické otázky členů Ruthova okruhu. Po dlouhých a pečlivých přípravách se uskutečnila v létě roku 1925. Několikadenní putování skupinu stmelilo a přátelská pouta utužilo.²⁸⁴

V této době již H. Rutha se svými přáteli začíná spolupracovat s K. Henleinem. Spolu s ním se snaží reformovat práci s mládežnickými oddíly turnerů ve směru myšlenek „hnutí mládeže“. Ve dnech 16. a 17. května 1925 se konalo cvičení ještědsko-jizerské župy, které je ve zprávě popisováno takto:

Potom byl velmi silně činný novinářsky v tisku SdP obzvláště v „Rundschau“ a časopise „Volk und Führung“ a v „Junge Front“, kde publikoval zásadní ideové články. Byl také pověřen přípravnými pracemi na založení stranického deníku „Zeit“, jehož se stal v září 1935 prvním šéfredaktorem. Na jaře 1936 byl pověřen vedením politické kanceláře K. Henleina v Praze. Psal pod pseudonymem Circumspex.

V červnu 1936 podstoupil jednání v otázce cti, které znamenalo, že musel opustit hlavní vedení. Po rehabilitaci čestným soudem na jaře 1937 odešel jako zvláštní pověřenec K. Henleina do Paříže, později do Londýna. V září 1938 se navrátil do vlasti a zúčastnil se posledních jednání a porad SdP.

V září 1938 během činnosti Freikorpsu (SFK) působil jako zpravodajský důstojník skupiny Drážďany. V uznání jeho zásluh byl jmenován 9. 11. 1938 SA Hauptsturmführer a přidělen štábu SA Gruppe Sudeten z. V. - Stellung (1. 4. 1939 referent ve štábu Gruppe).

V listopadu 1938 byl jmenován generálem polním maršálem Göringem pověřencem pro čtyřletý plán v Sudetech (později bylo jmenování staženo); NSDAP č. 6 600 831 (27. 9. 1939 sdělil Flögl do Mnichova, že dr. B. „stáhl svoji žádost o přijetí do strany“).

Dříve než se v květnu 1939 dobrovolně hlásil do armády, byl činný ve štábu SA Gruppe Sudeten v Liberci. Krátce na to byl zatčen a odsouzen na 18 měsíců vězení, poté na něho gestapo uvalilo ochrannou vazbu a dalo jej do KT – po válce funkcionář SKS, člen předsednictva Witikobundu, člen Sudetoněmecké rady;

Vyznamenání: Medaile na paměť 1. 10. 1938 (v roce 1940 byla stažena);

Prameny: AMV Kartotéka NSDAP ŘŽS, S-69-3, S-519-3, Z-6-299, Z-10-2, Z-10-P-40 atd. Dokumentation 20/72-74, 85, 101; BA Berlín BDC PK; Mitteilungen des Sudetendeutschen Archivs č. 47, 69, 89, 109.

Lit.: S. Biman, S Dušková: Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938 – 1945. Biografická příručka, sv. 1 A-B, Albis international, Ústí n. Labem 2003, s. 239-240.

²⁸⁴ Stanislav Biman, Ladislav Malíř, Kariera učitele tělocviků. Severočeské nakladatelství, Liberec 1983, s. 32-34.

Oddíly jednotlivých spolků se soustředily v Jablonném v Podještědí, Lvové, Dolním a Horním Sedle a v Rynolticích. Na místa srazu přijely buď vlakem, nebo přišly pěšky v pochodovém tvaru, za zpěvu německé bojové písně „Wacht am Rhein“. Postupně se kolony spojily ve dvě armády – „jižní“ ve Lvové, a „severní“ v Sedle. Každá měla svůj štáb s veliteli, kteří dostali v zapečetěných obálkách přesné rozkazy. Ležení se ničím nelišilo od vojenského tábora. Jídlo z polních kotlíků, plápolající ohně, zpěv velkoněmeckých písní, večerka s tóny starého rakouského čepobití, hlídky. A také prapory – jeden bílý, druhý červený s kulatým turnerským znakem ve tvaru „F“. Časně ráno vypochoďovala „jižní armáda směr Rynoltice a po vojensky zajištěném pochodu narazila na „severní armádu“. Střetnutí vyvrcholilo „bojem na tyče“.²⁸⁵

Spannovo myšlení, zejména společenskopolitické a národněpolitické prvky jeho učení, ovlivnilo duchovní ovzduší formující i ty členy KB, kteří od roku 1933 určovali orientaci Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront – SHF), takže se tyto ideje odrazily i v programu SHF. Pro sudetské Němce, kteří byli formováni desítky let trvajícím „národnostním bojem“ (Volkstumskampf) a hledali, jakožto menšina, vlastní identitu, bylo Spannovo pojetí národa (Volkstumbegriff), zřetelně se lišící od nacionálněsocialistického učení, zvláště zajímavé. KB se Spannovo učení nabízelo jako ideologická základna nejenom proto, že Heinrich, jako jeden z iniciátorů, byl i Spannovým asistentem, ale hlavně proto, že vynikajícím způsobem souznělo s podstatnými složkami spolkové ideje. Sebepochopení spolkové mládeže jako elitního předvoje na cestě k národnímu společenství, její úsilí o mnohostrannou proměnu uspořádání společenského a politického života spolkovou organizační formou postavenou na hierarchickém vztahu vůdcovství a poslušnosti, a potřebu nadindividuálního smyslu bylo možné bez potíží sladit se Spannovými představami. Zvláště jeho pojetí národnosti se zdálo jako stvořené pro situaci německé národnostní skupiny v Československu. Toto pojetí se navíc dalo aplikovat bez ohledu na soudobé státní hranice. Počítalo se s tím, že budoucí „sudetoněmecký kmen“ zaujme v národě pevné místo vedle dalších německých kmenů, aniž by k tomu bylo potřeba přičlenit sudetoněmecké oblasti k Říši, což bylo tehdy iluzorní.

Vytvořit tento „kmen“ byl jeden z hlavních cílů především politicky zaměřené výchovné práce, již Rutha od počátku dvacátých let vyvíjel v různých skupinách, jejichž personální složení se zčásti překrývalo. Označení Kameradschaftsbund se zpočátku používalo jen pro užší vedení organizace Arbeitskreis für Gesellschaftswissenschaften. Spolek byl

²⁸⁵ Stanislav Biman, Ladislav Malíř, c. d., s. 31-32.

oficiálně zaregistrován až roku 1931 v České Lípě pod názvem Kameradschaftsbund, Bund für volks- und sozialpolitische Bildung (Spolek kamarádů, Spolek pro národně a sociálněpolitické vzdělávání). Jeho členy bylo 200 až 250 aktivistů. V čele hierarchicky uspořádané vnitřní struktury spolku stál spolkový vůdce Walter Heinrich, jemuž pomáhala patnáctičlenná „spolková kapitula“. Členové KB, kteří byli před přijetím do spolku podrobeni přísnému výběrovému řízení a museli mít ručitele, měli se samou špičkou spolku jen nepatrný kontakt. Byli zavázáni zachovávat mlčení o práci a směrnicích spolku a poslouchat pokyny vedení. Cílem bylo „vypěstovat antiliberální, po autoritě toužící lidské plémě, které bude od sebe i od jiných vyžadovat kázeň a kamarádského ducha“. Tohoto cíle chtěl KB dosáhnout plánovitou výchovou mládeže, „zaměřenou na sebezáchovu a směřující k pozdější politické jednomyslnosti celé generace“. Takto se měla překonat politická a společenská nejednotnost sudetských Němců a zároveň se tak měli na své úkoly připravovat potenciální příslušníci budoucího „státního stavu“. Na tomto základě mělo dojít k vytvoření jednotného „sudetoněmeckého kmene“ a k přetvoření Československa ve federalistický mnohonárodnostní stát. Kmenová koncepce, již KB zastával, obsahovala záměr přetvořit sudetoněmeckou společnost na bázi existujícího spolkového života. Stavovská struktura budoucího kmene měla překonat neefektivní a nekoordinovanou činnost mnoha sudetoněmeckých spolků, stran a dalších organizací, jejichž orientace byla často protichůdná. KB věřil, že uskutečňováním kmenové koncepce na stavovské bázi našel odpověď na naléhavé sociální a národnostní problémy. V zájmu dosažení tohoto cíle navrhli Heinrich a Rutha infiltraci sudetoněmeckých stran a spolků členy KB, kteří tam měli obsadit co nejvlivnější pozice, jednotlivé organizace přetvořit zevnitř a dosáhnout toho, aby sledovaly linii určenou KB.²⁸⁶ V souladu s tímto záměrem prosadil svého člena Konráda Henleina do vedoucí pozice Německého tělovýchovného svazu (Deutscher Turnverband). Téměř dokonalá kontrola, kterou se KB podařilo získat do roku 1933, byla odrazovým můstkem k jeho další politické činnosti. Třebaže měl málo členů, dokázal tímto způsobem výrazně ovlivňovat nejrůznější sféry veřejného života a vytvořit v něm síť důvěrníků a sympatizujících skupin, o

²⁸⁶ Např. Hugo Liehm působil v Deutsche Nationalpartei (DNP), Wilhem Sebekowsky a K. H. Frank v Deutschen Nationalsozialistischen Arbeiterpartei (DNSAP), Hans Neuwirth v Deutschen Christlichsozialen Partei (DCVP), Erhard Bürger jako vedoucí Bauernvolkshochschule na severní Moravě, Ernst Kundt a Oskar Kuhn v Deutschpolitischen Arbeitsamt in Prag apod.

něž se mohlo po svém založení opřít vedení Sudetoněmecké vlastenecké fronty (SHF), v němž zpočátku dominovali členové KB.²⁸⁷

Převzetí většiny bývalých členů dvou nacionalistických stran, které byly v roce 1933 zrušeny, vyústilo ve střet mezi vedením SHF, představovaným především členy KB a radikální částí členské základny. Na říšskoněmecký sociální nacionalismus orientované skupiny, jako Aufbruchkreis, začaly publicisticky napadat funkcionáře fronty. Tak, jak se politické vedení sudetských Němců v čele s Henleinem sblížovalo s nacionálněsocialistickým Německem, stupňovaly se i útoky na členy KB. Spolek se roku 1936 oficiálně rozešel, ale boj trval dále. Jeho poslední fáze se odehrávala již v odtrženém pohraničí a zřízeném protektorátu Čechy a Morava a skončila porážkou kruhů spjatých s bývalým KB.

Po ideologické stránce měl Spannismus zřetelné styčné body s nacionálním socialismem. Odmítal každou formu individualismu, liberalismu, demokracii a marxismus. Byl proti kapitalismu jako hospodářské formě a odmítal osobní občanská práva, protože viděl člověka jako součást kolektivu národa. Spannismus však vycházel spíše z duchovních předpokladů, zatímco nacionální socialismus z rasisticko-biologických. Spann definoval národ jako duchovní společenství, kde nebyla tolik důležitá rasa, řeč nebo společný státní rámec, ale mravní kodex, víra, filozofie, věda a umění. Vývoj jeho konceptu na nové uspořádání Evropy vycházel z obnovení říšské myšlenky.²⁸⁸

²⁸⁷ Jörg K. Hoensch, Othmar Spann, Kameradschaftsbund a Sudetoněmecká vlastenecká fronta. In: Dějiny a současnost 5/99, s. 31-35

²⁸⁸ Jörg K. Hoensch, Der Kameradschaftsbund, Konrad Henlein und die Anfänge der Sudetendeutschen Heimatfront. In: Mentalitäten – Nationen – Spannungsfelder. Studien zu Mittel- und Osteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge eines Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Hans Lemberg. Hrsg. Eduard Mühle, Verlag Herder-Institut, Marburg 2001, s. 107

Německé „hnutí mládeže“ a československý stát

Hnutí WV, ale též Pfadfinder, se vedle svých vnitřních problémů muselo vyrovnávat i se vztahy k veřejnosti, která jim byla ne vždy příznivě nakloněna. Tak jako český skaut, i německé skupiny se musely potýkat s negativními postoji některých společenských kruhů, které ještě byly schopny tolerovat školní výlety mládeže, ale skupiny hochů a dívek pohybující se přírodou, hrající hry v terénu, případně přespávající pod stany již považovaly za něco nemorálního a společensky nevhodného. Dále se všechny organizace mládeže, jak české tak německé, musely stále bránit nařčení z militarismu. Jejich výchova byla považována za výchovu vojenskou a hry v terénu za vojenské hry. U německých spolků pak k tomu ze strany státu a státoporných organizací přistupovalo podezření z velkoněmeckého nacionalismu a přiznejme, že často právem.

Ne vždy dopadlo vyšetřování pro členy hnutí Wandervogel dobře. V roce 1927 byl v souvislosti s členstvím ve WV a protistátní korespondencí vyšetřován student německého státního reformního reálného gymnasia v Plzni Karel Böhm a po disciplinárním řízení zemskou školní radou byl vyloučen z tohoto ústavu.²⁸⁹

Další podobný případ dokumentuje úřední zpráva z Českých Budějovic, kde dle hlášení četnického oddělení Č. Budějovice zemskému četnickému velitelství v Praze ze dne 9. 7. 1929:

„ ... v lese u obce Záboří zpozoroval strážmistr německé hochy ze Záboří, jak hrají bojovou hru, kterou považoval za bojový výcvik. Vedoucí Karel Langer (5. 3. 1908 v Králíkách) a Erik Nerad (1. 7. 1912 v Lublani), oba z Českého Krumlova. Prohlásili se za členy spolku Wandervogel ... a doznali, že dle stanov jejich sdružení nejsou oprávněni pěstovat též vojenský výcvik.“ Četníci se domnívají, že obchází německé obce, na místě se zdrží vždy týden a vojensky cvičí školní dítky. Na nevojáky prý ovládají tato cvičení dobře.“²⁹⁰

Dalším vyšetřováním v této záležitosti se však prokázalo, že skupina WV pocházející z Českého Krumlova byla řádně zaregistrována. V této souvislosti okresní hejtman v Českém Krumlově sdělil, že spolek Wandervogel v Čes. Krumlově dle § 1. schválených stanov jest

²⁸⁹ Národní archiv v Praze, Presidium Zemského úřadu v Praze, odd. spisovny 8 č. 1 podč. 55/310, karton č. 584, sign. 207-403-37.

²⁹⁰ Tamtéž

oprávněně „*ku zdokonalování německé mládeže po stránce tělesné i duševní a mravní bez politických a náboženských úmyslů*“.²⁹¹

V roce 1930 bylo na celém území Čech provedeno rozsáhlé šetření ohledně spolku Wandervogel. Prezidium zemského úřadu v Praze vydalo oběžník, ve kterém žádalo přednosta všech okresních úřadů ve smíšeném území, dále pak policejního presidenta v Praze, policejní ředitele v Plzni a Liberci a správce policejních komisařství v Chebu, Karlových Varech, Mariánských Lázních, Ústí n. Labem a Jablonci n. Nisou o přezkoumání informace, že se členové spolku WV chovají provokativně vůči českému obyvatelstvu, a nahlášení výsledku šetření. Podnětem byl dopis Ústředního výboru Národní jednoty pošumavské Zemského úřadu v Praze, ve kterém stálo:

„ ... Pohraničními obcemi národnostně smíšenými procházejí v poslední době tlupy, vydávající se za členy spolku „Wandervogel“ a zastrašují české menšiny jednak šířením zpráv, že pohraniční kraje budou v nejbližší době připojeny k Bavorům, jednak provokativním pokřikováním protičeských výroků a písni.

Upozorňujeme Zemský úřad na toto nepřátelské a výhružné vystupování, které podle našich názorů jest nezákonné a jeho ponechání bez úředního zákroku poškozují dobrou pověst státní správy.“²⁹²

Odpovědi okresních úřadů pak poskytují zajímavý obraz toho, jak státní úřady na tyto spolky pohlížely. Padesát tři z oslovených úřadů odpovědělo, buď že nemají žádné poznatky, nebo pouze, že u nich spolek WV existuje. U ostatních byla zřejmá nejistota, o co se vlastně jedná. Např. z Německého Brodu přišla zpráva, že městem „ ... *procházejí malé hloučky osob vydávající se za členy spolku Wandervogel, chovají se slušně*“.

Ve zprávě z Děčína stojí:

„Nebyl zde hlášen ani jinak úřednímu vědomí nedošel případ, že by se členové spolku Wandervogel nějak provokativně chovali, dle žlutých košil jeví se spojitost mezi nimi a stranou německých národních socialistů a strana ta vyvíjí v poslední době hlavně po volbách v Německu zvýšenou činnost.“²⁹³

²⁹¹ „... *bezweckt die körperliche, geistige und sittliche Ertüchtigung der deutschen Jugend ohne politische und religiöse Absichten*“.

NA, Prezidium Zemského úřadu, sign. 207-403-37

²⁹² Tamtéž

²⁹³ Tamtéž

Podobně Domažlice hlásily, že v poslední době u nich nic podobného nebylo pozorováno ale:

„... V roce 1929 prošel německou obcí Folmavou průvod asi 15 hochů, členů spolku Wandervogel z Bavor, který zpíval různé německé písně, nemohlo však být zjištěno, zda průvod ten choval se provokativně anebo zda použil protičeských výroků či zpíval provokativní písně.“²⁹⁴

Podobná hlášení přišla ze Žlutic a Karlových Varů. Ne vždy byla veřejnost schopna WV odlišit od ostatních, krajně nacionálních spolků, což dokazuje hlášení okresního úřadu v Chomutově:

„Vzhledem k výnosu ze dne 13. 10. 1930 č. 34.199, dovoluji si podati zprávu, že u sportovních spolků i politických organizací jsou zřízeny odbočky, jejichž členi jsou skoro vesměs osoby mladistvé, které v nedělích a svátcích konají výlety do okolí Chomutova a to v hloučcích, čítajících 8 – 10, i více osob. Těmito skupinám se všeobecně říká „Wandervogel“, bez rozdílu politické příslušnosti.

Tyto skupiny procházejí Chomutovem, chovají se klidně, nepokřikují a také jiným způsobem neprovokují.

Při straně německých národních socialistů v Chomutově jest zřízena zvláštní skupina pod nzv. „Volkssport-Ortsgruppe Komotau“ jejíž členi jsou rovněž osoby mladistvé, které za vedení dospělých osob podnikají výlety do okolí Chomutova. Tito pochodují Chomutovem za hraní na bubny a pikoly, což má význam agitační a propagační. Hudebníci mají na ramenech černo-bílé odznaky, po způsobu říšsko-německých hudebníků. Pokud jsme zvěděli, konají členi zmíněného spolku /se?/ sousedními různá cvičení po způsobu vojenském.

K tomu dlužno podotknouti, že posledně jmenovaní (Hakenkreuzleři) pochodují ve stejnokrojích, majíce v čele prapor, což působí provokativně na českou menšinu.“²⁹⁵

Největší znalost situace prokazuje zpráva policejního komisařství v Ústí n. Labem ze 17. 10. 1930, která ke zjištění, že u nich provokativní chování nebylo zjištěno, dodává, „... že jméno Wandervogel jest zde běžné pro mladé muže a dívky, kteří na způsob našich skautů s batohem na zádech a holí v ruce ve volném čase, zejména v neděli, podnikají výlety do přírody, v lese neb u vody táboří apod.“²⁹⁶

²⁹⁴ Tamtéž

²⁹⁵ Tamtéž

²⁹⁶ Tamtéž

Na spojení s nacionálními kruhy řada skupin WV, ale nejenom jich, doplatila v roce 1933, kdy v souvislosti s brněnským procesem s organizací Volkssport a následným rozpuštěním německých nacionálních stran DNSAP a DNP, jim byla zakázána činnost, či přestoupily k turnerským jednotám DTV. Jiné skupiny WV, např. v Praze nebo v Plzni, vyvíjely činnost až do r. 1939, kdy byly včleněny do jediné povolené organizace mládeže – Hitlerjugend.

V souvislosti s vyšetřováním činnosti Německé národně socialistické dělnické strany a Německé národní strany a rušení veřejného klidu a pořádku byla na podzim roku 1933 vyšetřována řada organizací Turnvereinu a Wandervogelu hlavně v jižních a severních Čechách. Činnost některých z nich byla úředně zastavena. Tak např. Okresní úřad v Nýrsku zastavil činnost Turnvereinu „Eiche“. Majetek byl zaplombován, pokladník zatknut a předán okresnímu soudu.

Také v Prachaticích byla zastavena činnost Turnvereinu a jeho hala zapečetěna. Podobně byla zastavena činnost tamnějších Wandervogelů. V pondělí 16. října byly ve Vimperku ve spolkovém domě (hotel U města Pasova /Zum Stadt Passau/) zabaveny knihy, inventář a spolkové jmění. Zároveň byla zastavena činnost Wandervogelů, kteří měli v domě klubovnu, a zabaveny knihy, jmění, inventář atd. Již dříve byla zastavena činnost Turnvereinů Wallern, Kaltenbach, Aussergefild, Kuschwarda. 19. října státní policie zastavila činnost řadě místních organizací DTV v Ústí nad Labem.

Někde, jako v Prachaticích, se dostaly do problému německé školy, které používaly haly DTV jako tělocvičny a nyní neměly kde cvičit. Všude probíhaly domovní prohlídky. Německé noviny zdůrazňovaly, že spolky se věnují udržování staroněmeckých mravů (zvyků) a krojů, pěstování zpěvu, sportu a her k ozdravení těla i ducha.²⁹⁷

Mimo výše zmíněné případy, byli členové WV vyšetřováni v souvislosti s protistátní činností policejním ředitelstvím v Plzni a protokoly byly dávány na vědomí Zemskému úřadu v Praze a zpravodajské ústředně. Dle oznámení Josefa Meissla z 17. června 1937 vysoký funkcionář SdP, předseda sudetoněmecké župy WV a blízký spolupracovník K. H. Franka, dr. Josef Suchy svolal na den 12. 4. 1936 schůzku asi dvaceti svých nejdůvěrnějších známých, většinou bývalých členů organizace Wandervogel, do Lazů (Perlsberg) u Mariánských Lázní. Zde je měl žádat, aby každý z nich získal ve svém kraji, kde bydlí, jednu nebo více osob, které by dokonale znaly všechny komunikační spoje, důležité veřejné stavby, civilní a vojenské, aby v případě nepokojů v zněmčelém území se mohly těchto důležitých

²⁹⁷ Viz např. Budweiser Zeitung ze dne 21. 10. 1933, Egerland Eger ze dne 21. 10. 1933

strategických bodů zmocnit a je obsaditi. Tito vybraní jedinci se měli také zúčastnit ničení komunikací, mostů a vojenských objektů, aby tak v Československu vznikly nepokoje a chaos.²⁹⁸

Předtím byl Meissl kontaktován Siegfriedem Schneiderem z Rakouska a měl sledovat členy bývalé strany DNSAP a poznatky o nich sdělovat Fischerovi do Chebu. Měl věnovat pozornost pokusům radikálního křídla rozpuštěné DNSAP o vyvolání nepokojů nebo revoluce v Čechách, aby příslušná místa v Německu mohla být informována.

Při výslechu dne 20. 10. 1937 v prezidiu policejního ředitelství v Plzni Josef Meissl²⁹⁹ o sobě vypověděl:

„... Od roku 1919 byl jsem členem spolku „Sudetendeutscher Wandervogelverein“ v Karlových Varech, který v roce 1933 po rozpuštění politických stran DNSAP a Deutscher National Partei, tak jako všechny ostatní tělovýchovné spolky německé v Československu, byl včleněn do spolku Deutscher Turnverband majícím sídlo v Ústí n/Labem. Od r. 1919 byl jsem současně členem spolku Deutscher Turnverein v Karl. Varech, jehož jsem dosud členem. Politicky byl jsem organizován od r. 1926 ve straně Deutsche National Partei v Karl. Varech do jejího rozpuštění v roce 1933, od kteréžto doby jsem členem strany SdP. Asi od r. 1935 jsem členem spolku Bund der Deutschen. Od r. 1923 jsem rovněž členem spolku „Deutscher Alpenverein“ skupina v Karl. Varech.

Politické a spolkové činnosti jsem se nezúčastňoval v žádném shora uvedeném spolku ani straně, jedině ve spolku „Sudetendeutscher Wandervogelverein“, s jehož členy podnikl jsem několik výletů, jako do Prahy, Mělníka, Lokte, na Šumavu, Rudohoří, Krkonoš a v r. 1923 těsně před nastoupením vojenské služby zúčastnil jsem se s mým přítelem, členem spolku „Sudetendeutscher Wandervogelverein“ Bedřichem Pollak(em), úředníkem firmy Epiag, závodu na výrobu porcelánu v Lokti, cesty vlakem do Inšpruku v Rakousku, kde jsme si prohlédli Alpy. Jmenovaný Pollak nastoupil v r. 1923 vojenskou službu ... V květnu r. 1926 byl spolkem „Sudetendeutscher Wandervogelverein“ skupinami Karlovy Vary, Falknov N/O, Loket a Cheb pořádán dvoudenní sjezd za účelem oživení spolkového života v Lauterbachu, okr. Loket. Při tomto sjezdu fungoval jsem jako kuchař za skupinu

²⁹⁸ Národní archiv v Praze, Presidium Zemského úřadu v Praze, odd. spisovny 8 č. 1 podč. 55/310, karton č. 584 sign. 207-584-10/33

²⁹⁹ Josef Maissl, nar. 12. 6. 1903 v Karlových Varech, svobodný. Vychodil obecnou školu, německou měšťanskou školu a poté 4 ročníky německé obchodní akademie. Bytem v Karlových Varech, v době vyšetřování zaměstnán jako vrchní oficiant městského úřadu v Karlových Varech.

karlovarskou. Tento sjezd navštívil dr. Suchy z Kraslic, který tehdy přišel po skončeném studiu z Vídně a jehož jsem při této příležitosti poznal. Dr. Suchy byl na sjezdu jako divák a pozorovatel. ... Na jaře roku 1926 navštívil mne dr. Suchy v Karl. Varech, sděloval mně, že hodlá zřídit pro spolek „Sudetendeutscher Wandervogel“ resp. pro mladé členy spolku tábor u Pothorského rybníka, nalézajícího se mezi Mar. Lázněmi a Teplou, za účelem seznámení se mladých členů spolku, s nimiž zamýšlí podniknout zájezd na Balkán a požádal mne, zda bych mohl po dobu trvání tábora (14 dní) převzít funkci kuchaře tábora. Namítal jsem, že jsem zaměstnán a sám mám nárok jen na 8 denní dovolenou a z toho důvodu, že mohl bych nejvýše týden v táboře ztrávit. Dr. Suchy přistoupil i na tuto dobu s tím, že během té doby zaučím jiného člena tábora vaření a pořídím seznam druhů a množství potravin pro výživu účastníků tábora potřebných. Asi počátkem měsíce srpna r. 1926 obdržel jsem od městs. úřadu v Karlových Varech 8 denní dovolenou, kterou sem strávil v táboře u Podhorského rybníka, jehož vedoucím byl dr. Suchy. Mezi účastníky tábora byl též ing. Hauptmann z Chebu, kterého jsem znal již z dřívější doby. Jmenovaný Hauptmann představil mi tam asi 10ti letého hochu Siegberta Schneider(a), o němž tvrdil, že jest sirotkem po důstojníku rakouskouherské armády padlém v r. 1914, a jeho matka, že rovněž v Chebu zemřela. Schneider svou obdivuhodnou odvahou při tělocvičných výkonech získal si brzy přízeň všech mladších členů dr. Suchy(m) obnoveného spolku „Sudetendeutscher Wandervogel, skupiny Egerlandkreis“, sdružující v sobě členy krajů chebského, karlovarského, kraslického, loketského, falknovského, plesenského, mariánskolázeňského, stříbrského, tachovského a plzeňského a asi v r. 1932 vytlačil členy starší a stal se vůdcem uvedené skupiny „Egerlandkreis“.

V roce 1933 koncem srpna obdržel jsem od karlovarské obce 14 denní dovolenou. Před tím byl jsem vyzooměn funkcionáři spolku „Sudetendeutscher Wandervogel“, skup. Karl. Vary (Sturmvoegel), že určitého dne koná spolek „Sudetendeutscher Wandervogel-Egerlandkreis“ dvoudenní sjezd v Žandově u Mar. Lázní a pozván na účast k tomuto sjezdu. Prvého dne své dovolené odejel jsem s Antonínem Brückner(em), 34 roků starým na jeho motocyklu přes Cheb do Žandova, kde jsem navštívil tábor spolku „Sudetendeutscher Wandervogel“, skupinu Egerlandkreis, jejímž vedoucím byl tehdy Schneider, kterého jsem tam upozornil, že tábor by mohl býti rušen eventuálním příchodem členů Kameradschaftsbundu (KB), aby v tom směru byl ostražitý. Na to mi Schneider sděloval, že se jeho radikální metody ve vedení spolku osvědčily a že sklídl úspěch. Schneider vedl totiž

spolek čistě v duchu vojenském. Asi po hodinovém rozhovoru se Schneider(em) pokračoval jsem a A. Brücknerem ... v cestě do Chebu.“³⁰⁰

Dle další výpovědi měl Schneider v r. 1933(4) vstoupit do školy policejních úředníků a později být zatčen a vězněn pro účast na nacistickém puči. V r. 1933 Schneider požádal Meissla, aby pozoroval členy rozpuštěné strany DNSAP a zprávy měl předávat Fischerovi z Chebu, kterého také znal z „Sudetendeutscher Wandervogel“. Zprávy se měly týkat hlavně přestupů bývalých členů DNSAP do stran social. demokratických a komunistické, dále příprav na vyvolání revoluce.

Dne 20. 10. 1937 byl vyslýchán Ewald Sandner na presidiu policejního ředitelství v Plzni.³⁰¹ Udal, že je organizován ve straně SdP skupina ve Šnekách, odborově organizován ve svazu „Deutscher Handels-u. Industrieangestellten-Verband“. Dále byl členem Bund der Deutschen, Deutscher Kulturverband, Deutscher Turnverein a spolku Verband für Jugendherbergen. Dále předsedou místního výboru péče o mládež ve Šnekách. V dřívější době byl členem spolku Verband der Sudetendeutschen Wandervogel a s příslušníky tohoto spolku podnikal výlety.³⁰²

V případě byl dále vyslýchán Alois Muck,³⁰³ který uvedl, že politicky organizován nebyl a není. V letech 1922-1929 byl členem spolku Sudetendeutscher Wandervogel v Chebu. Od r. 1929 člen Freischar Egerland im Bunde der Böhmerländischen Freischaren v Praze. Po návratu z vojny r. 1931 se stal členem Deutscher Turnverein v Chebu. Od r. 1936 člen spolku Egerländer Wassersport-Verein „Wiking“ v Chebu a Verband für deutsche Jugendherbergen in Ausig skupina Cheb. Od r. 1935 na něj členové spolků Wandervogel a Freischar naléhali, aby jako význačný člen spolku Turnverein prosazoval na vedoucí místa členy těchto spolků. Hlavně o tom jednali Herbert Börsch, JUDr. Klatz, Otto Voit, Josef Wilhelm z Chebu. Konkrétně se jednalo o to, aby byl odstraněn župní cvičitel mládeže Turnverreinu Tesař z Aše.³⁰⁴

³⁰⁰ Tamtéž

³⁰¹ Ewald Sandner, nar. 7. 6. 1905 v Plesné, okr. Vildštejn, vzdělání obecná škola a měšťanka, nevoják, nemajetný, bytem ve Šnekách.

³⁰² Tamtéž

³⁰³ Alois Muk, nar. 24. 12. 1908 v Chebu, vzdělání obecná škola, 7 tříd reálky v Chebu, jednoroční abiturientský kurs při něm akademii v Plzni, 2 roč. kursu pro vzdělání učitelských sil při obchodní akademii v Praze (při něm. univ.). V době vyšetřování výpomocný učitel na německé pokračovací škole v Chebu a desátník v záloze děl. pl. 102 v Rokycanech.

³⁰⁴ Tamtéž

Jako další byl vyslechnut Otto Hülf, narozený 14. 6. 1910 v Plesné okr. Cheb, Němec, dělník, vzdělání obecná škola a měšťanka. Otec byl obchodní cestující více textilních firem. Krátkou dobu byl členem rozpuštěné DNSAP, člen SdP v Plesné, činný člen Deutscher Turnverein v Plesné, dále spolku Kulturverband a spolku Verband für Deutsche Jugendherberger se sídlem v Ústí n/Labem a svazu Verband Deutscher Flieger in ČSR. S JUDr. Suchym se seznámil na táboře r. 1925 u rybníka Podhorn u Mar. Lázní, který tento tábor vedl. Později byl J. Suchy krajským vedoucím chebského kraje spolku Wandervogel. Když Suchy odjel na studia do Prahy a do Vídně, zřekl se funkce. Oba se potkávali na srazech Wandervogel. R. 1930 se Suchy již dobře znal s Konrádem Henleinem.³⁰⁵

V případě byl též předvolán Otto Voit,³⁰⁶ který byl členem spolku Sudetendeutscher Wandervogel od r. 1931 do r. 1933. S členy spolku podnikl r. 1931 asi 5týdenní studijní cestu z Chebu přes Liberec, Vratislav, polský koridor, Gdansk, Rigu, Štětín, Berlín, a zpět do Chebu. Byl členem Freischar Egerland im Bunde der Böhmerländischen Freischaren v Praze. V roce 1935 se stal členem SdP, protože, jak vypověděl, „*v ní jsem spatřoval instituci, zastupující mé zájmy jako občana státu, jakož i Němce*“. Od r. 1937 byl též členem spolku Deutscher Turnverein.³⁰⁷

Další vyšetřovaný byl JUDr. Jan Klatz.³⁰⁸ Výslech se uskutečnil dne 1. 8. 1937 v prezidiu policejního ředitelství v Plzni. Klatz byl od r. 1935 byl členem SdP, dále členem spolku Deutscher Turnverein, Bund der Deutschen v Chebu a Verband für deutsche Jugendherberger.³⁰⁹

Členem spolku Wandervogel byl od r. 1928, kdy byl dr. Suchy funkcionářem spolku. V r. 1931 se účastnil zájezdu do baltských států. Na tomto zájezdu byl dr. Suchy vedoucím jedné skupiny účastníků. V době studií se stýkal s dr. Suchým, neboť byl členem spolku Freischar, kam Suchy též docházel. V roce 1935 byla postavena k památce zemřelého Arnošta Hatzaka, studujícího z Chebu, chata „Ernst Hatzak-Heim“ v Lazech u Mar. Lázní a finanční

³⁰⁵ Tamtéž

³⁰⁶ Otto Voit, nar. 4. dubna 1915 v Chebu, svobodný, studující práv německé práv. fakulty v Praze, Němec, katolík, otec byl profesorem na německém gymnasiu v Chebu. Vzdělání měl obecnou školu, osmileté gymnasium v Chebu a od roku 1934 studoval na právnické fakultě v Praze.

³⁰⁷ Tamtéž

³⁰⁸ Jan Klatz, nar. v roce 1914, vzdělání německé gymnasium v Chebu a Teplicích-Šanově, po maturitě odešel na studium práv německé university v Praze, v březnu promován doktorem práv. V červnu r. 1937 složil jazykovou zkoušku z češtiny a byl přijat jako bezplatný praktikant práv do soudních služeb u vrchního soudu v Praze.

³⁰⁹ Tamtéž

prostředky k postavení věnoval otec uvedeného MUDr. Josef Hatzak z Chebu. Práce prováděli příslušníci spolku Wandervogel a na nich se také účastnil. V době prováděných prací bydleli účastníci, členové Wandervogelu a vysokoškoláci, v Lazech v obecné škole, neboť práce prováděli v době prázdnin. Dne 30. 8. 1935 bylo slavnostní otevření uvedené chaty, jehož se účastnil také JUDr. Suchy, který stavbu několikrát navštívil. Před ukončením prací Klatze také jedenkrát navštívil v Lazech dr. Suchy a k jeho žádosti svolal přítomné toho dne večer do jedné třídy. Suchy k nim měl řeč a snažil se je získat pro vstup do SdP. Setkal se s odporem některých přítomných s tím, že studentský spolek má zůstat nepolitický. Další rok se pak konalo vyšetřované setkání.³¹⁰

Dále vyslechl policejní ředitelství v Plzni Bedřicha Hatzaka³¹¹, který byl již v r. 1935 vyslýchán krajským soudem v Chebu kvůli činnosti spolku Jungturneschaft v Chebu. Jeho bratr Arnošt se zabil dne 18. 2. 1935 při lyžaření v Krušných horách a k jeho památce otec nechal zřídit v obci Lazy u Mariánských Lázní chatu pro přátele jeho bratra. Bratr byl posluchačem lékařské fakulty a členem spolku Wandervogel a také studentského spolku Egerland Freischaren v Praze. Bedřich byl členem spolku Turnverein – Jungturner a spolku Verband für Deutsche Jugendherbergen v Ústí n. Labem. Dříve byl členem spolku Wandervogel.³¹²

Ludvik Tieber³¹³, byl vyslýchán dne 28. 7. 1937 v presidiu policejního ředitelství v Plzni. Od 1. 9. 1934 byl organizován ve straně SdP, dále byl členem spolku Turnverband (do r. 1937). Od r. 1925 ve spolku Wandervogel až do jeho rozpuštění r. 1933.³¹⁴

Nakonec byli vyslechnuti Adolf Schuster³¹⁵ a Antonín Pohlman³¹⁶.

³¹⁰ Tamtéž

³¹¹ Bedřich Hatzak, nar. dne 28. 2. 1917 v Chebu, Němec, katolík, svobodný, bez vojenského poměru, udánlivě zachovalý, maturoval na německém st. gymnasiu v Chebu, chtěl pokračovat na studiích na lékařské fakultě při něm. universitě v Praze. Otec MUDr. Josef Hatzak byl státním obvodním lékařem v Chebu a lékařem několika nemocenských pojišťoven.

³¹² Tamtéž

³¹³ Ludvik Tieber, nar. dne 23. ledna 1915 v Chebu, studující na lékařské fakultě při německé universitě v Praze, svobodný, bytem v Chebu. Vystudoval gymnasium v Chebu, v r. 1933 maturoval, pak posluchač lék fak. při něm. univ. v Praze, od 1. 11. 1936 do 30. 6. 1936. v době procesu opět studoval v Praze.

³¹⁴ Tamtéž

³¹⁵ Adolf Schuster, nar. dne 11. 2. 1909 v Lokti, svobodný, profesor zeměpisu a tělocviku bez zaměstnání, bez vojenského poměru. Obecná škola, reálka v Lokti, 10 semestrů přírodovědecké fakulty při německé universitě v Praze, nemajetný, zachovalý, bytem v Lokti.

Adolf Schuster nikdy nebyl v žádné politické straně, byl člen spolků Deutsche Kulturverband, Deutscher Turnverein, Deutscher Alpenverein. Dříve byl členem spolků Deutscher Gebirgs-u. Wanderverein, Deutscher Wandervogel, spolku Germania v Praze, studentského spolku Egerland-Freischaren v Praze. Dr. Josefa Sucheho znal od r. 1928, kdy byl členem spolku Wandervogel. Dr. Suchy tehdy zastával funkci krajského vedoucího chebského kraje. Oba též byli členy spolku Egerland-Freischaren. Později se Suchy snažil tento spolek získat pro SdP s tím, že většina vedoucích strany byli bývalí příslušníci spolku Kameradschaftsbund a pouze on je z řad spolku Wandervogel. Spolek Freischaren to po určitém váhání zamítl s tím, že je spolek nepolitický.³¹⁷

Antonín Pöhlmann uvedl, že nyní není v politické straně. Byl půl roku členem DNSAP, než byla rozpuštěna. Byl členem odborové organizace Deutscher Handels und Industrie Angestellten Verband se sídlem v Ústí n. Labem, odbočka Kraslice. Dále členem spolku Deutscher Turnverein v Kraslicích, spolku Bund der Deutschen v Kraslicích a od r. 1926 byl členem spolku Eltern und Freundesrat zum Sudetendeutschen Wandervogel.³¹⁸

Dr. Suchy pobyl ve vazbě osm měsíců a byl propuštěn v únoru 1938. Názor české veřejnosti asi nejvýstižněji vyjádřil článek v Českém Slově:

„Henleinovec dr. Suchý propuštěn z vazby na čestné slovo. Člen ústředního vedení Henleinovy strany dr. Josef Suchy byl propuštěn z vyšetřovací vazby na Pankráci, ve které byl 8 měsíců. Je to jeden z hlavních pracovníků v ústředí Henleinovy strany v Chebu. Byl zatčen loni 9. července pro důvodné podezření deliktů proti zákonu na ochranu republiky. Vyšetřování na základě zabaveného materiálu trvalo 8 měsíců a nebylo dosud skončeno. Dr. Suchy byl propuštěn z vazby bez kauce – jen na čestné slovo. Zprávy o intervencích pro jeho propuštění z vazby kolovaly již delší čas. Jelikož jde o důvěrného spolupracovníka Henleinova a člena něm. spolku Vandervögel, nebyli bychom překvapeni, kdyby důvěra vyšetřujících úřadů byla zklamána. O zkušenosti s příslušníky spolku Vandervögel není přece nouze.“³¹⁹

Tento případ a hlavně výpovědi uvedených svědků nám dávají také poněkud nahlédnout do prostředí lidí, kteří prošli hnutím WV. Všech 10 vyslychaných bylo členy hnutí WV, ale až po 1. světové válce. Jejich věk se pohyboval nejčastěji mezi 22 až 33 lety, z čehož

³¹⁶ Antonín Pöhlmann, nar. dne 16. 12. 1909 v Kraslicích, vojín v zál. 48 p. pl. v Benešově, ženatý, úředník firmy J. Petera, obchodní dům v Kraslicích, bytem v Kraslicích. Vychodil obecnou a měšťanskou školu v Rotavě u Kraslic.

³¹⁷ Tamtéž

³¹⁸ Tamtéž

³¹⁹ České Slovo 20. 2. 1938

vybočovali dva, nejmladšímu bylo 20 a nejstaršímu 35 let. Všichni pocházeli z nižších středních vrstev (otec řezník, obchodní cestující, lékař apod.) a měli vyšší anebo alespoň střední vzdělání. Pouze jeden z nich ohlásil dělnické povolání, ale i v tomto případě lze uvažovat o příslušnosti ke střední sociální vrstvě (otec obchodní cestující). V jiném případě byl otec dělník v železárnách, ale syn vychodil měšťanskou školu a byl zaměstnán jako úředník obchodního domu v Kraslicích. Ti, kteří studovali na vysoké škole, což byla ve všech případech německá univerzita v Praze, byli též členy freischarů, což bylo asi přirozené pokračování činnosti po členství ve WV. Další možností bylo zřejmě členství ve Svazu pro ubytovny mládeže (Verband für Jugendherbergen). Pouze jeden ze zúčastněných dál působil v organizaci WV, v její dospělé části (Eltern und Freundesrat zum Sudetendeutschen Wandervogel). Prakticky všichni byli členy DTV. Přes polovinu z nich bylo členy některé nacionální politické strany a, pokud byli členy zrušených stran DNP a DNSAP, byli nově registrováni v SdP. Většina z nich byla zároveň členy Spolků Němců (Bund der Deutschen). Pokud nebyli organizováni jinde, byli alespoň ve sportovních nebo turistických spolcích. Celkově se dá říci, že to byli mladí, nacionálně orientovaní, většinou svobodní muži, žijící aktivním životem.

Hnutí Pfadfinder v Čechách v meziválečném období

Hlavní rozkvět německého hnutí pfadfinderů jak v německých tak v českých zemích nastává ovšem až po vzniku samostatné Československé republiky. Německé oddíly v ČSR byly soustředěny hlavně kolem Bratislavy, Znojma, Chebu, Karlových Varů, Liberce a také v Praze. Skauting v Německu samém byl značně roztržštěn, což po 1. světové válce ztěžovalo jeho začlenění do mezinárodní skautské organizace. Před jeho zrušením a začleněním do Hitlerjugend existovalo v Německu v roce 1933 na čtyřicet organizací hlásících se ke skautským myšlenkám. Po r. 1926 došlo k určitému sjednocování, které však nikdy nebylo úplné. Kromě toho zde existovala řada oddílů hlásících se k levici, postavených na marxistických myšlenkových základech, ale používajících skautské výchovné metody.

Podobné to bylo v českých zemích, kde však skautské oddíly (Pfadfinder) vždy byly oproti velkým organizacím jako WV, Staffelstein, či později Jungturnerschaft v menšině. I zde byla řada oddílů značně samostatných a zahrnovaly široké myšlenkové spektrum od katolictví po marxismus, od tvrdého nacionalismu severočeských oddílů spolupracujících s Ruthovým kruhem po státotvorné oddíly kooperující se Svojsíkovým Svazem.

Jako střešová organizace byl míněn v roce 1921 založený „Verband sudetendeutscher Pfadfinder“, který měl sídlo v Liberci. Ten shromažďoval právě oddíly myšlenkově blízké nacionálním kruhům a v r. 1926 spolu se skupinami mládeže blízkými Ruthovi vstoupil na nově reformované mládežnické organizace DTV Jungturnerschaftu.

Na druhé straně názorového spektra se pohybují skupiny Svornost-Eintracht organizované v dalším svazu „Pfadfinderverband Eintracht – PE“, které měly velice odvážný program sdružování německých a českých oddílů.

Styky německých mládežnických rganizací, hlavně patřících k „hnutí mládeže“, s českým hnutím byly zvláště zpočátku minimální. Zatímco české časopisy informovaly o dění ve skautských organizacích po celém světě, němečtí skauti v Čechách jakoby neexistovali. O to zajímavější je pokus o kontakt z roku 1919, kdy Jack z II. oddílu pražských Pfadfindrů napsal do časopisu Junák:

„Čtu váš časopis a vidím, že junáci jsou dobře informováni o skautech cizozemských, o jejich organizaci a rozkvětu. Málokdo z vás však ví něco bližšího o nás, pražských Pfadfindrech. V pražském okolí potkáváme se často s vámi, jsme však pokládáni za „divoké“ oddíly, nebo za militaristickou junobranu. Chci vám říci pravdu o nás.

Žactvo karlínské reálky dávno toužilo po organizaci skautské a užším semknutí. Pro překážky ze strany školy i rodičů všechny pokusy ztroskotaly.

Až na počátku prázdnin podařilo se prof. Gellnerovi s pomocí škol. úřadů založiti organizaci Pfadfindrů. Po čtrnáctidenním trvání však byl nám přidělen vojenským velitelstvím důstojník-instruktor, který z nás nadělal rekrutů. Bylo nás kolem 300. Tento čistě rakouský výplod udržel se do září 1915 a zanikl zavedením vojenských cvičení na střední škole.

V té době několik Pfadfindrů, které nenakazil militarismus a kteří poznali pravý skauting ze zkušenosti, sloučilo se v jeden oddíl. Pořádili si příručky vídeňských Pfadfindrů a konali vycházky za vedení Lauschnera, nynějšího předsedy vůdcovského sboru. Na podzim 1916 založen byl sbor Pfadfindrů s pevnou organizací. V červenci 1917 tábořili jsme samostatně v Řenčově. Na jaře 1918 měli jsme čtyři, ovšem slabé oddíly a v létě tábořili zase v Řenčově. Pomáhali jsme též při dopravě hladovících dětí ze severních Čech do Uher a Hor. Rakous.

Dnes je nás asi šedesát, skoro výhradně žáků něm. středních škol. Máme 6 oddílů po 10-15 skautech. Tito volí si sami vůdce z těch, které jim navrhne vůdcovský sbor; podobně i jeho zástupce. Oddíl též rozhoduje většinou o přijímání nováčků. Zkoušky jsou tři: nováčků, skautů druhé a první třídy. Odznakem je znak všeskautský: lilie – hrot kompasu.

Politicky jsme úplně nestranní, jsme především skauti a odmítáme jakoukoliv agitaci v našich řadách z kterékoliv strany.

Z roku 1915 zůstaly nám jen skautské klobouky a zkušenosti, které jsme nabyly z tehdejších chyb. Máme tytéž ideály, cíle a zákony, jako vy, nám je příroda zrovna tak dobrou matkou jako vám, u táborového ohně pějeme tytéž písně jako vy i celý skautský svět. Jsme s vámi jednoho ducha, mluvíce jiným jazykem. To jistě mnozí z vašich junáků poznali při styku s námi.

Nazdar – Gut Pfad!“³²⁰

K tomu redakce časopisu připojila poznámku:

*„Otiskujeme tento článek pražské německé organizace s tou poznámkou, že nebylo v pražském vedení Pfadfindrů ani před válkou, ani za války dosti dobré vůle k přátelským stykům, by že pražské vedení buď nechtělo nebo nedovedlo poslechnouti pokynů, které mu byly dány od ústředního vedení skautského z Vídně ve věci přátelského soužití. Je-li dnes v nazírání pražských Němců obrat, běřeme jej s uspokojením na vědomí.“*³²¹

³²⁰ Časopis Junák, roč. V/1919, č. 9-10, s. 147-148

³²¹ Tamtéž

Obrat se však neuskutečnil.

V roce 1924 se obrátili zástupci spolku „VSP“ na Mezinárodní kancelář v Londýně se žádostí o samostatné zastoupení. Když ale zjistili, že to není možné jinak než prostřednictvím Svazu JS-RČS, upustili od dalšího jednání. V roce 1927 však požádaly dva německé oddíly s 28 členy z vlastní vůle o registraci ve Svazu JS-RČS. O dva roky později již bylo ve Svazu organizováno 8 oddílů o 159 členech a v roce 1931 již 163 německých skautů v 9 oddílech. Přestože se jednalo o výrazný nárůst, stejně to byl jen zlomek německých skautských oddílů v Čechách. Nejvíce jich bylo registrováno ve Svazu JSS RČS v letech 1934 a 1935, kdy dosáhly počtu členů 1642.³²² Německé oddíly tímto jediným způsobem mohly dosáhnout členství ve světové organizaci, a tím požívat příslušných výhod. Prohlašovali o sobě, že *„stojí na půdě Československé republiky, kterou považují za svou vlast a že nemají nic společného s hakenkrajclery a německými nacionály“*.³²³ Platily za to však nálepkou zrádců a jejich vedoucí byli obviňováni z vlastizrady a rozbíjení německé jednoty.³²⁴

³²² Bruno Břečka, Kronika skautského hnutí. Čs. skautské hnutí do r. 1990. Rozšířené vydání kroniky z 03/1997. Brněnská rada Junáka, Brno 1999, s. 145

³²³ Bruno Břečka, c. d., s. 106

³²⁴ V novinách Rumburger Zeitung ze dne 26. 2. 1931 byl uveřejněn článek pod názvem „Sport und Wandern - Der tschechische Staaverband auf dem Kriegspfad gegen die sudetendeutschen Pfadfindergruppen.“ Podle něj se Svojsikův Svaz snaží připojit i německé skauty. Dříve byli připojeni na německých územích pouze oddíly českých židů. V Chebu se prý poslední dobou připojilo několik německých oddílů. Rakouský skautský svaz má prý vyšší pověření. Přesto v Praze „Verband sudetendeutscher Pfadfinder“ a „Pfadfinderverein Eintracht“ se dostává pod vliv Svazu. Zastoupení Němců ve světové organizaci je možné pouze přes český Svaz. Pokusy se prý děly i přes rakouské skauty majora Täubera. Říšští a sudetoněmečtí skauti nejsou zastoupeni ve světové organizaci. Článek končí tím, že Český svaz má nacionálně šovinistickou tvář, která protičeží každému skautskému ideálu.

V podobném duchu je článek novin Deutsches Volksblatt, Chomutov ze dne 15. 4. 1931 uveřejněný pod velice podobným názvem „Der tschechische Skautverband auf dem Kriegspfade gegen die sudetendeutschen Pfadfindergruppen“. Zatímco se prý až dosud Svojsikův Svaz omezoval na to, že v německých oblastech sdružoval pouze českou mládež, nyní začíná přijímat i mládež německou nebo ji dostává pod svůj vliv. V časopise „Vůdce“ se prý se škodolibou radostí konstatuje, že v Chebu se ke Svazu připojila skupina německé mládeže. Zřejmě se jedná o dřívější skupinu Pfadfinder Kastel. Podobně se prý připojila snad i nějaká skupina ve Františkových Lázních. „Verband sudetendeutscher Pfadfinder“ a „Pfadfinderverein Eintracht“ je prý pod českým vlivem. Do Svazu prý vstoupil po svém založení i „Deutsche Pfadfinderbundes i. d. tschsl. Rep.“. Zapojení do mezinárodní organizace je totiž možné pouze přes český Svaz. Zapojení do českého Svazu doporučoval i papa Teuber. Němci to jako nesmysl odmítli. Proto prý nejsou až do této doby sudetští Němci členy světové organizace podobně jako Němci říšští.

Řada německých oddílů pfadfinderů v Čechách byla levicového zaměření a spolupracovala spíše s Federací čs. skautů, což byly hlavně spolky Prager Pfadfinder a Sdružení skautů Svornost.

Spolek Pražských skautů (Prager Pfadfinder) vznikl roku 1922 a v jeho čele stál Karel Mahler, bankovní úředník. Také ostatní členové vedení byli většinou úředníci nebo obchodníci. Značná část členů spolku byla izraelského vyznání. Spolek myšlenkově určitě směřoval do levého politického spektra a byl státotvorný, protože spolupracoval s pražským německým spolkem Urania,³²⁵ v jehož místnostech také bývaly jeho shromáždění. Jednací řeč spolku byla německá a jeho sídlem byla Praha. Proklamovaným účelem spolku byla duševní a tělesná výchova mládeže směřující k „*přirozenému názoru životnímu*“. Toho mělo být dosaženo přednáškami, společnou četbou dobrých knih a stálým stykem s přírodou, který měl vést mládež k pacifismu a ke snášenlivosti národnostní i politické. Tělesnému vývoji měly sloužit společné vycházky, pěstování různých sportů a táboření (skauting). Členy mohly být osoby, které byly podle zákona členství schopny, a co se týká středoškoláků, tak pouze tehdy, pokud byly žáky jednoho ze dvou nejvyšších ročníků. Žáci nižších ročníků mohli být přijímáni jako chovanci. Dolní věková hranice byla 10 let. Po celou dobu existence se spolku z finančních důvodů nepodařilo nalézt stálé spolkové místnosti. Měl zřejmě trvalé finanční problémy, protože několikrát žádal o povolení sbírky na zorganizování letního tábora. Zde zřejmě platil za svoji státotvornou orientaci, zatímco nacionální skautské spolky byly bohatě dotovány německými organizacemi jako Německý dům – Casino, či německými firmami. I když spolek proklamoval svoji apolitičnost a měl i ve stanovách, že je nepolitický, byl v r. 1939 rozpuštěn na základě zákona o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran.³²⁶

Od r. 1925 Prager Neupfadfinder (němečtí pražští woodcrafteri) úzce spolupracovali s pražskými woodcrafterskými kmeny, což prozrazuje jejich zaměření spíše než na Baden-Powellův skauting na Setonův americký mysticismus „Lesní moudrosti“. O úspěch této

³²⁵ Urania – levicový státotvorný spolek, spolupracoval s úřady čs. státu a jeden čas mu bylo svěřeno německé vysílání čs. rozhlasu.

Viz Václav Ledvinka, Urania a Vančurův dům. Poznámka k činnosti německých spolků v Praze v meziválečném období. In Documenta Pragensia č. XVII Od středověkých bratrstev k moderním spolkům. Sborník příspěvků ze 17. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy. Archiv hlavního města Prahy, Scriptorium, Praha 2000, 384 s.

³²⁶ Spolek byl rozpuštěn na základě výměru ministerstva vnitra podle ustanovení § 11 vládního nařízení ze dne 23. 12. 1938 č. 355 Sb. z. a n. a vládního nařízení ze dne 13. 1. 1939 č. 4 Sb. z. a n. o politických stranách.

AMP, Spolkový katastr, sign. XIV/508

spolupráce se zasloužil MUDr. E. Vogl-Wučiček, jako vedoucí a táborový lékař. S oblibou tábořili na Šumavě, v Orlických horách a v jižních Čechách. Na Samechově na Sázavě založili velký samostatný tábor.³²⁷

Pražští novoskauti (Neupfadfinder) byli nezakázáni Zemskou správou politickou v Praze dne 23. května 1925 na základě jejího rozhodnutí z 9. dubna 1925. Dopis o úředním povolení spolku byl doručen členům zakládajícího výboru, což byli: MUC Emil Vogel, posluchač Vysokého učení lékařského v Karlíně Dr. Oskar Kohn, učitel na reál. gymnasiu, Praha VII.

Ve schválených stanovách se psalo, že spolek se jmenuje česky „Pražští novoskauti“ a německy „Prager Neupfadfinder“. Sídlem spolku byla Praha a jednací řečí jak čeština, tak němčina. Účelem spolku byla duševní a tělesná výchova mládeže. Spolek měl být naprosto nepolitickým. Přednášky, společná četba dobrých knih jakož i stálý styk s přírodou měly vést ke kulturnímu rozkvětu přírodního života a rozvoji tělesné zdatnosti mládeže, jakož i k snášenlivosti národnostní a náboženské. Vývoji tělesnému sloužily společné vycházky, různé sporty, táboření (skauting). Mládež měla mít též možnost pracovat ve spolkových dílnách a klubovnách.

Členem spolku mohla být každá, dle spolkového zákona členství schopná osoba, středoškoláci však pouze tehdy, byli-li žáky jednoho ze dvou nejvyšších ročníků. O přijetí člena nebo o jeho odmítnutí rozhodoval výbor, který nemusel oznamovat důvodu svého rozhodnutí. Zvláštní skupinou členů byli tzv. chovanci. To byli žáci nižších tříd, pokud dosáhli nejméně věku 10 let. O jejich přijetí nebo vyloučení rozhodoval rovněž výbor.

Členství končilo buď dobrovolně, úmrtím nebo vyloučením. Člen mohl být vyloučen, pokud škodil snahám spolku, nebo když o to požádala většina výboru bez udání důvodu.

Spolek získával prostředky z členských příspěvků, jejichž výši stanovila valná hromada, darů a z výtěžků společných podniků. Výbor byl sestaven z předsedy, místopředsedy, pokladníka a 3 přisedících. Výbor dbal o náležitě uplatnění spolkových snah. Výbor rozhodoval jen, byla-li přítomna většina výboru a usnášel se většinou hlasů. V případě rovnosti hlasů rozhodoval předseda. Před definitivním utvořením spolku a před valnou zakládající hromadou ho zastupovalo zakládací komitě, po úředním schválení stanov zemskou politickou správou spolek zastupovali přisedící, jejichž jména a adresy byly vždy nahlášeny Policejnímu ředitelství v Praze.

³²⁷ Bruno Břečka, c. d., s. 63

Řádná valná hromada, kterou stejně, jako i mimořádnou, svolával výbor písemným pozváním všech členů, se měla odbyvat každoročně pokud možno počátkem března nejpозději však koncem dubna. Mimořádná valná hromada mohla být svolaná výborem s udáním jednacích předmětů, žádal-li o to výbor sám, anebo nejméně ¼ veškerého členstva. Ve valné hromadě osobně měl každý člen 1 hlas. Členové, kteří se nemohli k valné hromadě osobně dostavit, mohli své hlasovací právo přenést písemnou plnou mocí na některého přítomného člena, avšak nikdo z účastníků nesměl zastupovat více než jednoho nepřítomného člena. Právoplatně svolaná valná hromada byla k platnému usnesení kompetentní, bez ohledu na počet přítomných neb zastoupených členů. Valná hromada se usnášela prostou většinou hlasů. Veškerá oznámení týkající se členstva se děla buď ústně neb písemně aneb deníkem „Tribuna“ a „Prager Tagblatt“ ve spolkové nebo sportovní rubrice.³²⁸ Spolek užíval společně s pražskými woodcraftery kmene „Bílé slunce“ dřevěnné stavení na Štefánikově nábřeží v Praze nesoucí název „Skautský domov“.³²⁹

V roce 1927 Liga Lesní Moudrosti navázala styky s německou mládeží v ČSR i v zahraničí. Se spolky Deutsche Freischarr (Německý volný sbor/hejno) a Schlezische Jugendschaft (Slezský svaz mladých) propagovala sblížení české a německé mládeže.³³⁰ Ve dnech 19. 5. - 20. 5. 1928 se konal sjednocovací woodcrafterský sněm na Samechově, který vedl místonáčelník K. Bukovanský. Sloučením Ligy lesní moudrosti a Ligy pro výchovu přírodou vznikla Liga čs. woodcrafterů. Zúčastnilo se přes nepříznivé počasí na 180 účastníků včetně početného kmene Prager Neupfadfinder a delegáta jugoslávských junáků (Kravos) i delegáta za Deutsche Freischarr T. Schützera z Vratislavi. Pozdější ústup z levicových pozic (Ligy) znamenal nejen vystoupení Ligy čs. woodcrafterů z Federace čs. skautů, ale z LČW vystoupili i pražští Pfadfinderi a další jednotlivci.

Od roku 1930 začali též působit katoličtí němečtí skauti Pfadfinder st. Georg, kteří se vyčlenili z Říšského svazu katolické mládeže.³³¹ V roce 1934 se podíleli na založení Ligy

³²⁸ Archiv hl. m. Prahy, Spolkový katastr, sign. SK XIV/729

³²⁹ Spolek Pražští novoskauti byl vymazán jako zaniklý dnem 30. června 1939, podle čl. II. odst. 2 vládního nařízení ze dne 31. března 1939 č. 97 Sb. z.

³³⁰ Tamtéž s. 67

³³¹ O situaci v českém německém katolickém skautském hnutí psaly dne 8. 9. 1933 noviny Deutsche Presse Prag v článku „Aus der Jugendbewegung - Zeitlager der St. Georgs-Pfadfinder Nordböhmens in Nirdorf“. Článek obsahuje zprávu o tábore německých Skautů sv. Jiří, který proběhl ve dnech 20. až 27. srpna roku 1933. Dále se zde říká, že u nás již existuje silné německé katolické hnutí „Pfadfinder st. Georgs“, které již má 2000 členů. Proběhlo 10 týdenních stanových táborů po celém jazykovém území Sudet přičemž u Nirdorfu tábořilo 60 členů

katolických skautů, stali se jejími členy a tím se stali spolu s ostatními skautskými katolickými organizacemi i autonomním členem Svazu JSS-RČS.

Velice zajímavé bylo „Sdružení skautů Svornost (Pfadfinderverein Eintracht)“, které mělo přímo ve svých stanovách sblížení dětí různých národností, především českých a německých, a tím mělo zmiřňovat „*neblahé národnostní poměry v československém státě*“. Z toho důvodu spolek uváděl jako jednacím řeč češtinu i němčinu.³³²

Spolek byl původně r. 1922 ohlášen jako „Sdružení skautů Svornost“, ale již od r. 1923 se jmenoval „Sdružení skautů Svornost“ pro české oddíly a styk s českou veřejností a „Pfadfinder Eintracht“ pro německé oddíly a styk s německou veřejností.³³³ Sídlem spolku byla Praha, ale jeho působnost byla pro celé území státu. Zamýšleného účelu tj. sblížení mládeže různých národností měl dosahovat zakládání a zřizováním oddílů (smeček, rojů), ale také spolků zabývajících se skautskou výchovou. K těmto odnožím měl jmenovat činovníky, kteří by podporovali a sledovali cíle ústředí. Dále měl pečovat o prohlubování skautingu, pořádat sjezdy, veřejná cvičení, závody, tábory, pořádat léčebné i jiné podniky uvnitř i mimo hranice státu, přednášky, divadelní představení, taneční zábavy a filmová představení. Nejnižší věková hranice byla 10 let. Oddíly se národnostně nemíchaly. České děti byly organizovány v českých oddílech a německé v německých, „*aby žádná národnost neztratila svého rázu*“. Spolek měl řadu poboček po celých Čechách, pořádal letní tábory a spolupracoval s feriálními osadami. Je zajímavé, že většina členů pražského vedení byli železniční zaměstnanci. Po celou dobu existence spolku stál v jeho čele Theodor Wotzel vrchní revident státních drah.³³⁴

skupiny. V neděli prý pochodovalo 40 skautů v krojích s prapory a s písní na mši. Smyslem tábora je prý výchova k samostatnosti, pěstování vůle a tvorba charakteru na základě katolických principů.

³³² Tomáš Jelínek, Německý skauting v Praze. In: Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu / Die Duetschen und Tschechen in der Welt des Turnen und des Sports, usp. Marek Waic, Nakl. Karolinum, Praha 2004, s. 107-113.

³³³ Spolek byl vzat na vědomí výnosem ministerstva vnitra ze dne 24. 11. 1923 č. 30924/6 ai 1923 dle výnosu zemské správy politické ze dne 4. 6. 1923 č. 2-A-7855/5 ai 1922 č. z. sp. p. 235968 ai 1923

³³⁴ V roce 1923 bylo nahlášené vedení spolku:

Bohdan Wotzel, vrchní revident čsl. drah

Vratislav Baumrucker, vrchním revident čsl. drah

Josef Koudela, úředník čsl. drah

Karel Ederer, kancelista čsl. drah

Jan Hausenblas, oficiant čsl. drah

Karel Bauer, vrchní průvodčí vlaků

Je otázka, zda toto uspořádání vnitřně nevyhovovalo nebo zda spolek podlehl vnějším tlakům, ale dle oznámení z 9. března 1929 se spolek rozešel s tím, že se oba spolky osamostatní a společné vedení se zruší. Ve vedení německé části zůstal T. Wotzel jako náčelník.³³⁵ Nástupnický spolek „Pfadfinderverein Eintracht“ pak fungoval až do r. 1939, kdy byl vymazán ze spolkového katastru podle nařízení říšského protektora ze dne 26. září 1939.³³⁶

Tak jak sílil tlak sudetoněmeckých nacionálních spolků, posilovala se i spolupráce Svazu JSS RČS s německými skautskými oddíly, které německý nacionální socialismus odmítaly. Několik německých oddílů, které se uvědoměle hlásily jako „Deutsche Pfadfinderschaft der ČSR“ (spřátelené oddíly), vydávaly svůj cyklostylovaný časopis „Der deutsche Pfadfinder“ a „Mitteilungsblatt für die deutsche Pfadfinderschaft in der RČS im Svaz JSS RČS“.

Zcela mimo toto pojednání pak stojí mládežnické organizace hlásící se k mezinárodní „Komunistické internacionále mládeže (KIM)“. Pod vedením komunistické strany byly vytvářeny oddíly „Rudých průkopníků“, „Skautů práce“ apod. Německé varianty těchto spolků u nás byly především organizovány kolem časopisu „Vorwärts“. Z Berlína sem byly pašovány časopisy „Der Junge Genosse“ a „Das proletarische Kind“. Tyto organizace především sdružovaly dělnické děti obou hlavních národností, německé i české, a proto byly právem nazývány internacionální. Vycházely sice z myšlenek skautské výchovy, ale byla v nich silně akcentována i politická ideologie boje proti tehdejšímu společenskému a sociálnímu uspořádání společnosti.³³⁷

Veškeré aktivity skautských organizací pak končily oddělením pohraničí a vznikem protektorátu Čechy a Morava, kdy byly všechny německé mládežnické organizace sloučeny

Alois Olbert, oficiál čsl. drah

Jan Bauer, studující

Ressi Olbertová

Gertruda Wietzorková

Karel Heyduk, oficiant čsl. drah

Karel Topol

³³⁵ AMP, Spolkový katastr, sign. 596

³³⁶ Spolek byl nezapovězen výnosem zemské správy politické ze dne 21. 12. 1929 č. 633930 ai 29 19A-4868/1 AMP, Spolkový katastr, sign. XIV/951

³³⁷ Viz Käthe Beckmannová, Děti jsou květy života. Vzpomínky na hnutí Rudých průkopníků. Mladá Fronta, Praha 1962, 208 s.

do Hitlerjugend (chlapci) a Bund Deutscher Mädel (dívky). České organizace, vyjma odborových a sportovních, byly zrušeny.

Hnutí Staffelstein, Quickborn a další katolické organizace

Tak jako v tělovýchově založením Orla, tak i ve skautském hnutí se pokoušela katolická církev uplatňovat svůj vliv. Z toho důvodu založila s wandervogeli spolupracující hnutí „Bildungs und Wanderbund „Staffelstein““ později pouze „Bildungs und Wanderbund“, které mělo působit jako střešový spolek pro všechny katolické středoškoláky. Svým postojem k sebevzdělání a putování v přírodě patří do německého „hnutí mládeže“. Na hlavních organizacích, jako byl Wandervogel, jim však vadil vypjatý nacionalismus a částečný antiklerikalismus.

Hnutí navazovalo na předválečné pokusy o organizování katolické mládeže v německém prostředí českých zemí. Katolické hnutí zde v tomto směru vstřebávalo impulsy z říšskoněmeckého a rakouského prostředí. Důležitým podnětem k organizování vlastního spolkového života byl vznik hnutí „Los von Rom“, šíření antiklerikálně – nacionalistických nálad a zvyšování vlivu socialistických myšlenek spolu s marxistickým politickým působením zprostředkovaným hlavně sociální demokracií. V roce 1904 se v českých zemích objevují první organizace vídeňského spolku Verband der christlichen Jugend Österreichs.³³⁸ V nich se projevoval myšlenkový vliv výrazné postavy katolického sociálního hnutí v Rakousku Antona Orla.³³⁹ Od roku 1909 byly zakládány též místní skupiny organizace Reichsbund der christlichen Arbeiterjugend Österreichs. V jižních Čechách zase zakládal cisterciácký kněz z vyšebrodského kláštera spolky katolické mládeže „Edelweis“. O něco později vzniká naopak v severních Čechách za aktivní podpory světícího biskupa Wenzela Frinda „Německý křesťanský mládežnický spolek pro Čechy (Christlichdeutscher Jugendbund für Böhmen)“, který se pokoušel zastřešit a koordinovat činnost všech mládežnických katolických skupin. Kvůli sporům, které mezi jednotlivými proudy katolického hnutí panovaly, se však tento záměr nezdařil. Šlo především o míru vlivu kněží v jednotlivých hnutích. Především spolky

³³⁸ Jaroslav Šebek, Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006, s. 53

³³⁹ Anton Orel, nar. 17. 9. 1881 ve Vídni, zemřel 11. 7. 1959 tamtéž, významný sociolog a spisovatel. V roce 1905 založil „Bund der Arbeiterjugend Österreichs“. Ve dvacátých letech působil v Křesťansko-sociální straně, v níž však měl pro své názory opakované konflikty. V letech 1943-1944 vězněn.

Dílo: Der Alkoholismus, 1908; Kapitalismus, Bodenreform und christlicher Sozialismus, 1909; Leos XIII. soziales Werk, 1913; Das Grundproblem der Kultur, 2 Bände, 1919 (unter dem Pseudonym Johannes Aquila); Handbuch der christlichen Gesellschaftslehre, 1920; Vogelsangs Leben und Lehren, 1922; Oeconomia perennis, 2 Bände, 1930. - Herausgeber mehrerer Zeitschriften ("Das neue Volk" 1924-36 und andere).

pracující pod vlivem A. Orla se odmítly připojit ke sjednocujícímu proudu. Zastávaly totiž tezi, že mládež se má vést sama a kladly důraz na práci laického prvku v hnutí. Tím se ideově shodovaly se spolky „hnutí mládeže“ jako byly Wandervogel či Pfadfinder. Duchovenstvo mělo mít pouze poradní roli a jejich hlavní úloha měla spočívat v pastoraaci a otázkách šíření morálky. Ve spolcích převažovala mládež z dělnických a maloroľnických rodin, protože zakladatelé těchto katolických spolků chtěli vědomě konkurovat především sociální demokracii.³⁴⁰ Jejich organizace se v úzké spolupráci s církevními hodnostáři a klérem rychle rozvíjely a brzy disponovaly silným vlivem na mladé katolické věřící. Slibovaly jim cestu k novému způsobu života, prohloubení duchovního chápání světa a pod vlivem znovuobjeveného romantismu osobní prožitky víry. Frustrující zkušenosti první světové války, deziluze poválečného vývoje a rozpad dosud existujících hodnotových vzorců, který byl zvláště silný v německém prostředí obnoveného státu, vedl k novému rozmachu těchto hnutí.

Z traumatizující poválečné zkušenosti se mezi mladými lidmi rodila spontánní snaha po hlubším duchovním prožitku, jež se realizovala právě v prostředí rychle se formujících katolických spolků mládeže. K zintenzivnění pastorační práce přispěla i podpora papežské politiky, zaměřená na posílení vlivu laického prvku v církevních strukturách, a tím též k hlubšímu včlenění mládeže do života církevního společenství, a dále vyhlášená Katolická akce, která slavila úspěchy v mnoha evropských zemích.

Utvoření spolku „Bildungs und Wanderbund christlich-deutscher Studenten „Staffelstein“ bylo vzato na vědomí ministerstvem vnitra dne 30. listopadu 1920 pod č. j. 73659/6 s předsedou dr. Alfredem Grimmem a místopředsedou dr. Eduardem Wintrem. Ustavující schůze spolku se konala dne 14. prosince 1920.

Vznik spolku byl spjat s osobností historika, universitního profesora Eduarda Wintera,³⁴¹ který je také podepsán na počáteční korespondenci s českými úřady. Wintrovu

³⁴⁰ Jaroslav Šebek, c. d., s. 54

³⁴¹ Eduard Winter, nar. 16. 9. 1896 v Hradci u Liberce, zemřel 3. 3. 1982 v Berlíně. Působil na Německé univerzitě v Praze, kde byl profesorem církevních dějin a patrologie, tak s UK, kde se stal docentem dějin a filozofie náboženství. V r. 1945 odešel do Rakouska a od r. 1947 žil v Německé demokratické republice: přednášel na univerzitě v Halle (1947–52) a Berlíně (1952–66).

Vybraná díla: *Bernard Bolzano und sein Kreis, 1932* (Bolzano a jeho kruh, 1935); *Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum, 1938* (Tisíc let duchovního zápasu, 1940); *Der Josefismus und seine Geschichte, 1943* (Josefismus a jeho dějiny. Příspěvek k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848, 1945); *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert, 1955*; *Romantismus,*

působení v hnutí vyplývalo z jeho profesionálních zájmů a představy pozdějšího „sudetoněmeckého“ obrození z katolického ducha. I přes zdůrazňované katolictví měla však identita členů zůstat německá. Ve vztahu k Čechům byl Winter pro rozvíjení myšlenky zprostředkování a spolupráce, k čemuž získával impulsy ze studia katolického osvědčení a především života a díla filozofa Bernarda Bolzana, jehož bohemismus v přizpůsobené podobě zprostředkovával členům Staffelsteinu. Bolzanův národ dvou jazyků sice Winter jako sebevědomý Němec odmítl, protože pro něj byla existence dvou národů v Čechách nezpochybnitelnou samozřejmostí. Sudetští Němci podle něj patřili jednoznačně k celoněmeckému národu. Bylo však podle něj historickou daností, že Němci žili v jedné zemi s jiným národem, a mají tudíž usilovat o rozvoj společného domova. Vedle již zmíněné syntézy německví a katolictví byla druhou důležitou syntézou, ke které Němci musí dospět, syntéza německví a domova v Bolzanově smyslu. Principem soužití mělo být vzájemné soupeření o prosazení dobrých povahových rysů každého z obou národů k prospěchu nového státu. Osobitost obou národů měla být zachována a neměla být podnětem ke zničení nebo nenávisti. Ohlas těchto bolzanovských myšlenek se projevil také v koncepci Winterových historiografických prací.³⁴² Jeho názory ho přivedly do myšlenkové blízkosti Spolku kamarádů, avšak jeho členství v něm nebylo prokázáno.

Od r. 1924 mělo hnutí sedm žup: Egerland, Erzgebirge, Nordböhmen, Ostböhmen, Nordböhmen/Schlesien, Südmähren, Südböhmen a dvě městské – Prahu a Bratislavu. Ve svých stanovách z roku 1924 uvádělo, že spolek je nepolitický, že se nazývá „Bildungs und Wanderbund“ a má své sídlo v Praze. Měl vyvíjet svou činnost v rámci celé Československé republiky.

Účelem spolku bylo sdružovat rodiče, učitele a přátele studující mládeže a tuto mládež harmonicky vychovávat k tělesné zdatnosti.

Prostředky k dosažení tohoto cíle měly být:

Restauration und Frühliberalismus im österreichischen Vormärz, *Wien 1968*; Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790–1868, *Berlin 1968*; Revolution, Neuabsolutismus und Liberalismus in der Donaumonarchie, *Wien 1969*; Der Bolzanoskreis 1824–1833, *Wien 1970*; Die Sozial- und Ethnoethik Bernard Bolzanos. Humanistischer Patriotismus oder romantischer Nationalismus im vormärzlichen Österreich. Bolzano contra Friedrich Schlegel, *Wien 1977*.

³⁴² Jiří Němec, Eduard Winter v německém dějepisectví v protektorátu. Biografická studie o kariéře, přizpůsobení a politické podřízenosti historiografie. Disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav, Brno 2007. s. 56-57

- a) pořádání turistických zájezdů na základě co možná největší jednoduchosti. Požitek alkoholu všeho druhu byl účastníkům zájezdů zakázán.
- b) pořádání sportovních a tělocvičných závodů jako závodů v běhu, ve skoku, závodů plaveckých, různých míčových her, zimních sportů, cvičení v krytých tělocvičnách;
- c) opatřování potřebného nářadí k výše uvedeným cvičením a závodům;
- d) zřizování nocleháren a letních domovů k podpoře turistiky a sportovní činnosti;
- e) činnost na poli sociální péče o studentstvo, jako zřizování studentských domovů atd.;
- f) pořádání schůzí, přednášek a zábavních schůzek;
- g) vydávání a zprostředkování časopisů, uměleckých předmětů, knih a letáků.

Peněžní prostředky měl spolek opatřovat z ročních členských příspěvků, jejichž výše byla určována valnou hromadou, a z darů. Členy se mohly státi osoby obojího pohlaví, starší 18 let, německé národnosti. Jejich povinností bylo, dle svých sil podporovat účely a činnost spolku a přesně platit členské příspěvky. Měli právo se účastnit veškerých podniků pořádaných spolkem nebo jeho pobočkami a požívat veškerých spolkových výhod. Měli hlasovací právo na pobočkách a na valné hromadě spolku skrze zmocněnce. Spolek se za příčinou snažšího provádění svých úkolů dělil na odbočky a kraje. Odbočky měly mít své vlastní vypracované stanovy. Vedení spolku se sestávalo z valné hromady spolku, z předsednictva a hlavní spolkové rady.³⁴³

Členy hlavní rady byli:

- předseda: prelát dr. Antonín Franz
- místopředseda: univ. docent dr. Eduard Winter
- členy: prelát Tezelin Jaksch ve Vyš. Brodu, opat Rudol v Broumově, biskup dr. Václav Frind v Praze, probošt Paul Heider v Opavě a ředitel dr. Michael Distler ve Stříbře.

Cílem jejich práce s mládeží bylo obnovení sudetoněmeckého lidu v náboženském, národoveckém a sociálním směru. Mladé generaci chtěli předat poznání důležitosti prohloubení náboženské práce pro lidovou obrodu. Organizace se členila na Svaz hochů a Svaz dívek (12-18 let) a od r. 1928 společenství starších (Älterenschaft) a Kruh vysokoškoláků (Hochschulring den Bund Staffelstein).

V roce 1926 na dotaz policejního ředitelství představenstvo spolku sdělilo, že spolek má 600 členů ve 30 pobočkách. Periodický časopis spolku „Staffelstein“³⁴⁴ se vydával

³⁴³ Archiv hl. m. Prahy, Magistrát hl. m. Prahy II., Spolkový katastr, sign. X/254.

³⁴⁴ Časopis od roku 1936 vycházel pod názvem „Volk und Glaube“

měsíčně již sedmým rokem. Do konce dvacátých let počet členů vzrostl na dva tisíce. Jeho působením se také začal plnit pražský bohoslovecký seminář, kam přišlo do r. 1934 asi 120 adeptů kněžství. Ideová blízkost působila i na snahu o kontakty s ostatními organizacemi sudetoněmeckého „hnutí mládeže“. Jedno takové neúspěšné setkání proběhlo koncem dvacátých let na zámku Svojkov nedaleko České Lípy. Počátkem třicátých let organizace spolupracovala i s Henleinovou Sudetoněmeckou vlasteneckou frontou. Vrcholem těchto snah pak bylo r. 1935 vstoupení do střeškové organizace německých mládežnických organizací nemarxistického typu u nás Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft. Hnutí si též udržovalo silné vazby na německé jazykové prostředí, odkud čerpalo silné spirituální a organizační vazby. Mnozí němečtí teologové přijížděli do Československa a přednášeli zde na setkáních příznivců Staffelsteinu o nových duchovních trendech, metodách pastorace a evangelizace.

Policejní zpráva pražského ředitelství bratislavskému ze dne 30. června. 1927 na dotaz ze dne 30. června, jakou spolek činnost vyvíjí a zda je politického rázu, o spolku uvádí:

„K uvedenému přípisu se sděluje, že jmenovaný spolek jest nepolitickým spolkem sportovním, rázu katolického.“³⁴⁵ Spolek má asi 50 odboček po území celé ČSR., čítá asi 1000 členů, vydává periodický tiskopis „Staffelstein“, má ve své správě ozdravovnu pro studující v zámku Chwojka u Boru a studentský domov pro 10 studujících v Praze III. Odbočky v Lokti a České Lípě mají každá jednu chatu co noclehárnu pro studující.

Členy hlavní rady jsou:

předseda: prelát dr. Antonín Franz, Praha IV. čp. 36

místopředseda: univ. docent dr. Eduard Winter, Praha III., č. p. 338

a členy: prelát Tezelin Jaksch ve Vyš. Borodě, opat Ruldol v Broumově, biskup dr. Václav Frindl v Praze IV., probošt Paul Heider v Opavě a ředitel dr. Michael Distler ve Stříbře.

Předsedou spolku jest prof. Antonín Schmitz v Ústí n. L., místopředsedou Josef Linz, studující v Rumburku, jednateli Dr. Rudolf Richter, kaplan v České Lípě a Adolf Czerny v Praze čp. 24/III.“³⁴⁶

V roce 1934 byla bratislavská pobočka tohoto spolku úředně zrušena. Tuto skutečnost prezidium Policejního ředitelství v Bratislavě sdělilo pražskému policejnímu ředitelství dopisem ze dne 15. listopadu 1934, ve kterém uvedlo, že bylo upozorněno tamějšími úřady, že spolku „Bildungs und Wanderbund „Staffelstein““ bylo úřady zakázáno působení kvůli

³⁴⁵ V konceptu je ještě uvedeno, že účelem spolku je podporování středoškolských a vysokoškolských studentů německé národnosti.

³⁴⁶ AMP, Spolkový katastr, sign. X/254.

závadné činnosti. Vzhledem k této zprávě žádalo bratislavské ředitelství pražské o sdělení, zda byla vzhledem k jmenovanému spolku zjištěna nějaká závadná činnost, či eventuelně nebylo jeho působení zakázáno. Na dotaz pražské policejní ředitelství odpovědělo:

„K uvedenému dožádání sděluji, že činnost spolku „Bildungs- und Wanderbund“ se sídlem v Praze nebyla zastavena a spolek nebyl úředně rozpuštěn. Podotýkám, že spolek nejmenuje se nyní „Bildungs- und Wanderbund „Staffelstein“ avšak „Bildungs- und Wanderbund“ (příslušná změna nezakázána výnosem ministerstva vnitra ze dne 29. listopadu 1924 čís. j. 78.787/6).

Předsedou spolku je podle posledního oznámení ze dne 6. prosince 1933 dr. Erich Hoffmann, bytem v Praze VII., malá Šternberkova ul. č. 2, proti němuž zde v obvodu politickém není známa žádná závada. Místopředsedou je dr. Jan Schmid, Praha III., Malostranské náměstí a zapisovatelem Bedřich Hoppe, Praha III., Tomášská ul. čís. 6.

*Proti spolku nevyskytly se zde doposud žádné stížnosti.*³⁴⁷

Vznik jednotného politického vedení sudetských Němců pod vedením Henleina příslušníci hnutí Staffelstein vítali a přijímali ho tak, jak to SdP prezentovala, jako vytvoření skutečného národního společenství. Tento prvek národního sjednocení byl jimi hodnocen tak vysoko, že přehlíželi absenci demokratičnosti jeho stranických stoupenců. Přesto však, jako i jiné katolické organizace mládeže, si zachovávali svou samostatnost a odmítali násilné slučování. V roce 1935 hnutí Staffelstein navázalo nepřímou spolupráci se Svojsíkovým Svazem junáků-skautů a skautek RČS skrze svou členskou organizaci Pfadfinder st. Georgs, která vstoupila přímo do Svojsíkova Svazu.

Vliv útočného nacionálněsocialistického hnutí však sílil. Na jaře roku 1938 části organizace Staffelstein Pfadfinder st. Georg a dívčí složky vstoupily do Národní sudetoněmecké mládeže (Sudetendeutsche Volksjugend). V létě byla již situace neudržitelná, takže E. Winter navrhl spolek rozpustit. V průběhu srpna pak oznámení o zániku svazu uveřejňovaly jednotlivé pobočky. Jediná organizace svazu, která pokračovala v další činnosti, byl podobný spolek katolické mládeže Quickborn.

Sudetendeutscher Quickborn byl početně nejmenší organizací katolické sudetoněmecké mládeže. Spojoval pracující mládež a studenty, hochy a dívky. Spolek původně vznikl v Německu v letech 1909-1910 v diecezi Breslau (Wrocław). U jeho zrodu stáli tři kněží ze Slezska – Bernhard Hoffmann, Klemens Neumann a Hermann Hofmann. Spolek byl původně založen jako školský abstinenční spolek, protože na tomto základě se

³⁴⁷ Tamtéž

vymezoval vůči nacionálně zaměřeným mládežnickým skupinám Wandervogel. Abstinence měla být znakem altruistického myšlení, zatímco příslušníci hnutí WV byli – podle hodnocení členů Quickbornu – v zásadě spíše egocentričtí. Snaha o šíření abstinence měla i hlubší důvody a souvisela s touhou šířit mezi mládeží životní styl, vycházející z křesťanských hodnot a morálky.

V roce 1920 z iniciativy říšskoněmeckého Quickborn začaly vznikat jeho organizace v západních a východních Čechách, které se r. 1921 spojily.³⁴⁸ Vůdčí postavou spolku v Československu se stal Dominik Prokop, opat broumovsko-břevnovského kláštera.³⁴⁹ Vedle něho ve spolku působili i další benediktini z broumovského kláštera. Cílem spolku bylo, podobně jako organizace Staffelstein, náboženská, duchovní a mravní obroda. V roce 1922 vstoupily skupiny Quickbornu do Staffelsteinu, ale již koncem roku 1924 z něho opět vystoupily. V červnu 1927 byl spolek přijat do SJG. Opětovné spojení se Staffelsteinem se podařilo až počátkem roku 1935 a vydrželo až do rozejití se střešové organizace. Ve spolku od roku 1925 sílilo národovecké směřování a roku 1935 se část členů postavila plně do služeb „národního Sudetoněmectva“.

Velice blízko k hnutí „Staffelstein“ měl též spolek „Bereitschaft zur Arbeit für deutsche Jugenderziehung und Volksbildung in der ČSR“,³⁵⁰ který sdružoval členy hnutí WV a Pfadfinder a měl ve svých stanovách také výchovu německé mládeže, pěstování umění a kultury, prohlubování všeobecného vzdělání v německých lidových vrstvách. Tento údajně nepolitický spolek existoval od roku 1929 a v jeho čele stál ing. Rudolf Staffen, který byl v letech 1926 až 1928 též předsedou župy WV „Böhmerland“. Tento spolek zřejmě tvořil pražský protějšek k výše zmíněnému politicky velice aktivnímu Kameradschaftsbundu a podobně jako on, ukončil roku 1936 dobrovolně činnost.

Dalším důležitým spolkem katolického sudetoněmeckého hnutí byl Reichsbund der deutschen katholischen Jugend. Jeho počátky lze sledovat již od r. 1910, kdy se v rámci Svazu venkova (Landesverband) pracovalo s chlapeckou a dívčí mládeží. Samotný spolek byl založen roku 1920. Cíl svého působení viděl v organizování výdělečně činné mužské německé katolické mládeže v československém státním prostoru, v zajištění její ochrany a v podpoře jejích náboženských, sociálních, národních a hospodářských zájmů. Členové se

³⁴⁸ Dunja Berthold, Die Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft (SJG), In Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, s. 35

³⁴⁹ Dominik Prokop, nar. 6. 8. 1890 v Otovicích, zemř. 6. 4. 1970 v Německu. Vystudoval klášterní gymnázium v Broumově, pak studium teologie v Praze, kde získal titul doktora filosofie, opat břevnovského kláštera v letech 1926-1939, po roce 1945 odešel s německou komunitou kláštera do bavorského Rohru.

³⁵⁰ Archiv hl. m. Prahy, Magistrát hl. m. Prahy II., Spolkový katastr, sign. XXII/1725.

snažili o křesťanský život v praxi a o „*obnovení národního společenství v duchu Ježíše Krista*“.

Již při svém vzniku dosáhl během necelého roku počtu členů téměř 2 tisíce a členská základna se rychle rozšiřovala. V polovině 30. let spolek dosáhl počtu 10 tisíc členů, organizovaných ve více než 300 skupinách. Tím se stal nejpočetnější sudetoněmeckou katolickou mládežnickou organizací. Nejsilnější organizace spolku byly na jižní a severní Moravě a ve Slezsku. Reichsbund vydával od roku 1921 časopis *Jugendsturm*, jenž měl náklad skoro 2 500 výtisků³⁵¹.

Od počátku se na jeho práci výrazně podíleli také laici. Sídlem Říšského svazu byl Liberec, protože byl také úzce spojen s činností spolku „*Volksbund der deutschen Katholiken*“. Vznikal s úmyslem vytvořit jednotnou katolickou mládežnickou organizaci, pro všechny sociální skupiny. Působil sice ve všech českých a moravských diecezích, ale v jeho řadách převažovala dělnická, maloroľnická a řemeslnická mládež. Větší část členstva byla soustředěna na tradičně religiózní venkov.

Program svazu se orientoval na problémy sociální ochrany mládeže, což se např. projevovalo poradenskou činností při výběru povolání a šíření osvěty před vlivy alkoholismu. Představitelé svazu požadovali také zákaz noční práce mládeže do 18. let, zákaz tělesných trestů ze strany mistrů vůči učedníkům nebo zákaz práce dětí do 14 let. K jeho činnosti na sociálním poli patřilo také zřizování ozdravoven a prázdninových kolonií pro děti z dělnických rodin.

Říšský svaz spolupracoval také se socialistickými a částečně i nacionalistickými organizacemi, aby se mu podařilo prosadit sociální požadavky. Podobně jako ostatní katolické spolky, rozvíjel styky s obdobnými organizacemi v Rakousku a Německu. Kromě toho se mnozí jeho činitelé podíleli na rozvoji aktivit, směřujících k vytváření česko-německého porozumění. V roce 1925 byla například zorganizována společná pouť české a německé mládeže na mezinárodní kongres katolické mládeže v Římě. Ve farnostech byli zároveň členové spolku svazu vyzýváni k tomu, aby se naučili česky. To vedlo k tomu, že v nacionálních kruzích byly tyto aktivity napadány a příslušníci svazu byli obviňováni z národní nespolehlivosti.

Svaz se členil na diecézní, župní, okresní a místní organizace. Vedle nich působily cvičební oddíly Křesťansko-německého turnerstva (*Christlich-deutschen Turnerschaft*) a herní, sportovní a turistické oddíly (*Spiel-, Sport- und Wanderabteilung*) sdružené v Mladé

³⁵¹ Jaroslav Šebek, c. d., s. 63-64

síle (Jugendkraft). Na svazových dnech v Liberci r. 1923 se projevil obrat k proklamovaným principům „hnutí mládeže“, zatímco do té doby byla pro spolek charakteristická spíše péče o mládež charitativního směru. Ve spolku dále probíhala diskuze ohledně způsobu výchovy a převzetí spolkového životního stylu až do r. 1930. To vedlo k založení r. 1930 St. Georg-Pfadfinder ze školní mládeže tvořící od r. 1926 Jugendkraft a podle řádových rytířů vybudovaný spolek Sudetoněmeckých křížáků (Sudtendeutschen Kreuzfahrer). Křížáci byli součástí Říšského svazu v Čechách, zatímco pfadfindeři se stali mládežnickou organizací Říšského svazu na Moravě a ve Slezsku. V obou skupinách platil striktně princip vůdcovství-poslušnosti a mládežnické výchovy podle spolkového vzoru.

Ke zlepšení výchovných výsledků byla organizace r. 1933 rozdělena na 3 stupně:

Jungenschaft (Kreuz- und Pfadfinder)

Jungmannschaft

Mannschaft

Od r. 1924 byla deklarována spolupráce s SJG, která se však odvíjela případ od případu, avšak přímé spojení bylo odmítnuto. V r. 1938 byla organizace včleněna do Jungturnerschaftu DTV.

Problémy spolku „Bildungs und Wanderbund „Staffelstein““ zřejmě přispěly k tomu, že v letech 1932 až 1933 došlo k prudkému nárůstu spolků Pfadfinder St. Georg. Ti se v roce 1930 vyčlenili z organizace „Reichsbund der Katholischen Jugend“, čímž způsobili prudký pokles počtu jeho členstva. V letech 1933 a 1934 byly tyto německé katolické chlapecké či dívčí oddíly založeny v Bečově, Bernarticích, Bohosudově, Frymburku, Litvínově, Horní Plané, Chomutově, Karlových Varech, Litoměřicích, Lokti, Jablonném a na dalších místech. V prosinci 1934 se němečtí katoličtí skauti sdružení v Pfadfinderkorpsu St. Georg“ při založení „Ligy katolických skautů“ stali jejími členy, a tím se stali, spolu s ostatními skautskými katolickými organizacemi, i autonomním členem Svazu JSS-RČS. V roce 1936 bylo ve Svazu registrováno 1642 německých katolických skautů St. Georg.

Katolické mládežnické hnutí mělo také své dívčí organizace, kterými byly hlavně spolky Reichsmädchenbund St. Gertrud a Jugendvereinigung St. Agnes des Katholischen Frauenbundes.

Katolické sdružení sv. Anežky bylo založeno již r. 1910 a jednalo se o první dívčí katolickou organizaci. V r. 1911 se jednotlivé skupiny sdružily ve svaz, jehož účel měl být v posilování katolického ženského mládežnického hnutí skrze vypracovávání katolického dívčího ideálu v rodině, zaměstnání a veřejném životě. Svaz měl sdružovat ženskou

katolickou mládež a poskytovat jí poučení o vzdělávacích, sociálních a charitativních pracích k obecné potřebě.

Sdružení dosáhlo v r. 1930 činných členů asi 8000 žen v 146 organizacích. V roce 1936 se organizace připojila k Říšskému dívčímu svazu St. Gertrudy (Reichsmädchenbund St. Gertrud).³⁵²

Říšský svaz sv. Gertrudy (Reichsmädchenbund St. Gertrud) byla organizace pracujících katolických dívek, jež měla samostatné vedení v Čechách a na Moravě se Slezskem. Původně vznikla z Organizace pracující mužské a ženské mládeže na Moravě a Slezsku, která se r. 1912 přeměnila v Zemský svaz katolických mládežnických organizací (Landesverband der katholischen Jugendorganisationen). R. 1920 byl založen Říšský svaz katolické mládeže (Reichsbund der katholischen Jugend), který se vyvinul v čistě chlapeckou organizaci (Burschenorganisation), což vedlo dívčí skupiny na Moravě a ve Slezsku v listopadu 1921 k založení Dívčího říšského svazu (Mädchenreichsbund), jehož těžiště bylo na severní Moravě a ve Slezsku. Svaz se rozvíjel v jednotnou organizaci německých katolických dívek s cílem zprostředkovat sebevzdělávání pro vnitřní lidství (vnitřní duchovní život) skrze náboženská školení. Sociálně charitativní práce a vzdělávání v domácích pracích mělo vést k uvědomělému praktikování křesťanství a povznesení žensství. V roce 1936 se do svazu začlenilo sdružení sv. Anežky, načež se r. 1938 obě organizace včlenily do Jungturnerschaft DTV³⁵³.

³⁵² Dunja Betrhold, c. d., s. 31

³⁵³ Dunja Betrhold, c. d., s. 34

Ostatní sudetoněmecké mládežnické organizace

Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft bylo oficiálně založeno na prvních dnech mládeže v České Lípě 14. až 17. července 1922. 15 vůdců organizací mládeže v Čechách, Moravě a Slezsku mělo vytvořit programovou linii budoucí práce. Hlavním úkolem organizace bylo sjednocení všech nacionálních sudetoněmeckých nemarxistických organizací. Ústředním listem organizace byl časopis „Der Junge Deutsche“. Organizace měla k roku 1938 200 tisíc členů. Počet sdružovaných organizací se měnil z patnácti v roce 1922 na dvacetšest v roce 1931. Ke konci třicátých let poklesl počet organizací na dvacet.

Adler und Falken byl národně (völkisch) orientovaný svaz založený v říši r. 1920, blízký hnutí Wandervogel. Jeho cílem bylo obnovení německého člověka na základě původní německé kultury a odstranění cizích etnických vlivů. Ve svazu byly organizovány pohromadě jak chlapci, tak dívky. V kulturní oblasti se zabývali hodně lidovými písněmi a převzali hodně prvků z „hnutí mladých“ v této oblasti. Usilovali o sjednocení všech německých kmenů a vytváření národnostně (völkisch) smyšlejících rodin. Svaz založil v Čechách „Markomanskou župu“ (Markomanen Gau). Hnutí skončilo k roku 1931. Poslední skupiny se vtělily v listopadu 1933 do mladých turnerů Turnverein. Vůdce sudetoněmecké župy Rudolf Haider se stal jednou z vedoucích osob „Aufbruch- Kreis“

Bund deutscher evangelischer Jugend byl založen roku 1928 a tvořily ho mládežnické skupiny podle evangelických kostelů z celého prostoru Čech, Moravy a Slezska. Hnutí bylo organizováno přes farní úřady. V roce 1928 mělo 42 organizací s 1100 členy v 6 krajích. Hnutí pěstovalo výlety a pečovalo o duchovní život členů. Přestože byli evangelíci mezi českými Němci v menšině, přesto byli s 1100 členy oproti Stafelsteinu velkou organizací.

Bundesjugend des Bundes der Deutschen in Böhmen byla organizace vytvořená ještě za Rakousko-Uherska pro svépomoc Němců v českých zemích v rámci národnostních bojů. V r. 1933 se včlenila do Svazu Němců v Čechách (Bund der Deutschen in der Tschechoslowakei). V r. 1919 byla založena též svazová mládež (Bundesjugend). Cíl organizace spočíval v pozvednutí Němectva v Čechách duchovně i hospodářsky, zabezpečování německé řeči a zvyšování národního sebevědomí. Organizace měla ve všech

směrech probouzet německý lid. Mělo to být pracovní a vzdělávací společenství. Osou činnosti byly pořádané slavnosti (Turnfest). V roce 1934 svazová mládež vstoupila do turnerské mládeže (Jungturnerschaft).

Deutsche Guttemplergemeinschaft, novodobí templáři, netvořili u nás masovou organizaci jako v Německu. Podobně jako jiné organizace „hnutí mládeže“ propagovali hlavně myšlenky zdravého životního stylu spolu s abstinencí od nikotinu a alkoholu. V jejich programu byla aktivní prevence spolu s lékařskými přednáškami, podpora výchovy k nezávislé osobnosti a vzájemná pomoc a podpora. Hnutí vzniklo v roce 1851 ve státě Atica v USA „Řád pravých templářů (Order of Good Templar)“.³⁵⁴ Hnutí se šířilo přes Anglii a Skandinávii dál na evropskou pevninu. V roce 1873 byla založena první německá organizace v Hamburku. V roce 1889 byl založen německý řád pod názvem „Deutsche Guttempler-Orden“. V r. 1924 se připojili k organizaci „Gemeinschaft für alkoholfreie Kultur“. Některé pražské organizace těchto „templářů“ skončily činnost až po zřízení protektorátu spolu s ostatními zrušenými spolky v roce 1939.³⁵⁵

Deutschnationales Jungvolk vznikl z iniciativy dr. rytíře Logmana von Auen (předsedy Deutschen Nationalpartei - DNP) a v polovině 20 let byl spjat s touto stranou. Měla to být alternativa ke štěpení mládežnických organizací dle „tříd a stavů“. Mladí měli být pod vedením dospělých školeni v nacionální politice k národnímu obnovení. R. 1922 byl Jungvolk zakázán státními orgány, a proto se převtělil a přejmenoval v Sudetendeutsches Jungvolk. R. 1923 se odštěpil Jungvölkische Bund, který se distancoval od „partajní“ organizace. Byl členskou organizací SJG. V r. 1924 se přetvořil na Grenzlandjugend Německé národní strany (DNP).

Deutscher nationalsozialistischer Jugendverband byl mládežnickým oddělením Deutschen Nationalsozialistischen Arbeiterpartei (DNSAP). Svaz se prohlašoval za nepolitický a byl ochoten spolupracovat s jinými mládežnickými organizacemi. V nacionálněsocialistickém Jugendverbandu se vytvořil turistický spolek pod názvem Wanderne Volksjugend. V programu měl též boj za práva pracujících soudruhů a posilování

³⁵⁴ V současnosti se organizace jmenuje IOGT-Organisation.

<http://de.wikipedia.org/wiki/Guttempler>

³⁵⁵ Archiv hl m. Prahy, Spolkový katastr, sign. II/696, 713

těla, ducha a mysli (duše) skrze hry a cvičení. V r. 1923 se osamostatnil, aby lépe chránil a bojoval za národovecký ideál „hnutí mládeže“. V r. 1925 se uskutečnilo společné setkání s Adler und Falken a byla dohodnuta budoucí spolupráce. Nacionálně socialistická mládež byla zrušena spolu s mateřskou stranou u příležitosti procesu s Volkssportem

Finkensteiner Bund vznikl z iniciativy spoluzakladatele WV a mistra zpěvu Waltera Hensela (Julia Janiczeka). Ten po první světové válce založil mládežnické hudební hnutí. Po týdnu zpěvu v Finkensteinu u Moravské Třebové přijal název obce do názvu hnutí. O rok později byl založen podobný spolek v Německu. Aktivity hnutí sahaly až do Skandinávie, Polska, Rakouska a Švýcarska. Všude v těchto zemích pořádali akce - týdny německého zpěvu (deutsche Singwochen). Hensel a jeho spolupracovnice Olga Pokorný viděli cíl spolku v pěstování lidového zpěvu, jeho vnesení zpátky mezi obyvatelstvo spolu s „obnovou německého lidu“. Ve spolku chtěli pěstovat skutečnou kulturu zpěvu a přitom pomáhat lidu posilovat jeho sebevědomí. Hensel z členů Wandervogelu a jiných organizací založil v Praze akademický spolek Finkensteiner Sing- und Spielgemeinde in Prag. Organizace byla zrušena roku 1938, přičemž její ohlas a přínos mládežnickým hnutím byl ohromný.

Grenzlandjugend se vytvořil r. 1924 ze zbytkových skupin Sudetendeutsches Jungvolkes.

Jugend des Deutschen Turnverbandes byla mládežnickou organizací Německého tělocvičného svazu. Ten již počátkem dvacátých let (tak jako před válkou) přijímal mládež (14-17 let) na cvičení vyjma náročných cviků. Ve větších spolcích se pak tvořily zvláštní oddíly chovanců pod vedením starších cvičenců. V období 1921/22 až do konce 20 let probíhala krize práce s mládeží projevující se snižujícím se počtem cvičenců ve věku 14 až 17 let. Jednalo se hlavně o spory mezi „jugendbewegten Turnen“ a „konservativen Turnen“ ohledně forem výchovy. Jako výraz odporu proti konzervativním formám péče o mládež vzniklo v organizaci Turnerjugendbewegung = Jungtum-Bewegung pod vedením Thilo Schellers. To usilovalo o zavedení samostatné práce s mládeží (měla být odebrána spolkovému vedení) včetně večerních posezení, výletů a sportů pod širým nebem. Změna proběhla spolu s reformami H. Ruthy a K. Henleina. Bylo zavedeno třífázové rozdělení dle věku, oddělení cvičení dle pohlaví, princip vůdcovství a poslušnosti. Poprvé se nový vojenský styl organizace projevil na letním táboře v Görkau v červenci 1932.

Turnerská mládež (Jungturnerschaft) byla rozdělena podle let (11-14 let, 15-17 let, 18-20 let) do samostatných organizací. Jako u jiných podobných celků, bylo proklamovaným cílem společné vychovávání mládeže všech stavů v obcích k vnitřní jednotě sudetoněmeckého kmene. V průběhu třicátých let došlo k dobrovolnému vstoupení všech národoveckých mládežnických spolků do Jungturnerschaft.

8. května 1938 na slavnostech v Ústí se organizace přejmenovala na „Sudetendeutschen Volksjugend“ s 200.000 členy (více jak třetinou sudetoněmecké mládeže – 530 000). Po zabrání sudetského prostoru byla organizace zrušena a členové vstoupili do Hiterjugend.

Jungvölkischer Bund byla organizace, která se v roce 1923 oddělila od Deutschnationale Jungvolk, aby členové získali větší nezávislost na dospělých členech DNP. Proklamovaný cíl byl vzdělání tělesné i duševní k uvědomělému národovectví. Vedle cvičení, sportu a her pořádali velké cesty po Německu a Rakousku ve snaze vzbudit smysl pro „přírodu a národ“. Organizace se členila na venkovské kraje a ty na místní skupiny. V r. 1928 se spojila s Adler und Falken a společně pak vstoupily do SJG.

Landständische Jungmannschaft byla, dle svého vyjádření, samostatná, hospodářská a politická organizace venkovského lidu. Měla vytvářet skrze tělesná cvičení obranyschopné bojové skupiny. Chápali se jako stavovská organizace selského obyvatelstva, žádali samosprávu sudetoněmeckých národnostních skupin. V říjnu 1931 zakložili Verband deutscher Jungmannschaften und Jugendbünde Böhmens, Mährens und Schlesiens jako „nepolitické na národním základě stojící svobodné samostatné mládežnické týmy a spolky, které ještě nepatří k žádné venkovské organizaci“. Počátkem roku 1932 vytváří Reichsverband der deutschen Landjugend und Landständische Junfmannschaft s vůdcem Franzem Künzelem, který měl koordinovat činnost obou svazů. V listopadu 1933 přivedli své mladé členy do Jungturnerschaft des DTV.

Reichsverband des Bundes der deutschen Landjugend vznikl v r. 1919 jako organizace strany Bund der Landwirte pro péči o mládež. Shromažďoval venkovskou mládež a působil na její „duchovní, mravní, náboženský, občanský a tělesný“ rozvoj a rozšíření zemědělských a domácích zaměstnání. Měl hospodářský, sociální a kulturní vliv především na venkově. Připravoval na zaměstnání (zemědělské znalosti a dovednosti) a zabezpečoval

využití volného času. Na podzim 1922 se rozčlenil na místní skupiny, okresní svazy, kraje a zemská společenství. V době největšího rozmachu měl 16 tisíc členů.

Původně začínal jako organizace pro péči o mládež. V roce 1929 jako mládežnická skupina strany opustil svou dosavadní roli a zařadil se do „Front der bündischen Jugend“. Od r. 1932 úzce spolupracoval s DTV Měl své zvláštní úkoly pro venkovskou mládež. Kladl důraz na tělesná cvičení. Prohlašoval se za „nepolitický vzdělávací svaz“ mladé selské generace. Od původní pečovatelské organizace se postupně vyvinul v organizaci mládežnického hnutí „Jugendbewegung“, která měla pracovat na „ozdravení vesnice“ a „*znovuzrození národního života v biologickém, národněpolitickém, kulturním a hospodářském smyslu*“. V r. 1938 přešel jako celek do Jungturnerschaft des DTV.

Socialistischer Jugendverband byl založen r. 1931. Původně to bylo sdružení učňů založené ve Vídni r. 1904. Spolek byl po válce obnoven jako Verreinigen der Arbeiterjugend a v říjnu 1919 se připojil k Verband der sozialdemokratischen Arbeiterjugend Počet jeho členů byl v r. 1920 cca 32 tisíc. Pod roustoucím vlivem Komunistické internacionály se na sjezdu v Karlových Varech v zimě 1920 přidala většina ke komunistům. Menšina pak založila v lednu 1921 Sozialistische Jugendverband, což měl být nepolitický spolek věnující se sebevýchově členů, putování, setkávání na sjezdech, pěstování lidových písní. Alkohol a nikotin byly zakázány. Organizace byla členem kanceláře Socialistické internacionály mládeže založené r. 1923 v Hamburku. Spolek spolupracoval s SJG v Jugendherbergverband a v Komisi péče o dítě (Komitee für Jugendtlichenfürsorge) Po Mnichovu jeho činnost končí. V té době měl 10 tisíc členů.

Landesverband deutscher Jugendvereinigung Schlesien bylo založeno jako pracovní společenství slezských mládežnických organizací národoveckého a katolického zaměření. Jeho cílem bylo podchycení a výchova mládeže tak, aby byla vytvořena přirozeně rozvrstvená společnost. To mělo přispět k organickému společenskému pořádku. Tato přirozená struktura měla být nosičem kulturního a hospodářského obnovení národního života. Vzniklo uprostřed roku 1911. Tato organizace sdružovala skupiny spolkové mládeže působící ve Slezsku a mládeží se zabývající svazy dospělých. Roku 1929 byl založen mládežnický pracovní úřad (Jugendarbeitsamt), který měl pomáhat mladým, vzdělávat je v zemědělských znalostech a tím podporovat venkovský stav.

Bylo tak vytvořeno společenství venkovského mládežnického hnutí (Jugendbewegung). Zemský svaz (Landesverband) se členil na skupiny mladých a jednotlivé organizace. V r. 1931 v něm bylo registrováno 34 Landjugendgruppen a městské spolky jako Wandervogel, Adler und Falken, Deutsche nationalsozialistische Jugendverband a Kupecká mládež Německého národního obchodního svépomocného svazu (Kaufmannsjugend des Deutschnationalen Handlungsgehilfen-Verbandes).³⁵⁶

Deutsche Jungmannschaft bylo hnutí, jehož první družiny se v českých zemích objevují již v roce 1911. Tyto skupiny mládeže byly nepochybně nacionalistického zaměření, i když mezi nimi mohly být značné rozdíly. Pražský spolek se ustavil poměrně pozdě, a to dne 1. června 1937 poté, co byl nezapovězen přípisem Zemského úřadu v Praze ze dne 10. února 1937 dle stanov došlých dne 26. ledna 1937. Podle těchto stanov měl být spolkem nepolitickým, jeho sídlem měla být Praha a jednacím řečí řeč německá. Cílem spolku bylo starat se o harmonický rozvoj tělesných, duševních i mravních sil svých členů. Svého účelu měl spolek dosahovat především pěstováním všech druhů sportů a činnosti tělovýchovné a pořádáním pravidelných společných cvičení, dále pak pořádáním sportovních, tělocvičných a jiných kursů, přednášek, debatních večerů, společenských a vzdělávacích schůzí, organizováním vycházek, cest, výletů a letních i zimních táborů. Spolek měl ve stanovách i pořádání různých sportovních, tělocvičných, zábavných a vzdělávacích podniků ve vlastní režii (sportovní a tělocvičné závody, hry, zájezdy, přednášky, zábavy, společenské večery a plesy, koncerty, divadla, světelná přestavení) s oprávněním vybírat vstupné. Počítalo se i se zřízením knihovny a čítárny pro členstvo. Dále měl spolek udržovat styk s jinými nepolitickými spolky a podporovat různé akce národní, vzdělávací, humánní, tělocvičné a sportovní včetně hospodářských podniků. Jako řada jiných spolků nacionálního zaměření měl též pěstovat národní písně především na svých spolkových i veřejných akcích a schůzích. Spolek měl blízko k Německému domu v Praze (Deutsches Haus – Casino), v jehož místnostech se též scházel.

Spolek se zřejmě oficiálně nezrušil, protože dne 8. března 1939 pražské policejní ředitelství na dotaz Ředitelství pošt a telegrafů v Praze sdělovalo, „že *posledně zde oznámení zodpovědní funkcionáři spolku a to předseda Josef Wirth, místopředseda Pavel Glöckner a*

³⁵⁶ viz Dunja Berthold, Die Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft (SJG), In Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, s. 16-48

*zapisovatel Jindřich Doberauer, bytem v Praze II. Revoluční tř. č. 24 se po říjnových událostech roku 1938 odstěhovali neznámo kam a více ku zdejšímu pobytu nejsou hlášeni.*³⁵⁷ Spolek byl ze spolkového katastru vymazán ke dni 30. prosince 1950.³⁵⁸

České skautské organizace v českých zemích mezi světovými válkami

Vznik samostatné republiky znamenal pro skautské hnutí mohutný impuls. Junák, který do té doby registroval jen několik set členů v Praze a oddíly v deseti dalších městech, měl v polovině roku 1919 již 162 oddílů. Kromě toho začaly vznikat i další skautské organizace. Učňovská mládež se organizovala v „Skautech besídkových“. „Děti Živěny“, „Psohlavci“, „Děti Žižkovy“ a další malé organizace vytvořily sdružení s názvem „Děti svobody“.

A. B. Svojsík znásobil svoji propagační kampaň a absolvoval v Čechách a na Moravě řadu přednášek, na kterých objasňoval poslání a význam skautingu. Tím se zvyšoval počet skautských oddílů. Proto bylo rozhodnuto o založení „Svazu junáků-skautů Republiky československé“.³⁵⁹ Svaz měl být střežovou organizací všech skautských sdružení u nás a také nás zastupoval v mezinárodním skautském ústředí. Kdo v tomto Svazu nebyl, nemohl využívat mezinárodních kontaktů a příležitostí, které londýnské ústředí světového skautingu poskytovalo. Svojsíka jako náčelníka uznala i mezinárodní kancelář skautingu v Londýně. Patronát nad svazem přijal prezident ČSR T. G. Masaryk. Vedení svazu skautů tvořil Hlavní stan (ústřední rada a náčelnictvo). Starostou byl zvolen J. Rössler-Ořovský,³⁶⁰ náčelníkem A. B. Svojsík a náčelní skautek E. Milčicová.³⁶¹

Svaz i Svojsík však čelili nejrůznější kritice včetně činnosti za světové války. Do opozice se vyhranil M. Seifert jako odpůrce baden-powellovského pojetí skautingu. Rozpory vyvrcholily odchodem Děti svobody a Skautů besídkových ze Svazu. V něm se naopak

³⁵⁷ Archiv hl. m. Prahy, Spolkový katastr, sign. XIV/1518

³⁵⁸ Tamtéž

³⁵⁹ Spolek byl nezakázán výnosem Zemské správy politické ze dne 21. 7. 1919 č. 8-A-1893-190.487(9232 S II.) AMP, Spolkový kastr, sign. XIV/379

³⁶⁰ Josef Rössler-Ořovský, nar. 29. 6. 1869 v Praze, zemř. 17. 1. 1933 tamtéž, český funkcionář sportovního a tělovýchovného hnutí, všestranný sportovec, publicista. Zasloužil se o vznik a rozvoj řady sportovních odvětví, propagátor zejména zimní a vodní turistiky. Zakladatel a předseda četných sportovních organizací; r. 1900 spoluzakladatel Českého olympijského výboru kde v letech 1908-1929 pracoval jako generální tajemník.

³⁶¹ Emilie Milčicová, nar. 7. 6. 1886, zemř. 27. 12 1969, středoškolská učitelka, skautská činovnice, instruktorka lesních škol.

zformoval odbor Baden-Powellových skautů, který se poté osamostatnil. Vznikaly další organizace jako Obec Baden-Powellových skautů nebo levicové Sdružení socialistických skautů a skautek. Některé tyto organizace se sdružily ve Federaci československých skautů.³⁶² Do ní pak volně vstupovala a z ní vystupovala různá skautská a později i woodcrafterská sdružení. Nezávisle na tom vznikaly i skautské organizace národnostních menšin (německé, maďarské, židovské, polské, ruské, ukrajinské), politických stran či náboženských hnutí. Některé vstoupily do Svazu, jiné do Federace, další zase působily samostatně.³⁶³

V roce 1921 byla v Čechách také YMCA (Young Mann's Christian Association), křesťanské sdružení mladých mužů a později i dívek - YWCA (Young Women's Christian Association). YMCA v Čechách působila již od roku 1918 a v roce 1921 již vyvíjela činnost ve 14 městech v Čechách a také na Slovensku. Měla to být nepolitická a necírkevní organizace sdružující mladé muže všech vyznání a církví. Snažila se o vytvoření přitažlivého výchovného programu, ve kterém nechyběly kulturní, osvětové a sportovní prvky. Její zásluhou se do českých zemí rozšířily sporty jako košíková, odbíjená a lukostřelba. Dorost byl organizován v oddílech podobných skautským. Vztahy mezi českými skauty, příslušníky YMCA se postupně zhoršovaly a YMCA později dokonce tvrdila, že táboření do českých zemí přivedla ona.³⁶⁴

Z organizací podporovaných politickými stranami lze jmenovat Skauty volnosti s vazbami na stranu národně socialistickou nebo Spartakovi skauty a Skauty práce, kteří se později ve Federaci proletářské tělovýchovy spojili ve Spartakovi skauty práce s orientací na komunistickou stranu. Ryze komunistickou mládežnickou organizací byli Rudí průkopníci. Toto sdružení však na rozdíl od ostatních skautských organizací bylo považováno za marxistické, protože jejich myšlenkové zázemí vycházelo z materialistické filozofie. Organizací sociální demokracie byli Skauti DTJ (Dělnických tělovýchovných jednot).

³⁶² Spolek byl vzat na vědomí výnosem ministerstva vnitra ze dne 31. 1. 1922 č. 6863/22 resp. Zemské správy politické ze dne 10. 2. 1922 č. 2-A-173/1-47.579

AMP, SK, sign. XIV/496

³⁶³ Roman Šantora (ed.), Václav Nosek, Slavomil Janov, Václav Dostál, Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Junák – TDC, Mladá fronta, Praha 2012, s. 75-77

³⁶⁴ Bruno Břečka, Kronika čs. skautského hnutí do r. 1990. Rozšířené vydání z r. 1997. Brněnská rada Junáka, Brno 1999, s. 75

Další významnou organizací byla Československá obec junáků volnosti³⁶⁵, která vznikla z části oddílů skautů socialistů. Spolupracovala s Rakouskou obcí junáků volnosti a Jihoslovanským zvezem slovinských tabornikov, se kterými vytvořila Federaci socialistických junáků. ČOJV měla v roce 1935 již přes 10 tisíc členů.

Zvláštní kapitolou potom zůstává trampské hnutí, které bylo inspirováno skautingem, z něhož také pocházeli jeho první členové. Toto hnutí se rekrutovalo hlavně z proletářské mládeže a vyznačovalo se velmi volnými vzájemnými vazbami a absencí úřední organizovanosti. Trampové též byli nazýváni „divokými skauty“ a oficiální organizace jako Svaz se od nich hlasitě distancovaly.³⁶⁶ Problémem bylo, že v této době bylo slovo skauting užíváno jako synonymum pro táboření, takže každý kdo tábořil, byl nazýván skautem, i když byl třeba dospělý a nebyl nikde organizován. V průběhu let se do trampského hnutí zařazovali i ti, kteří prošli skautskou výchovou, ale již dospěli do věku, kdy nechtěli být omezováni organizačními předpisy a mezi trampy nacházeli více volnosti. To časem mírnilo napětí mezi tramským a skautským hnutím.³⁶⁷

Přes všechny tyto problémy se Svaz JS RČS jako hlavní skautská organizace prosadil a stabilizoval. Počátkem dvacátých let byla také ukotvena většina předpisů a norem užívaných dodnes – slib, zákon, odborky, stupně zdatnosti, věkové kategorie apod. Dotvořením celého systému skautingu Svaz posílil i svou pozici vůči ostatním organizacím. Dokončena byla též organizační struktura, která kopírovala správní rozdělení státu. Základní jednotkou byl oddíl, nad ním byl okres a na přibližné úrovni dnešních krajů župy zastřešené pražským ústředím. Všechny jednotky byly autonomní a každá složka mohla prostřednictvím svých zástupců ovlivňovat činnost organizace. Zpravodajové jednotlivých částí zastupovali skauting na veřejnosti. Charakteristické bylo, že mezi junáckými činovníky výrazně převažovali pedagogičtí pracovníci.

O důležitosti a významu skautského hnutí svědčí i to, že vyučování skautingu se stalo součástí učební náplně Tělocvičného vzdělávacího kursu pro učitelství tělocviku na středních

³⁶⁵ Spolek byl vzat na vědomí výnosem ministerstva vnitra ze dne 4. 9. 1924 č. 55.737/1924 resp. výnosem Zemské správy politické ze dne 3. 7. 1924 č. 263.859-2/6-2870/1 AMP, SK, sign. XIV/680

³⁶⁶ ABS na 5. sjezdu Svazu junáků-skautů: „... Naproti tomu vystoupili jsme energicky proti škůdcům dobrého jména skautského, t. zv. „divokým skautům“, kteří poškozováním přírody, obtěžováním pokojných občanů a nevázaností ohrožovali celé kraje, zvláště v okolí Prahy.“

AMP, Výroční zprávy, Svaz junáků skautů ČSR, sign. 763, VZ za léta 1924 a 1925, s. 21

³⁶⁷ Viz Marek Waic, Jiří Kössl, Český tramping 1918-1945. Nakl. Práh a Ruch, Praha – Liberec 1992, 114 s.

školách při Univerzitě Karlově v Praze. O zavedení skautingu jako vyučovacího předmětu se uvažovalo již od r. 1919. V letech 1920 a 1921 byly poslány ministerstvu školství návrhy na rozšíření kursu o skautingu s tím, že na místo docenta skautingu byl navrhován přímo prof. Svojsík.³⁶⁸ V roce 1922 byl A. B. Svojsík na základě předchozího konkursu jmenován docentem skautingu. Vyučování pak probíhalo vždy v letním semestru hodinou teoretickou ve středu od 15 hodin v posluchárně fyziky v reálném gymnasiu v Křemencové ulici. Praktické vyučování probíhalo na výletech a vycházkách, které byly domlouvány zvlášť dle počasí. Zatímco teoretické vyučování bylo koedukované, vyučování praktické probíhalo zvlášť pro kandidáty a zvlášť pro kandidátky kursu. Tímto způsobem bylo vyučování vedeno až do letního semestru r. 1938, kdy A. B. Svojsík umírá.³⁶⁹ Mimo povinnosti na universitě pak A. B. Svojsíkovi přibýly další jmenování za člena Poradního sboru pro tělesnou výchovu při Ministerstvu zdravotnictví a tělesné výchovy,³⁷⁰ když byl již předtím jmenován odborným poradcem tohoto ministerstva pro otázky skautingu.³⁷¹

První národní jamboree se konalo koncem června a počátkem července 1922 na Císařském ostrově v Praze jako Národní skautské slavnosti. Slavnosti zahájil průvod 7 tisíc skautů a skautek Prahou, přehlídka a proslov T. G. Masaryka na Pražském hradě. Slavnosti se též účastnil ředitel mezinárodní skautské kanceláře v Londýně Hubert. S. Martin. Během slavností byl založen Svaz slovanských skautů a skautek (ČSR, Jugoslávie, Polsko, ruské organizace a později Bulharsko). Jeho prvním se stal A. B. Svojsík. Téhož roku se Československo zastoupené Svazem junáků-skautů RČS stalo jedním z třiceti zakládajících členských států mezinárodního skautského ústředí. Vedle chlapeckého skautingu se u nás rozvíjel i dívčí, třebaže se musel potýkat s velkými problémy a nepřízní veřejnosti. Na 5. mezinárodní konferenci skautek r. 1928 v Maďarsku se staly jednou z 26 zemí stojících při vzniku světové asociace skautek (WAGGGS).

V prohlášení valného sjezdu Svazu byl skauting definován jako hnutí obrodné, národní, demokratické, otevřené všem vyznáním, politicky nestranné, pacifistické, ale obranné a přátelské k ostatním organizacím.

Vedle hlavního proudu skautingu reprezentovaného Svojsíkovým Svazem junáků-skautů RČS se rozvíjelo i woodcrafterské hnutí, které stavělo na myšlenkových základech E.

³⁶⁸ Archiv Univerzity Karlovy, Tělocvičný kurs UK č. 1359/1920 ze dne 12. 12. 1920, č. 1365/1920 ze dne 12. 1. 1921 a č. 1398/1021 ze dne 27. 4. 1921.

³⁶⁹ Viz Tomáš Jelínek, Pedagogická činnost A. B. Svojsíka. Ústřední skautský archiv – ročenka 2003, s. 4-9.

³⁷⁰ Ministerstvo zdravotnictví a tělesné výchovy č. 1245/1935 ze dne 26. 1. 1935.

³⁷¹ Ministerstvo zdravotnictví a tělesné výchovy č. 5772 ze dne 5. 11. 1929

T. Setona a jehož hlavním domácím ideologem byl M. Seifert. V roce 1922 byla založena Zálesácká liga československá ZLČ (pozdější Liga lesní moudrosti – LLM) a jejím prvním náčelníkem se stal M. Seifert.³⁷² Byla to první řádná woodcrafterská organizace na evropském kontinentu a E. T. Seton ji uznal za sesterskou organizaci woodcrafterské Ligy americké. Členy Ligy byli nějaký čas i němečtí skauti (Pfadfinderi) a Novoskauti (Neupfadfinder). Mimo Ligu působilo nadále i několik menších woodcrafterských organizací.³⁷³

Na počátku třicátých let se ke slovu začíná intenzivně hlásit i katolický skauting. Jeho první oddíl byl založen již roku 1921 v Brně. První pražský oddíl začal působit v r. 1929 v Karlíně. Zároveň v Čechách začínají od r. 1930 působit katolické německé oddíly (Pfadfinder st. Georg). Díky početnímu nárůstu oddílu byla založena r. 1931 „Liga katolických skautů“, která byla autonomní složkou Svazu junáků-skautů RČS. Vůdčí postavení v katolickém skautingu zaujal Jan O. Martinovský.

Jeho pojetí bylo poněkud odlišné od skautské výchovné metody:

„ ... Výchovný ideál katolického skautingu je však odlišný od běžného pojetí skautingu. Jakožto výchovné hnutí směřuje katolický skauting k nejvyššímu ideálu křesťanského názoru světového – k Bohu. Katolický skauting je cestou, jež má mladého člověka tak vychovati, aby byl připraven za každých okolností zachovávat zákony Boží.

Plnění veškerých skautských příkazů a všechny skautské ctnosti vyplývají pro katolického skauta ze zákona Božího. Bůh a jeho vůle jsou mu středem a náplní života, zdůvodněním veškerého jednání, konečnou odpovědí na všechny nejzávažnější otázky života.“³⁷⁴

V roce 1934 k nim přistoupila i „Andělská legie (Legio Angelica)“, což byla skautská organizace ministrantů vedená benediktinem pražského emauzského kláštera páterem Methodem Klementem. Instruktorem legie byl Mirko Vosátka, který vedl náročné rádcovské kursy a pro jejich časopis napsal svou první tábornickou příručku. Postupně se z Legio Angelica stala významná výchovná instituce s několika tisíci členy.

³⁷² Spolek byl vzat na vědomí výnosem ministerstva vnitra ze dne 2. 5. 1922 č. 33213/6-1922 resp. výnosem Zemské správy politické ze dne 24. 5. 1922 č. 2-A-2529/1-191.054

AMP, SK, sign. XIV/527

³⁷³ Bruno Břečka, c. d., s. 78-79

Roman Šantora (ed.), c. d., s. 85

³⁷⁴ Jan Martinovský, katolický skauting. Ústředí katolických skautů junáků v zemi Moravskoslezské, Brno 1937, s. 9

V roce 1931 se konala jedna z nejvýznamnějších akcí českého meziválečného skautingu. Ve dnech 27. června až 4. července 1931 proběhly v Praze Tábory slovanských skautů – jamboree Svazu slovanských skautů a skautek. Ve Stromovce bylo postaveno 24 ukázkových táborů, které vyjadřovaly charakteristické zajímavosti jednotlivých krajů. V Praze tehdy kromě 12 tisíců skautů a skautek z Československa tábořili i skauti z Polska, Jugoslávie, Litvy, ale také z Anglie, Francie, Maďarska a Rumunska. Poprvé se zde představili katoličtí skauti. A. B. Svojsík na uspořádání této akce dostal půlroční služební dovolenou.

Na rok 1933 pak bylo plánováno uspořádání světového jamboree, ale na tak velkou akci nezískali čeští skautští představitelé dostatek financí a potřebnou podporu státních institucí, takže na konferenci r. 1932 v Baden-Badenu museli zástupci Svazu jamboree odříci. Situace využili Maďaři, kteří jamboree uspořádali v Gödölle na okraji Budapešti. Vzhledem k sousedství s hostitelskou zemí mohli českoslovenští skauté vypravit největší výpravu v dosavadní historii. Jamboree navštívil i Baden-Powell i přesto, že měl k maďarskému skautu výhrady. Polovina třicátých let znamenala největší rozmach československého skautingu. Jeho hlavní organizace Svazu junáků-skautů RČS registroval v r. 1936 přes 58 tisíc členů. Vzmáhal se roving, hnutí pro odrostlejší skauty, kteří však ještě věkově nepatřili mezi oldskauty, i když jejich program se teprve tvořil. Zrovna tak aktivní byl i odbor oldskautů tj. skautů, kteří prošli základní výchovou, měli nad 18 let, takže již nebyli členy oddílů a ani nepůsobili ve vůdcovských funkcích. V této době bylo registrováno 107 klubů a oddílů oldskautů, kteří využívali Svazového zázemí k vlastním aktivitám i pomoci hlavní věkové kategorii. Vzhledem k zhoršující se mezinárodní situaci Svaz též působil jako hlavní organizace pro brannou výchovu mládeže.³⁷⁵

Tragické události konce třicátých let byly předznamenány smrtí A. B. Svojsíka v září 1938. Po vzniku tzv. druhé republiky ukončil Svazu svoji činnost a spojením s ostatními skautskými organizacemi vznikl „Junák – ústředí junácké výchovy“, který se svými stanovami a činností snažil přizpůsobit době. Přesto se konec blížil a dne 28. října 1940 vydal K. H. Frank v zastoupení říšského protektora nařízení o rozpuštění Junáka. Dále mohli působil pouze skauti DTJ. Řada skautských oddílů se uchýlila pod ochranu Klubu českých turistů a byly později známy pod názvem „káčata“.³⁷⁶

³⁷⁵ Roman Šantora (ed.), c. d., s. 100-101

³⁷⁶ Roman Šantora (ed.), c. d., s. 118-121

Závěr

„Výchova v přírodě“ se tedy jeví jako fenomén dvacátého století a je přímým výsledkem společenských a ekonomických změn na konci 19. století. Nikdy předtím není věnována taková pozornost mládeži a není tak rozvíjena, jak teoreticky tak prakticky, práce s ní. Změny přímo souvisí i se změnami ve filozofickém a politickém nazírání světa. Jedině tyto změny mohly umožnit obrovský rozvoj mimoškolní aktivity mládeže. Tento vývoj se postupně dotýká jednotlivých vrstev obyvatelstva. Zatímco v prostředí aristokracie byla věnována dorůstajícím generacím pozornost již od středověku a výchova v přírodním prostředí pro ně byla samozřejmostí, v městském a venkovském prostředí vzdělání, pokud bylo vůbec, bylo především knižní se zaměřením na výchovu poslušného poddaného a pokorného věřícího. Veškeré reformní úvahy novověku byly míněny v ryze filosofické rovině a nepředpokládaly skutečný intenzivní styk s přírodou již z toho důvodu, že neexistovaly velké průmyslové aglomerace, které by člověka v nich žijícího od ní izolovaly. Spolu s jejich vznikem začíná i změna pohledu na přírodu jako takovou. Z naprosto přirozeného prostředí se stává vytoužený ideál, jehož návštěva je slavnostní záležitostí. Zároveň je i rozpoznán zdravotní aspekt pobytu v přírodě.

Z tohoto důvodu mají první pokusy vyvést od přírody izolovanou městskou mládež zpět do přírody především charitativní charakter. Většímu rozvoji mimoškolních aktivit mládeže bránily důvody legislativní i politické. Teprve změny na konci 19. a začátku 20. století změnily přístup státních orgánů. Stát potřeboval schopné, vzdělané a fyzicky zdatné vojáky a podporoval veškeré okolnosti, které mu k tomu mohly pomoci. To je jeden z důvodů, proč se tyto aktivity zpočátku týkaly hlavně studentů středních škol, ale u učňovské mládeže, a u dětí národních škol se s nimi nepočítalo. Do tohoto prostředí se mimoškolní aktivity v přírodě rozšířily až po první světové válce, kdy se výrazně demokratizovalo společenské klima a posílilo hmotné postavení nižších sociálních vrstev. Pobyt v přírodě se staly trvalou součástí života společnosti.

Dvacáté století může být plným právem nazváno „stoletím dítěte“. Objevují se legislativní normy ustanovující zvláštní záruky, péči a ochranu dětí, vytváří se moderní struktura školství, objevují se nové výchovné metody pohlížející na dítě jako na emancipovanou, plnohodnotnou, rovnoprávnou bytost se svými právy a povinnostmi (např. vzdělávacími), rozvíjí se pediatrie jako samostatný lékařský obor, objevuje se móda respektující potřeby dítěte a rozvíjí se nová odvětví spotřebního průmyslu zaměřená na děti.

Mládež se stává objektem reklamy a někdy i cílem soustředěné ideologické propagandy. Stává se zbraní postavenou proti politickým odpůrcům a starší generaci, která je prezentována jako špatná až zločinná. Společensví mladých lidí je instrumentalizováno v nástroj v boji o moc, je mu ukládána úloha vybudovat nový svět, který bude mít (v závislosti na příslušném ideologickém směru) nové převratné vlastnosti. Mládí je v tomto směru vnímáno ne biologicky, ale jako duševní postoj, jako přístup k reálnému světu.

Počátky tohoto změněného pohledu na svět dětí je nutno hledat ve společenských změnách konce devatenáctého a počátku dvacátého století. Díky vědeckotechnické revoluci neobyčejně sílí střední vrstva, ze které především měšťanstvo se stává prvotním nositelem těchto změn. Klasická elita této vrstvy (profesoři, úředníci, kněží) je postupně odsouvána do pozadí stále sílící technickou inteligencí. Nový způsob života v měšťanských kruzích, vyznačující se stále menším počtem dětí, vede k stále intenzivnější citové a hmotné péči o ně. Demografická revoluce této doby se vyznačuje nižším počtem narozených dětí, je však provázena též jejich nižší mortalitou, což opět zvyšuje zájem a péči o ně.

Mimoškolním zájmům mládeže, které jsou podchycovány pozdějšími mládežnickými organizacemi, předchází i stále rozšiřující se prostor v rámci volného času. Není náhodou, že tyto první organizace byly zaměřeny právě na studenty gymnázií a částečně též obchodních škol, kteří měli příslušné hmotné zázemí a nebyli zatíženi pracovními povinnostmi jako např. učňovská mládež. Ta si posléze vytváří vlastní organizace na jiném ideologickém základě, spíše jako reakci na organizaci vyšších vrstev.

Důležitou složkou těchto aktivit byla romantická či dobrodružná atmosféra, která je jedním z hlavních hnacích motivů. Ne náhodou jsou objektem těchto organizací především chlapci ve věkovém rozmezí dvanáct až osmnáct let. Je to věk romantického vzdoru, bouřlivý věk hledání, který je při správné motivaci snadno ovlivnitelný, a ve kterém se schopný vůdce stává autoritou, jejíž váha mnohdy předčí i autoritu rodičovskou. Zrovna tak není náhodou, že právě konec devatenáctého století je dobou vzniku klasické dobrodružné literatury patřící do dětské knihovny dodnes. Mohu zde připomenout namátkou díla J. Vernea či J. F. Coopera s jeho příběhy o Kožené punčoše neboli Sokolím oku. Román z této série „Poslední Mohykán“ se stal již tehdy klasikou. Dále lze připomenout z německé literatury práce Karla Maye, ale i běžnou sešitovou produkci napodobující oblíbené americké cliftonky. Na počátku dvacátého století pak přibyly práce Jacka Londona s jejich neopakovatelnou atmosférou dalekého severu. Tato literatura byla považována za příliš povrchní a pokleslou, než aby se

vešla do tehdejších učebnic literatury, nelze však pochybovat o tom, že byla mládeži čtena a formovala její romantizující pohled na svět.

Snad nejhmatatelnějším důkazem těchto změn je vznik mládežnických organizací. První impulsy přicházejí z rozvinutých zemí anglosaského světa v podobě organizací jako YMCA (později i YWCA) nebo anglických Boys Brigade. V Německu vzniká vlastní osobité hnutí „Wandervogel“ (Tažní ptáci). Rozhodující podnět přichází v prvním desetiletí dvacátého století v podobě Baden-Powellova skautingu a amerického Setonova woodcraftu. Vzniká široce založené celosvětové skautské hnutí, ale i organizace stojící mimo toto hnutí přejímají výchovné metody jednoho nebo druhého směru.

Většina mládežnických německých organizací v českých zemích byla pod silným vlivem svých rakouských a německých protějšků. Vliv říše se projevoval především ve spolicích Bildung des Sudetendeutschen Quickborn, Adler und Falken, Sudetendeutschen WV a sudetendeutschen Pfadfinder. Jen některé organizace se chovaly státotvorně a spolupracovaly s českým prostředím.

Německé prostředí si rozvinulo pestrou škálu mládežnických spolků, jejichž rozmanitost byla dána strukturou členstva, prostorem rozšíření, organizačními formami a s tím spojenými cíly obsaženými ve stanovách. Byly zde spolky chlapecké či dívčí, formované dle společenských skupin nebo politické příslušnosti. Řada politických stran vytvářela své mládežnické organizace, u nichž očekávala loajalitu a jež měly být budoucím rezervoárem jejich příslušníků a voličů. Většina z nich přijala více či méně skautské prvky výchovy jako výlety do přírody, táboření, provozování různých sportovních a taktických her.

Kromě autonomních, na společenstvích dospělých nezávislých organizací mládeže, existovaly tzv. Jugendpflegeverbände, které měly ve svých stanovách jako účel práci s mládeží – organizaci volného času, sportovní činnosti, vlasteneckou výchovu, vyučování náboženství atd. – jejich směřování bylo většinou politické, hospodářské, sportovní, konfesionální nebo mělo charitativní charakter.

Ve dvacátých letech některé organizace, původně pečovatelské, převzaly programové a organizační formy „hnutí mládeže“ – cestování, táboření, vůdcovský princip. Některé organizace to převzaly zcela jasně, u jiných to nebylo tak zřetelné. Dalším znakem „hnutí mládeže“ byla tzv. sebevýchova, tj. víceméně samostatné skupiny mládeže – to určitě převzaly organizace Staffelstein, St. Gertrud, Pfadfinder, Reichsverband der deutschen Landjugend.

Celkový vývoj ve dvacátých letech směřoval od individuálního, nezávislého, od světa odvráceného postoje předválečného Wandervogelu k národovecké společenskopoliticky směřující „spolkové“ fázi. Význam „spolkového“ definoval Felix Raabe jako životní a duševní postoj v návaznosti na tradice a ducha německého „hnutí mládeže“ při současném přijetí důležitých prvků skautingu a vojenství, v duchu vnitřní pravdivosti a připravenosti chápat se a usilovat o spojení všech oblastí života a řídit se nadosobním ideálem a skrze odpovídající spolupráci ve spolku chtít přispívat k novému společenskému a politickému pořádku národa a státu.

Celé německé prostředí českých zemí a zvláště mládež byla ovlivněna válečnými zážitky 1914-1918 a následně novou politickou situací v ČSR. Sudetoněmecký národnostní boj měl organizovat mládež k potřebě obnovy a nového pořádku sudetoněmeckého společenského života, které mělo vzejít z „hnutí mladých“ (Jugendbewegung). Přes tento jednotný cíl zde existovala řada myšlenkových proudů a rozličných sudetoněmeckých společenství různě rozdělených dle organizačních forem či cílů, které spolu někdy spolupracovaly a jindy soupeřily. Duchovní, charakterová a tělesná výchova již nebyla jen pro vlastní intimní potřebu, platila jako základní předpoklad uskutečnění proklamovaných cílů. Každý spolek chtěl své okolí ovlivňovat a pracovat na výstavbě sudetoněmeckého národa způsobem odpovídajícím představám toho kterého spolku. Rozdílly se projevovaly v kulturní, hospodářské, sociální, náboženské i politické rovině.

Význam organizování mládeže byl také v tom, že měl působit jako vzor pro budoucí uspořádání celé společnosti, sjednocení roztržité společnosti českých Němců a jako první stupeň homogenizace jejich rozdílných společenských skupin. Na vzorovém příkladu mládeže se měla zorganizovat celá sudetoněmecká národnostní skupina. Organizace mládeže měly sloužit jako vzor porozumění a spolupráce.

V německém prostředí českých zemí dominovalo především z Německa vzešlé hnutí Wandervogel, ovšem formované národnostním zápasem Čechů a českých Němců. Toto hnutí nebylo nikdy jednotné, ale s blížícím se koncem první světové války v něm začal převládat radikální kruh vůdců především ze severozápadních Čech. Nebylo nikdy masové, ale mělo představovat jakousi elitu. Jeho radikální vůdci proto usilovali o vliv na co nejširší vrstvy mládeže (a nejen mládeže). K tomu si vyhlédli turnerské organizace, které měly v Čechách dlouhou tradici a byly masově rozšířeny. Prosazovali členy WV do vedoucích turnerských kruhů, a tím je ovlivňovali ve svůj prospěch. Pro uskutečnění svých cílů pak vytvořili i politické hnutí (SHF) a posléze stranu (SdP), která dle jejich úmyslů měla sjednotit všechny

sudetské Němce. Vlivem této činnosti, ať již úředním zákazem nebo z vlastního rozhodnutí, končí jednotlivé skupiny wandervogelů pod vedením těchto vůdců činnost a většinou přecházejí do turnerských organizací. Naopak skupiny wandervogelů v Praze a na Moravě, které nejsou tak radikální a věnují se více pěstování folklorních tradic, pokračují v činnosti a končí až zglajchšaltováním spolkové činnosti po ovládnutí českých zemí Hitlerovským Německem.

Vzhledem k postavení wandervogelů mezi hlavní cílovou mládeží skautských organizací – studenty gymnázií, měly organizace německých skautů-pfadfinderů, hlásící se buď k anglickému Baden-Powellovskému nebo Setonovu woodcrafterskému směru skautingu, obtížné postavení. Byly vytlačovány na okraj a mezinárodní zastoupení mohly mít pouze skrze český Svojsíkův Svaz junáků-skautů a skautek RČS. Několik oddílů nakonec této možnosti využilo a včlenilo se do této organizace. Jelikož politický střed mládežnických organizací byl obsazen v českém prostředí Svojsíkovým Svazem a v německém prostředí wandervogeli a turnery, spolupracovala řada organizací pfadfinderů s levicovou Federací čs. skautů, zvláště s jejími woodcrafterskými autonomními organizacemi. Zajímavým jevem této doby pak byla českoněmecká skautská organizace Eintracht-Svornost s pobočkami po celých Čechách. Také katolické české skautské organizace měly své protějšky v německém prostředí. V ovzduší stále vyhocenějšího národnostního boje pak byly německé organizace pfadfinderů nuceny k rozhodnutí, zda se přikloní k německému nacionálnímu nedemokratickému hnutí, nebo k českému státotvornému a demokratickému. Řada německých organizací tak hledala spásu v užší spolupráci se svými českými protějšky. Vše bylo rozhodnuto německou okupací Československé republiky a tak, pokud po druhé světové válce německé mládežnické organizace obnovovaly svou činnost, bylo to již mimo rámec československého státu.

Německé „hnutí mládeže“ v českých zemích mělo některé aspekty souhlasné s mateřským hnutím v Německu dané společenskou situací. Tam, kde se různily, působila především rozdílná politická a národnostní situace. Obě hnutí sdílela přesvědčení, že jim jde o stejné cíle, ale že zároveň mohou být rozdílné vnější formy a vývojové fáze. Společné bylo též přesvědčení o nutnosti obnovy lidstva a Německví, pocit poslání a snaha o nový pořádek. Formy mládežnických organizací se měly stát předvojem a příkladem pro nový životní styl a nové uspořádání společnosti. Měl se vyvinout nový způsob života. Za zvlášť důležitou považovali sebevýchovu (mladí vedou mladé), vedení volenými vůdci, kteří se měli vyznačovat přirozenou autoritou, charizmatem a sepejetím s přírodou a vlastí. Důležité bylo také poznávání lidové kultury skrze folklorní písně a tance a odmítání alkoholu a nikotinu.

Organizační a obsahové diference byly dány rozdílnou politickou a společenskou situací. Zatímco v Německu existovaly volné skupiny mladých ještě po válce, čeští mladí Němci se rychle institucionalizovali a spojovali. Zatímco v říši existovalo široké spektrum politických názorů, sudetské organizace spojené v SJG se rychle politicky sblížovaly. V Německu končí „hnutí mladých“ násilným včleněním do Hitlerjugend, v českých zemích se dobrovolně včleňují do JT.

Hlavní rozdíl však spočíval v tom, že sudetští mladí Němci se cítili součástí boje o prosazení se Němců v Habsburské monarchii a později v ČSR, říšští členové „hnutí mládeže“ jakoby existovali „vně“ etablované společnosti. Zatímco v Německu mladí protestovali proti společenským formám měšťanského světa dospělých, v českých zemích se cítili jeho součástí. Svůj cíl viděli v pokračování boje, který před nimi začali již jiní. Jejich názory a myšlení formovaly měnící se společenské a politické podmínky v monarchii a později v Československé republice. Ty propůjčovaly hnutí zvláštní dynamiku a misionářskoreformní nadšení. Proto se řadě z nich podařilo významně zasáhnout organizátorsky i ideologicky do života sudetoněmecké národnostní menšiny.

Vzhledem k českým organizacím, byly německé v českých zemích přímo v protikladném postavení. V době, kdy ve státě dominoval německý prvek, se české spolky neobracely na státní instituce, ale na úřady těch obcí, které byly v českých rukách. Nejčastěji to byla Praha, která vzhledem ke svému hospodářskému a zeměpisnému postavení ve středu Evropy, se představovala ve vůdčí roli slovanského prvku rakouské monarchie. Vzhledem k českým organizacím a spolkům zastupovala místo neexistujícího národního státu. Po roce 1918 spolu s obnovenou státností se české spolky staly státotvornými, zatímco se nyní německé (samozřejmě s výjimkami) ocitly v opoziční roli, kdy spoléhaly na německé obce, finančně silné spolky a jedince a v neposlední řadě na zahraniční pomoc. Toto protikladné postavení se projevovalo i v mezistátních vztazích. Český skauting byl od počátku otevřený, pěstoval styky se skautskými velmocemi, jako byly Anglie či Amerika, a byl právoplatným členem mezinárodních organizací. Němečtí WV a Pfadfindři naopak byly ke světovému skautingu v opozici, a jejich pokusy o začlenění vždy ztroskotaly. Ovšem jejich antimoderní, antiliberalistické a antidemokratické postoje jim v tomto směru příliš nepomáhaly. Obecně lze říci, že české prostředí bylo modernější, zatímco německé bylo více konzervativní a méně ochotné ke změnám.

Seznam zkratek

AMP – Archiv hl. m. Prahy

ATUS – Arbeiter- Turn- und Sportverband (Dělnický tělovýchovný a sportovní svaz)

DNP – Deutsche Nationalpartei (Německá národní strana)

DNSAP – Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei (Německá národní socialistická dělnická strana)

DPB – Deutschen Pfadfinderbund (Německý skautský spolek)

DTJ – Dělnické tělovýchovné jednoty

DTV – Deutsche Turnverein (Německý tělovýchovný spolek)

FDJ – Freideutsche Jugend (Svobodná německá mládež)

FPT – Federace proletářské tělovýchovy

HJ – Hitlerjugend (Hitlerova mládež)

JT – Jungturnerschaft (Mladí turneři – mládežnická organizace DTV)

KB – Kameradschaftsbund (Spolek kamarádů)

KIM – Komunistická internacionála mládeže

LČW – Liga československých woodcrafterů

LLM – Liga lesní moudrosti

NA – Národní archiv ČR

NSDAP – National- sozialistische deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistická německá dělnická strana)

ÖPB – Österreichischer Pfadfinderbund (Rakouský skautský spolek)

Pf – Pfadfinder (němečtí skauti)

RČS – Republika československá

SA – Sturmabteilung (úderné oddíly NSDAP)

SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)

SHF – Sudetendeutsche Heimatsfront (Sudetoněmecká vlastenecká fronta)

SK – Spolkový katastr

SS – Schutzstaffeln (obrné oddíly, elitní ozbrojené nacistické složky)

Svaz JS RČS – Svaz junáků-skautů Republiky československé, později též Svaz JSS RČS –

Svaz junáků-skautů a skautek RČS

VZ – Výroční zpráva

WAGGGS – World Association of Girl Guides and Girl Scouts (Světová asociace vůdkyň a skautek)

WOSM – World Organization of Scouts Movement (Světová organizace skautského hnutí)

WV – Wandervogel

YMCA – Young Man's Christian Association (Křesťanská asociace mladých mužů)

YWCA - Young Women's Christian Association (Křesťanská asociace mladých žen)

ZLČ – Zálesácká liga československá

Prameny a literatura

Prameny:

- Archiv hl. města Prahy – fond Magistrát hl. města Prahy, Spolkový katastr
Archiv hl. města Prahy – fond Magistrát hl. města Prahy, Presidium
Archiv hl. města Prahy – Sbirka výročních zpráv
Národní archiv – fond Junák
Národní archiv – Zemský úřad v Praze
Rakouský státní archiv - knihovna, Die militärische Jugendausbildung in den Vereinigten Staaten, England, Frankreich und Polen. AV-Br/4125, s. 1-12
Rakouský státní archiv – fond Ministerstvo kultu a vyučování 1848-1918
Státní okresní archiv Liberec – fond Spolek Rada rodičů a přátel skautů
Státní okresní archiv Liberec – fond Skautský oddíl Ještěd (Pfadfinder)
Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích - fond Wandervogel Litoměřice
Státní okresní archiv Jihlava – fond Rakouští Tažní ptáci Jihlava (Wandervogel)
Státní okresní archiv Jihlava – fond Svaz katolických skautů sv. Jiří - místní skupina Jihlava

Dobové časopisy:

- Burschen heraus
Junák
Sudetendeutscher Wandervogel

Literatura:

- Albricht, Gerhard; Christ, Hans; Hockel, Wolfram: Deutsche Jugendbewegung im Südosten. Bielefeld: Ernst & Giesecking 1969, 159 S.
Beckmannová, Käthe: Děti jsou květy života. Vzpomínky na hnutí Rudých průkopníků. Mladá Fronta, Praha 1962, 208 s.
Bergson, Henry: Vývoj tvořivý. Otázky a názory XLV., nakl. Jan Laichter, Praha 1919, 497 s.
Biman, S.; Dušková, S. : Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938 – 1945. Biografická příručka, sv. 1 A-B, Albis international, Ústí n. Labem 2003, 306 s.
Biman, Stanislav; Malíř, Ladislav: Kariera učitele tělocviku. Severočeské nakladatelství, Liberec 1983, 373 s.
Blüher, Hans: Wandervogel. Geschichte einer Jugendbewegung. Dipa Verlag, Frankfurt am Main 1976, 1. und 2. Teil

- Blusz, Krzysztof: Ewolucja modelu wychowania skautingu w harcerstwie 1909-1945. Harcerska oficyna wydawnicza, Krakow 1988, 176 s.
- Böhnel, Richard; Staňková, Eva; Vozobule, Jaroslav: Mláď světa. Stručný slovník k dějinám a současnosti mládežnického hnutí). Malé encyklopedie sv. 15, Mladá fronta, Praha 1983, 268 s.
- Bosco, Teresio: Don Bosko. Řím 1989, 427 s.
- Broklová, Eva: Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938. Karolinum, Praha 1999, 144 s.
- Břečka, Bruno: Kronika čs. skautského hnutí do roku 1990. Brněnská rada Junáka, Brno 1999, 323 s.
- Butler, Rupetr Hitlerova mladá garda. Dějiny Hitlerjugend. Columbus, Praha 1997
- Cohen, Gary B.: Němci v Praze 1861-1914. Karolinum, Praha 2000, 314 s.
- Čelovský, Boris: So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945. Sfinga, Ostrava 1995, 543 s.
- Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, 182 S.
- Dilthey, Wilhelm: Uvedení ve vědy duchové. Pokus položit základ ke studiu společnosti a dějin. Nakl. Rozhledy a Spolek českých právníků Všehrd, Praha 1901,
- Fiedler, Gudrun: Jugend im Krieg. Verlag Wis. und Politik, Ed. Archiv der Deutschen Jugendbewegung – sv. 6, 1989, 310 S.
- Fux, Manfred: Geschichte der Österreichischen Pfadfinderbewegung. Von den Anfängen bis zum „Jamboree der Einfachheit“ (1912-1951). Wien: Dom- Verlag (1971) XXIV, 284 S.
- Giesecke, Hermann: Vom Wandervogel bis zur Hitlerjugend. Jugendarbeit zwischen Politik und Pädagogik. München, Juventa-Verlag 1981, 1. u. 2. Teil
- Hahnová, Eva; Hahn, Hans Henning: Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání. Votobia, Praha 2002,
- Hansen, Walter: Das große Pfadfinderbuch. Ueberreuter, Wien-Heidelberg 1979, 190 S.
- Hanuš, Radek; Jirásek, Ivo: Výchova v přírodě. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury, Olomouc 1996, 58 s. Hoensch, Jörg K.: Othmar Spann, Kameradschaftsbund a Sudetoněmecká vlastenecká fronta. In: Dějiny a současnost 5/99, s. 31-35

- HJ. im Dienst. Ausbildungsvorschrift für die Ertüchtigung der deutschen Jugend. Hrsg. von der Reichsjugendführung. Verlag Bernard u. Graefe, Berlin 1936, 345 S.
- Hoensch, Jörg K.: Der Kameradschaftsbund, Konrad Henlein und die Anfänge der Sudetendeutschen Heimatfront. In *Mentalitäten – Nationen – Spannungsfelder. Studien zu Mittel- und Osteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge eines Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Hans Lemberg.* Hrsg. Eduard Mühle, Verlag Herder-Institut, Marburg 2001, S. 101-135
- Hoensch, Jörg K.: Othmar Spann, Kameradschaftsbund a Sudetoněmecká vlastenecká fronta. In: *Dějiny a současnost* 5/99, s. 31-35
- Jelínek, Tomáš: Německý skauting v Praze. In: *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu / Die Duetschen und Tschechen in der Welt des Turnen und des Sports*, usp. Marek Waic, Nakl. Karolinum, Praha 2004, s. 107-113.
- Jelínek, Tomáš: Německé „hnutí mládeže“ v Čechách. In *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu*, Karolinum, Praha 2008, s. 171-208
- Jelínek, Tomáš: Pedagogická činnost A. B. Svojsíka. In *Ročenka Ústředního skautského archivu*, Praha 2003, s. 4-19
- Kakáč, Bohumil: Kdo byl Eduard Štorch. Albatros, Praha 1986, 206 s.
- Kasper, Tomáš: Německé reformně pedagogické hnutí (hnutí mládeže a školská reforma) v Československu v letech 1918-1933. Disertační práce FFUK 2005, 298 s.
- Kasper, Tomáš: Německé venkovské výchovné ústavy – analýza reformně pedagogického konceptu a příklad Svobodné školní obce v Litoměřicích v meziválečné ČSR. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, Praha 2008, 270 s.
- Klofáč, Jaroslav; Tlustý, Vojtěch: *Soudobá sociologie*. Praha 1965,
- Kňap, Jaroslav: *Vznik českého skautingu a jeho vývoj do roku 1938*. Diplomová práce. FTVS UK, Praha 1993, 74 s.
- Komenský, Jan Amos: *Didaktika veliká*. Nakl. Dědictví Komenského, Praha 1905, úvod J. V. Nováka, 378 s.
- Kössl, Jiří; Štumbauer, Jan; Waic, Marek: *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, Karolinum, Praha 2004, 159 s..
- Křen, Jan: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*. Academia, Praha 1990, 508 s.
- Laštovka, M.; Laštovková, B.; Rataj, T.; Ratajová, J.; Třikač, J.: *Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*. Scriptorium, Praha 1998, 742 s.

- Ledvinka, Václav: Urania a Vančurův dům. Poznámka k činnosti německých spolků v Praze v meziválečném období. In Documenta Pragensia č. XVIII. Od středověkých bratrstev k moderním spolkům. Sborník příspěvků z 17. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy. Archiv hlavního města Prahy, Scriptorium, Praha 2000, s. 325-334
- Luh Andreas, Der Deutsche Turnverband in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Vom völkischen Vereinsbetrieb zur volkspolitischen Bewegung. 2. Auflage, R. Oldenbourg Verlag München 2006, 475 s.
- Macháček, Pavel: Cesta Čechů a Němců ke dnešku. Aventinum, Praha 2002, 151 s.
- Martinovský, Jan: Katolický skauting. Ústředí katolických skautů junáků v zemi Moravskoslezské, Brno 1937, 63 s.
- Němcová, Božena: Pan učitel a další povídky. St. pedagogické nakladatelství, Praha 1974, 285 s.
- Neuman, Jan a kol.: Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem. Portál, Praha 1999, s. 20-44
- Neuman, Jan: Dobrodružné hry a cvičení v přírodě. Portál, Praha 1998, 325 s.
- Neuman, Jan; Brtník, Jiří; Doubalík, Petr; Šafránek, Jiří; Vomáčko, Ladislav; Vomáčková, Soňa: Turistika a sporty v přírodě. Portál, Praha 2000, 200 s.
- Němec, Jiří: Eduard Winter v německém dějepisectví v protektorátu. Biografická studie o kariéře, přizpůsobení a politické podřízenosti historiografie. Disertační práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno 2007, 248 s.
- Nonni: Skautská a jí příbuzná literatura československá a cizí. Pokus o bibliografii. Nakl. A. Píša, Brno 1938, 79 s.
- Pávková, J.; Hájek, B.; Hofbauer, B.; Hrdličková V.; Pavlíková, A.: Pedagogika volného času. Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času. Portál, Praha 1999, 229 s.
- Pelcová, Naděžda: Wilhelm Dilthey. Základy filosofie prožitku. Kreaace, Praha 2000, 75 s.
- Pešek, Jiří: Od aglomerace k velkoměstu. Praha a středoevropské metropole 1850 – 1920. Scriptorium, Praha 1999, 319 s.
- Peiffer, Lorenz (hrsg.): Illustrierte Geschichte der Deutschen Turnerjugend. Klartext Verlag, Essen 1992, 313 S. Pribich, Kurt: Logbuch. Der Pfadfinderverbände in Österreich. Eigenverlag Pfadfinder-Gilde Österreichs, Wien 2004, 313 s.
- Plajner, Rudolf: Úsvit českého junáctví. Zavátou junáckou stezkou I., Junácká edice, 288 s.

- Pribich, Kurt: Logbuch der Pfadfinderverbände in Österreich. Eigenverlag Pfadfinder-Gilde Österreichs, Wien 2004, 342 S.
- Schmid-Egger, Hans; Nittner, Ernst: Staffelstein. Jugendbewegung und katholische Erneuerung bei den Sudetendeutschen zwischen den Großen Kriegen. Aufstieg-Verlag, 383 S.
- Secká, Milena: Americký klub dam a jeho charitativní činnost. In Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. - 24. 11. 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. Scriptorium, Praha 2007, 205-220
- Seewann, Gerhard: Österreichische Jugendbewegung 1900-1938. Die Entstehung der Deutschen Jugendbewegung in Österreich-Ungarn 1900 bis 1914 und die Fortsetzung in ihrem katholischen Zweig „Bund Neuland“ von 1918 bis 1938. Bd. 1.2 Frankfurt a. M. Verl. (1974) XXV., 428 S., S. 429-1002 (Quellen und Beiträge zur Geschichte der Jugendbewegung 15)
- Slepička, Pavel: Sport a česká společnost. In Sport, stát, společnost. Studijní materiály. PhareTempus IB-JEP 13279-98, Praha 2000, s. 9-22
- Smithová, Rylance: Rekreační přehled Prahy. Pražský přehled sociálních institucí. Díl IV., nakl. Ministerstva sociální péče RČS, Praha 1920, 160 s.
- Somr, Miroslav: Dějiny školství a pedagogiky. St. pedagogické nakladatelství, Praha 1987, 359 s.
- Störig, Hans Joachim: Malé dějiny filosofie. Karmelitánské nakl. Kostelní Vydří 2007, 653 s.
- Stauda, Johannes: Der Wandervogel in Böhmen 1911 – 1920. Hers. Kurt Oberdorffer, Verlag Harwalik KG, Reitlingen 1975, díl I. a II.
- Steiniger, B.: Přehled dětských organizací v českých zemích (v 19. a 20. století). Příspěvek k historii dětského hnutí. Praha 1975, 70 s.
- Stuna, Stanislav: Vycházky – putování. Příručka podle nových osnov pro tělesnou výchovu na národních školách Československé republiky. St. nakl. v Praze 1927, 224 s.
- Svoboda, Milan: Hledání zaváté stezky. Z historie českého skautingu. Leprez, Praha 1994, 304 s.
- Svojsík, A. B.: Základy junáctví. Návod pro výchovu české mládeže na základě systému sira R. Baden-Powella „Scouting“ a za laskavého přispění četných odborníků. J. Springer, Praha 1912, 724 s.

- Sýkora, Jan; Sýkorová, Zuzana: Zážitkové kursy jako nástroj pedagoga volného času. Gaudeamus, Hradec Králové 2006, 59 s. Štorch, Eduard: Dětská farma. Eubiotická reforma školy. Pedagogická práce sv. III., Spisů Dědictví Komenského č. 286, nakl. Dědictví Komenského v Praze a v Brně 1929, 59 s.
- Šantora, Roman (ed.); Nosek, Václav; Janov, Slavomil; Dostál, Václav: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Junák–TDC, Mladá fronta, Praha 2012, 253 s.
- Šebek, Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006, 334 s.
- Šolle, Zdeněk: Vojta Náprstek a jeho doba. Felis, Praha 1994, 255 s.
- Štorch, Eduard: Dětská farma. Eubiotická reforma školy. Pedagogická práce sv. III., Spisů Dědictví Komenského č. 286, nakl. Dědictví Komenského v Praze a v Brně 1929, 177 s. Things All Scouts Should Know. A Collection of 313 Illustrated Paragraphs of Useful Information, speciály selected for the use of Boy Scouts. C. Arthur Pearson Lmt., London 1919, 164 P.
- Thořová, Věra Z historie školství v obvodu Prahy 6. Obvodní kulturní dům v Praze 6, 1983, 96 s.
- Tříška, Josef: Administrativa na školách obecných a měšťanských. St. nakladatelství v Praze 1935, 151 s.
- Uherek, Zdeněk: Pražané v kontaktu v příměstským zázemím. In Lidé města – Pražané jiní – druzí – cizí 1/1992, s. 43 – 53
- Váňa, Josef: Dějiny pedagogiky. Slov. pedagogické nakl. , Bratislava 1971, 375 s.
- Velké postavy západního myšlení, Slovník myslitelů. Usp. I. P. McGreal, Prostor, Praha 1999, 707 s.
- Waic, Marek; Kössl, Jiří: Český tramping 1918-1945. Nakl. Práh a Ruch, Praha – Liberec 1992, 114 s.
- Zedníčková, Jitka: Federace československého skauta. Diplomová práce. FTVS UK, Praha 1996, 72 s.
- Zimmermann, Volker: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945). Argo, Praha 2001, 577 s.